# ANNALES

# ACADEMICI.

CIƆIƆCCCLIV—CIƆIƆCCCLV.

LUGDUNI-BATAVORUM,

EX TYPOGRAPHEO J. C. DRABBE. | PROSTAT APUD E. J. BRILL.

1859.

*Quae hoc annalium volumine continentur, haec sunt:*

## ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA.



## ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA.

## ACADEMIA GRONINGANA.



### Supplementa ad Annales Academicos MDCCCLIII—MDCCCLIV.



## ATHENAEUM AMSTELODAMENSE.



## ATHENAEUM DAVENTRIENSE.

# ACADEMIA

# LUGDUNO-BATAVA.

# NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI

INDE A D. IX FEBR. 1854 AD D. VIII FEBR. 1855

## IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

---

RECTOR MAGNIFICUS
FRIDERICUS GUILIELMUS KRIEGER.
SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS
THEODORUS GUILIELMUS JOHANNES JUYNBOLL.

---

### IN FACULTATE MEDICA.

F. G. KRIEGER.
C. PRUYS VAN DER HOEVEN.
G. C. B. SURINGAR.
A. E. SIMON THOMAS, Prof. extraord.
H. HALBERTSMA JUST. FIL., Prof. extraord.

### IN FACULTATE JURIDICA.

H. G. TYDEMAN, Prof. emeritus.
C. J. VAN ASSEN.
H. COCK.
J. DE WAL.
S. VISSERING.

### IN FACULTATE THEOLOGICA.

W. A. VAN HENGEL, Prof. emeritus.
N. C. KIST.
J. H. SCHOLTEN.
A. NIERMEYER.
A. KUENEN, Prof. extraord.

## IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

C. G. C. REINWARDT, Prof. emeritus.
J. VAN DER HOEVEN.
A. H. VAN DER BOON MESCH.
G. J. VERDAM.
F. KAISER.
G. H. DE VRIESE.
P. L. RYKE, Prof. extraord.

## IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

M. SIEGENBEEK, Prof. emeritus.
J. BAKE.
J. M. SCHRANT, Prof. emeritus.
A. RUTGERS.
T. G. J. JUYNBOLL.
J. H. STUFFKEN.
C. G. COBET.
R. P. A. DOZY, Prof. extraord.
M. DE VRIES.

---

P. O. VAN DER CHIJS, titulo Prof. extraord.

---

C. A. X. G. F. SICHERER, Lector German. Literarum.
J. A. BOOGAARD, in Theatro anatomico Prosector.
J. A. C. OUDEMANS, in Observ. astron. Observator.

F. G. KRIEGER,

# FATORUM ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE

ANNO 1854—1855

ENARRATIO.

---

ACCEDIT ORATIO ACADEMICA.

AUDITORES SPECTATISSIMI EXOPTATISSIMI!

Est hoc more maiorum institutum et diuturno usu sancitum, ut, solemni oratione munere se exuat, quicumque nostrum res academicas per annum moderatus sit et rexerit. Atque haec muneris extrema pars haud uno nomine videtur esse quum gravissima tum gratissima, ut qua occasionem nanciscamur non solum de omnibus academicis rebus disserendi, quae nobis publica mentione, laude vel animadversione digna sunt visa, sed etiam de argumento, ex ipsa nostra quam tradimus disciplina desumpto, coram tam illustri corona verba faciendi.

Quod ideo magni arbitror esse momenti, quoniam vix ulla est ars vel disciplina, quin falsae de eius vi et pretio opiniones vulgo obtineant. Nulla autem facile excogitari potest tollendis praeiudicatis opinionibus magis idonea opportunitas, quam quum de arte nostra coram viris iuvenibusque exculto ingenio, at iisdem maximam partem in ea arte hospitibus, est exponendum.

Itaque ego quoque laetus hancce libere et ingenue loquendi occasionem arripueram orationemque composueram, quam ex hoc suggestu pronuntiare animo informaveram.

Sed accidit, quo consilium mutare coactus sum:

Altera enim harum solemnium orationum est pars, qua Academiae, quae anno recentissimo fuerunt, Fata referri solent. In ea quoque parte elaboraveram, sed succrevit scribenti in dies nova scribendi materies, ita ut opere absoluto probe intelligerem, si unum et alterum proponerem, fore ut benevolentia vestra et patientia abuterer.

Itaque alteram partem, quae propriam complectitur orationem, in praesenti seponere mecum constitui, atque hanc horam solummodo referendis Academiae Fatis, et tristibus et laetis, impendam.

De quibus exponendis animo velim benevolo auribusque attentis me audiatis.

Magnopere mihi ipsi gratularer, si laeta mihi tantummodo essent referenda, si sine clade annus praeteractus fuisset. Sed adeo felicibus esse nobis eheu! non contigit. Duos viros celeberrimos quos venerabundi diligebamus, cum dolore desideramus et morte nobis ereptos dolemus. Etenim haud ita multo post celebratum Academiae diem natalem Reinwardtium naturae concessisse iussis nobis offertur nuntius; necdum luctu de hac accepta clade deposito Siegenbeekium audimus supremum diem obiisse.

Est hoc Rectori lege mandatum pium officium, ut munere suo defunctus, antequam Academiae fasces successori tradat, solemni modo collegarum, se Rectore mortuorum, memoriam recolat.

Nec tamen, mihi credite, ut legi obtemperem, de viris egregiis istis, coram vobis, verba me esse facturum. Quos enim non solum haec Academia, sed tota patria nostra luget sibi ereptos, iis ex hoc suggestu par est suprema solvi; neque sufficere intelligitis, Auditores! honorificam nominum mentionem, sed lubentes, persuasum mihi est, me exponentem audietis de eorum vita, fatis factisque.

Itaque primo loco Reinwardtii vitam breviter enarrabo.

Casparus Georgius Carolus Reinwardt natus est die tertio mensis Iunii anni 1753 Luetringhausae, in ea Borussiae parte qui ducatus Montanus appellatur.

Pater Iohannes Georgius Reinwardt mercaturam exercebat eaque erat humanitate et ingenio, ut ipse filii educationis partem posset suscipere, dum simul Lennepii gymnasium frequentaret; patre mortuo, avunculi (cui Melchioris Goldenbergii nomen erat) venit in tutelam, egregieque ille bonae spei adolescenti educando et magis magisque erudiendo consuluit.

Anno aetatis decimo quarto Reinwardtius fratris exemplum secutus, qui iam primum Amstelodamum se contulerat ut pharmaciae studeret, eodemque profectus in pharmaceutae disciplinam venit: nec minore studio quo

pharmaciae, chemiae, botaniae et historiae naturali operam navavit, auctore atque adiutore fratre, quem studiorum ducem habuit felicissimum. Latinae quoque linguae studio, quam postea tam egregie callebat, tunc temporis animum applicasse videtur.

Hoc sibi tamen non propositum REINWARDTIUS habebat, ut vitam in pharmaceuticis studiis perageret adeoque ea per excellentiam coleret; sed medicinae operam dare constituerat eratque in eo ut Goettingam se conferret, ubi academica uti institutione decreverat, quum, egregia eius scientia disciplinarum naturalium in patria nostra perspecta, anno 1800 SCHACHTIO mortuo in vacuam Academiae Hardervicensis cathedram vocaretur, dum iam ante honoris causa philosophiae, medicinaeque doctor esset renunciatus. Die decimo mensis Iunii anni 1801 REINWARDTIUS munus obiit oratione: „de ardore quo Historiae naturalis et imprimis Botanices cultores in sua „studia feruntur."

In ea oratione, quae summo iure stili et linguae exemplar habetur, quaque REINWARDTIUS summum naturae explorandae et cognoscendae ardorem, quo ferebatur, egregie ostendit, vividissimis coloribus officia eius, qui naturae mysteria atque arcana penitus perscrutari sibi proponit, depinguntur, idque maxime nititur demonstrare: necesse esse ut illae indagationes non una orbis terrarum regione finiantur, sed quam latissime extendantur.

„Naturae templum, ait, universus qua late patet terrarum orbis est; „hunc adire oportet, hunc pervagari, in eo peregrinandum est naturae „scrutatoribus, si nosse velint quid natura faciat aut ferat."

An eo iam tempore ardebat studio — verba sunt unius ex defuncti amicis — explorandae naturae maiestatis in ipsis regionibus tropicis — praesentiebatne provinciam, quam aliquot annis post esset suscepturus?

Multifaria erat materia, in qua REINWARDTIO Hardervici erat elaborandum; non solum botaniae sed etiam chemiae et historiae naturalis ei obtigit docendarum provincia; omnia, quae chemiae et botaniae docendis explicandisque pessent inservire, pessime erant habita, dum, durante et aggravante antecessoris morbo, Hortus botanicus et Laboratorium tantopere erant neglecta, ut de novo fere essent instruenda. Quod tamen summo cum studio brevi perfecit, ita ut academica institutio pro temporum ratione procederet. Crevit deinde magis magisque, eaque varie, illa studiorum

materies, quum variis in singulis provinciis, agriculturae et medicinae publice constitutis sodalitiis, socius adscriberetur.

Anno 1803 Rectoris magnifici in Academia Hardervicensi munere solemni defunctus est oratione „de praestantia chemiae recentioris in naturae et artis phaenomenis explicandis."

Anno 1808 Reinwardtio, a munere academico avocato, alia provincia demendata est; etenim praefectus est a Ludovico Rege hortis zoölogicis et botanicis regiis, tum Haarlemi instructis.

Eodem anno alio honore auctus est, quum primae classis Instituti Neêrlandici Regii sociis adscisceretur.

Hollandia in formam provinciae gallicae redacta, Reinwardtius in iis fuit, quibus munus ademptum; cuius iacturae vero mox praeclaram accepit indemnitatem, quum in Athenaeo illustri Amstelodamensi professor chemiae et pharmaciae extraordinarius, historiae vero naturalis ordinarius crearetur, idque munus die quinto mensis Novembris 1810 auspicatus est, oratione habita „de chemiae et historiae naturalis studiis recte instituendis."

Hac in oratione perversam, quam in excolendis disciplinis naturalibus non raro sequi solebant rationem, demonstrat, in ipsa scientia neque auctoritate neque consuetudine abutendum esse, normamque proponit ad quam inquisitio naturae sit dirigenda, ut ex ea uberrimi fructus percipi possint.

Amstelodami quoque provinciam sibi delatam sedulo obiit, agriculturae, fabricarum, medicinae, pharmaciae, temporibus atque rationibus perpensis ac perspectis quantumque potuit promotis. Unus fuit ex iis qui tum diarium medicum edebant; certamine literario cum a societate Teyleriana tum a Neerlandica, quae dicitur Haarlemi, proposito, programmatis ille pro parte et auctor diligens et strenuus iudex exstitit.

Imperio Napoleontico exstincto, quum provinciae transmarinae in nostram ditionem redirent (anno 1815), mandatum est Reinwardtio ut in Javam insulam se conferret, ubi iis, quae ad agriculturam, artes doctrinasque pertinerent, pro virili parte prospiceret. Neque haec detrectanda esse Reinwardtius existimavit, ad munera quam maximi momenti a Republica vocabatur, quibus non aptior ullus facile inveniretur; insuper illud vitae curriculum, pro quo saepius sincera vota conceperat, illi quam maxime arridebat: naturam enim perscrutari iussus est in iis regionibus, in quibus

quam uberrima et pulcherrima invenitur; ideo nullus dubitavit, provinciam oblatam obiit.

Varia atque diversa fuerunt officia, quibus illi in Java insula fungendum erat. Illi enim, solique cura tam instituendi quam dirigendi res quam maxime natura diversas, delata erat: institutionis publicae, agriculturae, medicinae, ceterorum. Adiit haec omnia forti, strenuoque animo REINWARDTIUS, prudentique consilio, ingenii praestantiae atque indefessae eius industriae patria debuit, quod omnia haecce, cum totius regionis salute tam arcte cohaerentia, ad certam rationem normamque instituerentur. Neque tamen naturae studia ab eo quovis modo neglecta esse, quum tot tantisque rebus distinaretur, satis indicant excursiones in interiores insulae Javae partes atque Moluccas; indicat illa rerum ab ipso collectarum copia, quarum eheu! magna pars naufragio perierunt, dum in patriam transmitterentur.

Agnoverunt qui tunc Reipublicae praeerant maxima illa REINWARDTII merita, eoque equite facto, summo iure dicendum est, viro digniori eiusmodi honorem raro fuisse tributum. Per aliquot deinde annos REINWARDTIUS in insula Java in iisdem occupationibus versatus fuerat, quum aliis denuo, iisque penitus diversis destinaretur. BRUGMANSIO enim anno 1819 mortuo, iam statim omnes, qui de tali negotio suffragiis ferendis erant pares, in eo consentiebant, REINWARDTIO digniorem qui eo succederet non inveniri, quae sententia quum magis magisque confirmaretur, REINWARDTIO in Indiis orientalibus adhuc degenti, docendi provincia in nostra Academia est oblata; neque hanc quasi omnium bonorum vocem sequi recusavit rediitque in patriam. Die tertio mensis Maii anni 1823 solemniter munus auspicatus, orationem habuit „de augmentis quae Historia naturalis ex Indiae investigatione accepit".

In eius orationis exordio, quae in magna habita est frequentia, hoc maxime se laetari est professus, quod post tot annorum absentiam in caram patriam reverti sibi licuisset, dulces revisere amicos, quodque tot amicitiae existimationisque testimoniis ac documentis acceptis, docendi quoque in Academia Lugduno-Batava munus sibi contigisset. Lugdunum iam post varios casus, post tot discrimina rerum, tamquam in certum portum fidamque stationem appulerat, ubi reliquam aetatem perageret.

Domesticae vitae annus sequens fuit memorabilis, quippe quo uxorem duxerit, viduam viri amplissimi CALKOEN, e gente IJsseldykiana.

Per 25 annos in dilectis sibi studiis excolendis eorumque fructibus cum stndiosa iuventute communicandis versatus, eum se REINWARDTIUS praestitit, qualem fore iam ante cives eius iudicaverant; nec quidquam magis sibi cordi esse ostendebat, quam ut cives academicos ad eandem studiorum alacritatem excitaret, qua ipse fervebat.

Hoc autem potissimum loco oboritur quaestio, iam vivo REINWARDTIO agitata, qui fiat, ut ipse de Indiarum Orientalium historia naturali nihil publici iuris fecerit? Si nobiscum reputamus quid REINWARDTIO publice iuris facere potuisset, quum per sex annos in Java insula moratus esset, ubi diversas et quam maxime frugiferas disquisitiones instituerat, et quantopere rerum naturalium scientiam augere atque promovere valuisset, si memoriae prodere harum inquisitionum fructus statuisset, ab ipso haec esse praetermissa profecto est quod vehementer doleamus. Quicumque vero altum illud silentium inertiae cuidam tribueret, eo ipso profiteri videretur se, et summi laboriosique viri ingenium ignorare et ea praecipue omnia, quibus de Academia nostra deque litteris universis egregie est meritus.

Solvitur autem illa quaestio, ubi REINWARDTIUM nobis multifariis maximisque negotiis occupatum animo proponimus, quibus impediebatur quominus continenter et sedulo congestam illam materiem disponeret.

Anno 1833 festo illo, quem et hodie celebramus, die ex hoc amplissimo dicendi loco orationem habuit „de Geologiae ortu et progressu" quae haud minus ac superiores, quas habuit orationes, denuo documentum praebuit, quantopere in lingua qua utebatur regnaret, quamque perspecta haberet atque cognita quaecumque ad naturae studium ac disciplinam pertinent.

Aderat denique tempus, quo honorificum debitumque sibi otium ex laboriosissima vita REINWARDTIUS nancisceretur et mense Iulio anni 1845 rude donatus est.

Ad senectutem provecto REINWARDTIO hoc sine dubio gratum iucundumque debuit accidere, quod, adproperante die, quo quinquaginta annis ante munus academicum obierat, amici fautoresque statuissent ei insigne

aestimationis dare documentum. Vir Cl. Kist eo tempore Rector Magnificus cum nonnullis Reinwardtii amicis consilium ceperat ut nummo, hacce opportunitate cudendo, egregiis Reinwardtii meritis perenne quasi monumentum erigeretur. Non pauci erant, quibus illud consilium mirifice arridebat, quod brevi post patratum est. Academiae Rector Magnificus omnium nomine, qui tam pulcrae rei participes fieri cupiverant, seni venerabili nummum tradidit, festum diem ex animi sententia gratulatus. Ad quae Reinwardtius animo vehementer permoto respondit paucis verbis, sed quae ex intimo prodierant pectore.

Reinwardtius usque eo bona valetudine fuerat fructus; licet pedibus laboraret, tamen inde intra domus vel cubiculi claustra se contineri non est passus, sed unoquoque fere anno aut patriae loca amoeniora perlustravit, aut peregre est profectus. Sed sensim sensimque vires corporis deficere coeperunt, nec tamen diminuta est animi hilaritas ingeniique robur, quae laetabundus admirabatur cuicumque visere senem viridem et cum eo colloqui contigit. Atque servavit illam animi vim et serenitatem usque ad ipsum vitae finem. Suis nobisque die sexto mensis Martis anni 1854 ereptus est. Quo die elatus est, affinium amicorumque magnus numerus secuti sunt, extrema pia dilecto viro persoluturi; coram quibus verba fecit Vir Cl. I. van der Hoeven, quale omnium esset tam cari capitis quantumque desiderium, animo graviter affecto, interpretatus. Die decimo tertio mensis Martii Vir Cl. de Vriese coram Academiae nostrae alumnis memoriam Reinwardtii, brevi habita oratione, recoluit; quum Reinwardtii vitam moresque depingeret, et merita grato animo referret et praedicaret, illustri hoc exemplo demonstrari iuvenes docuit, quomodo vera gloria sit appetenda, quibus artibus vera gloria et sempiterna pariatur. Quae Viri Clarissimi allocutio post aliquot dies typis est expressa.

Nec defuit qui in Academia regia Amstelodamensi de Reinwardtii meritis solemni modo verba faceret. Concione habita die undetricesimo mensis Aprilis Vir Cl. Vrolik, qui Academiae est ab actis, orationem habuit in defuncti honorem, qua eius vitam breviter adumbravit. Quae Actis Academiae est inserta.

Praeterea unus ex affinibus Reinwardtii mense Maio publici iuris fecit brevem defuncti vitae narrationem.

Reinwardtius et eximia erat doctrina et animo probo, integro et candido. Quidquid erat, non ita educatus erat et institutus, sed natura factus acri studio et indefessa industria. Erat e raris istius exempli viris, qui, omni extrinsecus petito studiorum adiumento fere destituti, ipsi viam sibi muniunt, qua itur ad veram doctrinam. Vidistis, Auditores! quomodo, numquam non studendo, nitendo, properando ex humili satis conditione ad summos pervenerit honores nobilemque acriter certando palmam reportaverit. Iam mature intellexerat in naturae indagandis moribus vitae stationem sibi esse ponendam; nullo vitae momento huic defuit quod summum censebat esse officium, et singulari prorsus amore, quin ardore, in naturae studium rapiebatur.

Illam vero, qua excellebat, intimam cum natura familiaritatem non legendo solum contraxerat, quod alii scripserant, ipse servaverat de natura, ipse naturae vires perscrutatus, naturae phaenomena meditabundus erat contemplatus.

Itaque quod priscae et beatiori mortalium genti contigisse suavissimis fabellis poëtae cecinerunt — sciebat et intelligebat naturae sermonem, quam consulebat, quotiescumque in rem obscuriorem inquirebat, intelligebatque eius tamquam tacentis responsum. Acriter animum in singula naturae phaenomena rite pernoscenda intendebat; sed eo non acquiescebat, id agi arbitratus, ut pateret quo vinculo singula illa inter se iuncta essent et qua lege regerentur. Quo studio ductus naturae mores et vires dum acribus cernebat acutisque oculis, in eius arcana et quasi intimam penetravit officinam.

Sed Reinwardtio non solum natura vasta erat arena, in qua ingenium quis exerceret, viresque et dexteritatem ostenderet; natura nos doceri arbitrabatur, quomodo vita rite et pie esset instituenda, eademque nos duci ad veram, sinceram et ardentem Dei venerationem!

„Quicumque, ait, naturae contemplandae desiderio, idem et vero „cultu et admiratione rapitur. Dei verus atque sincerus cultus, quid ad „eum rectius ducat, quam haec ipsa totius naturae parentis et opificis „admirabilia opera? Imo vero, pergit, ego in eâ sententiâ semper fui „maximum quoddam momentum esse in naturae studiis ad exercitandum „et confirmandum illum animi affectum, quo ad quodcumque humanitatis,

"honestatis, probitatis et cuiuscunque virtutis officium exsequendum "animi excitentur."

Quae qui senserat et locutus erat, quis praeclarum egregiumque illum fuisse virum dubitare poterit? Atque fuisse illum virum nullo nomine non praestantissimum universa eius vita est documento. Quicumque eum noverant, uno ore praedicant viri probitatem, integritatem, sinceritatem, candorem; fidem datam numquam labefactari neque animum abalienari ab amicis, quos quidem eo nomine dignos censebat, passus est; mitis aliorum, sui ipsius iudex erat severissimus; modesto animo et ingenuo venerationis ac gloriae meritis partae documenta excipiebat, undique in eum collata; neque suorum meritorum suaeque doctrinae iactator, neque alienae laudis detrectator et spretor; officiosissimus erga unumquemque et de exquisitae doctrinae inexhaustis copiis unicuique largiter tribuens.

Quem ingentem doctrinam ingenio complecti, quem multa vidisse et observasse sciebant, cuiusque indolem noverant suorum prodigum neque numerantem, quod benigna manu dispensabat, quid mirum, ad eum tamquam ad oraculum multos consultum esse profectos, magnamque vitae illius partem eo consumptam esse, ut aliis operam ferret.

Iam vero perpensis, quae de REINWARDTIO dixi, quis negabit illius vitam posse esse documento, quomodo vera gloria appeti debeat. Iacturam in eo fecit Academia Leidensis, qua maiorem non vidistis, Auditores! nec facile videbitis, plane ut, si cuius umquam magni viri amissi, huius utique luctus ac desiderium publicum sit mansurum, dum verae doctrinae sensus veraeque virtutis admiratio vigebit. Sit ei terra levis!

Ad SIEGENBEEKII vitae enarrationem transeo. MATTHIAS SIEGENBEEK natus est Amstelodami die vicerimo tertio mensis Iunii anni 1774. Iam mature apparuit puerum felicis atque faecundi esse ingenii. Itaque Theologiae studio a parentibus destinatus undecim annos natus in Gymnasii disciplinam est traditus, quod tum Amstelodami regente viro celeberrimo RICHEO VAN OMMEREN florebat. Ex cuius egregii viri institutione uberrimos fructus SIEGENBEEKIUM percepisse, insigni documento est Carmen Elegiacum latinum inscriptum: *ultima Iacobae Bavarae morti proximae verba*, quod a se compositum coram frequenti coetu recitavit, Gymnasio illi quum valediceret. Deinde in Athenaei illustris Amstelodamensis civium numerum relatus,

WYTTENBACHII usus est non solum institutione, sed etiam familiaritate: optimae enim spei iuvenis a WYTTENBACHIO non solum, sed etiam a Viro Clarissimo HIERONYMO DE BOSCH dignus est habitus, quem amicorum numero adscriberent.

Hisce ducibus solidioris doctrinae firmis iactis fundamentis in seminario Teleiobaptistarum, quod in eadem urbe floret, theologiae operam dare coepit, eo omnium virium intentione pergere conatus, ut idoneus aliquando verbi divini interpres evaderet.

In studiis theologicis quum virorum Clarissimorum, HESSELINK, KONYNENBURG et VAN HEMERT egregia institutione mirifice adiuvaretur, tum hoc ei felicissimum exoptatissimumque exstitit, quod firmo amicitiae (ex eodem literarum elegantiorum amore ingeniorumque pulcri bonique sensu imbutorum affinitate quadam natae) vinculo coniungebatur cum viris, quorum egregia de litteris patriis merita patria grato animo recolit, quique suo quisque loco celeberrimi sunt facti, KEMPERUM dico, DAVIDEM IACOBUM VAN LENNEP, IANUM TEN BRINK, fratres DE VRIES. Illos nominasse sufficit, ut manifestum fiat quid SIEGENBEEKIUS e talium virorum familiaritate fructuum perceperit.

Atque eum SIEGENBEEKIUS, quo tempore Amstelodami studiorum fecerat tirocinia, se praestiterat, ut multorum oculos in se converteret, qui et universam adolescentis vitam mirifice probabant, et admirabantur morum elegantiam, eloquentiam et singularem qua iam tum excellebat linguae Neerlandicae scientiam. Quae singula quum verbi divini futuro interpreti summae sint laudi egregioque ornamento, nihil est quod miremur SIEGENBEEKII nomen brevi ita inclaruisse, ut haud ita multo post studia rite absoluta Doccumam arcessitus sit verbi Divini in Teleiobaptistarum Ecclesia minister; qua in statione per duos annos mansit; — viri enim in dies aucta fama et existimatione, ad altiora evocatus et in arenam descendere iussus est, in qua perpauci adhuc gladiatores roboris sui atque prudentiae pericula fecerant. Etenim jam diu erat ex quo doctiores omnes intellexerant desiderari in Academia Leidensi doctorem, qui iuvenibus eloquentiae Neerlandicae praecepta traderet, qui Batavos, quibus Latine scribentibus primae facile deferrentur, doceret patrio sermone concinne eleganterque et scribere et loqui. Indefessa Viri Amplissimi LAURENTII VAN

Santen, unius tum ex Academiae Curatoribus, industria et vigilantia effectum est, ut nova ista in Academia nostra tandem aliquando exstrueretur cathedra; eiusdem Laurentii van Santen opera factum est, ut Siegenbeekio novum et honorificum, sed idem difficillimum munus offerretur. Quod, quamquam incepti gravitate et momento penitus perspectis, non detrectandum esse arbitratus die vicesimo tertio mensis Septembris anni 1797 auspicatus est, habita solemni oratione *de eloquentiae Neerlandicae publica institutione.*

Iam igitur latus Siegenbeekio patebat campus in quo vires et ingenium exerceret; totum enim iis studiis se dare poterat quae unice diligebat, pulcrae a natura acceptae indolis excolendae opportunitatem nactus gratissimam. Neque vanam patriarum litterarum fautores de eo concepisse spem, fore ut eius opera Linguae Neerlandicae studium promoveretur et iuventus litterarum Neerlandicarum amore imbueretur, iam statim adeo factum est manifestum, ut Academiae Curatores, duobus annis post initum munus, Siegenbeekium professorem ordinarium renuntiarent earum litterarum, quibus excolendis et commendandis tam insignem operam navasset. Quod munus solemni modo auspicatus orationem habuit academicam *de* Petro Hooftio Cornelii filio, *poëta et rerum scriptore.*

Anno 1802 accidit quo Siegenbeekio opportunitas est oblata demonstrandi, latine dicentem non minus eloquentia se pollere quam Batavo sermone concionantem. Post diuturnum enim belli strepitum turbasque et tempestates, quae universam Europam praecipitem dederant, inter Franco-Gallos et Anglos convenerat de pace facienda, quae finem faceret discordiae, quae et nostrae patriae quietem, quam desiderabant omnes et avebant, tandem aliquando restitueret. Itaque quod et antea fieri erat solitum, quotiescumque acciderat quod patriae iudicabant fausti esse augurii, decreverunt Curatores ut solemni oratione laetus ille allatus nuntius celebraretur. Cuius habendae orationis provincia Siegenbeekio est tributa.

Honorifico mandato ille est defunctus, habita oratione *de pace Ambianensi*, quam quum omnes ut bene eleganterque dicendi exemplar admirarentur, tum vanum fuisse patuit eorum metum, qui veriti erant ne patriis excultis litteris a classicarum litterarum studio abalienaremur et philologiae Graecae et Romanae suus honor et cultus adimeretur. Curatoribus vero, quorum auctoritate Siegenbeekius verba fecerat, oratio illa

adeo placuerat, ut rem bene gestam ei gratulaturi gratumque animum testificaturi, annuo salario, professoribus offerri solito, aliquantum adderent.

Anno 1811 SIEGENBEEKIUS recentiorum litterarum historiae professor nominatus atque eodem fere tempore una cum WYTTENBACHIO Artium Liberalium Magister et Philosophiae Doctor honoris causa creatus est.

Academia instaurata eidem docendae historiae patriae munus est demandatum.

Anno 1825, quum ducentesimus quinquagesimus ageretur annus ex quo haec Leidensis Academia esset condita, SIEGENBEEKIUS, certantibus omnibus, ut diem quam maxime redderent festum et solemnem, symbolum non detrectavit, sed ad augendum diei splendorem contulit, composito carmine lyrico latino. Atque hoc eodem fuit die, quo primum viri clarissimi mentem subiit cogitatio de scribenda Academiae Leidensis historia. Rem operosam sane et variis difficultatibus implicitam ita brevi tempore absolvit, ut accuratum studium summamque et religiosam perscrutandis rebus temporibusque obscuris impensam operam omnes admirabundi praedicaverint. Nostis opus, Auditores! neque cuiquam probe ignotum est, cui Academiae nostrae salus curae est.

Anno 1842 rude donatus est, nec tamen studiosae iuventuti, quoad vires sinerent, prodesse desiit. Quantum in eo superstes esset animi robur, quantopere ingenii facultates senectuti non essent fractae, luculento ostendit exemplo, quum, quinquennio post, quo die quinquaginta ante annis professoris munus inierat solemnem habuit Orationem *de incrementis quae annis quinquaginta proxime elapsis studium cepit litterarium Neerlandicum*. Clara et distincta voce recitavit quae accurate cogitata et eleganter erant enucleata. Progressus, quos inde ex superioris saeculi fine linguae et litterarum non minus quam historiae et antiquitatum patriarum studium fecisset, eadem adumbravit eloquentia et suavitate, qua inde ab adolescentia inclaruerat. Festo hoc die undique seni venerabili amoris existimationisque luculenta oblata sunt documenta, in quibus primo loco recensendus est nummus aureus, a Rege Guilielmo secundo viro de patriis litteris optime merito transmissus. Augustissimi Regis Guilielmi primi iussu, qui artes litterasque singulari favore prosequebatur, iam antea Leonis Neerlandici equitibus fuerat adscriptus.

SIEGENBEEKII vitae Academicae curriculo breviter exposito, quum memoranda mihi sint egregia eius erga linguam, litterasque patrias merita, vereor ne, inops factus abundantia, parum idoneus tantae virtutis praeco existam. In breve enim elogium contrahenda mihi sunt quae eius sunt ambitus, eius momenti et gravitatis ut tota oratione vix satis extolli et praedicari queant. Recordati vero id unum iam mihi agi, ut defuncti collegae memoriam modo solemni, coram hoc amplissimo coetu, recolam, eumque me esse a quo SIEGENBEEKII doctrinae et meritorum expositio omnino exspectari nequeat, munere meo recte mecum censebitis me esse functum, si breviter indicavero, quibus potissimum artibus tantam SIEGENBEEKIUS apud nostrates gloriam sit nactus.

Ordine vero SIEGENBEEKII de patrio sermone litterisque Neerlandicis merita praedicaturo vix dubium esse potest, quin ab iis mihi sit incipiendum viri clarissimi studiis, quibus pessime habitam vernaculae linguae orthographiam correxit, quin deletam omnino, et cuiusvis arbitrio et libidini permissam instauravit atque certis normis cohibuit. Nemini vestrum probe nescitur, quantopere saeculi superioris fine, scribentium ignorantia et fatuitate, sermonis patrii orthographia fuerit pessumdata et inquinata. Nil amplius supererat, quod tamquam certum et exploratum omnes sequerentur atque verendum erat, ne ad extremam deveniremus barbariem, nisi existeret qui in tanta confusione orthographiae vernaculae regulas disponeret et certis legibus adstringeret; quod munus perquam difficile et eius generis, ut multi de prospero rei eventu iam statim desperarent, SIEGENBEEKIO oblatum. In ea re qualem se praestiterit, quantopere splendidissimam reportaverit vitoriam et de difficillimo, quocum conflictabatur argumento, et de iis, qui rem omnino fieri non posse clamaverant, nemini nostrum ignoratur. Vix suam de orthographia Neerlandica diatriben publici iuris fecerat, quum in licentiae locum leges, accurato indicio definitae, substituerentur et confusio lucido cederet ordini. Cuius operis praestantiae id luculentissimum est testimonium, quod, quae ille iecerat orthographiae fundamenta, iisdem hodieque grammaticae Neerlandicae aedificium est superstructum. Fuere quidem qui evertere conabantur quod sollerti cura ille condiderat; sed quod propria sua laude commendabatur, id corrigi quidem potuit in singulis, augeri et suppleri, at universam si spectes

artem, nondum excogitatum est alterum systema, quo irrita facta sit opera, quam in gravissima re posuerat vir in paucis strenuus et laboriosus.

Praeclaram vidimus et duraturam SIEGENBEEKII, orthographiae Neerlandicae instauratoris, esse laudem. Nec tamen in constituendae linguae forma et tamquam resarcienda veste acquievit, sed in intimam eius officinam pervenisse eiusque indolem se penitus perspexisse multis probavit scriptis, quorum duplex imprimis erat finis. Ut enim demonstraret praestantiam, elegantiam, ubertatem sermonis nostri, qui et poëtis et prosae scriptoribus egregiam praeberet materiem, qua exprimant quid sensissent et cogitassent, ita eiusdem integritatem et castitatem vindicavit ab eorum conaminibus, qui barbaris vocibus et alienigenis dulcem maiorum sermonem inquinare et adulterare nitebantur.

Qui tam accurate linguam noverat linguaeque historiam, eum par est litterarum historiam haud minus habuisse in numerato. Compluribus sane SIEGENBEEKIUS demonstravit doctissimis libris in hac quoque parte regnare se et habitare, quum componeret *litterarum patriarum synopsin historicam*, quum indefessa industria eorum adesset conaminibus, qui antiquiora sermonis Neerlandici monumenta ab oblivione vindicabant, quum primus talium rerum studiosis ad recte cognoscendam saeculi decimi septimi litterarum historiam viam muniret, quum ad intimae linguae notitiae, summae ingenii elegantiae, proprieque eloquentiae facem VONDELII, CATSII aliorumque multorum poëtarum carmina illustraret et explicaret.

Ad duplex supra vidimus eum, Academia instaurata, munus fuisse vocatum, scilicet ut et litteras patrias et patriae historiam studiosam iuventutem doceret. Alteri officii parti quantopere par fuerit modo vidimus; sed vix minus in historia tradenda eius fuit laus. Adsunt enim rerum testimonia uberrima, eas quoque ingenii dotes, sine quibus nemo potest esse rerum scriptor, a benigna natura ei fuisse largiter impertitas. Ite, Auditores! admiramini viri ingenium atque sollertiam, sive legitis historiam Neerlandicam quam scripsit inde ab initio Dynastiae Burgundicae, sive evolvitis librum quo civium armatorum res gestas describit, sive quaecumque ferax eius et felix ingenium enixum est suo quodque loco et pretiosum et elegans. Legite disertum WAGENAARII elogium, ut videatis verum esse quod de SIEGENBEEKIO historico tulimus iudicium, legite IACOBAE BAVA-

RAE defensionem, quam ab atrocibus in eam coniectis criminibus et conviciis purgavit, legite quam tam vividis coloribus depinxit OLDENBARNEVELDII causam, ut ipsi quaestioni institutae interesse nobis videamur, legite quae de LEICESTRIO disputavit vel quibus GUILIELMI PRIMI, IANI DE WITT vel SLINGELANDTII laudes praedicat et merita recenset; nusquam accuratum studium, nusquam veram e pectore notam et profluentem eloquentiam desiderabitis, et iudicabitis historiae patriae studium illius opera vix minus fuisse promotum quam linguae litterarumque Neerlandicarum culturam.

Considerantibus quam religiose munere academico SIEGENBEEKIUS fuerit functus, vix credibile videtur tantum ei otii fuisse reliquum, ut variis in patria nostra, litterarum promovendarum gratia conditis, sodalitiis aliquantum virium et pretiosi temporis dedicare posset. Tamen illorum inter sodales nemo fuit umquam illo diligentior quique plus contulerit ad eorum augendum florem; in his sodalitium tuendis et excolendis litteris patriis, Lugduni Batavorum institutum, cuius per 20 annos acta curavit, per 25 praesidium gessit, illi maximam partem debet quod tam laete effloruerit, quod tam salutiferam exercuerit vim in excitandum litterarum patriarum studium et amorem.

Scripta perlustrantes, ab hoc sodalitio promulgata, permulta invenietis ab illius manu profecta, in quibus primum sibi vindicant locum defunctorum sodalium ab eo composita Elogia. Neerlandicae quoque, quae dicitur, Haarlemi florentis societatis per quinquaginta annos e gravissimis fuit sodalibus. Ab utroque sodalitio, multorum magnorumque meritorum gratia, nummo aureo est donatus.

Ad civium civitatisque recte procurandam salutem summi esse momenti, ut scholae, in quibus pueri prima litterarum elementa discunt, rite sint institutae, quum SIEGENBEEKIUM fugere non posset, his quoque corrigendis et ad certam normam redigendis per longam annorum seriem summa cum diligentia consuluit, quare bonorum omnium suffragiis optime de patria est meritus.

SIEGENBEEKIUM iuvenem vidimus id potissimum habuisse in propositis, ut idoneus fieret verbi divini minister, neque, quum mutata vitae causa ad alia studia transiisset, munus studiose olim appetitum deserendum esse ratus, per 25 annos coram Teleiobaptistarum ecclesia in hac urbe oracula divina docte et eleganter exposuit.

Sed has omnes, de quibus egi, laudes una eaque insigni laude SIEGENBEEKIUS cumulavit. Erat enim is, in quo vasta et multiplex doctrina, ingenium sagax et ferax coniunctum erat cum animi candore, integritate et nobilitate. Summo litterarum amore imbutus, his promovendis, popularium animis expoliendis, discipulorumque ingeniis eodem, quo ipse flagrabat, literarum amore incendendis totam vitam dedicavit. Quodcumque munus eius curae fuit mandatum, recte curavit et religiosa fide administravit. Erat assiduae diligentiae, indefessae industriae, tenacis constantiae exemplar. Animus illi erat candidus, modestus, a simulatione fucoque alienus; benignitate erat singulari, comitate et liberalitate, officiosus erga quemcumque et multorum studia sua doctrina sustentans; aequo et tranquillo animo iniurias ferebat sibi illatas et auctoribus ignoscebat. Sincero amore homines omnes amplectebatur et prosequebatur, verbi divini non tantum dignissimus interpres, sed etiam Divini Praeceptoris fidelis in paucis et pius discipulus.

Viribus corporis sensim sensimque deficientibus die 26 mensis Novembris, suis, Academiae Patriaeque ereptus est.

Postridie eius diei quo mortuus est, collega noster carissimus, Vir Cl. DE VRIES coram discipulis suis verba fecit de defuncto praeceptore et amico; qua oratione amorem, venerationemque spirante exposuit, quantam in illo nostra Academia iacturam fecerit.

Quam viri eximii iacturam iusto dolore recolentes grato animo recordemur, quot et quanta beneficia in totius patriae emolumentum SIEGENBEEKIO accepta referamus.

---

Pio officio defunctus, atque eorum coram vobis repetita memoria et vita perlustrata, quorum mortem ut praesentem dolere numquam desinimus, ad alia licet transire gratiora et laetiora.

Et primum quidem hoc omnium laetissimum nobis accidit, Illustrissimi huius Academiae Curatores! quod omnes estis superstites et valentes, praesertim quum haud diu sit, ex quo graviter nobis animus est commotus quum nuntium acceperimus de uno vestrum cum ipsa morte graviter conflictante.

Ad bonam valetudinem feliciter rediisse Illustrissimum VAN EWYCK toto animo laetamur. Faxit Deus optimus maximus ut gravissimis muneribus, ad quae vocatus est, diu fungi illi eveniat; ut per longam annorum seriem Academiae nostrae commodis prospicere maneat columen et praesidium. Vos omnes, Viri Illustrissimi! confidenter, quicumque in hac Academia artium litterarumque sumus doctores, intuemur vobisque nitimur, quotiescumque vota facimus de Academiae augendo flore et iuribus vindicandis.

Collegarum deinde frequenti perlustrato coetu, quum omnium, qui superiore anno huic celebrando diei huc convenerant, nullum desidero, alterum hoc est quod vehimenter laeto pioque animo mihi et vobis gratulor. At imprimis vobis gratulor, Viri Clarissimi TYDEMAN et VAN HENGEL, quos hic adesse, senectutis iniuriam nec corpore nec ingenio animoque perpessos, nemo adest, certe scio, quin sincere mecum gaudeat. Per multos annos uterque Academiae augendo splendori vitam dicastis, atque uberrimos operis vestri atque diuturni laboris laetissimos fructus percipere licuit. Iam vero otio optime merito vobis concesso, otiosis esse vobis non licere censuistis, sed multorum studia consiliis vestris adiuvare pergitis. Diu adhuc superstes nobis esto consilium vestrum et ratio, auctoritas et sententia, diu vestro exemplo iuvenibus fortiter ac strenue nitentibus viam monstrate, qua et proprium excolere ingenium, et civium possint illustrare animos.

Et nostrum VAN DER BOON MESCH, virum clarissimum, optimis ominibus prosequimur, qui reminiscendo festum illum diem recognovit, quo ante hos 25 annos chemiam publica auctoritate tradere coepit; qui dies illi laetissimus accidit, quod collegae, discipuli et familiares insignibus illi probarunt amicitiae et existimationis documentis sibi eum diem vix minus esse festum, gratum et iucundum quam illi ipsi. Diu illum servet Summum Numen, arti quam excolit, amicis, discipulis, patriae.

Tibi quoque, Cl. RYKE, est quod anno praeterlapso ex animo gratulemur, quippe quo, auctis honoribus tuis, ab extraordinario factus es physices professor ordinarius. Itaque grati agnoverunt, qui Academiae nostrae rebus praesunt, viri illustrissimi, quod nobis, qui te novimus et diligimus, iamdiu erat persuasum, egregiam esse, qua physicen tu iuvenes doceas, rationem. Perge, Vir. Clarissime de iis et de Academia nostra, ut facis, bene mereri!

Nihil iam fere mihi restat, nisi ut indicem in quonam statu varia instituta academica versentur.

Atque Bibliothecam academicam, Hortum botanicum variaque praeterea suppellectilis academicae receptacula et officinas in optimo versari statu atque subsidiis satis abundeque sustentata esse, ipse testis sum oculatus.

At non omnia in Academia nostra nitere idem expertus scio. Minus enim quam par est prospectum est ut aedificia, in quibus suppellex academiae asservatur, satis sint ampla, ut et materiei rite disponendae sufficiant, et Academicam iuventutem in iis docendam capere possint.

In his omnium maxime mutatam emendatamque conditionem clamat aedificium, quod Bibliothecae Academicae voluminibus tributum est, domicilium eheu! tenue et angustum, adeo ut non tantum librorum molem ibi asservatorum ferre recuset, sed etiam magna pars operum praestantissimorum in granaria coniecta et tamquam in exsilium sint ablegata. Observatorium astronomicum, cui praeest vir apud nostrates et exteros clarissimus, tam grandi nomine indignum esse inter omnes iamdudum convenit. Museum physicum et Laboratorium chemicum vix melius sunt habita quam Bibliotheca. In iis quoque non satis est spatii, ut varia instrumenta apte collocari possint atque gnavis iuvenibus exercitationum experimentorumque faciendorum occasio sit data. Idem denique — neque quis credit pro aris et focis me pugnare, idem fere valet de Nosocomio academico.

Sed parcamus querelis! spem enim licet concipere neque immaturam neque temerariam, fore ut mox quaecumque iam sunt manca et vitiosa corrigantur et suppleantur. Academiae enim Curatores, viri illustrissimi, qui nihil eorum praetervident unde Academiae salutem iudicant pendere et florem, hisce sarciendis damnis omnem lapidem moverunt, atque nisi mea me spes fallit multum iam promoverunt. Quod diu multumque et a multis agitatum est Nosocomii Academici amplificandi consilium, hoc iam in eo est ut patretur. Huic exstruendo aedificio propediem manus admovebuntur; chemiae vero et physicae docendae aedificia assignatum iri magis idonea, spem fovemus, haud illam, precamur, vanam. Magnum fert rumor aedificium iri conditum, et his disciplinis et docendae anatomiae destinatum; et si verum est, quod verum esse et cupimus et credimus, eadem opera pressae, suaque magnitudine laboranti Bibliothecae prospec-

tum foret. Unum mihi reservavi, quod ultimo loco nomino, quo maiore vi pronuntiem, quoque firmius et recentius auditorum animis memoriaeque inhaereat. Cuicumque bonarum artium salus cultusque cordi est, assentiatur mihi necesse est magnopere dolendum esse, quod astronomia in Academia nostra relegata sit in turrem vix satis amplam, quae ciconiis idoneum nidum praebeat!

Dolendum, dico, quoniam eo turpius astronomiae docendae necessaria negantur aedificia et subsidia, quo laetius eius studium posset efflorere astronomiae doctore, qualis est KAISERUS noster, iuvenum studia moderante. Itaque intelligant, velim, atque persuadeant sibi, qui Reipublicae nostrae praesunt, sui esse officii, tueri rem, quam bene procuratam esse totius civitatis quam maxime interest.

Grati agnoscimus, quae ad rem tam gravem promovendam in Ordinum Generalium consessu publico omni ardore conati sunt viri amplissimi GEVERS VAN ENDEGEEST et BOSSCHA.

---

Pervenio, Auditores! ad orationis iucundissimam partem; scilicet in eo sum, ut strenuis gnavisque iuvenibus, quibus quaestiones a singulis ordinibus academicis propositas solvere contigit, nummum aureum tribuam, quo Regis Augustissimi Guilielmi tertii liberalitas et munificentia eos donari voluit.

Itaque rogo Virum Clarissimum, qui senatus nostri acta curat, ut Ordinum Academicorum iudicia recitet; ii vero, quorum nomina ille evocabit, prope ad me accedunto.

---

Ad ingenii ac doctrinae laudem et ad praemia proposita quinam illi sint qui aspiraverint, qui successus et eventus, quaenam eorum scriptiones fuerint, publice expositum est.

Nil iam restat, nisi ut praemia victoribus distribuam et victoriam iis gratuler: nam:

Aurea cui blando risit victoria vultu
  Laetitiamque suis fert patriaeque decus.

Accipe, Ornatissime PROES! praemium, quo Facultas iuridica dignum te censuit ut quo, Augustissimi Regis nomine, te dono.

Operae, studii et laboris, quem impendisti, luculentam ecce! et honorificam remunerationem!

Non is tu es, qui stimulo egeas, praesertim victoria modo reportata; at praemio illo reportato scito quasi pignoribus coactum te esse, talem te praestare, qualem te futurum esse et speramus et auguramur.

---

Egregia laus est, Ornatissime SURINGAR! quam tibi Facultas philosophiae naturalis impertiit, quippe qui omnibus satisfeceris, quae non postulari tantum, sed sperari etiam in isto iuvenilium virium conflictu poterant.

Quod honorificentissimum praeceptorum tuorum de opere tuo iudicium vix minus gratum tibi esse potest, quam victoriae quam reportavisti praemium, quod en! tibi trado.

Perge, Nobilissime Iuvenis! naturae mores perdiscere eodem severo studio, eadem virili constantia et assiduitate, cuius tam egregium dedisti specimen.

---

Agnovit Ordo, Ornatissime VAN DER VEN! vim ingenii et industriae, quam commentatio tua prodiderat, agnovit ordine luculento et doctrina se commendare et praemium regium tibi decrevit.

Grato fungor, mihi crede! officio, operae tuae, laboris et industriae optime merito praemio quum te coronem.

Non opus est ut graviter et fortiter nitentem incitemus insuper et stimulemus.

Iisdem te compello verbis, quae commentatio tua in fronte gerebat, quaeque poëtae latini usus verbis ita verto:

> tentanda via est, qua me quoque possim
> Tollere humo, victorque virum volitare per ora.

---

Gratulor tibi, Ornatissime Kleyn! felicem honorificumque certaminis eventum! Assecutus es honore et praemio, quod tibi trado, ut de successu studiorum tuorum laetoque profectuum, etiam futuro tempore, eventu bene augurari et ipse possis et possint praeceptores tui, amici et commilitones, quos non mediocrem laetitiae et iucunditatis fructum ex tua victoria ferre vides. I, Ornatissime Kleyn! fruere laeta hac victoria, cuius et olim meminisse te iuvet.

---

Non contigit tibi, Ornatissime Lambrechts! quamquam strenue et mascule contendenti palmam arripere. Nec tamen Ordo nihil tribuere videri voluit industriae et labori, quem in libellum tuum exarandum impendisti, itaque nominis tui publica mentione promulgandum esse decrevit. Quod Ordo de te honorificum dedit testimonium, ex animi sententia tibi gratulor! Prima sequentem honestum est in secundis subsistere. Fecisti iam virium tuarum periculum, eoque ipso viam tibi parasti, ac prolusisti ad praemium alio anno ferendum.

---

Vos denique, Ornatissimi Iuvenes! Academiae nostrae cives patriaeque spes! laetus compello!

Est enim, quo magnopere laeter atque gestiam animo meo, vos quum intueor atque recordor, quales hoc anno vos praestiteritis. Dignos vos ostendistis, qui, civium academicorum nomen meriti, libertate academica fruamini.

Non possum quin memoria repetens, quomodo hocce anno, quo mihi Academiae fasces erant commissi, vitam institueritis, et magnopere vos probem et optima quaeque de vobis sperem.

Neque hancce meam, quam vobis impertior, laudem abiicite ut levem futilemve. Scitote enim et persuasum vobis habetote, eundem, quem iam publice vos praedicare insigniter iuvat, silentio non fuisse praetermissurum, si vita vestra minus probanda mihi esset visa.

Itaque pergite, Commilitones Iucundissimi, eadem, quam ingressi estis, via! Animo estote hilari atque securo, ut iuvenes decet. Fruamini libertate vestra, delibatote mel dulce quod iuventae splendidissimus flos vobis praebet, sed ne obliviscamini, quam ob causam huc veneritis. Nitamini, ut ne fallatur spes, quam nos et multi praeterea de vobis concepimus. Laborem mihi credite omnium, quae in vita humana grata sunt et amoena, condimentum esse necessarium. Neque omnino vita frui potest, qui desidiae inertiaeque est deditus, neque maior omnino cogitari potest voluptas, quam est eius, qui, officiis suis religiose functus, merito fruitur, ac tum demum, grato otio.

Memineritis patriae salutem in posterum a vobis pendere, ad quam tuendam et augendam in hac Academia praeparamini et ipsi vos praeparatis. Itaque nitamini animo strenuo et forti; ne rei difficultas ab incepto vos deterreat.

Pugnandum vobis est, sed post pugnam pulcherrima vos manet victoria et nobilissima palma. Incumbite igitur in disciplinas, excellite doctrina, virtute, bonis moribus, ut et votorum, quae concepistis ipsi, fiatis compotes, et patriae prospiciatis libertati et saluti.

Nihil iam superest, nisi ut munus, quo regia auctoritate hoc anno functus sum, maiorum more deponam. Itaque tibi, Vir. Clarissime Vissering, trado Academiae fasces. Salve Magnifice Rector! quem primus ego hoc nomine compello. Floreat te duce alma haecce Musarum sedes.

F. G. KRIEGER,

# ORATIO ACADEMICA

DE

## ARTIS CHIRURGICAE NOSTRO TEMPORE RATIONE ET FINE.

AUDITORES SPECTATISSIMI EXOPTATISSIMI!

Artem medicam, ex quo novam sequi rationem novoque et incognito antea campo excurrere est docta, magnopere promotam, auctam amplificatamque esse, quum nemo sit, quin magno ore agnoscat, compluries tamen eidem vitio est versum, quod ad proprium, cuius causa exerceatur, finem propius accedere non potuerit. Diagnosticam quidem physicae, chemiae et anatomiae ope innisam multo fatentur iam firmioribus superstructam esse fundamentis, quam quibus superioribus saeculis fulciri potuerit, nec tamen therapiam celeritatem, qua illa processerit, potuisse aequiparare. Convicium supra veritatem auctum esse quum unusquisque rei peritior contendere non dubitabit, idem omnino fictum commentitiumque esse vix audebit contendere. At medicos, non medicam artem, censendum est istam reprehensionem meritos esse, neque arti imputandum quod artifices deliquerunt. Quum enim ea medicae artis pars, quam therapiam appellamus, neque temporibus nostra aetate superioribus, neque ipso nostro quo vivimus tempore, eo pervenerit, ut secura, absque dubitatione ac metu suaque innisa virtute, sublimi vertice incedere possit; quum certum sit post longam demum annorum serium hunc tamquam extremum quemdam, exoptatissimumque finem cogitari potius quam sperari posse; tum hoc manifestissimum est, nec ulli dubio obnoxium, accuratiore materiae, qualis et normali est et abnormali statu, notitia ad certiorem rationique magis consentaneam morborum sanationem viam muniri. At accurata illa materiae notitia nonne est fructus, quem e nova ista, in quam perducta est, ratione ars medica percepit? Est sane, neque negari potest, therapiam inde utique

correctam et emendatam esse. Qui vero artem medicam exercent, eorum nonnullos haud raro quasi data opera negligere therapiam et pauci habere videbis. Multi, qui scholae physiologicae asseclae appellari gloriantur, medici officium, quatenus in therapia versatur, iure suo sibi videntur spernere, neque desunt clinicorum medicorum exempla, a quibus anatomici status diagnosi religiosissima operá navatur, summoque opere morbi symptomatum explicationi physiologicae incumbitur, morbi curae vero sanationisque obiter tantum atque veluti in transcursu fit mentio.

In chirurgiam, geminam germanamque artis medicae sororem, quae cum illa quamquam arctissimo vinculo coninncta, proprio tamen suo itinere procedit, illae querimoniae, convicia illa non conferuntur. Illam enim iam antiquitus et certe non plane immerito concessum est eximio hoc et duplici prae medicina uti privilegio: qúum diagnosis chirurgica solidioribus innitatur fundamentis, tum multo maiore fruitur efficacium probatorumque remediorum copia, quibus propulset imminentem mortem et labefactatam valetudinem corroboret. Chirurgiam vero qui profitentur et exercent — nec quisquam, qui quidem animum in hanc rem attenderit, infitias ibit — iis non regnare videtur pathologia, sed una fere therapia curae cordique est. Atque in aprico est cur hoc ita se habeat. Quod enim in chirurgia princeps locus therapiae conceditur, tribuendum id est indoli morborum, quibus mederi nititur, quique magna pro parte eius sunt generis ut peculiari prorsus auxilio indigeant. Sunt enim hi morbi, qui turbatis organismi partium forma vel ratione (organisationem dicunt) nasci solent, quique nisi mechanicis adhibitis remediis, h. e. nisi factis operationibus chirurgicis sanguineis vel non sanguineis, omnino curari nequeunt. Itaque praeter materiem medicam proprie sic dictam haud exiguus remediorum numerus sub chirurgi est ditione, quorum et in una chirurgia est usus et ea est indoles, ut vitia, quibus tollendis inserviunt, saepenumero repente tamquam ex improviso tollant, imminentemque iamiam mortem prompto auxilio ilico fugent. Quae cum ita sint, non est quod miremur iam antiquissimis temporibus multos fuisse, qui chirurgiae, cuius vis esset tam prompta, pulcra et salutifera, strenuam et fervidam operam navarent et pro virili parte elaborarent in excolenda promovendaque arte, cuius ope tot laborantium mitigantur dolores, laetitiaque oritur ex dolore.

Nec frustra in ea vires ingeniumque exercuerant; iam mature enim gravissima remedia therapeutica cognita adhibitaque fuisse, artis nostrae salutiferae docemur historia. Dum in medicina nova in dies systemata propullulabant, chirurgia, novarum rerum, quas unumquodque saeculum protrudebat mox perituras aliisque locum cessuras, minime cupida, munita sua via secura tranquillaque procedebat. Itaque sensim sensimque conditum, exstructum exornatumque est chirurgiae firmum solidumque aedificium, cuius fundamenta iacta sunt temporibus, quorum caligo historiae face vix propellitur. Nulla omnino fuit aetas, quantumvis praeterea fuit rudis, quin ea chirurgiae practicae studium aliquatenus saltem promotum, doctrinaque chirurgica unam alteramve novam observationem fuerit lucrata; quae nova inventa quum merae empiriae erant fructus, tum arcte cum aliarum disciplinarum, physicae v. c. anatomiaeque progressibus cohaerebant, quibus chirurgi ad suam artem amplificandam emendandamque gnaviter utebantur. De hisce experientiae ingeniosaeque et religiosae indagationis fructibus tempus ipsum iustum tulit iudicium; aliis pepercit eaque immutata ad nostram usque aetatem servavit, alios absorvillavit novisque et iis melioribus inventis locum cedere coëgit. Nobis vero, quibus maiorum experimentis tamquam pretioso nobis credito thesauro licet uti, ingens patet campus, in quo exspatiemur, ingens tradita est materia, in qua expolienda, augenda, disponenda vires exercere liceat. Nec intervertit, vel temere dissipavit nostri aevi chirurgia pignus a maioribus sibi creditum, sed pie servavit atque auxit prudenter curando et utendo. Convenit hoc inter omnes, quibus cognitum est, in qua iam conditione chirurgia practica versetur. Nec latere potest, quicumque auxilia, quorum ope chirurgia nostri temporis nititur, gloriatur et gaudet, contulerit cum iis, quorum usus superiorum saeculorum chirurgis erat concessus, nulla umquam tempestate chirurgiam practicam tanta et tam gravia cepisse incrementa, quanta ipsa ea aetate, qua nobis vivere contigit. Atque est hoc argumentum, de quo coram vobis verba facere mecum constitueram; dicam ergo *de progressibus quos Chirurgia practica nostra aetate fecit;* de quo argumento quae disputaturus sum attentis quaeso et benevolis auribus accipite!

Itaque primum omnium statuendum mihi erit cuiusnam generis profectus fuerint, quos nostra aetate chirurgia practica fecerat. Estne accitis

novis, difficilibus, audacibusque operationibus, quod tantopere aucta et promota est? Haud defuere profecto huius generis nova inventa, ac nullus fere est dies, quin a variis clinicis nuncii nobis afferantur novarum peritis chirurgorum manibus factarum operationum, quas omnino fieri posse maiores nostri animo vix ac ne vix quidem comprehendere potuerant. Nec tamen hos egomet artis chirurgicae profectus nominaverim, quos fecit audacter periclitando vel temere conando, non hoc equidem gravissimum dixerim incrementum quod cepit, cum ipsa natura acriter et ferociter conflictata; sed quid tandem est, rogatis, quo comparato tantopere glorietur et gestiat? Duplex est illa quam volo hodiernae chirurgiae laus, quam utramque deinceps indicabo. Primo loco accuratissime inquisitum est in varias mutationes, quas materies eiusque vires mechanica adhibita opera subeunt; deinde quam ego maximam laudem dixerim, in eo omnium virium contentione est elaboratum, ut medendi rationes excogitarentur, quibus affectae corporis partes servarentur, quin deletae chirurgiae ope reficerentur et instaurarentur. Dabitur nostrae aetatis chirurgiae illa laus, illam magis magisque factam esse artem, sit venia verbo, conservantem: missa enim, quantum fieri possit, periculosa, dolorosa et sanguinolenta sanandi ratione, eo adducta est, ut plerisque casibus effectu haud minus certo ad eundem finem possit perveniri cum multo minore laborantium dolore, iisque evitatis mutilationibus, quas in nonnullis periculosis casibus tamquam unicam viam solebant considerare, qua ad salutem perviniri posset. Iam vero inter optimum quemque chirurgorum tacito convenit, dummodo morbi sanatio nihil inde detrimenti capiat, religiose abstinendum esse ab unaquaque dubii eventus operatione, cuius in locum simplicior atque minus periculosa curandi methodus possit substitui. Neque hoc ita velim accipiatis, A. H.! ac si haud amplius dixerim chirurgos inveniri, qui audacia atque impia temeritate prae ceteris excellere et inclarescere nitantur. Exstant eheu! hodieque, sed eorum natio aliquantum est diminuta.

Debetur, inquam, nostrae aetatis chirurgiae artis conservantis atque restaurantis honorificum nomen, quoniam medetur mutilationibus et tollit vitia, quae tolli posse maiorum nostrorum nemini animum subiit. „Quantopere," Cl. Roux dicit, chirurgorum Franco-Gallorum Nestor et decus, vita nuperrime defunctus, „quantopere exsuperavimus quodcumque vel ante

„hos triginta vel quadraginta annos in arte nostra praestitum est; quin „novam paene omnino artem creavimus, artem dico mutilos vel difformes „in integrum restituendi vel refingendi — neque negari potest hac parte „chirurgiam tantum cepisse incrementum, quantum qui ante nos eandem „artem excolebant divinare non potuerant, quos persuasum mihi est stu- „pentes esse intuituros, si chirurgiae profectus iis liceret inspicere."

Salutiferam hancce, quam ars nostra sequitur, viam recolamus: gravissimorum, quae ad nostram aetatem pertinent, inventorum aliquot enumerando. Quae praecipue cernuntur in ea chirurgiae parte, quam autoplastiam et orthopaediam operativam appellamus. Hac enim parte est, qua praecipue conservare et restaurare studet, hac parte revera artis nomen est promerita, quippe quae indefessa opera fervidoque studio id sit assecuta, quo perveniri posse olim omnino non creditum erat.

Chirurgiam plasticam, h. e. artem mutilas vel deletas faciei partes refingendi constat iam antiquissimis temporibus cognitam, ac deinde, sed tempore memoria nostra longe priore, in Italia exercitam fuisse. Nostrae denique aetati contigit memoriam artis oblivione paene deletae, redintegrare neque haud ita multo postquam rhinoplasticae operationes varia ratione fieri erant coeptae, ars organice mutilas vel deletas faciei partes instaurandi amplificata et multiplicibus casibus adhibita fines suos, tamquam expugnando, in dies amplificavit. Sed non facili opera nec sine summa virium intentione expugnando fines amplificare licuit. Nam quum omnino operatio chirurgica prudenti egeat peritoque artifice, tum ad autoplastiam, praecipue ad autoplastiam cosmeticam rite ac cum fructu perpetrandam non sufficit ut eruditus sit, cautus peritusque Chirurgus, sed eundem opus est accurate et continenter in naturae indagasse vim reproductivam.

„In omni operatione plastica," ut verbis utar Langenbeckii clarissimi, professoris Berolinensis „chirurgi ars exercetur et cernitur in curanda ma- „terie viva; reliquae omnes operationes in cadavere demonstrari atque ita „addisci possunt, ut ad perfectionem absolutionemque vix aliquid desit; chi- „rurgiae plasticae nemo fit artifex, quin in corpore vivo stipendia meruerit. „Nullum est operationum genus, quod adeo exerceat ingenium et teneat „suspensum, quum non id tantum spectetur, ut malo medeamur, sed etiam „ut mutilis partibus pristinam formam reddamus."

Eoque praecipue referendum est quod artem diximus operationum plasticarum, quum eas facere nequeat, nisi qui pulcri sensu, qualis solet esse artificum, sit imbutus. Quod marmor, terra figlina, aes artifici, idem chirurgo materies organica est, eo tamen discrimine, quod materies, in qua chirurgus elaborat, longe est intractabilior multoque minus artificis nutui parens; etenim inanimis et vitae expers materies facile adsciscit atque servat eam formam, quam felici ingenio Musis faventibus excogitatam artifex scita manu ei indidit. Non ita materies, in qua chirurgus ingenium manumque exercet. Quanta illi opus est cura et opera, ut materiem in eum transferat locum, quo instauratione est opus; quanta providentia et anxietate est cavendum, ut ne materia ab uno loco in alterum translata vim vitalem amittat. Neque his feliciter perpetratis omnes difficultates, quibuscum chirurgo est conflictandum, exsuperatae sunt et sublatae: natura enim tantum abest ut adiuvet artificem in stabiliénda et conservanda forma, quam ille materiae impertiit, ut contra eam delere studeat et disiicere; itaque novo opus est labore, ut de invita quasi natura victoria reportetur. Cavendum igitur est, ne nimiam spem de autoplastiae cosmeticae fructibus foveamus. Non semper natura artis conamina sperato eventu remuneratur, neque negari potest admodum rara in faciei partium plastica instauratione esse exempla, quibus chirurgi opus felici omnino fine sit coronatum, et saepenumero id unum operatione effectum esse, ut ridiculum fiat, quod fuerat horrendum et foedum. Nec tamen autoplastiae pretium atque laus hisce minus prosperi successus exemplis imminuitur, quippe quae magnam partem crimini sint dandae falsis adhibitis remediis aut experientiae inventionisque defectui, cuius praestantia et momentum in hac praecipue chirurgiae parte cernuntur. Quanta enim faecundi et sollertis ingenii sit vis, splendidissimae victoriae demonstrant, quas de inveteratis malis, quaeque omnino videbantur sanari non posse, reportare contigit viris illustrissimis, qui excolendae plasticae chirurgiae vitae partem dedicarunt.

Profectus perlustrantibus, quos chirurgia plastica hisce novissimis annis fecerit, eam magnopere videmus increvisse et amplicatam esse eorum opera, qui Graefii, Dieffenbachii, clarissimi Roux, Delpechii vestigia firmiter ac fideliter sunt secuti. Eorum nimirum indefessa continuaque cura effec-

tum est, ut novus iam autoplastiae pateat campus, ex quo non amplius in sola cute experimenta facere, sed etiam reficiendae texturae mucosae inservire coepit. Itaque non amplius autoplastia cutanea tantum exstat, sed etiam autoplastia visceralis. Viro clarissimo Iobert de Lamballe laus et honos debetur novam hanc, staphyloraphia iam praeparatam partem, autoplastiae addidisse atque morbis opem tulisse, quibus curandis sanandisque artis medicae alumni haud pares esse antea confessi erant. Quis est harum rerum peritus, quin vitium illud organorum genito-urinariorum noverit, quod, plus semel partum statim insecutum, vitam infelicium hoc malo vexatarum feminarum atrocissimis corrumpat doloribus, quin reddat vix vitalem. Iacet denique pertinax ille atque tamdiu invictus hostis; grati agnoscimus fistulam vesico-vaginalem et uterinam gnava Ioberti industria iis malis iam esse adnumerandam, quorum sanationem unusquisque eruditus et cautus chirurgus confidenter possit suscipere.

Longum est et a proposito nostro alienum omnes deinceps enumerare, quos in singulis partibus nostrae aetatis chirurgia plastica fecerit progressus. In memoriam revocasse sufficiat, quantopere staphyloraphia et palatoplastia experimentis virorum expertissimorum Roux, Dieffenbach, Bühring (cui duri palati lacunas materie ossea explere contigit) sint promotae, quam felicem operam navaverint rhinoplastiae Langenbeck, cheiloplastiae Blasius, urethroplastiae Nelaton, perineoplastiae Iobert, Roux, Dieffenbach, ut de reliquis taceam.

Itaque nostra aetate non solum renata est rhinoplastia, sed exstructum vastum plasticae chirurgiae aedificium, quae, atrocissimis malis operam dum fert, auxilio est laborantibus atque arti nostrae chirurgicae insigni honori! Atqui forte sit qui dicat plasticas operationes d eo minoris esse momenti et pretii, quam alius generis operationes, quod non fiunt vitae conservandae gratia; iis scito alterum procreari bonum, vita ipsa vix minus pretiosum; efficiunt scilicet, ut vita denuo fruantur, quibus vita fuerat non fructui et felicitati, sed taedio et oneri.

Alterum est nostri temporis inventum, quo confirmatur, quod in orationis introitu posui, chirurgiam factam esse artem conservantem et instaurantem, orthopaediam dico operativam.

Orthopaediae operativae inventae meritum totum est nostrae aetatis.

Non est illa, auctore DIEFFENBACHIO, splendidior et gravior, quam ars manu curandi reportaverit, victoria, quippe qua facultatem acquisiverimus difformitatibus medendi, quae unicuique alteri medendi rationi pertinaciter resistunt. „Vel corpora, ut cum DIEFFENBACHIO loquar, quae omnium ar„tuum contractione prona erant facta et ad terram vergentia, adeo ut illo „malo affecta serperent reptilium instar, illius ope recta denuo incedunt; „medetur vel seni decrepito, cui infanti auxilium afferri non potuerat."

Operativa orthopaedia nata est e tenotamia subcutanea; orthopaedia vero ex quo nata est, sensim sensimque tanti facta est ambitus, ut nulla sit inter fines chirurgiae operatio, quae eam aequiparare, quin cum ea comparari possit. Quid mirum igitur, quod novum hocce et praepollens remedium, quo STROMEYERUS chirurgiam ditavit quoque invento optime meritus est et de laborantibus et de medicis, plausu laetitiaque nusquam non est receptum, quid mirum, quod praestantissimus quisque maximopere nitebantur, non tantum ut invento illo, occasione oblata, fruerentur, sed etiam ut in rei novae naturam indagando penetrarent, h. e. ut nossent actionem anatomico-pathologicam, quae tenotomiam subcutaneam sequeretur; ut perspicerent mutationes dynamicas, quae corporis partium affectarum tenotomiam praecederent atque orirentur, ea facta. Quo factum est, ut intelligeretur, qua ratione tenotomia esset utendum ad tollenda vitia orthopaedica et appareret quomodo aeger, facta tenotomia, deinde esset curandus. Sed multum aberat, ut omnes eadem animi integritate nil appeterent, nisi ut novo pulchroque invento rite uterentur et naturae mores perdiscerent.

Haud pauci erant, mala ambitione stimulati, qui nova et ipsos incedere semita, eamque, si eius fieri posset, reddere latiorem et magis munitam anniterentur. Suum nomen iam gestiebant coniunctum iri cum gloriosa virorum summorum mentione; sed nimis properando et parum ponderando ad multos fatalesque errores delapsi sunt; historia sectionis musculorum linguae, qua balbutiendo mederentur, gravissimo potest esse documento, quomodo nimio novam inventionem augendi et perpoliendi studio a recta via aberraverint non solum vanae gloriae ventosi captatores, sed etiam viri de nostra arte summopere meriti. Merito praedicata est, concedo, nova tollendi strabismi ratio, inciso bulbi musculo; haud exiguus est casuum numerus, quibus ingeniosus, quam qui maxime, DIEFFENBACHIUS,

orthopaedia operativa ad hanc quoque partem adhibita, felici successu musculi illius sectione, strabonibus opem tulerit; tamen negari nequit, imitandi quasi pruritum et hic maximo fuisse detrimento, atque inventioni, quae illustrem in chirurgia operativa perpetuo obtinebit locum, obtrectatores et adversarios minime meritae excitasse.

Utinam vero hac una tantum chorda esset aberratum! Sed non solum nimis sedula festinatione, non solum re optima false utendo, eo quoque graviter est peccatum, quod erant, qui aliquot difformis corporis musculis insectis satis bene munere suo sibi viderentur esse functi, nec concoquerent rarissime vel potius numquam una operatione rem confectam, sed fere semper viam tantum munitam esse, qua ad finem, idonea nec intermissa curatione, tandem aliquando pergi possit.

Enumerabo quae chirurgo, post feliciter perfectam operationem, facienda restent, ut simul intelligatur, quae operationum orthopaedicarum peculiaris sit ars et laus: adhibenda sunt instrumenta, quibus emendata, musculis vel tendinibus persectis, artuum directio conservetur et adiuvetur; cernendum est quanta opus sit pressione et quo loco ea ita possit adhiberi, ut aegrotanti quam minime sit molesta; stimulanda suscitandaque est vasorum nervorumque vis remediis dynamicis et motu tam activo quam passivo.

Scite igitur et circumspecte moderari oportet naturam et quasi temperare, qui orthopaediam operativam feliciter et ita velit exercere, ut sibi ipse satisfaciat. Qui vero omnibus destitutus, quae singula ad vitiorum orthopaedicorum curationem operativam necessario requiruntur, temere secando eius generis morbis sibi videtur posse mederi, eum novo quoque casu, experientia novo docebit exemplo, vana fuisse atque irrita conamina. Sed vel sic tamen minus felici istorum nihil non audentium in plerisque casibus successu id saltem lucrati sumus, ut lapidibus, cognitis quibus impingi soleant, prudentius iam atque cautius singulis morbis novam sanandi methodum adaptemus, quam viri sagacissimi sollerti cura faustoque eventu excoluerunt et stabiliverunt. Virorum clarissimorum STROMEYER, GUÉRIN, DIEFFENBACH, LITTLE, BOUVIER, DUVAL indefessa industria quid in Francia, Germania, Anglia, nec non apud nostrates eorum vestigia secutos, sit praestitum in vulgus notum est, neque ignoratur orthopaediam operativam in dies novis ditari accessionibus: cuius rei insigne documentum est osteo-

tomia, quam primus vir doctissimus MAYER Herbopoli in artem introduxit. Novam a STROMEYERO excogitatam rationem curvaturas extremitatum curandi maximo arti chirurgicae fuisse emolumento ac plurimos pulcherrimosque inde perceptos esse fructus supra demonstravimus. At licet LOUVRIERII, LANGENBECKII ratio curvatis artubus formam suam restituendi multis iam casibus operam tulisset saluberrimam, supererant huiusmodi vitia, quibus corrigendis incassum peritissimus et gnavissimus quisque omnem lapidem moverant. Nec opinato osteotomia in artem chirurgicam introducta, ab hac quoque parte laetior lux affulgere atque via videtur esse reperta, qua ad salutem pergere liceat. Nova omnino est ars, sed tam feliciter recens nata casibus aliquot est adhibita, ut omnino digna sit, in quam accuratius inquiratur. Ulterius enim nova via progressus est LANGENBECK: MAYERI scilicet vestigia secutus subcutaneam instituit osteotomiam et nova hac ratione compluries sane nec frustra est usus, id quod e casuum historia apparet nuperrime publici iuris facta. Laeto profecto et honorifico documento sunt palmaria haecce celerrimeque unum alterum insecuta nova inventa, chirurgiam nostrae aetatis tamquam e longo veterno expergefactam, viribus refectis, id unum summa contentione spectare et appetere, ut melior, plenior, ab omni parte emendata et correcta, verbo, ut prorsus alia et nova evadat.

Sed progressus, quos orthopaedia fecit, non eo tantum sunt referendi nec inde solum derivandi, quod arctiorem cum aciurgia societatem iniverit; ab omni parte in ea corrigenda est elaboratum, quod nusquam luculentius apparet quam in emendata curvaturarum spinalium therapia. Nulla chirurgiae pars tam diu et tam foede iacuerat neglecta, in nulla curanda tanta fuerat chirurgorum inertia et conniventia. In huius generis curvaturarum pathogeniam aut omnino non erat inquisitum, aut in obsoletis, mancis vel falsis omnino ratiocinationibus et theoriis acquiescebatur.

Iam igitur, quum ars chirurgica hac parte vix praeberet quod operae esset pretium, quumque vana maximam partem inaniaque essent illis vitiis medendi suscepta conamina, quid mirum quod plerique chirurgi inviti se accinxerunt ad morbi adeundam curationem, cuius naturam non perspexerant et de quo sanando desperare consueverant. Itaque curvaturarum spinalium therapia saepenumero instrumentorum chirurgicorum ligamento-

rumque fabricatorum ingenio vel potius manibus est credita. Eos vero in mali naturam non penetrasse, sed solummodo quid instrumentis mechanice effici possit esse periclitatos, vix minus est ambiguum, quam trochleis momentisque tales difformitates radicitus non posse tolli. Itaque in chirurgiae tamquam horto sterilis haecce frustra colebatur arbor, et aequalibus demum aridam emortuamque paene arborem invitam revocare contigit, quae iam laete effloret, novisque in dies foliis fructibusque ornatur. Intellectum est earum difformitatum non semper easdem esse causas nec eandem naturam, intellectum est eas modo cum hoc, modo cum illo, cohaerere morbo, eoque demum perspecto discrimine prudentiorem institui posse et rationi magis consentaneam morborum curationem. Multum quidem abest, ut de huius morbi pathogenia et therapia inter omnes conveniat, sed empiria regnare desiit; non amplius prudens chirurgus instrumentis mechanicis lectisque, qui Procrustis lectum imitantur, salutem quaerit, sed dynamicis, diaeteticis mechanicisque scite coniunctis remediis. Imprimis nostra aetate perspectum est et multis felicissimi eventus exemplis demonstratum, gymnastiam in curvaturarum spinalium curatione insignem occupare locum. Iam diu est, ex quo huic tollendae difformitati exercitationes gymnasticae adhiberi sunt coeptae, sed hac quoque artis parte nostra aetate ulterius sumus progressi. Quum enim intelligeretur saepenumero anomalias apparatus motorii curvaturarum esse causam, in auxilium vocata thesi certissima et verissima quam quae maxime, ossa fere sequi impulsum motorium, quem a musculis acciperent, musculosque ipsos exercendo corrobarari, hac, inquam, in auxilium vocata thesi, nata est gymnastia, cuius hic potissimum erat finis, ut corrigerentur musculi, qui cum ipsa difformitatis sede cohaerent. Est methodus a Lingio excogitata, quam volo, quaeque omnibus iam plaudentibus introducta felicissimoque identidem successu est coronata.

Sed ut vitia orthopaedica, imprimis curvaturae quas dixi, rite curari possint, opus est ut tali difformitate laborantes sub medici oculos in aedificiis degant, exstructis ita, ut huic uni fini inserviant, instituta orthopaedica nostrates appellant. Plane peculiaris enim eiusque indolis sunt remedia, quibus chirurgo in hisce morbis est utendum, ut in domo privata vel amplissima et lautissima finem propositum vix ac ne vix quidem assequi possit. Nulla fere est maiorum Europae urbium, quin in ea tale aedificium

fuerit exstructum, quod per nostram patriam incassum anquires. Quod enim talia instituta hucusque desiderantur, ei potissimum tribuam nullibi terrarum tot difformes, mutilos mancosque vias obsidere et fora obambulare quam in ipsa nostra patria.

Iniustus essem ac ingratus, si occupatus in enumerandis artis chirurgicae progressibus et incrementis silentio praetermitterem novam curandi rationem, quae ossium sanandis fracturis proprie destinata, multis aliis casibus adhibita, et factum est unum e saluberrimis utilissimisque remediis, quorum chirurgo potestas est facta. Dico novum illud deligationis apparatum, cui apparatus immobilis nomen est inditum.

Quicumque fracturarum therapiae operam navarant, iam diu intellexerant dolenterque persenserant desiderari aptiorem, utiliorem simplicioremque deligationis apparatum. Non uno nomine vitiosae nec absolutae erant deligandi rationes, quibus utebantur, neque impediri potuit, quominus anxia chirurgi cura et prudentia identidem eluderentur. A simplicibus vincturis ad magis artificiosas confugiebatur, sed nulla vitiis corrigendis erat idonea; itaque mox ad priorem quantumvis vitiosam methodum reverterunt, donec immobili introducto apparatu omnes difficultates sunt sublatae, omnibus dubitationibus et vicissitudinibus finis est factus. Vincturae immobilis antiquissimis iam inventae temporibus vindicasse memoriam laus debetur clarissimo Larrey, nec minus egregie erga artem nostram meritus est clarissimus Seutin, qui eam reddidit simpliciorem, inchoatam tantummodo absolvit et docuit, quo pacto aliis quoque curandis vitiis possit adhiberi: fuerunt qui novo deligationis generi, quo fracturarum ossium therapia omnino mutata et alia est facta, adversarentur, sed quum experientia doceret, quanta inventi esset praestantia, tacere iussi sunt qui inventorum gloriae invidebant. Itaque non solum correctam deligationis lucrati sumus rationem, sed etiam chirurgiae, quam conservantem appellavimus, novum suppeditatum est auxilium, quo mederi possit vitiis, quibus sanandis antea amputando secandoque in laborantes fuerant grassati.

Nec tamen in Seutini viri clarissimi invento acquiescendum esse censebant sollertes nostri aevi chirurgi; variarum rationum, quibus illi inventam rationem conati sunt emendare et amplificare, vix una est — laetor referens — maioris graviorisque momenti quam qua civis noster optime

meritus Dr. MATTHYSEN artem donavit; excogitavit ille vincturam gypso liquefacto imbutam, cuius de praestantia non solum in patria nostra, sed inter omnes ubique doctiores convenit. Neque inde de MATTHYSENII merito vel tantillum detrahitur, quod vir clarissimus PIROGOFF laudem illi debitam sibi conatus est vindicare; manet MATTHYSENIO inventae novae rationis laus, quam immerito illi eripere annititur qui novi nil introduxit, sed mutavit tantummodo, in quod alter prior inciderat.

Perlustrantibus porro reliquas chirurgiae operativae partes nullam fere esse apparet, quin nostra aetate complura, pulcherrima utilissimaque ceperit incrementa. Quae singula possunt esse documento hoc praecipue chirurgis curae esse et cordi, ut, quantum maxime fieri possit, vehementioribus sanguineisque sanandi parcant rationibus atque summo opere conservare nitantur quod amputando abiicere et delere religioni ducunt, nisi servato laborantis salus in discrimen possit adduci. In primis censenda est lithotripsia, in qua culmen fastigiumque conspicitur, ad quod Francica saeculi nostri chirurgia adscendit. Paucis recens inventa cognita et exercita mox commune bonum est facta, adeo ut nemini eorum, qui in exercenda arte manu curandi vitae stationem ponunt, liceat esse hospiti in eo, quod lithotripsiae encheiresin nominaverim. Fert tamen ipsius rei natura, ut haud ita magnus sit chirurgorum numerus, qui huius faciendae operationis in se suscipiant provinciam.

Quod dixi chirurgiam hisce temporibus eam sibi scripsisse legem, ut conservetur quod sine laborantis detrimento conservari queat, eam ita praecipue videbitis esse observatam, ut anxie evitentur operationes, quibus corporis partes delentur, imprimis amputationes. Dira est ac tristis, ad quam chirurgus defertur, necessitas, ut totius servandi organismi gratia aliquam eius partem exstinguere cogatur; invitus gravi ingratoque officio fungitur quod vel faustissimo eventu peractum miseratio insequitur, inops quum conspicit laborantis et mutilum corpus. Quid mirum igitur, quod, priusquam fatalem et irrevocabilem de vitiosa corporis parte sententiam pronuntiat, sollicite circumspicit nec ullum praetermittit quantulumcunque vestigium, quo servata illa parte in salutis viam possit perveniri. Quod fit interdum resecta parte aliqua fundamenti osteini eius membri, quod morbo est affectum. Occupant huiusmodi operationes in chirurgia

conservante locum perquam insignem, quippe quibus non solum id efficiatur, ut conservetur corporis pars, quam antea amputando solebant delere, sed etiam insperata salus existat morbis, de quorum sanatione olim desperatum erat et conclamatum.

Annales clinici atque prae ceteris annales chirurgiae militaris documento sunto, quam multifarius novissimo tempore harum operationum fuerit usus; tamen negari non potest artuum resectiones chirurgos videri reformidare, ac iustas esse fatendum est viri clarissimi Blasii querimonias, eam sanandi rationem negligi, itaque perire multa membra artusque, quae ea adhibita potuerant servari. Proinde illius amplexi sententiam nostrae aetatis patriaeque chirurgis magnopere sumus auctores, ut in gravissimam hancce et parum usurpatam incultamque sanandi methodum prae ceteris animum attendant.

Nec tamen exhausta est materies praedicandi et extollendi laude merita chirurgiam conservantem, quae sui arbitrabatur esse officii, ut haec quoque quantumvis incruenta operatio evitaretur. Vix opus est ut moneam tam graves quaestiones perenni tantum experientia ita posse solvi, ut nil dubii sit residuum. Quam ad augendam chirurgorum experientiam turbis, hisce annis in compluribus Europae regionibus ortis, multum est collatum. Bellis gestis seditionibusque, in ipsis maioribus urbibus natis, chirurgis potestas est facta, quum magnam copiam laesionum traumaticarum observandi, tum gravissima therapiae remedia multis eiusdem generis casibus adhibendi, eorum vim ac valorem aestimandi et quaestiones dissolvendi, de quibus ambiguum hucusque fuerat iudicium.

Nolo orationi finem imponere, nisi facta mentione alius nostrae aetatis inventi, quod chirurgis, operationes facientibus, gravissimum gratissimumque adiumentum tamquam cumulus accessit, quaecumque laborantium sublevandorum gratia variis temporibus ingenium humanum erat enixum.

Dicere me intelligitis, Auditores! omnem sensus ablationem, respirato aethereo vapore. Cuius saluberrimum effectum atque ingens in operationibus gravioribus pretium unoquoque die est videre. Fuit hoc unum adiumentum, quo ars nostra salutifera semper adhuc caruerat.

Probata quidem experientia remedia, quibus haematorrhagia traumatica

possit anteverti, iam diu inventa et in vulgus nota erant. Sistere sanguinem didicerunt vel late ac rapide profluentem, sed frustra medicinam anquisiverant, quà dolorem propellerent. Ecce remedium repertum, ecce vaporis aetherei inhalatione omnis sensus ablatus et cum sensu dolor. Creditisne plaudentes quin exsultantes pretiosum salutiferumque remedium exceptum fuisse a doctioribus omnibus, medicis omnibus aeque ac laborantibus, et Lucinam quoque dulci philtro suae curae mandatas palpare conatam esse earumque mitigare dolores? Quam mirifica novi huius remedii sit vis, nisi qui ipse viderit, vix credet; at qui adspexerit narcosis aethereae vim vel ipse erit expertus, eum mirari non subibit quod inventori, viro praestantissimo JACKSON, grati animi testificandi ergo cives vivo statuam posuerint, quin immo debitam meritamque esse laudem et gloriam gratus et ipse agnoscet.

Nec tamen deerat, quo praeclari inventi splendor offuscaretur. Haud diu erat ex quo inhalationis aethereae vis a chirurgis perspecta et usurpata erat, quum omnes artis nostrae alumni graviter affligerentur casibus aliquot, quibus inhalatione non solum omnis sensus, sed cum sensu vita ipsa esset ablata. Et iam in eo erant, ut prorsus derelinquerent et abiicerent quod laetabundi modo exceperant, quum aethere chloroformyli in sulfurici locum snbstituto res denuo pertractari et indagari est coepta. Illa quoque narcosis specie fatendum est non omne periculum fuisse propulsatum, sed refecto placidoque animo iñ narcosis indolem inquirere atque ita id efficere instituerunt, ut ea absque omni periculo uti possent. Sed utinam eo pervenire potuissent! Haec enim omnium de hac re institutarum disquisitionum est summa, eo coniunctis peritissimorum prudentissimorumque virorum curis et studiis res est perducta: inhalationem aetheris sulfurici vel chloroformyli mors potest sequi, neque in promtu sunt certa probataque remedia, quibus tristis hic et funestus eventus anteverti possit.

Nonne igitur antiquius foret, dixerit aliquis, discedere de periculoso hocce tramite, abstinere remedio, quod summa licet adhibita cura et cautione ludificatur medicum atque mortem adfert pro salute sperata? At me assentientem non haberet qui talia proferret. Mirari enim subit, qui fieri potuerit, ut repentinae mortis, quae inhalationem aethereram sit secuta, exempla in dies fiant rariora. Quod non ita explicandum est, ac si minus fre-

quens remedii iam fieret usus, sed prudentius eo uti censendum est chirurgos experientia fuisse edoctos. Neque praetervidendum est non in omnibus casibus, quibus mors inhalationem est secuta, eandem mortis fuisse causam; nimia sanguinis iactura vita potest in discrimen vocari neque ullus est chirurgorum adeo peritus, prudens et cautus, quin semel iterumve a recta via aberret et vitium committat, quod semel commissum corrigi non potest. Itaque dolendum esset, si tam praeclarum remedium tremebundi seponeremus et despiceremus — neque umquam abiici aut sperni poterit medicina, cuius egregia vis atque utilitas sexcenties casibus ita est probata et demonstrata, ut eam negligere summae foret dementiae.

Fieri potest, ut novae existant diversaeque doctorum de inhalatione aetherea sententiae; inhalatione ipsa uti pergent, quamdiu laborantes instanter medicum rogabunt remedium propellendo malo, quo mortem ipsam putant esse mitiorem et magis tolerabilem.

Sed ruit hora et finem facere iubet orationi, licet uberrima supersit disserendi materies. Quae iam praetermittenda sunt silentio, praesertim quum dicendi venia, quam mihi dedistis, abuti non liceat. Neque mihi erat in propositis omnia deinceps enumerando recensere, quaecumque ars manu curandi ceperit incrementa; qui hoc unum animo informaveram, ut principalibus demonstratis novis auxiliis, quo nostrae aetatis chirurgia se ipsam donaverit, eius adumbrarem imaginem et indolem ostenderem.

Restat una quaestio eaque e gravissimis, neque detrecto ad eam respondere. An etiam nostra patria horum chirurgiae progressuum partem aliquam iure sibi vindicat inque ea praestitum est aliquid, quod ad artem doctrinamque chirurgicam excolendam et promovendam facere possit? Iniustum ferre iudicium et de merita chirurgorum inter nostrates degentium laude detrahere mihi viderer, nisi concederem eorum quoque cura et industria aliquantum artem promotam fuisse. Neque desunt rerum testimonia! Legite, quaeso, observationes, quas diariis medicis nostris inserendas curaverunt, perlustrate relationes clinicas, recolite animo quodcumque de chirurgia in patria nostra publici iuris est factum, neque cunctanter, scio, meam amplectemini sententiam, affirmantis chirurgos Neerlandicos doctrinae a maioribus traditae neque spretores esse neque male tenaces, quum omnium, quaecumque in arte nostra novata sunt, inventa et emendata, nihil

neglexerint, quod quidem experientia fuerit probatum et usu commendatum, quum ipsi artem conati sint pro virili parte promovere, augere et exornare.

Non omnia, quae apud exteras gentes novata atque praedicata sunt, nostratibus placuisse atque continuo in praxin fuisse introducta honori potius equidem quam dedecori duxerim. Natura enim — nec est quod queramur — cautos nos finxit atque prudentes, neque temere excipientes, quaecumque aetas bonorum aeque ac malorum ferax protrudit, quaecumque vanae gloriae nimis studiosi nullo non die enituntur. Quam dixi gentis nostrae indolem, eius expressam adspiciet imaginem, qui artis medico-chirurgicae inter Batavos historiam perlustrarit; alta mente artis medicae alumnis manebat repositum, non solam artem agi, sed vitam et sanitatem laborantium, quorum sibi cura esset mandata. Neque igitur sibi esse licitum sunt arbitrati, neglecta vel minus religiose procurata civium et civitatis salute, remediis uti nondum ab omni parte probatis et suffultis; qua chirurgorum religiosa et anxia cura factum est, ut funestis abstinuerimus erroribus, qui e nimia festinatione nasci solent artique nostrae maximo sunt detrimento et dedecori.

Conditionem, in qua chirurgia apud nostrates versetur pensitantibus, esse dixi quo laetaremur; sed non desunt, ingenue enim dicam quod sentio, quibus doleamus, quae desideramus et exspectamus. In primis impedimentis, quibus chirurgi acri studio properantes retardantur, nominaverim institutionem clinicam in nostra patria nimis angustis finibus esse circumscriptam; nosocomia minoris momenti esse et ambitus, quam quae institutioni medicae plane sufficiant. Mutata et emendata institutione clinica opus esse quum peritiores quique concedant, tum vario modo varii conati sunt emendare quod vitiosum, mancum, ineptum esse clamarunt omnes et fuerunt conquesti. Atque velim imo pectore omnes persentiscant, quantae haec res sit gravitatis. In institutione clinica nimirum tradenda, disciplinae medico-chirurgicae cardo est positus. Quo maiore exemplorum numero discentis augetur experientia et acuuntur oculi, eo confidentius sperare possumus fore ut artem, quo civium saluti et vitae prospicitur, rite, caute et circumspecte exerceat. Ubi sordet institutio clinica, ibi saluti civium minus bene prospectum et ab hac saltem parte non est provisum, ne quid respublica detrimenti capiat. Om-

nem omnino medicinae chirurgiaeque practicae conditionem ab institutione clinica, recte moderata, pendere confidenter affirmo. Etenim in hac quasi officina materies paratur et congeritur, unde practicae medicinae et chirurgiae aedificium exstruatur; in clinicis artis praecepta, accurato examini subiecta, singulis casibus religiose adhibentur et adoptantur; in clinicis futuro medico occasio est oblata laborantis conditionem accurata ea cura observandi, qua opus est ad morbum bene dignoscendum; in clinicis complurium inter se comparandorum casuum, novorum remediorum, quae ars suppeditavit, experiendorum fit potestas; in clinicis, quod vix minoris est momenti, post mortem in morbi causam et sedem licet inquirere. Clinica igitur institutio medicorum ut optima magistra, ita artis nostrae est nutrix et conservatrix.

Finem orationi impositurus fausta quaeque arti salutiferae, cui vitam dicavi, apprecor. Faxit Deus optimus maximus, ut nova via caute progredi nostrates pergant, ut eorum sagacitate, indefessa vigilantia et industria ad perfectionem in dies chirurgia propius accedat. Integram tum servabimus et augebimus gloriam, a nostris maioribus in hac quoque arte paratam; insignis tum locus Neerlandicis chirurgis iuxta Germanos, Franco-Gallos et Anglicos merito concedetur.

# ACTA IN SENATU

## ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE.

---

A. 1854.

Die 8 Iunii. Senatus luget obitum Viri Clarissimi C. G. C. Reinwardt, in Fac. Math. et Phys. Disc. Professoris emeriti.

Die 12 Iunii. Leguntur literae Curatorum, quibus Senatui nunciatur, Virum Clarissimum P. L. Ryke, in Ordine Disciplin. Math. et Physic. Professorem Extraordinarium, decreto Regio d. 10 Maii 1854 creatum esse Professorem Ordinarium.

A. 1855.

Die 10 Ianuarii. Luget Senatus obitum Viri Clarissimi M. Siegenbeek, in Fac. Phil. Theor. et Lit. Hum. Professoris emeriti.

Senatus designat quatuor Professores, quorum nomina ad Regem deferantur, ut inde in proximum annum Academicum Rectorem Magnificum eligat. Sunt Viri Clarissimi:

S. Vissering.
A. Niermeyer.
F. Kaiser.
J. H. Stuffken.

Candidati, e quibus futurus Actuarius legatur, designantur Viri Clarissimi:

I. de Wal.
A. E. Simon Thomas.
A. Niermeyer.
F. Kaiser.

Die 7 Februarii. Recitatur Regis Decretum diei 1 m. Februarii a. 1855, quo in proximum annum Academicum Rector Magnificus creatus est Vir Clarissimus Simon Vissering.

Futuro Rectori Assessores constituuntur Viri Clarissimi:

A. Niermeyer.
P. L. Ryke.
I. Bake.
C. Pruys van der Hoeven.

Die 8 Februarii. Rector ad Senatum refert, in conventu Curatorum cum Rectore et Assessoribus e Candidatis designatis Actuarium creatum esse V. Cl. Iohannem de Wal.

Rector cum Senatu ceterisque Professoribus in Auditorium maius descendit. Tradit Orationem se conscripsisse *de progressibus, quas Chirurgia nostra aetate fecit:* ob magnam vero rerum, quae ipso Rectore evenerant, referendarum copiam, se coactum esse Orationem seponere. Commemorat ergo Academiae fata a. 1854—1855, et praesertim Vir. Clar. Reinwardtii et Siegenbeekii memoriam celebrat.

Recitatis ab Actuario iudiciis Facultatum de Commentationibus pro Certamine literario conscriptis renunciatisque victorum nominibus, Rector Magnificus praemia aurea tribuit civibus Academicis hisce:

Ex ordine Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum, ELIZAE VAN DER VEN et GUILIELMO REINERO SURINGAR, utrique Mathes. et Phil. Nat. in hac Academia studioso.

Ex ordine Iurisconsultorum BERNARDO CORNELIO ERNESTO PROES, in hac Academia Iur. Cand.

Ex ordine Philosophiae Theoreticae et Literarum Humaniorum HERMANNO ADOLPHO KLEYN, Phil. Theor. et Lit. Hum. Cand. in hac Universitate.

Praeterea honorifica fit mentio commentationis philosophicae, conscriptae a REINHARDO IACOBO LAMBRECHTS, Phil. Theor. et Lit. Hum. in hac Academia Studioso, cui diploma a Rectore porrigitur.

Rector Magnificus, magistratu solemniter deposito, e Cathedra descendit et in subsellia redit.

Novum Rectorem Magnificum Professores deducunt in senaculum et salutant.

# IUDICIA

## DE COMMENTATIONIBUS AD QUAESTIONES

### DIE VIII M. FEBRUARII A. MDCCCLIV

### PROPOSITAS.

---

## IUDICIUM ORDINIS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

Ordo Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum die VIII m. Febr. MDCCCLIV proposuerat quaestionem sequentem: "In stellas variabiles, quot-"quot sola oculorum acie et per temporis indicti spatium conspici possunt, "ARGELANDRO duce (*Astronomisches Jahrbuch für das Jahr* 1844, *heraus-"gegeben von* H. S. ARGELANDER) novis observationibus inquiratur".

Ad hanc quaestionem ordo unam accepit commentationem, hisce ARGELANDRI verbis inscriptam: "Muthig voran! Jeder Schritt vorwärts nähert "uns dem Ziele."

Quod ab auctoribus non postulabatur huius commentationis auctor adiecit ornamentum. Historica nimirum enarratione disquisitiones de stellis variabilibus adumbravit, clareque exposuit, quam ARGELANDER excogitavit et commendavit observandi methodum. At quoties non vitaret coeli adspectus, de stellis variabilibus, tredecim numero, observavit, in quibus denique observationibus cuncta quae potuit effecit. Auctoris labor, etsi nonnulla habeat quae in leviorem reprehensionem incurrunt, est eiusmodi ut auctor doctrinam et industriam ordini probet, et quas instituit de stellis variabilibus observationes, eae haud mediocre disciplinae incrementum habendae sunt. Quapropter ordo censuit commentationem praemio dignam esse. Aperta schedula, auctorem se probavit iuvenus ornatissimus ELIZA VAN DER VEN, in Academia nostra Matheseos et Philosophiae naturalis studiosus.

---

Ad quaestionem „de historia Algarum Nederlandiae" propositam Ordo Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum unum accepit responsum, verbis: „Dies diem docet" inscriptum.

Hac autem quaestione non id spectaverat Ordo, ut integrae nostrae regionis, quaquavorsum tendunt eius limites, explorarentur aquae (ad quod plurium annorum tempus et multorum requiritur industria); sed hoc praesertim voluerat, ut ubicumque in nostra patria cives Academici naturae studiosi, quibus animus esset in his vires experiri, suam conferre possent symbolam, sive ad confirmanda ea quae alii hac in re praestiterint, sive ad Florae nostrae cognitionem, novis repertis Algis, illustrandam.

Ad utrumque consilium qua ratione pervenerit huius commentationis scriptor, ex iis quae sequuntur constare potest.

Enumeravit primum praecipua systemata Algologica; tum critice exposuit recentiorem methodum Kutzingianam. ad cuius normam porro totum argumentum pertractavit. Haud paucas aquas dulces et subsalsas, littora maris eiusque munimenta, in multis provinciis exploravit. Quod qua sedulitate et quo fecerit eventu, vel ex hoc uno effici potest, quod nunc constat numerum specierum Algarum nostrae patriae multo majorem esse, quam paucis abhinc annis a Botanicis existimabatur, et quod auctor insignem numerum specierum iam ante repertarum denuo, sed in aliis patriae partibus, ante a nemine pervestigatis, invenerit.

In hunc vero vastum disciplinae campum ita exspatiatus est, ut ad microscopica potius genera, quam ad eas quae nudo oculo conspiciuntur Algas animum adverterit, et ardua facilioribus praetulerit. Stirpes a se visas ad familias, genera et species retulit, cum speciminibus (quantum id fieri poterat), diagnosibus et figuris aliorum comparavit, descriptionibus illustravit, singularum mensuras secundum artis regulas indicavit, multas plantas ipse delineavit, omnes porro, quas collegit, varia ratione conservavit, in praeparationibus autem microscopicis raram dexteritatem probavit. Has autem omnes cum speciminibus siccatis, tamquam eorum quae scripserat testimonia, iudicibus obtulit.

Quibus omnibus perpensis, Ordo iudicavit huius commentationis scriptorum brevi paucorum mensium intervallo multum praestitisse, de difficillima Florae patriae parte egregie meruisse, quaestioni propositae igitur satisfecisse, ideoque dignissimum esse cui praemium aureum tribuatur.

Aperta schedula constitit auctorem esse Guilielmum Fredericum Reinirum Suringar, Matheseos et Philosophiae naturalis in Academia Lugduno-Batava candidatum.

---

### IUDICIUM ORDINIS ICTORUM.

Ordo Ictorum ad quaestionem: „Instituti, quo summi Reipublicae administri procurationis suae rationes reddere tenentur, natura, origo, progressus, commoda et incommoda exponantur" unam accepit scriptionem insignitam lemmate: „In magnis rebus et voluisse sat est." Cuius auctori Ordo non quidem denegandam censuit laudem singularis industriae in perlustrandis qui novissime de hac materie scripti sunt libris, et conferendis VV. DD. variis sententiis. Sed quandoquidem auctor ab omni qualicunque iudicio de quaestione proposita abstinuit; quin vix quidquam de suo his undique collectis et descriptis locis addidit; et ne singulas quidem opiniones, non raro sibi invicem adversantes, perpendere conatus est, visum est Ordini, praemium illi decerni non posse.

Ad alteram quaestionem, ab Ordine Ictorum propositam: „Instituatur comparatio Iuris Neerlandici et Anglici de societatibus mercatoriis" una itidem ipsi oblata est responsio, superscripta sententia illustrissimi Roberti Peel: „Tell the public, they must rely upon their own vigilance...." cet. Quod opus, licet haud pauca in eo inveniantur, quae abundare, alia, quae fusius exposita esse videantur, et sermo se bonitate parum commendet, tamen variis dotibus ita excellit, ut vehementer Ordini placuerit. Scilicet singularis apparuit auctoris industria in ipsis fontibus indagandis et laudatissimorum quoque auctorum opinionibus diiudicandis; accedit, quod haud vulgaris eruditionis documenta adsint; difficultates denique, quibus comparatio institutorum admodum diversorum premitur, feliciter superatae sunt. Quapropter huius commentationis auctori praemium decernere non dubitavit Ordo.

Aperta schedula et examine instituto auctorem se probavit ornatissimus vir iuvenis Bernard Cornelis Ernest Proes, Iuris Candidatus in Academia Lugduno-Batava.

---

## IUDICIUM FACULTATIS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITTERARUM HUMANIORUM.

In Commentatione „de Munatiis Plancis," quae insignita erat symbolo: *οὐδὲν γλυκύτερόν ἐστιν ἢ πάντ' εἰδέναι*, quamque unam de hac quaestione accepit Facultas duo primum exploratione instituta advertit Facultas, quae multum abest ut probaret: primum sermonem Latinum, in quo non tantum castigatio et elegantia requirebatur, sed omnino pure et perspicue sententiarum enunciandarum facultas: alterum, quod argumenti distributio minus apta erat, ita ut res, quae tractandae erant, divellerentur potius ac discerperentur, quam necessaria partitione totius veluti corporis adspectum faciliorem redderent. Sed haec vitia redimere videbatur scriptor commentationis ea eruditione, tum recto et libero iudicio eaque diligentia in ipsarum rerum investigatione et ita in singulis *suus* esse intelligebatur, non alienis tantum copiis ornatus aut alieno iudicio suspensus, ut laudes has praemio decorare decreverit Facultas.

Schedula aperta nomen prodiit scriptoris Hermanni Adolphi Kleyn, Philosophiae Theoreticae et Litterarum Humaniorum Candidati in Academia Lugduno-Batava.

---

Ad alterum quaestionem: „Locus Psychologiae de Libertate explicetur „ita, ut diversae hac de re philosophorum sententiae enumerentur et pon„derentur," Facultati oblata est commentatio patrio sermone conscripta et insignita verbis: de - hoogste, de eenige wet voor den mensch is zijn geweten. Huius commentationis auctor maluerat, ut professus est, suam ipsius sententiam de hoc loco exponere, quam secundum Quaestionem propositam diversas Philosophorum sententias enarrare. At scriptionis tamen capita, in quibus enarratoris partes agit, longe meliora sunt quam illa, ubi aut aliorum sententias ponderare, aut quod fecit in disputatiuncula commentationi inserta, suam ipse sententiam exponere conatur. In referendis philosophorum placitis auctor est sane diligens et locos ex eorum scriptis etiam difficiliores luculenter plerumque in sermonem vernaculum convertit: at subinde huic operi si minus aliena, certe supervacanea admis-

cet. Magis etiam hoc nomine improbandus est, quod Philosophorum de Libertate sententias cum summa illorum doctrina conferre neglexit, cuius negligentiae haec fuisse causa videtur, quod se huic rei sentiebat imparem. In iudicio, quod de variis Philosophorum sententiis tulit, desideratur illa distinguendi et definiendi subtilitas et omnino illa copia doctrinae, quam in promtu habere debet quisquis in tali argumento recte versari velit. Minus etiam Facultati placuerunt, quae de suo attulit ad locum difficilem explicandum. Summa in hac parte cernitur scriptoris incuria. Verbosa ibi est oratio eademque ad rem explicandam minus accommodata: quae autem ad argumentum illustrandum adhibentur sunt exigui pretii: et alibi et hic manifesta sunt festinationis vestigia.

Verumtamen quamquam Quaestioni non satisfecit scriptor laudari meretur. Inesse in eo apparebat ingenii acumen et philosophiae studium non vulgare. Tum oratio eius est pura, lucida, elegans adeo, quamquam saepe diffusior. Itaque Facultati visum est huius commentationis scriptorem proposito praemio ornari non posse, sed honorifice tamen eum commemorandum esse iudicavit eumque, ut nomen suum profiteretur, publice invitavit. Auctorem se professus est et probavit REINHARDUS IACOBUS LAMBRECHTS, Philosophiae Theoreticae et Litterarum Humaniorum studiosus in Academia Lugduno-Batava.

---

Ordines Medicorum et Theologorum ad quaestiones propositas nullas acceperunt scriptiones.

# SERIES LECTIONUM,

IN

## ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM, POST FERIAS AESTIVAS ANNI 1854.

---

### FACULTAS MEDICA.

F. G. KRIEGER Theoriam Disciplinae chirurgicae exponet, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . hora VIII.

Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit, diebus Lunae, Mercurii, Iovis et Saturni, . . . XII.

Collegio casuali, diebus Martis et Veneris, . . . . . . . . . . XII—III.

Operationes chirurgicas, tum etiam vincturarum et fasciarum doctrinam demonstrabit, horis deinde indicandis.

Doctrinam de morbis oculorum exponet, die Saturni, . . . X—XII.

Medicinam forensem, diebus Lunae et Iovis, . . . . . . . . I.

Anthropologiam medico-forensem docebit, die Veneris, . . IX.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN Pathologiam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . I.

Medicinam practicam cum exercitatione in Nosocomio academico, quotidie . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . XI.

Historiam Medicinae tradet, diebus Martis et Iovis, . . . . I.

G. C. B. SURINGAR Therapiam generalem docebit, diebus Martis et Iovis, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . XII,

et die Saturni. . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . IX.

Pharmacognosin et naturalem remediorum Historiam, diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . . . . . . . . . . . . . XII.

Therapeuticum remediorum usum indicabit, diebus Mercurii et Veneris . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . IX.

| | |
|---|---|
| Doctrinam morborum siugularium tradet, diebus Lunae, Martis et Iovis . . , . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . | hora IX. |
| Praxin medicam ad lectulos aegrotantium moderabitur, diebus singulis . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . | X. |
| A. E. Simon Thomas, Prof. Extraord., Theoriam artis obstetriciae exponet, diebus Martis, Iovis et Saturni, . . . . . . . . . . . | VIII. |
| Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit quotidie . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . | IX. |
| Doctrinam Operationum tradet, et Operationibus obstetriciis, tum in pelvi factitia, tum in cadavere instituendis, praeërit, die Mercurii. . . . . . . . . . . . . . . . . . . . | I. |
| Gynaecologiae et Gynaecopathologiae capita selecta tradet, die Lunae . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . | II. |
| Praxin obstetriciam, tum in Nosocomio academico, tum in Policlinico obstetricio, quoties necesse erit, moderabitur. | |
| H. Halbertsma, Iust. Fil., Prof. Extraord., Anatomiam specialem et practicam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . | X. |
| Physiologiam, experimentis et observationibus microscopicis illustratam, iisdem diebus, . . . . . . . . . . . . . . . . | IX. |
| Methodum secandi cadavera, quotidie, hiberno tempore,. . | XI—III. |
| F. G. Krieger et H. Halbertsma disputandi Exercitiis publicis praeërunt, die Martis, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . | II. |

## FACULTAS IURIDICA.

| | |
|---|---|
| H. G. Tydeman, Emeritatum nactus et cessans a Praelectionibus, non tamen cessabit in studiorum suorum fructu lubenter communicando. | |
| C. I. van Assen interpretabitur Digestorum locos selectos, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . . . . . . . . . . . . . . . . | X. |
| Iustiniani Institutionum libros IV cum Theophili Paraphrasi, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . . . . . . | XII. |
| Ius civile hodiernum, secundum Compendium a se editum, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . . . . . . . . . . . | XI. |

Legem Iudiciorum privatorum eorumque Historiam, et rem iudiciariam privatam, die Iovis, . . . . . . . . . . . hora X—XII,
et die Veneris, cum Exercitationibus forensibus, . . . X.
Auctorum classicorum selectos locos ad Ius Romanum pertinentes, die Veneris, . . . . . . . . . . . . . . . . . . XI.

H. Cock tradet Ius criminale, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . IX.
Ius publicum et Gentium, diebus Lunae, Martis et Mercurii, X.
Ius naturale, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . . . . . XI.
Ordinem Iudiciorum criminalium, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . XII.

I. de Wal Historiam Iuris Romani enarrabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . IX.
Encyclopaediam et Methodologiam Iuris explicabit, iisdem diebus, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . X.
Ius mercatorium exponet, die Iovis, . . . . . . . . . . . . XII.
et die Veneris, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . XI et XII.

S. Vissering Statisticam Patriae explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . I.
Historiae Europae diplomaticam, iisdem diebus, . . . . . . II.
Oeconomiam politicam, die Iovis, . . . . . . . . . . . . . . I,
et die Veneris, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . IX et I.

## FACULTAS THEOLOGICA.

W. A. van Hengel, provectae aetatis causa rude donatus, quantum per vires licebit, Academiae alumnis prodesse conabitur.
Cum Theologiae studiosis provectioribus de variis rebus gravioris argumenti familiariter colloquetur, die Veneris, VI.

N. C. Kist Historiam ecclesiasticam docebit, imprimis mediam, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . . . . . . . . . . . . . XII.
Christianae Morum Disciplinae partem exponet historicam et theoreticam, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, . . . . XI.
Doctrinae et Dogmatum Christianorum Historiam tradet, diebus Iovis et Veneris, . . . . . . . . . . . . . . . . . . XII.

Historiae ecclesiasticae veteris Monumenta exponet, die Martis, horâ XI.
Artis Christianae Historiam explicabit hora postea indicanda.
Orationibus sacris praeërit, die Martis, . . . . . . . . . . . . II.

I. H. Scholten Dogmaticam Christianam tradet, diebus Martis et Iovis, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . XI.
et diebus Iovis et Veneris, . . . . . . . . . . . . . . . X.
Theologiae naturalis sive Philosophiae de Deo Historiam enarrabit, diebus Iovis et Veneris, . . . . . . . . . . . . . I.
Librorum N. T. Historiam tradet, diebus Lunae et Martis, I.
Orationibus sacris praeërit, die Mercurii, . . . . . . . . . . . II.

A. Niermeyer Ioannis *Apocalypsin* interpretabitur, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . IX.
Homileticam tradet, et Exercitia catechetica moderabitur, diebus Martis et Mercurii, . . . . . . . . . . . . . . . . . X.
Orationibus sacris praeërit, die Iovis, . . . . . . . . . . . . . II.

A. Kuenen, Prof. Extraord., V. T. locos in Pauli et Iohannis scriptis citatos interpretabitur, die Lunae, . . . . . . . . . . . X.
et die Iovis, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . VIII.
Librorum V. T. Historiam enarrabit, die Mercurii, . . . . I.
et die Veneris, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . VIII.

*** Publice disputandi Exercitationibus praërunt N. C. Kist, I. H. Scholten, A. Niermeyer et A. Kuenen, die Veneris, II.

## FACULTAS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

I. van der Hoeven Zoologiam et Anatomen comparatam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, . . . . . . XI.
Mineralogiae et Geologiae elementa exponet, diebus Lunae et Mercurii, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . II.
Physiologiam et Historiam naturalem animalium docebit, diebus Martis et Iovis, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . IX.

A. H. van der Boon Mesch Chymiam corporum organicorum exponet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, . . . . . . IX.

Chymiam, quae anorganica vocatur, docebit iisdem diebus, hora XI.

Artem pharmaceuticam theoreticam et experimentalem exponet, diebus Lunae et Mercurii, . . . . . . . . . . . . . . XII.

Oeconomiam ruralem tradet, diebus Martis et Iovis, . . . XII.

Experimenta instituendi artem docebit, et Exercitia practica in Laboratorio moderabitur quotidie.

Cum studiosis provectioribus de Physiologia chymica colloquetur, die Veneris, hora vespertina . . . . . . . . . . . V—VIII.

G. I. Verdam Elementa Geometriae planae et Trigonometriam planam tradet, die Iovis, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . X,
et die Veneris, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . IX et X.

Stereometriam et Trigonometriam sphaericam docebit, diebus Martis et Mercurii, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . VIII.

Calculum Differentialem et Integralem itemque Mechanicam tractabit, diebus et horis postea indicandis.

Scholas paedagogicas habebit, die Lunae, hora commoda.

F. Kaiser Astronomiam theoreticam tradet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . IX.

Astronomiam practicam, iisdem diebus, . . . . . . . . . . . X.

Astronomiam, quam popularem vocant, tradet diebus Lunae et Iovis, hora vespertina . . . . . . . . . . . . . . . . . . V.

Post Ferias paschales autem hora quadam matutina, Auditoribus commoda.

Singulos suos Auditores ad coelum tubi optici ope perlustrandum aptis temporibus evocabit.

Artis observandi Exercitiis quotidie praeërit.

Arithmeticam universalem tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . II.

G. H. de Vriese Phytographiae fundamenta tradet autumnali tempore, singulis diebus, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . II.

Plantarum indigenarum, et medica virtute praeditarum, Historiam illustrabit, verno et aestivo tempore, iisdem diebus, VII.

Physiologiam plantarum exponet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . II.

Selectas demonstrabit familias naturales, iisdem diebus, . . . hora I.
Excursionibus botanicis praeërit die Saturni, apta tempestate.
Historiam plantarum, medica virtute praeditarum, et Pharmacognosin regni vegetabilis et animalis, duce Pharmacopaea Neêrlandica, futuris Pharmaceutis tradet, horis commodis.

P. L. Ryke Physicam experimentalem docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, . . . . . . . . . . . . . . . XII.
De Physices capitibus selectis latius et fusius disseret, diebus Lunae et Mercurii, . . . . . . . . . . . . . . . . . . X.
Physicam mathematicam tradet, diebus Lunae et Veneris, VIII.

## FACULTAS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

M. Siegenbeek, provectae aetatis causa rude donatus, quantum per vires licebit, studiosae iuventuti prodesse conabitur.

I. Bake interpretabitur Taciti *Annales*, et Ciceronis *Verrinas*, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . . . . . . . . . . . . . . IX.
Ex *Antiquitatibus Atticis* selecta capita tractabit, die Lunae, I et II.

A. Rutgers Iesaiae *Vaticinia* et *Psalmos* selectos interpretabitur, diebus Lunae et Martis, . . . . . . . . . . . . . . . . . IX,
et die Mercurii, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . VIII.
*Alterum Regum Librum* cursoria lectione tractare perget die Martis, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . I,
et die Iovis, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . XII.
Antiquitates Israëlitarum explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . XII.
Grammaticam Sanscritam docebit, et Mahabharatam explicare perget, die Saturni, . . . . . . . . . . . . . . . . . . I et II.

T. G. I. Iuynboll Sermonis Hebraei elementa tradet, cum Grammatica explicanda, tum analyticis Exercitiis moderandis, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . . . . . . . . . . . . . . VIII,
et die Iovis, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . I.

Literarum Arabicarum, Chaldaïcarum et Syriacarum initia docebit (duce Cl. ROORDA, WINERO; UHLEMANNO), diebus Iovis, Veneris et Saturni, . . . . . . . . . . . . . . . hora VIII.

Cum provectioribus discipulis legere perget *Al-bayāno'l-Mogrib*, ex ed. Cl. DOZYI, die Lunae et Mercurii, . . . II.

*Coranum*, addita lectione *Commentarii Baidhāwiani*, die Veneris, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . II.

*Chrestomathiam Syriacam Bernsteinianam*; et DIONYSII TELMAHARENSIS *Chronicon Syr.*, a TULLBERGIO editum, die Martis, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . II.

I. H. STUFFKEN Logicam tradet, die Iovis, . . . . . . . . . . . IX,
et die Veneris, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . XI et I.

Metaphysicam docebit, diebus Martis et Mercurii, . . . . . X.

Historiam Philosophiae explicabit, diebus Lunae et Iovis, XII.

Paedagogicam exponet, diebus et horis auditoribus commodis.

C. G. COBET interpretabitur HERODOTUM, DEMOSTHENEM et ARISTOPHANEM, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . . . . X.

Historiam veterem provectiores docebit, diebus Lunae et Mercurii, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . I.

Antiquitates Romanas tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . XII.

Antiquitates Romanas selectas cum provectioribus pertractabit, die Jovis, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . XII.

Scholas paedagogicas habebit, diebus Martis et Iovis, . . . II.

Elementa Artis metricae docebit, diebus Iovis et Veneris, I.

Initia Palaeographiae Graecae Candidatis Literarum explicabit, diebus Veneris et Saturni, . . . . . . . . . . . . . IX—XI.

Disputandi Exercitia publica moderabitur, die Iovis, . . . . XI.

R. P. A. DOZY, Prof. Extraord., Historiam universalem explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . . . . . . . . . . XI.

Locos historicos difficiliores et varia Historiae literariae capita tractabit, diebus Iovis et Veneris, . . . . . . . . . . . . X.

Interpretabitur *Kitāb al-agānī*, die Lunae, hora vespertina VII.

M. DE VRIES Historiam Patriae tradet, die Mercurii, . . . . . hora I,
et diebus Iovis et Veneris, . . . . . . . . . . . . . . . . II.
Linguam Literasque patrias explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . II.
Exercitia oratoria moderabitur, die Lunae, . . . . . . . . . I.
Fabulam, *Ferguut ende Galiene* dictam, a Cl. VISSCHER editam, interpretabitur, die Lunae, . . . . . . . . . . . . XII.
et die Iovis, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . I.
Selecta HOOFTII carmina interpretabitur, die Martis, . . . . I.
Linguam Gothicam tradet, die Saturni, . . . . . . . . . . . II.
Cum Literarum Sanscritarum studiosis aget de Linguis Indo-Germanicis mutua comparatione explicandis, die Lunae, VI.

---

P. O. VAN DER CHIJS, titulo Professoris Extraordinarii ornatus, Numismaticam universalem docebit, diebus et horis, quae auditoribus convenient.

I. A. BOOGAARD, Med. Doct., Prosector, Anatomiam pathologicam docebit, die Veneris, . . . . . . . . . . . . . . . . . . . II.
Anatomiam generalem, demonstrationibus microscopicis illustratam, exponet, die Iovis, . . . . . . . . . . . . . . . II.
Exercitiis practicis in Microscopii usu praeërit, horis auditoribus commodis.

C. A. X. G. F. SICHERER, Literarum Germanicarum Lector, selecta principum Poëtarum germanicorum carmina interpretari paratus est, simul id acturus, ut his ipsis exemplis varia Poëseos genera explicet auditoribus.
Si qui sint, qui Linguae Germanicae minus periti, Grammaticam doceri cupiunt, his quoque lubentissime vacabit.

---

C. G. LOKKERS, Academicus Artis gladiatoriae Magister, aptum et elegantem gladii usum quotidie docebit.

# NUMERUS STUDIOSORUM

## IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

DIE 31 DECEMBRIS 1854.

| E FACULTATE MEDICA. | E FACULTATE IURIDICA. | E FACULTATE THEOLOGICA. | E FACULTATE DISC. MATH. ET PHYS. | E FACULTATE PHIL. THEOR. ET LIT. HUM. | TOTUS NUMERUS. |
|---|---|---|---|---|---|
| 84 | 208 | 134 | 18 | 31 | 475. |

Praeterea in Album Academicum nomina Studiosorum, in Athenaeis operam studiis navantium, relata sunt, eo tantum consilio, ut hic examinentur et Doctores creari possint, quorum:

| | | | |
|---|---|---|---|
| in | Facultate | Medica . . . . . . . . . . . . . . . | 49 |
| 〃 | 〃 | Iuridica . . . . . . . . . . . . . . | 37 |
| 〃 | 〃 | Theologica . . . . . . . . . . . . . | 48 |
| 〃 | 〃 | Disc. math. et phys. . . . . . . | — |
| 〃 | 〃 | Phil. Theor. et Lit. Hum. . . . | 7 |
| | | | 141. |

# DOCTORES CREATI

## IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA,

### A DIE 9 FEBRUARII 1854 AD 8 DIEM FEBRUARII 1855.

---

Die 20 Februarii. IACOBUS ANTONIUS FRUIN, Roterodamensis, defensis Thesibus, Iuris Romani et Hodierni Doctor, *magna cum laude.*

Eodem die. HERMANUS CORNELIUS VERNIERS VAN DER LOEFF, Roterodamensis, defensis Thesibus, Iuris Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 27 Februarii. IANUS VAN DER PANT, ex pago Soest Ultraiectinus, defensis Thesibus, Iuris Rom. et Hod. Doct., *cum laude.*

D. 28 Februarii. SALMONUS VAN GIGCH, Haganus, defensis Thesibus, Iuris Rom. et Hod. Doct., *cum laude.*

D. 6 Martii. IANUS HENRICUS ARNOLDUS LIPPMANN, Delphensis, defensis Thesibus, Iuris Rom. et Hod. Doct., *cum laude.*

D. 7 Martii. IACOBUS DE KONING, Dordracenus, defenso Specimine Iuridico *de Tabellionis munere in negotiis mercatoriis*, Iuris Rom. et Hod. Doct., *cum laude.*

D. 20 Martii. IOHANNES CORNELIUS MATTHEUS ADRIAANS, Lugduno-Batavus, defensis Thesibus, Iuris Rom. et Hod. Doct.

D. 25 Martii. FRANCISCUS XAVERIUS VERHEYEN, Sylva-Ducensis, defensa Dissertatione *de rehabilitatione in rebus mercatoriis*, Iuris Rom. et Hod. Doct., *cum laude.*

D. 31 Martii. IOHANNES BOSSCHA FIL., Bredanus, defensa Dissertatione *de galvanometro differentiali*, Matheseos Mag., Philos. Nat. Doct., *magna cum laude.*

D. 1 Aprilis. BERNHARDUS LAMBERTUS RASCH, Haganus, defensis Thesibus, Iuris Rom. et Hod. Doct., *cum laude.*

Die 27 Aprilis. Henricus Cornelius Petrus van der Lee, e pago Westzaan, defensa Dissertatione continente *quaedam de differentia inter scarlatinam et morbillos*, Med. Doct., *cum laude*.

D. 28 Aprilis. Christophorus Ianus van Bell, Roterodamensis, defensis Thesibus, Iuris Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 1 Maii. Meinardus Siderius Pols, Haganus, defensis Thesibus, Iuris Rom. et Hod. Doct., *magna cum laude*.

D. 12 Maii. Antonius Henricus Gerardus Paulus van den Es, e pago Sassenheim, *publice* defenso Specimine exhibente *Adnotationes ad Lycurgi Orationem in Leocratem*, Phil. Theor. Mag. et Lit. Hum. Doct., *magna cum laude*.

D. 16 Maii. Everhardus Roelink, ex oppido Meppel Drenthinus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 19 Maii. Ianus Soutendam, Delphensis, defenso Specimine *de P. Iuventio Celso ICto*, Iur. Rom. et Hod. Doct., *magna cum laude*.

D. 29 Maii. Franciscus Benedictus Trosée, Bredanus, defenso Specimine, quo continetur *expositio iudicii, quod Aristophanes tulit de principibus personis, quae in eius fabulis occurrunt*, Phil. Theor. Mag. et Lit. Hum. Doct., *cum laude*.

Eodem die. Iosephus Ludovicus Philippus Gysbertus Leopoldus Haex, e pago Weert, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 6 Iunii. Ludovicus Antonius Nicolaus Gerrits, ex pago Rosendaal, *publice* defenso Specimine *de quaestione, an iure nostro donationes factae sub specie aliorum contractuum valeant, quamvis solemnitates in donationibus requisitae non sint adhibitae*, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 7 Iunii. Ludovicus Hartog, Amstelodamensis, defenso Specimine continente *quaedam de Hypopyo*, Med. Doct., *cum laude*.

D. 9 Iunii. Leonardus Petrus Kistemaker, Amstelaedamensis, *publice* defenso Specimine *de libris mercatoriis eorumque vi probandi*, Iur. Rom. et Hod. Doct.

D. 12 Iunii. Didericus van Foreest, Alcmariensis, defensis Thesibus, Iuris Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 13 Iunii. Ianus Carolus Koch, Zevenariensis, defenso Specimine *de*

*Petrii Theologia per diversas vitae, quam egit, apostolicae periodos sensim explicata*, Theol. Doct., *magna cum laude*.

Die 14 Iunii. Carolus Bosch Reitz, Amstelaedamensis, *publice* defenso Specimine *de duplici natura confiscationis*, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

Eodem die. Ianus Guilielmus Henricus Rutgers van Rozenburg, Amstelaedamensis, *publice* defensa Dissertatione: *de paroemio: Ecclesia non sitit sanguinem*, Iuris Rom. et Hod. Doct., *magna cnm laude*.

D. 15 Iunii. Carolus Broes van Dort, Brouwershavensis, defenso Specimine continente *herniae incarceratae casus duos*, Med. Doct., *magna cum laude*.

D. 16 Iunii. Isaacus Iacobus Rahusen, Amstelaedamensis, *publice* defenso Specimine *de Ecclesiae nexu cum civitate in patria nostra inde ab anno* 1813, Iur. Rom. et Hod. Doct., *magna cum laude*.

D. 19 Iunii. Iacobus Petrus Kraakman, Alcmarienses, defensis Thesibus, Iuris Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 20 Iunii. Ioannes Henricus Hofmeyer, I. H. Fil., Batavia-Indus, *publice* defenso Specimine *de corruptionis crimine*, Iuris Rom. et Hod. Doct.

D. 22 Iunii. Iohannes Godefridus de Sain, Lugduno-Batavus, defenso Specimine *de rebus naufragis*, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

Eodem die. Petrus Feenstra Kuiper, Bolsvardia-Frisius, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 24 Iunii. Meinardus Donker, e pago Zaandyk Hollandus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 26 Iunii. Henricus Bernardus van Davelaar, Daventriensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct.

Eodem die. Iohannes Iacobus de Meyier, e pago Voorburg Hollandus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 27 Iunii. Claudius Fredericus Guilielmus Gevers, Bruxellensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

Eodem die. Simon Cornelis van Appeltere, Gorinchemensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

Eodem die. Lubertus Cornelis van Bommel, Edamensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

Die 28 Iunii. Theodorus Ludovicus Lambertus Prins, Roterodamensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cnm laude.*

Eodem die. Daniel Henricus Delprat, Roterodamensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude.*

Eodem die. Henricus Cornelius van Diggelen, Axelensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude.*

D. 29 Iunii. Everardus Iacobus Ludovicus de Sturler, Magellano-Indus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude.*

D. 30 Wiemer Fellinga Ypes, Leovardiensis, defensa Dissertatione *de emollitione cerebri*, Med. Doct., *cum laude.*

Eodem die. Henricus van Vollenhoven, Roterodamensis, defensa Dissertatione *continerte observationes nonnullas e Clinico V. Cl.* Simon Thomas, Med. Doct., *cum laude.*

Eodem die. Adrianus Ioannes Theodorus Rietstap, Haganus, defensa Dissertatione *de venditore an evictionis nomine cogatur emtorem defendere, ex Iure Romano, Francico et Neerlandico petita*, Iur. Rom. et Hod. Doct., *magna cum laude.*

D. 1 Iulii. Iohannes Bernardus Wynhoff, Harlemensis, defenso Specimine *exhibente casus quosdam observatos in Clinico Clar.* Krieger, Med. Doct., *magna cum laude.*

Eodem die. Henricus Maarschalk, Haganus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct.

D. 23 Septembris. Raimundus Victor Heyliger, e pago Oosterhout, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *magna cum laude.*

D. 27 Septembris. Carolus Ephraim du Moulin, Amstelodamensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude.*

D. 16 Octobris. Iacobus Martinus van Bemmelen, Almeloensis, defensa Dissertatione Chymica *de cybotio Cumingii*, Matheseos Mag. Phil. Nat. Doct., *magna cum laude.*

D. 26 Octobris. Henricus Ianus Gisbertus Vorstman, Haganus, defensa Dissertatione *continente tres morbi casus observatos in Nosocomio Academico*, Med. Doct., *cum laude.*

Eodem die. Iohannes Gerardus Franciscus Timmermans, Lugduno-Batavus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude.*

Die 3 Novembris. IOHANNES GUILIELMUS VAN LANSBERGE, ex urbe Santa Fé de Bogota, defensa Dissertatione *de doli et culpae discrimine servato in Codice Poenali*, Iur. Rom. et Hod. Doct., *magna cum laude*.

D. 22 Novembris. PETRUS HERMANUS HUBERTUS VAN AERNSBERGEN, Noviomagensis, defenso Specimine *continente observationes quasdam clinicas*, Med. Doct.

Eodem die. IACOBUS LOPES DE LEAÔ LAGUNA, Amstelaedamensis, *publice* defenso Specimine *de tutela liberorum naturalium*, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 2 Decembris. ANDREAS MARINUS LUBARTUS DE LETH, Haganus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct.

D. 9 Decembris. HENRICUS NICOLAUS GROBBEE, Zwollanus, *publice* defensa Dissertatione *de condemnatorum restitutione (sive rehabilitatione) in Iure Criminali*, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

Eodem die. CAROLUS IACOBUS TAUNAY, Harlemensis, *publice* defensa Dissertatione *de iniuria reali*, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 13 Decembris. CORNELIUS SCHOKKER, Enchusanus, defensa Dissertatione continente *casum aneurysmatis ossis tibiae*, Med. Doct., *cum laude*.

D. 14 Decembris. GERARDUS LEON HERKENRATH, Carolopoli-Americanus, *publice* defensa Dissertatione *de vera Codicis Mercatorii indole, sive commentario ad Codicis Merc. art. I*, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 21 Decembris. HERMANUS PETRUS VAN KARNEBEEK, Amstelaedamensis, *publice* defenso Specimine *de distributione et forma praediorum*, Iuris Rom. et Hod. Doct., *magna cum laude*.

D. 22 Decembris. IOANNES RUTGERUS HOOLBOOM, Leerdamensis, defensis Thesibus, Iuris Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D 9 Ianuarii. GULIELMUS FREDERICUS ROCHUSSEN, Amstelaedamensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 27 Ianuarii. FREDERICUS PHILIPPUS VAN DER HOEVEN, Comensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *magna cum laude*.

Eodem die. ALBERTUS IOHANNES VAN EEKELEN, Medioburgensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

Die 29 Ianuarii. GUILIELMUS IACOBUS DE MEYER, Roterodamensis, defensa Dissertatione continente *colitidis gangraenosae casus duos*, Med. Doct., *cum laude*.

D. 5 Februarii. GERARDUS GOSUINUS VAN HARENCARSPEL, e pago Elden, *publice* defenso Specimine *de art. V legis continentis praecepta generalia legislationis*, Iuris Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 6 Februarii. EMILIUS REMIGIUS IACOBUS CAMILLUS DE KUYPER, Roterodamensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 7 Februarii. HENRICUS GUILIELMUS FANGMAN, Schiedamensis, defensa Dissertatione *de Codicis Iuris Civilis art.* 1167—1172, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

# ACADEMIA

# RHENO-TRAIECTINA.

10

# NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI

INDE A DIE XXVII MARTII MDCCCLIV AD DIEM XXVI MARTII MDCCCLV

## IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

---

RECTOR MAGNIFICUS

HENRICUS EGBERTUS VINKE.

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

LUDOVICUS CHRISTIANUS VAN GOUDOEVER.

---

### IN FACULTATE THEOLOGICA.

H. BOUMAN.
H. E. VINKE.
B. TER HAAR. (d. XXIII m. Iunii a. MDCCCLIV munus auspicatus est.)

### IN FACULTATE IURIDICA.

A. C. HOLTIUS.
I. ACKERSDYCK.
G. W. VREEDE.
B. I. LINTELO DE GEER. (Extraord.)
I. VAN HALL.

### IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

A. VAN GOUDOEVER.
I. C. SWYGHUISEN GROENEWOUD.
L. G. VISSCHER.
S. KARSTEN.
C. G. OPZOOMER.

### IN FACULTATE MEDICA.

B. F. SUERMAN. (Emeritus.)
I. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK.
G. I. LONCQ, CORN. IAN. FIL.
F. C. DONDERS.
L. C. VAN GOUDOEVER. (Extraord.)

## IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

TH. G. VAN LIDTH DE JEUDE.
R. VAN REES.
C. A. BERGSMA.
P. I. I. DE FREMERY. (Extraord.)
G. I. MULDER.
P. HARTING.
C. H. D. BUYS BALLOT. (Extraord.)

---

## LECTORES.

G. DORN SEIFFEN, Lit. Antiquarum.
I. H. HISGEN, Lit. Germanicarum.
I. VENNING, Lit. Anglicarum.
I. W. GUNNING, Chemiae.

---

## DOCTORES ACADEMICI.

A. C. OUDEMANS.
C. L. VLAANDEREN.

HENRICI EGBERTI VINKE

# ORATIO

DE

VERA FIDEI CHRISTIANAE NOTIONE, NOSTRIS PRAESERTIM TEMPORIBUS, MEMORIA TENENDA ET IN OMNIUM ANIMIS IMPRIMENDA,

HABITA TRAIECTI AD RHENUM,

A. D. XXVI M. MARTII A. MDCCCLV,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM ITERUM DEPONERET.

ACADEMIAE RHENO-TRAIECTINAE CURATORES, PROFESSORES, LECTORES, CIVES!

CUIUSCUNQUE ORDINIS ET LOCI AUDITORES EXOPTATISSIMI!

Academiae regundae munus festo hoc die ponentem lex me iubet enarrare, quae almae matri nostrae tum prospera, tum adversa evenerint, me Rectore. Quod quum exsequi aggredior officium, non possum non me ter quaterque beatum praedicare. Ne tamen putetis, me hoc dicentem significare, grave et molestum mihi fuisse honorificum illud munus: quo magna cum voluptate me functum esse grato animo testificor. Sed subit, hac ipsa hora, tristissima illius diei imago, quo, ante quindecim hos annos de Magistratu academico decedenti, parentandi mihi erant triumviri clarissimi, splendida Academiae nostrae lumina et ornamenta, HEUSDIUS, HERINGA, tuusque, clarissime SUERMANNE! desideratissimus ALEXANDER, filius. Quem diem cum repeto, gravissimo nunc quoque commoveor dolore, simul vero etiam summo afficior gaudio, quod sub altero Magistratu meo e Professorum ordine de praesidio et statione vitae decesserit nemo. Quae igitur tum mihi defuit occasio, praeter fatorum academicorum commemorationem, pro more recepto, de gravissimo aliquo argumento dicendi, haec iam mihi data est. Quam occasionem eo avidius arripio, quo magis toto animo doleo tristissimam, in qua ét Christiana Societas, ét vero etiam Ecclesia reformata nostra versatur, conditionem. Ubi est enim suavissima illa Societas, quae Conditoris sui referebat indolem, ita ut de illa vere praedicari posset: *τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία* [1]); In quot partes divisum est et dilaceratum unum CHRISTI, omnium Conservatoris ac Domini, corpus [2])! quarum altera alteri invidet,

altera alteram contemnit et respuit, altera alteram perdere, comedere, devorare studet. Videmus hoc, eheu! nostro tempore, non tantum in iis, quae Ecclesia Romano-Catholica Protestantium Societatibus denuo molitur; sed in his ipsis, sed in Ecclesia etiam reformata nostra, ab unoquoque vero CHRISTI discipulo, summo animi dolore, idem observatur. Sunt enim duae in primis partes, quarum haec ab *orthodoxia*, quam tuetur, a *liberalitate*, quam propugnat, illa nomen habet. Ab utraque stant viri haud pauci, ingenio, doctrina, pietate, amore erga Deum CHRISTUMque insignes, summo rem Christianam provehendi studio flagrantes. Utinam mutuo etiam amore se invicem prosequerentur! Sed proh dolor! altera pars alteram condemnat, hostili impetu invadit, deprimit, excludit. Fatendum enim est, Iliacos intra muros peccari et extra [3]). Et est verendum, nisi componantur lites istae vehementissimae, ne Ecclesia reformata nostra in duas, vel tres partes maiores distrahatur. Quae cum ita sint, omnibus bonis elaborandum est, ut vulneribus hisce gravissimis medeantur, viamque ostendant, quam ingrediendum nobis sit ad pacem concordiamque restituendam. Haec apud animum meum reputans, orationis argumentum elegi, quod ét praesenti Ecclesiae, cuius socius sum, conditioni accommodatum sit, ét ad sopiendas lites valeat, imo vero unicam, meo quidem iudicio, monstraturum sit viam, qua laudatum optatumque finem assequi possimus. Dicam igitur de *vera fidei Christianae notione, nostris praesertim temporibus, memoria tenenda, et in omnium animis imprimenda.* Quod argumentum quum sua se gravitate satis commendet, constitutum mihi unice est, eo uti genere dicendi, quod a simplicitate ac perspicuitate laudetur, et a quo fuci omnis suspicio quam longissime sit remota. Quod si quae ex animi sententia dicturus sum, aliquid conferant ad tuendam veritatem pacemque conficiendam, habebo, quod summas Deo gratias agam.

---

*Fidem Christianam* dicens, intelligo eam, quam CHRISTUS et Apostoli postulant ab omnibus, quibus denunciatur Evangelium, ut remissionem peccatorum aeternamque beatitudinem consequantur [4]): quae iccirco fides *salutaris*, sive *salutifera* a Theologis dici solet. De huius fidei *notione* agi-

mus. Itaque non omnem, qui est de fide, locum explicabimus. Praetermittimus quae ad eius originem, fundamentum, necessitatem, progressum spectent, unice quaerentes, quid sit, sive quae fides sit intelligenda. Ad quam quaestionem, gravissimam illam prae omnibus, quae hodie agitantur, ut rite respondeatur, videndum nobis est tum de fidei *obiecto*, tum de eius *indole*.

*Obiectum* habeat fides necesse est; nam sine eo ne cogitari quidem potest. Est autem illud, e Iesu et Apostolorum doctrina, primum: *Evangelium*, salutaris, quem hominibus perferebant, nuncius.

Christus enim populares suos adhortatus est, ut *crederent Evangelio* [5]. Quod alibi appellat *sermonem suum* [6], *verba sua* [7], *mysteria*, *s. sermonem de regno coelorum* [8], *res coelestes* [9], *Dei sermonem*, *Dei verba* [10], *veritatem* [11]. Nec tantum in genere hoc fidei obiectum indicavit, sed certa etiam placita, quibus credendum sit, commemoravit, e. c. unum verum esse Deum [13], a Deo se exiisse [14], Patris nomine se venisse [15], missum se esse a Patre [16], qui, quanto homines amore prosequatur, in ipso tradendo ostenderit [17], Christum se esse, *Dei Filium*, olim promissum [18], intima cum Patre necessitudine iunctum [19], venisse se ut quod periisset quaereret et conservaret [20], mortique se pro hominibus traderet [21], e mortuis se suscitatum esse, adeoque dignum, qui Dominus noster Deusque dicatur [22], alia; perversasque Iudaeorum opiniones impugnavit [23].

Ita et *Apostoli* fidei obiectum dixerunt *Evangelium*, *Evangelium Dei* [24], *Evangelium salutis nostrae* [25], *verbum Dei* [26], *Dei salutis*que *sermonem* [27], *veritatem* [28], *veritatis sermonem* [29], *fidei sermones* [30]; verbo omnem, quam a Christo, unico suo Magistro [31] acceptam, hominibus denunciarent [32], doctrinam. Quid? quod ad illius exemplum certa etiam placita, tamquam fidei obiecta significarunt, nempe: Iesum esse Christum, *Dei Filium* [33], venisse eum in carne [34], mortem eum pro nobis subiisse, et e mortuis suscitatum esse [35], constitutum a Deo omnium Dominum et Iudicem [36], unicum hominum Conservatorem [37], in quo Deus insignem suum erga illos amorem patefecerit [38], alia. Imo quanti fecerint doctrinam, quam docebant, unicuique apparet, attendenti tum ad praeclara nonnulla effata, quibus id diserte significarunt [39], tum ad illorum agendi ra-

11

tionem, qua non tantum doctrinam, a CHRISTO acceptam, tradiderunt, sed errores etiam perversasque tum Iudaeorum, tum gentium opiniones impugnarunt et refutarunt [40]). Unde factum esse videtur, ut *ἡ πίστις* paucissimis locis in N. F. libris, me quidem iudice, de ipsa *fidei doctrina* dicatur [41]).

Sed in his minime subsistunt Magister et Discipuli. Altius escendunt. CHRISTUS enim, quum praecipuum sit Evangelii argumentum, ubique ut praecipuum fidei obiectum laudatur. Quod quum notissimum sit, vix ulla indigere probatione videtur.

*Ipse* se hoc nomine diserte praedicavit. In memoriam modo vobis revocetis *tum* gravissima, quae cum NICODEMO [42]), et muliere Samaritana [43]) habuit colloquia, *tum* sermones, quos vel cum Iudaeorum proceribus [44]), vel cum populo [45]) contulit, apologeticos, *tum* quae locutus est ad coecum illum, cui visum restituerat Hierosolymis [46]), ad MARTHAM, fratris mortem dolentem [47]), ad discipulos, ultima vitae suae nocte [48]). Imo continue testantem eum audimus, se esse, cui credendum sit et in quo fidem suam reponere debeant homines, ut vitam aeternam consequantur: unde omnes ad fidem sibi habendam comiter graviterque adhortatur.

Neque aliter fecerunt *Apostoli*. Nam omnes, quas ét coram populo, ét coram Iudaeorum Senatu, ét coram certis quibusdam hominibus habuerunt, orationes totae in eo sunt, ut probent, IESUM esse CHRISTUM, Dei Filium, unicum hominum Conservatorem, auditoresque ad fidem ei habendam incitare atque perducere conentur [49]). Ita et in scriptis ad Christianos datis, idem subinde inculcant fidemque CHRISTO habitam confirmare et stabilire student [50]). In quo exponendo variis utuntur praepositionibus dicendique formulis, ad rei gravitatem et amplitudinem exprimendam egregie accommodatis [51]).

Quid? quod altius etiam escendunt, ad *Deum* ipsum, tamquam summum fidei obiectum nos evehentes.

„Amen, amen," inquit ipse CHRISTUS „qui sermonem meum audit, et „credit Ei, qui me misit, vitam habet aeternam, neque in condemnatio„nem venit, sed e morte in vitam transiit [52])." „Qui ex Deo est, Dei „verba audit; propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis [53]). Qui

„credit in me, non credit in me, sed in Eum, qui me misit [54]). „Cre-„dite in Deum et in me credite [55])."

Ita et *Apostoli*. Nam PETRUS Christianos describit, per CHRISTUM credentes in Deum, qui eum e mortuis suscitavit, summoque ornavit honore, ut illorum fides et spes in Deo repositae essent [56]). „Si hominum testi-„monium accipimus," ait IOHANNES, „testimonium Dei maius est; nam „hoc est testimonium Dei, quod testificatus est de Filio suo. Qui credit „in Filium Dei, habet testimonium in se ipso: qui non credit Deo, men-„dacem Eum fecit, quia non credidit in testimonium, quod testificatus „est Deus de Filio suo. Et hoc est testimonium, quod vitam aeternam „dedit nobis Deus, et haec vita est in Eius Filio [57])." Et PAULLUS Christianos informat, ut credentes in Eum, qui IESUM, illorum Dominum, e mortuis suscitavit [58]), fidemque eorum diserte *fidem in Deum* dicit [59]).

Est igitur, docentibus IESU et Apostolis, fidei Christianae obiectum *doctrina*, nominatim *Evangelium*, quod denunciarunt, praesertim CHRISTUS, qui princeps Evangelii argumentum est, imo ipse *Deus*, qui Filium suum mundi Conservatorem ac Dominum constituit, eum hanc in terram misit, in Evangelio de eo testatur, per eum se suamque erga nos benevolentiam patefecit, in eoque se conspiciendum nobis dedit [60]). Quae omnia quum Christianis notissima essent, *fides* [61]) et *credentes* [62]) saepissime in N. F. libris commemorantur, nulla fidei obiecti mentione addita.

Sed pergamus ad explicandam fidei Christianae *indolem*. Cerniturne ea in una mentis persuasione de veritate eorum, quae credenda sint? Minime gentium. Nam eiusmodi mentis persuasio, quae animum non afficiat, nec ipsa vivit, nec vitam dare potest; nulla vi gaudet, nullos fructus fert, recteque fides *mortua* a IACOBO appellatur [63]). Num igitur una animi assensione et fiducia consistit? Sed haec animi assensio fiduciaque quo modo cogitari potest, nisi certa adsit mentis persuasio, firmis nixa argumentis, de veritate eorum, in quibus suam fiduciam reponat? Quomodo in *Evangelio*, in salutari, quem perfert, nuncio fiduciam meam reponam, nisi de huius nuncii veritate mihi constet? Quomodo in CHRISTO *Deo*que fiduciam meam reponam, nisi vera esse persuasum mihi sit, quae de CHRISTO, de

Deo, de utriusque voluntate in Evangelio traduntur? Eiusmodi fiducia nec cum natura nostra, ratione praedita, conveniret, et coeca atque stulta esset dicenda. Complectitur igitur fides, de qua agimus, totum hominem, omnes mentis animique, quibus gaudet, dotes, intelligendi, sentiendi, volendi facultatem. Qui Evangelio credit, pro vero illud habet, nec pro vero tantum habet, sed sentit etiam, se hoc Evangelio indigere, sentit etiam salutarem eius vim et efficacitatem, ita ut voluntas eius flectatur ad omnem suam fiduciam in promissis eius reponendam, vitamque suam ad eius praecepta instituendam. Qui CHRISTO credit, talem eum habet, qualis in Evangelio describitur, sed sentit etiam, hoc Conservatore sibi opus esse, in eo omnia inveniri, quibus ad salutem veram aeternamque consequendam indigeat, atque ita se ei confidit, totum se ei tradit, arctissimoque cum illo iunctus vinculo, eodem, quo ille, Spiritu imbuitur et agitur. Qui *Deo* credit, testimonium, quod Ipse testificatus est de sua erga nos voluntate, in CHRISTO praesertim patefacta, et per Evangelium nobiscum communicata, certissimum habet, sed sentit etiam, peccatorum remissione sibi opus esse, sentit etiam, quanto Deus ipsum prosecutus sit amore, et quam dignus Ille sit, in quo omnem suam fiduciam reponat; totumque se Ei tradit, et, ut filius cum patre, sic arctissimo cum Deo iungitur vinculo, ita ut idem atque Ille velit, totamque suam vitam ad Illius voluntatem in dies magis magisque componere studeat. Iidem tamen contendimus, principem et propriam fidei Christianae sedem esse in animo. Quod abunde patet *primum* ex ipso fidei obiecto, quippe quod eiusmodi sit, ut fides illi habita non una mentis persuasione absolvatur, sed fiduciam etiam, et hanc quidem praesertim requirat. Continet enim nuncium salutarem, promissa divinitus nobis facta, declarationem Dei CHRISTIque erga nos amoris. Spectat Conservatorem, qui vita aeterna omnibusque, quae ipse possidet, bonis nos donare velit. Patefacit Deum benevolum, ad remittenda peccata nostra proclivem, Patrem clementissimum. Quae omnia eiusmodi sunt, ut is demum vere credere iis dici possit, qui haec bona desideret, cuiusque animus fiducia sit impletus. *Deinde* fides a CHRISTO et Apostolis ita describitur, ut cogitanda sit ea, quae animum afficiat, suamque vim in consolandis nobis et emendandis patefaciat. Loquuntur enim de fide, cuius fructus sunt nostra *δικαιοσύνη* coram Deo, animi tranquillitas, spes, laetitia, vita ae-

terna; quae novos quasi homines nos facit, quae sincero erga omnes amore nos imbuit, quae per caritatem actuosos nos reddit, atque intimae necessitudinis vinculo cum CHRISTO Deoque nos coniungit [64]). Unde vocabula **πίστιν** et **πιστεύειν** permutant cum aliis, quae quod probamus diserte doceant: cuiusmodi sunt *excipere Christum* [65]) *venire ad eum* [66]), *habere eum* [67]), *esse* et *vivere eum in nobis* [68]). Idem *porro* confirmat descriptio eorum, quae in credentibus requiruntur, universumque religionis Christianae consilium. Fatemur, imo vero contendimus, venisse CHRISTUM ad docendos homines, ad illustrandas eorum mentes, ad patefaciendam veritatem, eiusque religionem doctrinam continere; sed iidem negamus, divinam, quam nobis dedit, religionem una doctrina absolvi. Ultimus, ad quem nos ducere vult, finis sine dubio cernitur in animi nostri vitaeque emendatione, in excitando et alendo studio, quo illi, Deoque, Patri nostro, similes evadere conemur, in omnibus populis hominibusque in unam societatem, Deo CHRISTOque dicatam, congregandis. Requirit igitur in unoquoque, ipsi fidem habente, animum, pietatis virtutisque studio imbutum, ad res coelestes divinasque conversum, ab inordinata **φιλαυτίᾳ** alienum, sincero erga ipsum Deumque, et naturae nostrae socios amore flagrantem. Quae in credentibus minime invenientur, nisi eiusmodi fide gaudeant, quae animi sensus praesertim afficiat, et cum fiducia sit coniuncta. Ipsos *denique* credentes suspicite, A. A.! ut veram fidei Christianae indolem intelligatis. Qui turpissimis quibuscunque vitiis se inquinaverant, Christiana fide imbuti, vere dici poterant *abluti*, *sancti*, *iusti facti* [69]), *nova creatura* [70]), *Dei opus, ad recte facta in* CHRISTO IESU *conditi* [71]). Pauperum, aegrotantium, parentibus orbatorum, peregrinorum, captivorum curam gerebant, tantoque se invicem prosequebantur amore, ut gentes, in admirationem abreptae, exclamarent: „ecce, quantopere se mutuo diligant, parati alius pro alio „emori" [72]). Nec fratres tantum, sed omnes omnino homines, ipsos adeo inimicos, summo complectebantur amore. Sic, ut e pluribus unum adducam praeclare factum, dominante vehementissima peste *Carthagine*, Sec. III medio (a. 251), aegrotantium, qui a suis negligebantur, misericordia moti, curam gerebant [73]). Quid? quod in dirissima quaeque aequo atque alacri animo patiundo fidei suae vim et efficacitatem, adeoque veram eius indolem omnibus palam faciebant. Testes sunt Apostoli, magnus in primis ille gen-

tium Apostolus, qui quot quantaque pro CHRISTI causa perpessus fuerit, in altera sua ad *Corinthios* epistola enarravit [74]). Testis est insignis illa Martyrum corona, qui dira quaevis pati mortemque acerbissimam subire non dubitarunt, in his IGNATIUS, POLYCARPUS, CYPRIANUS, ipsae adeo mulieres, POTAMIANA, PERPETUA, FELICITAS [75]). Neque in primis tantum Societatis Christianae seculis, sed instauratarum etiam rerum sacrarum tempore, in ipsa quoque patria nostra [76]), quot hominum millia, feminarum aeque ac marium, fidem suam morte dirissima probaverint, ipsi novistis. Haec Christiana fides est, quae tanto pietatis studio, tanto amore, tanta patientia, tantaque nos imbuit constantia. Haec eius vis est atque efficacitas; haec vera eius indoles. Quae cum ita sint, non est, quod miremur, *fidem* CHRISTUM a nobis postulare, ut Deo placeamus [77]), et peccatorum condonationem vitamque aeternam consequamur.

---

Utinam hanc veram fidei Christianae notionem omnes ét memoria tenuissent, ét in animis impressissent! Sed quam plurimi eam neglexerunt et obscurarunt. Quod ut pateat, secula quae effluxere animo et cogitatione breviter percurramus.

Apud *Patres Apostolicos* nihil fere, ad nostram causam spectans, reperitur. Laudant quidem hic illic fidem, sed veram eius notionem nusquam explicuerunt, licet opinionum, quae deinde viguerunt, semina in illorum scriptis iam inveniantur [78]). — *Patres* vero *Ecclesiastici* suam de fide sententiam magis magisque explanarunt. Nimirum, ut Apologetae religionem Christianam ab inimicis defendebant, sic alii Doctores Christiani ab erroribus, qui exorti erant in Ecclesia, vindicare eam studuerunt. Videmus hoc iam in Patribus *Asiaticis* et *Antiochenis*, nominatim in IRENAEO, qui, etsi ipse inutiles frivolasque de religione quaestiones condemnabat, *quinque* tamen *adversus haereses libros* conscripsit. Spectabant igitur in primis doctrinae integritatem, atque adeo ad intellectum praesertim fidem referebant. — Sed de *Alexandrinis* in primis dicendum nobis est. Hi igitur, pro sua de Christiana religione sentiendi et philosophandi ratione, qua, ad doctrinam eius maxime attendentes, *τὴν πίστιν* ad *τὴν γνῶσιν* evehere

studerent, fidem praesertim *mentis persuasione* cerni statuerunt [79]). Quod valet tum de CLEMENTE, tum de ORIGENE, licet minime praetermittendum sit, *illum* contendere etiam, ubi vera fides adsit, ibi amorem quoque inveniri [80]), atque *hunc* nonnumquam ita fidem describere, ut PAULLI sententiam presse sequatur. Uterque tamen fidei obiectum habebat doctrinam Christianam, cum in Libris SS. patefactam, tum in fidei regula, ab Ecclesia accepta, expositam: et quo magis quis in intelligendis recipiendisque fidei placitis proficiebat, eo magis fides eius crescere ORIGENI videbatur [81]). — Illorum sententiam secuti sunt Patres Graeci, qui deinde floruerunt. Qua de re ut constet, sufficit unum laudare IOANNEM *Damascenum*, patrem Theologiae dogmaticae appellatum, quippe qui in *Expositione* sua *accurata fidei orthodoxae* [82]), cum GREGORIUM *Nazianzenum*, tum alios Ecclesiae Patres, in his BASILIUM *magnum*, GREGORIUM *Nyssenum*, ATHANASIUM secutus est, id sibi proponens, „ut sua nequaquam, aut nova cuderet, sed „veterum potius placita, variis in voluminibus sparsa, in unum opus Theo„logicum congereret [83]).” Hic igitur fidei obiectum Ecclesiae Catholicae traditionem facit, atque inter fidem et bona opera ita discernit, ut haec illi apponat, et tamquam complementum eius consideret [84]). Quid? quod operis inscriptio docet, per fidem eum praesertim *fidei doctrinam* intellexisse. Neque est quod id miremur, nam haec fidei notio quotidie magis invaluerat in Ecclesia. Quod factum est tum ante CONSTANTINUM *magnum*, male philosophandi de Christiana religione studio, tum, et in primis quidem, ab eo inde tempore, quo, regnante illo, victoriam reportarent de suis inimicis Christiani, multique, etsi vera fide destituti, credentibus tamen accenserentur. *Symbolum Apostolicum* et *Nicaenum fidei* nomine appellarunt. Locuti sunt de *fide catholica.* Decreverunt Synodi FIDEM *baptizatos discere debere*, nec cuiquam licere *aliam fidem afferre, vel scribere, vel componere praeter eam, quae a SS. Patribus, Nicaeae congregatis, definita erat* [85]). Et in *Symbolo*, ATHANASIO tributo, diserte dicitur: „Qui„cunque vult salvus esse, ante omnia opus habet, ut teneat Catholicam „fidem, quam nisi quisque integram inviolatamque servaverit, absque „dubio in aeternum peribit,” — „qui vult ergo salvus esse, ita de Trini„tate sentiat,” — „haec est fides Catholica, quam nisi quisque fideliter „firmiterque crediderit, salvus esse non poterit [86]).” Quid? quod iam Sec.

IV (A. 385) PRISCILLIANUS, qui primus fuit, propter opiniones, quas fovebat, ab Ecclesiae doctrina recedentes, morte affectus est [87]).

Sed in *Patres Latinos* oculos convertamus. De TERTULLIANO et CYPRIANO non est quod dicamus: quorum *ille* quidem: „fides," inquit, „in regula „posita est: adversus regulam nihil scire, omnia scire est [88]);" *hic* autem aliis ducebatur studiis, quam ut de vera fidei notione exponere posset [89]). — De AUGUSTINO vero paullo agendum est fusius, quoniam ab eo in primis Theologia dogmatica Ecclesiae occidentalis initium cepit, eiusque Systema maximam per consequentia secula vim in Ecclesia habuit, et etiam nunc habet. Quod igitur ex illius sententia est fidei obiectum? Quae eius indoles? Obiectum fidei ea habet, quae ét scriptis canonicis [90]), ét symbolo apostolico [91]) continentur: in quo „Catholica fides nota est fidelibus, „memoriaeque mandata [92])," „fides de Deo conditore et renovatore nos„tro [93])," ita tamen ut inter necessaria et minus necessaria creditu distinguat [94]), ac „certum propriumque fidei catholicae fundamentum CHRISTUM „esse [95])" dicat. Fateor, nonnumquam *fidei doctrinam* fidem eum appellasse; sed alibi „fides," inquit, „non est quod creditur, sed qua creditur [96]);" eiusque indolem sic describit, ut appareat, quanti vir ille pius idemque acutissimus fidem fecerit, et quam persuasum illi fuerit, non una mentis persuasione eam absolvi, sed animi etiam assensionem complecti et fiduciam, in Deo CHRISTOque repositam, e qua, tamquam fonte puro, bona quaevis opera necessario profluant, et quae nos incitet, ut quod fide accepimus, ratione etiam, quoad eius fieri possit, salvo fidei obiecto, intelligere studeamus [97]).

*Scholastici* contra, neglecta AUGUSTINI doctrina, una mentis persuasione cerni fidem dixerunt, doctrinamque ab Ecclesia acceptam eius obiectum habuerunt. Qui igitur hanc doctrinam pro vera accipiebant, hos credere scilicet contendebant. Statuebant quidem cum AUGUSTINO, per *fidem* procedendum esse ad *intellectum;* sed quum hoc doctiorum tantum esset, inter fidem *implicitam* et *explicitam*, quam dicebant, distinguebant, ac toti fere in eo erant, ut quae captum humanum superarent, explicare studerent. Quum autem bene ipsi intelligerent, plus quam istiusmodi fidem ad salu-

tem requiri, fidem *informem* et *formatam*, quam appellabant, excogitarunt, statuentes, nos non fide, sed operibus, vel fide et operibus, quibus vim meritoriam tribuebant, conservari. Valent haec de ANSELMO [98]), ABAELARDO [99]), THOMA *Aquinate* [100]), aliis. Quibus strenue quidem se opposuerunt BERNHARDUS *Claravallensis* [101]), aliique Theologi mystici; sed hi non eam habuerunt vim, ut veram fidei notionem Ecclesia intelligeret atque teneret. Unde factum est, ut rerum ss. instauratarum tempore altum de fide esset silentium [102]), atque opera bona, quae qualia essent historia nos docet, unice laudarentur.

Itaque non est quod miremur, *sacrorum Instauratores* in Scholasticos vehementius invectos esse [103]). Ipsi, praeeuntibus iam aliis [104]), meliora docuerunt [105]). Quod ut pateat, unum alterumque tantum, ne longior fiat oratio, tum e MELANTHONIS *locis* et CALVINI *institutione*, tum e *libris symbolicis* locum laudabo.

„Quid igitur fides?" Ad hanc quaestionem respondet MELANTHON: „constanter assentiri verbo Dei" [106]), „omni verbo Dei" [107]). Addit autem: „est fides non aliud nisi fiducia misericordiae divinae, promissae in Christo" [108]). „Credit igitur vere, qui praeter minas etiam Evangelio credit, qui vultum „in misericordiam Dei, seu Christum, pignus misericordiae divinae, defi„git" [109]). „Ea fides pacificat cor et exhilarat, facitque ut pro tanto bene„ficio, pro condonato peccato propter Christum redametur Deus, adeoque „amor Dei fructus fidei est" [110]). Summa, omnia habet, omnia potest, „qui Christum habet, hic iustitia, pax, vita, salus est" [111]). Et „qui no„runt peccati vim, quorum conscientias peccati cognitio perculit, iis demum „voluptati est hanc de fide doctrinam audire" [112]).

Neque aliter CALVINUS. Nam praemissis nonnullis de perversis multorum opinionibus locique gravitate [113]): „principio", inquit, „admonendi „sumus, perpetuam esse fidei relationem cum verbo, nec magis ab eo posse „divelli, quam radios a sole, unde oriuntur, (Io. XX: 31). — „Si ab hoc „scopo, quem collimari debet, vel minimum deflectit fides, naturam suam „non retinet, sed incerta est credulitas, et vagus mentis error. Idem ver„bum basis est, qua fulcitur et sustinetur: unde si declinat, corruit. Tolle „igitur verbum, et nulla iam restabit fides. — Verbum ipsum — instar

„speculi esse dicimus, in quo Deum intueatur fides" [114]). Ad quaestionem autem: quid in verbo Domini reperiat fides, quo nitatur et recumbat? praeter alia haec respondet: „Iusta fidei definitio nobis constabit, si dicamus esse divinae erga nos benevolentiae firmam certamque cognitionem, „quae gratuitae in Christo promissionis veritate fundata, per Spiritum S. ét „revelatur mentibus nostris, ét cordibus obsignatur" [115]). — „Non sine causa „in Christo promissiones omnes concludimus: quando et eius agnitione totum Evangelium Apostolus concludit" [116]). — „Fides in Christi notitia sita „est. Christus nisi cum Spiritus sui sanctificatione cognosci nequit. Consequitur, fidem a pio affectu nullo modo esse distrahendam" [117]). — „In „summa, vere fidelis non est, nisi qui solida persuasione Deum sibi propitium benevolumque Patrem esse persuasus, de eius benignitate omnia sibi „pollicetur; nisi qui divinae erga se benevolentiae promissionibus fretus, „indubitatam salutis exspectationem praesumit" [118]). — „Ad talem divinae „bonitatis gustum percipiendum quomodo se attollat animus, quin simul „ad redamandum Deum totus accendatur? Vere enim cognosci illa suavitatis affluentia non potest, quam Deus timentibus se recondidit, ut non „simul vehementer afficiat. Quem autem semel affecit, penitus ad se rapit „et effert" [119]). Uterque igitur, ét MELANHTON ét CALVINUS, *omne verbum Dei* fidei obiectum dicit, ita tamen ut cerni illud statuant praesertim in *Evangelio*, in CHRISTO, in *Deo ipso*, in *gratia divina* nobis in CHRISTO patefacta. Uterque non una mentis persuasione fidem absolvi, sed animi etiam fiduciam, et hanc quidem in primis complecti, strenue contendit [120]).

Eandem fidei descriptionem dant *libri symbolici* tum *Lutheranorum*, tum *Reformatorum:* a quo tamen probando locis adducendis, brevitatis causa, abstineo [121]).

Reiecit autem hanc doctrinam *Ecclesia Romano-Catholica*, ét obiecti [122]), ét indolis fidei ratione habita [123]). Quid? quod ipsae deinde Protestantium Societates nimis eheu! illam neglexerunt. Etenim cum vera fide, quae primo praesertim tempore in rerum ss. Instauratoribus omni sua vi regnabat, vera fidei notio iterum evanuit. Testantur hoc deploranda ista voluntatum disiunctio, vehementissimaeque lites, de hoc illove placito agi-

tatae, in primis detestabile illud *bellum sacramentarium*, *Lutheranos* inter et *Reformatos* gestum, quo suis ipsi rebus valde nocuerunt, seque mutuo devorarunt, rixas agentes, in lixis et calonibus vix ferendas [124]). Testantur idem dissensiones et inimicitiae, quae nostra in patria *Remonstrantes* inter et *Contra-remonstrantes*, tanta atrocitate tantaque animi vehementia actae sunt, ac si ex abstrusiori quodam dogmate, de quo in utramque partem probabiliter posset disputari, vel accepto vel reiecto, aeterna hominum salus penderet. Retrogressa igitur est utraque Ecclesia, *Lutherana* et *Reformata* in eo, quod fidei doctrinam iusto maiore accuratione describere voluerit, nimiumque suae descriptioni statuerit pretium, quum dogmatum interpretationem eodem loco, atque ipsa fidei Christianae placita, haberet. Sed numquam eo usque retrogressa est, ut *indolem* etiam fidei perverse prorsus exponeret [125]). Ipsi adeo *Rationalistae*, etsi in exponendo fidei obiecto a sacrorum Instauratoribus longe discedebant, vim tamen eius moralem strenue vindicarunt. Valet hoc de WEGSCHEIDERO [126]). Valet magis etiam de BRETSCHNEIDERO, quippe qui in loco de *παλιγγενεσίᾳ*, de fide agat eamque sic describat, ut mentis quidem persuasio in ea regnet, sed animi etiam assensio ac fiducia in CHRISTO reponenda, ea contineantur [127]). Neque est quod miremur, SCHLEIERMACHERUM, virum pietate aeque ac ingenii acumine insignem, in animo, in sensu et voluntate propriam fidei sedem posuisse, licet in definiendo fidei obiecto a Reformatoribus abierit: quippe quod in CHRISTI *perfectione et beatitudine* cerni statuat, fidem dicens animi actum, vel conditionem, qua perfectionis et beatitudinis CHRISTI participes fiamus [128]). Sed quid est quod plures commemorem? Nostro enim tempore haud facile quis dixerit, fidem una mentis persuasione absolvi; sed ad animum etiam, et ad hunc quidem praesertim, referendam eam esse omnes concedunt et contendunt [129]).

---

Verum enim vero de *objecto* fidei si quaeris, in diversas abeunt partes ét Theologi, ét universe Christiani-Protestantes, cum *Lutherani*, tum *Reformati*: quod ét in aliis regionibus, ét vero etiam in ipsa patria nostra videmus et experimur. Quaeritur igitur, quam viam ingredi nos oporteat, ut vehementissimae istae contentiones litesque componantur.

Sunt qui contendant, servandam esse ac tuendam Ecclesiae doctrinam, in libris eius symbolicis expositam, hanc tradendam esse ab unoquoque, qui vel sacrorum Antistitis, vel Professoris theologici munere in Ecclesia nostra fungi velit: eosque adeo, qui constitutae huic Ecclesiae doctrinae subscribere nolint, quum a vero eam aberrare sibi persuaserint, vel ad munus, quo in commodum Ecclesiae functuri sint, non admittendos esse, vel, si eo fungantur, sponte sua de illo decedere debere, vel ab Ecclesiae Moderatoribus removendos esse. Quorum nonnulli, paucissimi quidem, at nonnulli tamen, vindicandam esse Ecclesiae doctrinam monent, hanc unice ob causam, quoniam est Ecclesiae doctrina: alii vero, iique longe plures numero, quia persuasum ipsis est, librorum symbolicorum argumentum cum sacri Codicis doctrina plane convenire. Sed qui priorem amplectuntur sententiam, ét Protestantismi principio prorsus valedicunt, ét ipsos Patres Dordracenos sibi repugnantes habent, quippe qui unumquemque Synodi socium hoc iure iurando obstrinxerint: „Promitto coram Deo, — „me in tota hac synodali actione, — non ulla scripta humana, sed solum „Dei verbum pro certa ac indubitata fidei regula adhibiturum," neque examinare acceptam ab Ecclesia doctrina dubitaverint. Quid? quod, admissa illorum sententia, nulla umquam exstitisset ss. instauratio [130]). Qui autem posteriorem propugnant sententiam, pro vero habent, ponuntque, quod alii, iique certe haud pauciores numero, negandum esse existimant. Quid igitur? Num convocandam esse censetis alteram Synodum Dordracenam, quae cum de librorum symbolicorum doctrina, tum de sacrorum Antistitibus et Theologiae Professoribus iudicium ferat? Dubito, an gratum foret illud acceptumque, in praesenti rerum conditione, ipsis doctrinae Ecclesiae fautoribus. Ego quidem mihi persuasi, nihil aliud effecturam esse eiusmodi Synodum, quam ut lites augerentur, atque in diversas partes Ecclesia nostra distraheretur. Qui igitur hoc remedium adhiberi vellet, malo non mederetur, sed illud etiam augeret.

Alii ss. Antistitibus atque Theologiae Professoribus plenam dicendi docendique libertatem dandam esse dictitant; hoc verum esse Protestantismi principium inculcantes, ut suam quisque sententiam libere profiteatur: nec

Christianam, nec Reformatam Ecclesiam suam habere doctrinam, fidemque, quae a nobis postulatur, non esse fidem, certis quibusdam dogmatibus adhibendam, sed consistere unice in fiducia, in CHRISTO, Deoque reponenda. Audio. Sed videte vos, quaeso, qui ita loquimini, an non in alterum ruatis extremum, sententiamque propugnetis, cui ét historia, ét ipsa rei ratio, ét vero etiam vestra ipsorum affirmatio prorsus repugnet. Concedo; nulli licere Societati Christianae eiusmodi doctrinam constituere, quae vel cum librorum ss. enunciatis pugnet, vel plura contineat, quam quae divina nos docet patefactio; nam quae hoc agit horumque confessionem a suis sociis requirit, haec ne *Christiana* quidem Ecclesia, me iudice, dici meretur. Idem vero ét Christianam, ét Reformatam Ecclesiam sua gaudere doctrina contendo. Etsi enim plus Conditor Ecclesiae spectavit, quam mentes nostras illustrare, nec Systema doctrinae absolutum tradidit, tamen venit quoque ad docendum, doctrinamque, quam a Patre acceperat, cum hominibus communicandam [131]): cui consilio et muneri quo modo satisfecerit, tota eius vita nos docet [132]). Hanc igitur doctrinam accipiat et confiteatur Ecclesia, quae *Christiana* dici possit, necesse est. Imo ne cogitari quidem potest Ecclesia, nisi confitens, nisi id quod credit, libere pronuncians. Quod autem confitetur, quid est, nisi doctrina; quam cogitare non possumus, nisi certa quaedam placita continentem. Cogitandi dicendique libertatem strenue quidem propugnarunt ac vindicarunt Reformatores; sed libertatem intellexerunt, vero CHRISTI discipulo dignam [133]), suamque ipsi doctrinam, Ecclesiae Romano-Catholicae sententiae oppositam, denunciarunt [134]). Putatisne, agnituros fuisse eos pro suis, qui vel summam Pontificis Romani auctoritatem, vel placitum de Ecclesia falli nescia, vel transsubstantiationis q. d. dogma, vel intercessionis Sanctorum, nominatim MARIAE apud Deum CHRISTUMque necessitatem, vel bonorum operum vim meritoriam docerent ac propugnarent? Quid? quod vobis ipsi contradicitis; nam fiducia, in Deo CHRISTOque reponenda, quam recte praedicatis, nonne ponit mentis persuasionem de Deo, bene nobis volente, de CHRISTO, unico nostro Conservatore, divinitus nobis dato, dignoque, in quo omnem nostram reponamus fiduciam? Haec autem nonne placita, s. dogmata sunt, quae cognoscere et amplecti nos oportet, ut Deo CHRISTOque fidem habere possimus! Sunt igitur in Protestantium

quoque Ecclesiis certi denique fines, ultra quos in docendo progredi minime licitum sit, nec commendanda plena est libertas ad praesentes lites componendas [135]).

Alia igitur ineunda est via, et ea quidem, meo iudicio, quam demonstrat orationis meae argumentum. Memoria nimirum tenenda est et in omnium animis imprimenda vera fidei Christianae notio. Quam si attendimus, non omnis quidem deleta erit pugna atque dissensio; sed in necessariis consentiemus, et de ceteris amica erit disputatio. Quod ut pateat, agedum, in memoriam nobis revocemus, quae vera fidei Christianae notio sit, tum obiecti, tum indolis ratione habita.

*Obiectum* eius est, ex Iesu et Apostolorum institutione, ut vidimus, *doctrina*, quam denunciarunt, in primis *Evangelium*, maxime ipse Christus, unicus hominum Conservator, *Deus*que, qui dando illo, suam erga nos benevolentiam in luce collocavit. Quibuscum consentiunt, ut probavimus, quae sacrorum Instauratores docuerunt. Hoc igitur obiectum fide amplectamur necesse est. Quod qui spernit et repudiat, is, quod moderati etiam vereque liberales Theologi agnoscunt, nec Christi discipulus, Ecclesiaeque Reformatae socius dici potest, nec docendi munere fungi [136]). Contra qui hoc obiectum mente et animo comprehendit tenetque, is, quippe vera fide imbutus, ét germanus Christi discipulus atque Ecclesiae Reformatae socius est habendus, neque a docendi munere amovendus. At quaerat forte quis: tune igitur Ecclesiae nostrae libros symbolicos nihili facis, et abrogandos eos esse censes, quos tamen Ecclesia et olim recepit saepiusque confirmavit, nec ad hunc usque diem reiecit? Minime vero: contra magni illos aestimo, veramque patefactionis divinae doctrinam iis contineri mihi est persuasissimum. Sed idem contendo, nonnulla in iis reperiri, quae vel accuratius enuncianda essent, vel nimis accurate dicta sint: quorum posterioribus aptior mihi quidem locus esse videtur in Theologia dogmatica, quam in Confessione: quippe quae philosopham ipsorum dogmatum dent explicationem. Itaque nec contemnendi sunt, qui horum librorum auctoritatem conservare ac tueri studeant; nec vero etiam condemnandi, atque ex Ecclesia excludendi, qui, ad ipsos libros symbolicos pro-

vocantes [137]), quae in iis contineri sibi videantur, vel cum sacrorum librorum effatis minus congruentia, vel horum modum excedentia, amplecti atque docere se posse negent, dummodo principem illum locum non reiiciant, qui in CHRISTI et Apostolorum doctrina regnat, quemque sacrorum Instauratores e tenebris in lucem protulerunt, locum dico de *Evangelio*, in libris ss. nobiscum communicato, locum dico de IESU CHRISTO, Conservatore nostro unico, locum dico de *Deo*, qui tanto mundum prosecutus sit amore, ut unigenam suum Filium dederit, ad unicuique, fidem illi habenti, aeternam vitam beatitudinemque donandam [138]), vel, aliis verbis ad eandem rem exprimendam adhibitis, locum de *Deo*, gratis nos justos declarante, et ut iustos tractante, quotquot fide cum CHRISTO juncti simus [139]).

Sed dicat forte quis: quid proficies, ad Codicem S. tamquam fontem, e quo hauriendum sit fidei obiectum, continue recurrendum esse statuens? An tibi ignotum est verissimum illud WERENFELSII epigramma:

Hic liber est, in quo sua quaerit dogmata quisque,
Invenit et pariter dogmata quisque sua [140])?

Respondeo cum CHRYSOSTOMO: *πάντα τὰ ἀναγκαῖα δῆλα* [141]). Dissidia autem ista deploranda, quae fuere et adhuc sunt in Ecclesia, magnam partem, diversis multorum tribuenda sunt studiis in altissima et abstrusissima quaequa penetrandi, atque explicandi, quae explicata non sunt in libris ss., quippe captum nostrum superantia: quo factum est, ut hi ad SABELLII, illi ad ARII, alii ad alios prolapsi fuerint errores. Praeclare MELANTHON: „bone „Deus", inquit, „quales tragoedias excitabit haec quaestio ad posteros: *εἰ „ἔστιν ὑπόστασις ὁ Λόγος, εἰ ἔστιν ὑπόστασις τὸ Πνεῦμα;* Ego me „refero ad illas Scripturae voces, quae iubent invocare Christum, quod est „ei honorem divinitatis tribuere, et plenum consolationis est: *τάς τε ἰδίας τῶν ὑποστάσεων καὶ διάφορας ἀκριβῶς ζητεῖν οὐ πάνυ συμφέρει*" [142]). Et alibi: „Mysteria divinitatis rectius adoraverimus, quam vestigaverimus: „imo sine magno periculo tentari non possunt; id quod non raro sancti viri „etiam sunt experti" [143]). Quod tamen non ita accipiendum est, ac si damnandum foret illorum studium, qui fidem ad intellectum evehere conentur; nam sicuti in rerum natura, ita et in libris ss. patefactionem suam Deus nobiscum communicavit, ut eam contemplaremur, et quoad eius fieri

possit, intelligere studeremus; sed cavendum est, ne ad eiusmodi intellectum ét ipsi perveniamus, ét alios ducamus, quo ipsum fidei obiectum reiiciatur, fidesque vera evanescat. Quae ad salutem scitu necessaria sunt, non uno, sed plurimis locis, neque obscure, aut dubie, sed aperte atque dilucide in S. Codice docentur. Nec timendum est, ne, admissa, quam propugnamus, sententia, veritas ipsa detrimenti quid sit captura. Quod vere dictum sit in libris nostris symbolicis, pro vero agnoscetur. Nam veritati atque adeo Evangelio Christi non nisi pro tempore contradici potest. Indiget homo ea, quam S. Scriptura manifeste nobiscum communicat, doctrina, quum, peccatorum suorum sibi conscius factus, ab illorum poena et dominatu liberari cupiat. Unde quae ante aliquot annos tamquam obsoleta et falsa reiecta fuerunt, nunc iterum, certe pro parte, ut vera ac probanda agnoscuntur [144]). Solet autem ingenium humanum ab altero extremo in alterum ferri, donec tandem veritatem, ab omni parte conspectam atque expositam, amplectatur. Reformatores e. c. naturae humanae depravationem praesertim urgebant; recentiores nonnulli Theologi praestantiam eius in primis extollunt. Illi in morte Christi salutari sanctitatem et iustitiam Dei praesertim suspiciebant; hi amorem et benevolentiam Eius, si non unice, certe in primis animadvertunt. Illis Evangelium praesertim consolationis animique tranquillitatis fons erat; his viam monstrat, qua ad Dei similitudinem veramque animi vitam perveniatur. Sic itur ad pleniorem veritatis cognitionem eiusque agnitionem interiorem. Tolerandi igitur, imo audiendi sunt, qui alteram eius partem clarius exponant, licet dolendum simul sit, alteram ab iis negligi, vel etiam impugnari. Ab unoquoque discere velle nos oportet, atque in id incumbere, ut totum fidei obiectum, sicuti latet in V. F. atque in Novo patet, tum ad nostram consolationem, tum ad emendationem valens, cognoscamus, intelligamus, amplectamur. Quod ut assequamur, alter alteri lucem afferat et opituletur; alter alterum amice admoneat, neque ullus sit proclivis ad fratrem suum condemnandum, recordantibus et cogitantibus singulis, nos, quamdiu his in terris vivimus, ex parte tantum cognoscere, ac veluti *δι᾽ ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι* cernere [145]). Haec unica via est, meo quidem iudicio, qua praesentes lites componi possint, et veritatis regnum in Dei Christique honorem, atque Ecclesiae emolumentum stabiliri et amplificari.

Quod ut fiat, attendere etiam nos oportet ad fidei, quam descripsimus, *indolem:* quae semper eadem est, quum obiectum eius diversum esse potest. Quod videmus non tantum in gentis Israëliticae patre [146]), sed in quam plurimis, quorum fides N. F. libris magnopere laudatur atque effertur, licet pauca tantum placita cognita illis essent et accepta [147]). Illorum nimirum fides non in mente modo, sed in animo praesertim residebat, suamque vim et efficacitatem in tota illorum vita patefaciebat. Hanc igitur fidem, quae vere fides dici meretur, ét ipsi sectemur, ét in aliis requiramus maximique faciamus. Quae quo magis regnat in nobis, eo minus proclives erimus ad illos contemnendos, et condemnandos, qui, etsi in nonnullis a nobis dissentiunt, vera tamen fide se gaudere ostendant [148]). Neque enim propter reiectam alicuius loci interpretationem, de qua in utramque partem disputari possit, aut propter certum quoddam placitum, in dubium vocatum, quia doceri illud in Codice s. nobis non constat; sed propter reiectam patefactionem divinam, sed propter reiectum Evangelium, sed propter reiectum Christum, Conservatorem nostrum unicum, sed propter reiectam Dei gratiam, in eo palam factam, condemnabimur. Quicunque suam in Deo Christoque fiduciam reponens, omnem suam a Deo per Christum spe exspectat salutem, cuiusque fides fructus laetos et uberes fert, in amore cum erga Deum Christumque, tum erga fratres omnesque naturae suae socios conspiciendos, hunc Christus in suis habet, hunc coram Patre suo confitebitur, hunc pro filio suo agnoscet ipse Pater, hunc vita aeterna fruiturum esse certo certius statuimus. Quid igitur nos? Num nos eum condemnabimus, et a societate nostra excludemus, quem Christus, omnium dominus iudexque, quem ipse Deus acceperit, palamque olim sit probaturus? Absit! Ut germanum Christi discipulum, ut Dei filium, ut fratrem nostrum, verumque Ecclesiae nostrae socium nos quoque eum agnoscamus, diligamus, amemus, [149])! Et si quid sit in illo, quod displiceat, in quo errare nobis videatur, de eo amice illum admoneamus, sine ira et odio cum illo disputemus, meliorem plenioremque rei cognitionem, ad Paulli exemplum, a Deo illi exoptantes [150]). Haec unica via est, qua, meo quidem iudicio, praesentes lites diminui possint atque componi.

Utinam hanc viam ingrediare, o carissima mihi patria Ecclesia! Utinam omnes, qui vel ab orthodoxia, vel a liberalitate sua nomen habent, quae vera sit fidei notio, intelligant, memoria teneant, in animis imprimant, vita sua factisque ostendant! Utinam omnes, qui CHRISTO nomen dederunt, per omnem terrarum orbem, in id praesertim incumbant, ut ad quaestionem, quae omnium gravissima est: „τί με δεῖ ποιεῖν, ἵνα σωθῶ [151]):" rite respondere sciant, religionisque Christianae indolem moralem continue sibi ante oculos ponant [152]). Tum lites omnes et contentiones in dies magis evanescent, pristinusque in Christiana Ecclesia amor iterum vigebit. Altera societas tum alteram docebit, et ad veri investigationem pietatisque studium instigabit. Omnes, veritatem sectantes cum charitate, adolescemus ab omni parte, iuncti cum eo, qui Ecclesiae caput est [153]), Finem assequemur, quem ipse monstravit, quum pro nobis precatus est, ut omnes in eo, eiusque Patre unum simus [154]). Deo, qui veritatis pacisque auctor est et fons, placebimus, ac probabiles Eius erimus administri. Regnum denique coeleste in dies magis amplificabitur, plenamque tandem de mundo, peccato dedito, victoriam reportabit. Quod ut fiat, te Pater coelestis! enixe precamur. Tu tumultuantes affectuum fluctus moderarere. Tu, discordiarum ventis ac procellis compositis, serenum reducas coelum. Tu veram fidei Christianae notionem in omnium animis imprimas, atque ipsam hanc fidem in iis excites et alas, ut Te, Filiumque tuum sincero omnes corde colant, ac mutuo amoris vinculo iuncti, toti in eo sint, ut regnum tuum, quod veritatis pietatisque regnum est, stabiliant et amplificent [155]).

---

Veni ad alteram orationis meae partem, qua Academiae nostrae fata enarrare me oportet.

Academiam autem dicentes, sponte primum cogitamus Regem nostrum augustissimum, artium ac disciplinarum fautorem, tum ceterarum, tum nostrae Universitatis statorem ac vindicem: qui populum suum afflictum consolando, eique opitulando nuperrime patriae Patrem se ostendit. Salvum igitur eum esse cum tota eius domo valde gaudemus, pro beneficiis, in eum collatis, summas Deo gratias agentes, votaque sincera pro salute eius nuncupantes.

Est etiam, quod de patriae conditione, quacum Academiae fata arctissimo iuncta sunt vinculo, magnopere laetemur; nam, etsi hisce diebus ingenti, eheu! aquarum effusione magnam accepit calamitatem, tamen haud scio an ulla gens sit ab ortu solis ad hesperium cubile, quae de felicitate nobiscum possit contendere. Faxit paterna Dei benevolentia, ut hoc quoque anno eadem frui nobis contingat prosperitate, cessetque bellum istud gravissimum, quod regnare in Europa vehementer dolemus. Verissime enim Poeta nullam bello esse salutem affirmavit.

Sed Academiam memorantes, vos praesertim mente complectimur, Viri amplissimi! quibus cura eius mandata est, nec non te, qui illis ab actis es, Vir consultissime! Gaudemus, hoc anno academico e vestro quoque collegio de vita discessisse neminem. Nam qui sub magistratu meo e vita migravit, Iohannes Gerardus Swellengrebel, de munere suo iam decesserat. Attamen ét vos, ét nos omnes tanti eum fecimus, ut ad memoriam eius recolendam celebrandamque sponte ducamur. Erat enim vir, qui ingenii animique, quibus gaudebat, dotibus, alacritate, affabilitate, amabilitate, modestia, candore, pietate magnum in modum se commendaret. Gravissimo Curatoris munere functus est inde a die 26 m. Iulii a 1819 usque ad diem 11 m. Sept. a 1847, atque adeo per octo et viginti annos, diligenter, strenue, religiose; nam ét litteras, praesertim philosophiam naturalem ipse amabat, ét Academiae nostrae salus curae illi cordique erat. Decessit igitur de munere, quod gratissimum illi erat suavissimumque, fere invitus; sed senectute confectus, gravissimisque casibus domesticis afflictus, quum sentiret, se non amplius rite fungi eo posse, ipsius rogatu, a Rege augustissimo honorifice dimissus est. Tandem de ipsa vitae statione decessit: decessit autem aequo animo, omnem suam in Deo Christoque reponens fiduciam, abiitque ad illud divinum animorum concilium coetumque, quo profecti iam erant ét uxor, femina pia gravissimaque, ét filius carissimus unicus, ét gener, quem maximi faciebat, intimeque diligebat, desideratissimus noster Royaardsius.

Sed ad te me converto, amplissime ab Hoytema! quem regio decreto ad vacuam nobilissimi Lyndeni a Lunenburg sedem occupandam designa-

tum decessor meus cum auditoribus suis communicavit [156]) quemque iam salutare me oportet. Gratulamur tibi toto ex animo de honore, quo Rex te affecit, quem gratum tibi fuisse acceptumque mihi persuadeo, non propter se ipsum; nam quid habet gloria in se, cur expetatur?, sed quia virtutem tamquam umbra sequitur, munusque, quo fungeris, gravissimum novam tibi praebet facultatem vitam tuam viresque ad provehenda iuventutis commoda patriaeque salutem adhibendi. Gratulamur autem praesertim ét nobis, ét nostrae Academiae; nam novimus tuas mentis animique dotes, ingenii acumen, iudicium acerrimum, prudentiam, humanitatem, veri bonique studium, litterarum amorem, institutionis provehendae ardorem, caritatem denique, qua affectus es erga nostram Academiam, almam tuam matrem. Quid mirum igitur, magnopere nos gaudere de munere in te delato et a te suscepto? Persuasimus enim nobis, omnem te curam in sustentanda augendaque Universitatis nostrae dignitate esse positurum. Adsit tibi tuisque Collegis Deus propitius, ut res, quae vobis curae sunt, feliciter prosperequе eveniant. Adsit tibi illisque in gravissimis etiam consiliis, quae capienda vobis sint, ut Cathedrae iam iam vacantes eximiis ornentur viris, qui nihil antiquius habeant, magisque optent, quam ét litterarum studiis ac iuventuti prodesse, ét vera Societatis Christianae commoda provehere. Sic tuo Collegarumque tuorum consilio, auctoritate, sententia floreat et crescat Academia Rheno-Traiectina!

Ut autem Academia indiget Curatoribus, sic, et minus etiam carere illis potest, qui litteras tractent ac doceant. Quod cum ita sit, in commemorandis eius fatis, de his praesertim referre me oportet. De studiis nostris laboribusqus dicere nec consuetudo fert, et vetat modestia. Itaque unice de fatis nostris enarrabo.

Pauca quidem, at nonnulla tamen adversa evenere sub Magistratu meo. Vobis enim, Viri Clarissimi! Collegae coniunctissimi: GROENEWOUD, HOLTIUS, VAN REES, BUYS BALLOT, HARTING et DE GEER! morte erepti sunt cognati dilectissimi. Praeterea uterque vestrum, Cl. HARTING et SCHROEDER VAN DER KOLK! orbati estis filia carissima: qui casus utrumque vestrum, et te quidem praesertim, Cl. VAN DER KOLK! recrudescente graviori etiam vulnere, magno affecit dolore, nec tamen oppressit. Fortiter enim

eum tulistis, Christiana illa, quam descripsi et celebravi, fide sustentati atque erecti: quae ut perpetuum uberrimumque vobis aperiat consolationis fontem, optamus ac precamur.

Plura autem prospera et laeta enarranda habeo. Ac primum quidem gratulari me oportuisset Clar. OPZOOMER de domestica, quae illi contigit, felicitate. Auctus enim est, divina benignitate, filiola, salva uxore dilectissima. Quae felicitas te quoque, Cl. ACKERSDIJCK! magno affecit gaudio. Sed valetudinis causa hic adesse non potuit. Addat igitur Dei benevolentia beneficiis, quibus illum cumulavit, etiam hoc, quo pristina eaque continua uti illi contingat valetudine, ut omnem suam vitam viresque in veri regnum amplificandum possit impendere.

Sed alia etiam commemoranda sunt. Gaudemus enim tecum, Cl. BERGSMA! de singulari, quo pater fruitus es gaudio, quippe qui hoc anno academico tres filios variarum disciplinarum Doctores creatos videris, ob summam doctrinae praestantiam magna cum laude. — Gratulandum etiam mihi est Academiae nostrae de conservato, certe ex parte, MULDERO nostro. Quod cum factum sit tum Curatorum nostrorum sententia atque consilio, tum Regis augustissimi decreto, gratias illis referre nos oportet, quod eius lumine atque auctoritate non plane orbata sit Academia Rheno-Traiectina. Ipsum compellare volueram, sed maximis occupationibus se impediri, quominus hic adesse posset, hesterno die mecum communicavit. — Vobis autem non possum non gratulari, Viri doctissimi OUDEMANS et VLAANDEREN! de honoribus, quibus ornati estis. Eam enim Academiae Curatores in utroque vestrum posuerunt fiduciam, ut una cum *Lectore Chemiae*, Viro Doct. GUNNING, lectiones habere vobis mandaverint, quas Cl. MULDER dare solebat. Nec spes, de vobis suscepta, eos fefellit: quod ab idoneis harum rerum iudicibus me accepisse, lubens palam declaro. Pergite igitur vos, Viri doctissimi! eadem, qua coepistis, diligentia, et ardore munere vestro fungi, atque tum disciplinae vestrae, tum civibus academicis, ceterisque, qui ad lectiones vestras confluant, prodesse studete.

Nec te praeterire volo, Cl. DE FREMERY! quippe cui per quinque lustra et quod excurrit, munere tuo fungi contigerit. Est certe haec singularis felicitas: ita enim data tibi fuit facultas per longum sane tempus ét disci-

plinae tuae operam navandi, ét Studiosorum commoda provehendi. Te intuenti, Patris tui imago continue mihi ante oculos versatur, cui quantum debeam, in oratione mea inaugurali palam testatus sum [157]). Conservet Deus vitam tuam, quae ut ét disciplinae tuae, ét Academiae nostrae magno sit emolumento sincere ab Illo optamus.

Sed maior etiam felicitas contigit tibi, Cl. GROENEWOUD! quippe qui non per quinque tantum lustra munere tuo functus sis, sed ad calcem usque, a lege positam, spatium decurreris, iamque septuagenarius ét decreto regio honorifice dimissus sis, ét iure tuo docendi munus deponas. Functus autem eo es diligenter, strenue, religiose. Ante oculos semper habuisti finem, cui destinati essent discipuli, tuae curae commissi; quam ob causam ita eos instituere studuisti, ut, adhibitis aliis dialectis Orientalibus, Hebraeas praesertim litteras et antiquitatem callerent, V. F. libros bene intelligerent, eademque, qua ipse plenus es, fide, divinis oraculis habenda, imbuerentur, sine qua ss. Antistites verba facere ex pectore ad populum Christianum non possint. Conscientia bene actae vitae gaudens, otio tuo honestissimo laeto fruare animo, sitque tibi Codex ille, quem diurna nocturnaque manu versas, tum in reliquae vitae tempore, tum in ipsa morte fons consolationis gaudiique uberrimus.

Novistis, AA.! quam vehementer rursus nostram urserit civitatem tristissimus iste morbus, quem adpropinquantem magna cum sollicitudine videbamus. Novistis, quot carissima capita cuiuscunque ordinis, loci, aetatis abstulerit, alterum post alterum in cava busta trahens. Pepercerat autem adhuc Professorum ordini. Iam vero invadit capitalis ille hostis in nostrum quoque VAN REES, Collegam coniunctissimum. Quo audito, afflicti et perturbati, summo premimur angore ad unum omnes. Confluimus ad domum eius continue. Medicos eius fidelissimos, quid sentiant de morbi vi, suspenso animo interrogamus. Prudenter quidem illi, ut solent, at ita tamen respondent, ut vitae periculum adesse intelligamus. Annuit autem votis nostris precibusque paterna Dei benevolentia. Ecce adest Vir desideratissimus, plane confirmatus, pristina gaudens valetudine. Quod cum video, summo ego afficior gaudio, Collega coniunctissime! qui eo iam tempore, quo una in hac Academia versabamur, permagni te feci. Sed quid de me

uno dico? Omnes gaudemus, imo tota civitas gaudet de conservata vita tua carissima, gratiasque tecum agimus, quas possumus, maximas supremo primum Numini, sine quo nihil proficiat humana sapientia, deinde tibi etiam, cl. SUERMANNE! pro singulari, qua Collegae coniunctissimi valetudini, una cum eius Medico, consuluisti, cura et diligentia.

"Ad vacuam defuncti sedem occupandam decreto Regio vocatus est BERNARDUS TER HAAR, quem delatam sibi provinciam suscepisse laetamur". Haec iis, quae de ROYAARDSIO nostro vere praedicaverat, addidit decessor meus [158]). Addidit autem non e sua tantum, sed ex mea quoque sententia. Novi enim patrem tuum, Collega aestumatissime! virum, in quo erat comitate condita gravitas, cuiusque imaginem honoratissimam et suavissimam etiamnum possum cogitatione depingere, teque haud uno nomine similem ei esse acceperam. Praeterea uterque nostrum, iuvenili aetate, eodem usi sumus Magistro, in rebus ad religionem spectantibus, carissimo nostro WOLTERBEEKIO, cui plurimum nos debere grato animo palam testamur. Neque ex mea tantum, verum etiam ex cl. BOUMANNI, Collegae coniunctissimi, quem graviter aegrotare, atque hanc ob causam abesse dolemus, sententia locutus est praecedentis anni Rector. Noveramus enim non pulcri modo, sed et veri bonique, quo imbutus es, sensum. Noveramus humanitatem tuam, modestiam, animi candorem, moderationem, doctrinae denique copiam, libris, quos conscripsisti, egregiis abunde probatam. Nec spes, quam de te concepimus, nos fefellit. Nam oratione tua inaugurali, quae tum argumenti pondere et gravitate, tum verborum elegantia magnopere se commendavit, omniumque applausu accepta est, continuo magnam de te exceptationem dedisti, tuaque consuetudo ac familiaritas nos iam docuit, de studiis tuis moribusque vere praedicata esse, quae ad nostras aures pervenerant. Gratulamur igitur tibi ex animo de honore in te collato, deque munere a te suscepto. Nec tibi tantum gratulamur, sed et nobismet ipsis, atque Academiae nostrae. Nos non desideramus amicitiae tuae testificationem, neque tu nostrae. Iisdem enim iam animi sensibus studiisque iuncti sumus, id unice spectantes atque optantes, ut communis nostra opera tendat ad Academiae nostrae celebritatem, veramque Societatis Christianae salutem augendam et amplificandam.

Sed in fatis Academiae enarrandis de *Civibus* eius etiam mihi est dicen-

dum. Quam vellem, ut de his idem atque de Professoribus possem affirmare. Quatuor autem iuvenes egregii ét nobis, ét parentibus suis atque cognatis morte acerba erepti sunt, nempe IANUS MAAS, WILHELMUS ANTHONIUS VAN DOORN, DIDERICUS TIEERD VISSER et IOHANNES CAROLUS VAN ZYST. Nec praetermittendus est doct. ECCO EKKER, quem, etsi Academiae iam valedixerat, civibus tamen eius adnumerandum censeo. Nam me Rectore, dissertationem suam de CLEMENTIS *Romani priore ad Corinthios epistola* publice defendit, summisque cum laudibus Theologiae doctor creatus est, stationem desiderans atque exspectans, qua Societatis Christianae commodis ex animi votis posset inservire. Sed aliter placuit sapienti rerum nostrarum Moderatori. Ereptus est tibi, aestumatissime EKKER! *Ecco* tuus filius dilectissimus; sed ereptus non in perpetuum; nam animus eius non te deserens, sed respectans, in ea loca discessit, quo tibi ipsi cernebat esse veniendum. Sit illi, sit ceteris quoque defunctis terra levis, fidesque, quam praedicavi, ét tibi, ét illorum cognatis spem certam iniiciat, qua sustentati atque erecti in Dei voluntate aequo animo acquiescatis. — Haec dicenti mihi succurrit gravissimum illud TULLII effatum: „Quis est tam stultus, quamvis sit adolescens, cui sit exploratum, se ad „vesperam esse victurum?" [159]) Utendum igitur est aetate, atque ita instituenda nostra vita, ut ét officia, hîc a nobis colenda, praestemus, ét sublimiori illi praeparemur vitae, quam post terrestrem hanc spe exspectamus. Omnesne hoc semper memoria tenuistis, atque imis infixum medullis, Commilitones amicissimi! Omnesne strenuam assiduamque studiis doctrinae operam navastis, propositumque finem, quo cursum dirigere debetis, continue ante oculos habuistis? Omnesne vestros parentes ac praeceptores iusto semper obsequio et observantia coluistis? Ad has aliasque eiusmodi quaestionés ipsi respondeatis velim. Equidem festo hoc laetoque die neminem vestrum palam reprehendere volo. Et sane pauca tantum, quae vel oculis vel auribus percepi, in paucis reprehendenda haberem: quae ipsi iam, ut spero et confido, cum animi pudore memoria recolitis, et condemnatis. Multi certe vestrum studiorum assiduitate bonisque moribus magnum in modum se commendarunt. Nec possum non vos nominatim laudare, ornatissimi VAN WAGENINGE et HAGEN! quorum uterque propter bene conscriptam Commentationem a Professoribus Groninganis,

alter a Facultate Medica, alter a Theologorum Ordine honorifico ornati estis testimonio. Quid? quod praeter laudabilia, quae fovent ac tuentur, instituta, novum etiam Cives academici condiderunt sodalitium, *πάντα νόητα* dictum, bene intelligentes, verissimum esse, quod monet TULLIUS, „omnes artes, quae ad humanitatem pertinent, habere quoddam commune „vinculum, et quasi cognatione quadam inter se contineri [160])."

Ad artes autem illas exercendas idoneis opus est *subsidiis adminiculisque:* quam ob causam in commemorandis Academiae fatis de illis etiam referre me oportet.

*Cubicula*, Professorum conventui ac Studiosorum examinibus habendis destinata, nec sufficere, et minus apta esse novimus omnes. Alia igitur eaque commoda iis addendi facultas ne desit Curatoribus, iusta de causa optamus.

*Bibliotheca* per proximum annum a multis ét Academiae civibus, ét ab aliis frequentata, plurimis magno usui fuit. Librorum numerus insigniter auctus est donis, quibus illa tum ab augustissimo Rege, tum aliorum accommodatione donata fuit. *Societas Vattemariana*, hoc quoque anno, haud paucos libros, maxime ad res Americae Septentrionalis pertinentes, transmisit. *Institutio Smissoniana*, quae *Washingtoniae* floret, amplum librorum apparatum *Traiectinae artium et doctrinarum Societati* dono obtulit, qui omnes in Bibliotheca collocati communi usui expositi sunt. Praeterea tam ex aerario publico, quam singulari Curatorum liberalitate, cum aliunde, tum e Bibliothecis *Steenwykiana* et *Wolterbeekiana* magnam librorum, rariorum etiam et pretiosorum, copiam acquisivimus, qui huc usque in nostra Bibliotheca desiderabantur. Crescente autem in dies librorum multitudine, in dies magis deficit quoque locus, quo apte disponi possint et conservari. Multi iam vel duplici ordine positi sunt, vel, refertis pluteis, in ligneo aedificii solo strati iacent, ut adeo non sine causa de amplificando aedificio deliberent Curatores: quae Virorum amplissimorum deliberatio ut bonum habeat eventum ét Bibliothecae nostrae Praefectus, ét nos omnes ardentissime speramus.

*Museum Anatomicum* non modo nonnullis auctum est speciminibus, sed tota etiam collectio meliori denuo ordine est disposita.

*Laboratorio Physiologico* item varia addita sunt instrumenta pretiosa, in his *Kymographion*, perfectumque *oculi Speculum*.

*Nosocomium Academicum* gaudet hodie instrumentis Chirurgicis sufficientibus, multis novis iisque pretiosis illi additis. Sed ipsarum aedium miserrima conditio adhuc ea est, ut nec aegrotantes capi illis queant riteque curari, nec instrumenta apte servari. Verbo, *Nosocomium* ne dici quidem meretur. Itaque de emendando illo et amplificando iam diu cogitarunt Curatores, magnaque nunc spes est, ut coniunctis tum illorum, tum Magistratuum civilium, tum Praefectuum Nosocomii urbani curis, tandem ratum fiat, quod plures iam annos in votis fuit.

*Museum Physicum*, *Laboratorium Chemicum* et *Observatorium Microscopicum* laeto statu gaudere pergunt. Quod affirmari quoque potest de *Horto botanico*, cuius tamen aedificia, asservandis plantis destinata, minus apta, magnaque emendatione indigere dicuntur.

*Speculae* denique *astronomicae* aedificatio absoluta est: qua de re mirificum in modum gaudemus, pro cura, quam illius gesserunt Curatores, maximas iis gratias agentes. Consecuti enim iam sumus, "ut praeclara "Astronomiae doctrina," verbis utor cl. Mulderi [161]), "pro rei dignitate "et cum fructu discentium in hac Universitate coli et explicari queat:" quae verba, praesertim auctoritate cl. Buys Ballot nisus, lubens mea facio.

Communicavi vobiscum, AA.! de institutis adminiculisque academicis, quae vel ipse noveram, vel a Collegis meis acceperam. Quo facto, ad vos iterum me converto, Iuvenes praestantissimi! Commilitones ornatissimi! Certaminis enim ineundi facultatem vobis indico praebeoque, non quale iam, eheu! inter potentiores Europae gentes geritur, sed litterarium, honestum, honorificum, quo nullum est periculum, ut sauciemini atque ex acceptis vulneribus moriamini; sed quo ingenii animique vires acuantur, explicentur, augeantur. Ad respondendum enim tum vobis, tum ceterarum Academiarum et Athenaeorum civibus proponuntur hae Quaestiones:

### A FACULTATE THEOLOGICA:

Ostendatur ex historia, quid *Carolingico aevo* religionis Christianae vim moralem in gentes Neo-Europaeas impediverit; quomodo vel sic tamen

haec religio praestantissimam ac beneficam suam indolem satis superque comprobaverit.

A FACULTATE IURIDICA:

I. Enarretur historia fideicommissorum in patria nostra.

II. Qui post HUGONEM GROTIUM in Belgio nostro iuris gentium peritia insignes fuerint viri docti, ordine Chronologico recenseantur, deinde quid in primariis illius disciplinae partibus singuli praestiterint, exponatur.

A FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITTERARUM HUMANIORUM:

I. Instituatur disquisitio de HORATII *Epistola ad Pisones*, qua praecipui loci, in quibus vel verborum, vel rerum controversia aut obscuritas inest, ponderatis Criticorum rationibus, explicentur.

II. Exponatur, quid ad diiudicandam celeberrimam de animi existentia quaestionem hac nostra aetate Anthropologia attulerit.

A FACULTATE MEDICA:

Experimentis tum in ranis, tum vero praesertim in mammalibus institutis, inquiratur in differentiam mutationum, vulnera et fracturas sequentium, prouti trunci nervorum, ad laesa membra pertinentium, vel dissecti, vel non dissecti fuerint, ita quidem, ut, ratione habita tam aliorum, quam KONINGII disquisitionum, vis nervorum in inflammationem, suppurationem, novarum universe partium formationem, in ipsam adeo vulnerum et fracturarum sanationem, quantum fieri possit, eluceat.

A FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS:

I. Critice exponantur naturae scrutatorum indagationes et opiniones de Arthropodum oculorum compositorum fabrica, et partium functione physiologica, additis, quantum possit, propriis observationibus.

II. Quamnam significationem tribuerunt Geometrae recentiores quantitatibus, quae dicuntur, imaginariis in Geometria, et quo iure?

Videor mihi iam videre inter vos, qui honesto decoroque honoris studio flagrantes, audita hac illave quaestione continuo consilium ceperint, ingenii sui vires periclitandi. Agite vos, Commilitones! laudabile hoc consilium strenue persequamini, nec palmam vobis ab alius Academiae, vel Athenaei civibus praeripi patiamini.

Restat, ut Rectoris magnifici munus deponam, ac Successori designato tradam. Itaque ex Regis augustissimi decreto te, IACOBE VAN HALL! in proximum annum *Rectorem magnificum* dico, renuntio, proclamo. Accedas igitur, Vir Clarissime! locumque occupes, quem tibi feci vacuum.— Salve iam, magnifice Rector! iterumque salve. Quidquid ét honoris ét oneris habeat Academiae magistratus, eo lubentius in te devolvo, quo certius mihi persuasi, tuto tibi mandari, quod recte curatum velimus. Sit tibi valetudo opportuna, ut munere tuo fungi possis cum voluptate! Augeatur Civium academicorum numerus! Commendent se singuli studiorum assiduitate, modestia, humanitate, probitate, floreatque, te Rectore, Academia Rheno-Traiectina! — His tu votis precibusque annuas, Pater coelestis! Gratias Tibi agimus, quas possumus, maximas pro beneficiis, quibus ét nos omnes, ét Rectorem, munere suo iam defunctum, cumulasti. Tu hoc quoque anno academico salvos nos serves et incolumes! Tu tenui valetudine utentes confirmes, Seniorumque corporis et animi vires sustentes! In Te fiduciam nostram reponimus omnes. Tibi sit laus, et honos, et gloria!

DIXI.

# ANNOTATIO.

1) Vid. Act. IV: 32. 2) Vid. 1 Cor. XII: 12 sqq.

3) Praeclare NEANDER, *Der heilige Bernhard und sein Zeitalter* ed. 2ª p. 387: »Nirgends", inquit, "werden wir in solchen Kämpfen Recht und Unrecht nur auf Einer Seite finden, "sondern wir werden den Entwicklungsprocess des Christenthums als einen getrübten von bei»den Seiten erkennen müssen".

4) Vid. Ioh. III: 15, 16, 18. Act. X: 43. XVI: 30, 31. Rom. I: 16. 1 Ioh. V: 1, 5 al.

5) Marc. I: 15. 6) Ioh. V: 24. VIII: 31. 7) Ioh. V: 47.

8) Matth. XIII: 11, 19. 9) Ioh. III: 12. 10) Luc. VIII: 12. Ioh. VIII: 47.

11) Ioh. VIII: 32. 13) Ioh. XVII: 3. 14) Ioh. XVI: 27. 15) Ioh. V: 44.

16) Ioh. XI: 42. XVII: 8, 21. 17) Ioh. III: 16.

18) Ioh. I: 51. IV: 26. VIII: 24. X: 24—26, 36, 38. XIII: 19.

19) Ioh. X: 38. XIV: 10, 11. 20) Luc. XIX: 10.

21) Matth. XX: 28. XXVI: 28. Ioh. III: 14, 15. VI: 51 sqq. X: 11, 17, 18.

22) Ioh. XX: 29. 23) Matth. V—VII. Luc. XV. Ioh. V, VI, VIII al.

24) Rom. I: 1, 16. X: 16. Philipp. I: 27. Col. I: 23. 25) Eph. I: 13.

26) Rom. X: 17. 27) 1 Thess. II: 13. Act. XIII: 26. 28) 2 Thess. II: 12, 13.

29) Eph. I: 13. 30) 1 Tim. IV: 6. 31) Matth. XXIII: 8. 32) 1 Cor. I: 21.

33) PETRUS ceterique Apostoli Act. II: 36. V: 30—32. PETRUS et IOHANNES, Act. III: 18 sqq. IV: 11, 12. PETRUS, Act. X: 34 sqq. IOHANNES, Ev. XX: 31. 1 Ep. IV: 15. V: 1. PAULLUS, Act. IX: 20. XIII: 23. Rom. I: 3. 1 Cor. II: 2. III: 11. XV: 1 sqq.

34) Ioh. I: 14. 1 Ioh. IV: 2.

35) PETRUS ceterique Apostoli, Act. II: 23 sqq. V: 30—32. PETRUS et IOHANNES Act. III: 13—15. IV: 10. PETRUS, Act. X: 39—42. 1 Ep. I: 3, 19. II: 24. III: 18. IOHANNES Ev. XIX: 35. XX. 8. 1. Ep. I: 7. III: 16. PAULLUS, Act. XIII: 27 sqq. Rom. III: 25, 26. IV: 25. V: 6—10. X: 9. 1 Cor. XV: 3 sqq. 2 Cor. V: 19, 21. 1 Thess. IV: 14 al.

36) Petrus ceterique Apostoli, Act. II: 36. V: 31. Petrus, Act. X: 42. Iohannes, 1 Ep. II: 28. Paullus, Rom. VIII: 34. XIV: 9. Eph. II: 20—23 al.

37) Petrus ceterique Apostoli, Act. II: 38. V: 31. Petrus et Iohannes, Act. IV: 12. Iohannes, Ev. XX: 31. 1 Ep. II: 2. III: 5. IV: 9, 10. Paullus, Act. XIII: 38, 39. 1 Cor. I: 30 al.

38) Rom. V: 8. 1 Ioh. IV: 8—10, 14, 16.

39) 1 Cor. II: 2. Gal. I: 6—9. 1 Ioh. IV: 2. V: 1.

40) Act. XI: 4 sqq. XV. 1 Cor. XV. Ep. ad Gal. Eph. IV: 13—15. 1 Ioh. IV: 3. 2 Ep. 9, 10.

41) Vid. Act. VI: 7. Eph. IV: 13. Iud. 3. — Sed conf. cl. van Hengel, *Betoog, dat het woord »geloof* (*πίστις*)" *in het N. T. nergens »de leer des geloofs", maar overal »de daad des geloofs" beteekent*, in *Bijdr. tot bevordering van Bijb. Uitlegk., vers. door* van Willes, II. 1. p. 123 sqq.

42) Ioh. III: 15, 16, 18. 43) Ioh. IV: 21.

44) Ioh. V: 38, 46. VII: 38, 39. VIII: 24, 45, 46. X: 37, 38.

45) Ioh. VI: 29, 35, 40, 47. XII: 36, 44, 46.

46) Ioh. IX: 35. 47) Ioh. XI: 25, 26. 48) Ioh. XIV: 1. XVI: 9.

49) Act. II. III. IV. V. IX: 22, 23. X: 36 sqq. XIII: 16 sqq. XVI: 31. XVII: 2, 3, 31 al.

50) Petrus 1 Ep. I: 8. II: 6. Iohannes Ev. I: 12. 1 Ep. III: 23. V: 10, 13. Paullus, Rom. IX: 33. X: 11, 14. 1 Cor. II: 2. III: 11. Gal. II: 16. III: 26. Eph. I: 15. Philipp. I: 29. 1 Tim. I: 16. 2 Tim. I: 12. III: 15. Philem. 5 al.

51) Vocabula *πίστις* et *πιστεύειν* modo cum praepositionibus *ἐν*, *εἰς*, *ἐπὶ*, *πρὸς*, modo cum dicendi formulis, *τῷ ὀνόματι*, *εἰς τὸ ὄνομα*, modo etiam cum Genitivo et Dativo coniungunt.

52) Ioh. V: 24. 53) Ioh. VIII: 47. 54) Ioh. XII: 44.

55) Ioh. XIV: 1. 56) 1 Petr. I: 21. Conf. et Hebr. VII: 25.

57) 1 Ioh. V: 9—11. 51) Rom. IV: 24. Conf. et Tit. III: 8.

59) 1 Thess. I: 8. Vid. et Act. XVI: 34, coll. s. 31. 60) Ioh. XII: 45. XIV: 9.

61) Luc. XVIII: 8. XXII: 32. Act. VI: 5, 7, 8. XI: 24. XIII: 8. XIV: 22, 27. XV: 9. XVI: 5. Rom. I: 5, 8, 12. III: 27, 28, 30, 31. Gal. I: 23. III: 23, 24, 25. V: 5, 6 al.

62) Matth. XXI: 22. Marc. XI: 23, 24. XVI: 16. Ioh. I: 7. IV: 48. X: 25, 26. Act. II: 44. IV: 32. XI: 21. XIII: 12, 39, 41, 48. XIV: 1. XV: 5, 11. XVII: 12, 34. Rom. III: 22. VI: 8. X: 4. XIII: 11. XV: 13 al.

63) Iac. II: 17, 26.

64) Vid. Rom. V: 1 sqq. XV: 3. Gal. V: 6. Ioh. III: 15, 16. XV: 1 sqq. XVII: 21, 23. 1 Ioh. I: 3, 6, 7.

65) Ioh. I: 11, 12. 66) Ioh. VI: 35. 67) 1 Ioh. V: 12.

68) 2 Cor. XIII: 5. Gal. II: 20. 69) 1 Cor. VI: 11.

70) 2 Cor. V: 17. 71) Eph. II: 10.

72) Vid. Act. II : 44, 45. IV : 32, 34—37. VI : 1—6. Cf. NEANDER, *Denkwürdigkeiten aus der Geschichte des Christlichen Lebens*, t. I. ed. 3ᵃᵉ, p. 92 sqq.

73) Vid. NEANDER, l. modo l. p. 96 seqq. 74) 2 Cor. XI: 23—27.

75) Vid. HAGENBACH, *die Christl. Kirche der 3 erste Jahrh.* Leipz. 1853. p. 197 sqq. NEANDER, *Denkwürdigk.* p. 98 sqq.

76) Vid. A. VAN TOORENENBERGEN, *Keur uit de geschiedenis der Martelaren van de Protest. Apostolisch-Kathol. Kerk.*

77) Hebr. XI : 1, 6. — Cf. et de fidei notione apud IESUM et App. E. REUSS, *Histoire de la Théologie Chrétienne au siècle apostolique*, t. I. p. 211 sqq. t. II. p. 121 sqq. et 418 sqq.

78) Praecipua quae habent haec sunt: CLEMENS *Rom.* I ad Cor. c. XXXII: »*Καὶ ἡμεῖς οὖν*, inquit, *διὰ θελήματος αὐτοῦ* (Dei) *ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ κληθέντες, οὐ δι' αὑτῶν δικαιούμεθα, οὐδὲ διὰ τῆς ἡμετέρας σοφίας, ἢ συνέσεως, ἢ εὐσεβείας, ἢ ἔργων, ὧν κατειργασάμεθα ἐν ὁσιότητι καρδίας· ἀλλὰ διὰ τῆς πίστεως, δι' ἧς πάντας τοὺ ἀπ' αἰῶνος ὁ παντοκράτωρ Θεὸς ἐδικαίωσεν*," Capp. seqq. ad bona opera et caritatem adhortans. HERMAS, *Past.* L. I. Vis. III. § VIII: »Per hanc" (fidem) »salvifient electi Dei. — Ex fide nascitur abstinentia; de »abstinentia simplicitas; de simplicitate innocentia; de innocentia modestia; de modestia »disciplina et caritas." IGNATIUS *Ep. ad Ephes.* c. XVI: »*εἰ οὖν οἱ κατὰ σάρκα ταῦτα πράσσοντες ἀπέθανον, πόσῳ μᾶλλον, ἐὰν* (*τις*) *πίστιν Θεοῦ ἐν κακῇ διδασκαλίᾳ φθείρῃ, ὑπὲρ ἧς Ἰησοῦς Χριστὸς ἐσταυρώθη*; in *Ep. ad Magnes.*, c. I. et *ad Smyrnaeos* c. VI. *πίστις καὶ ἀγαπὴ* iunguntur, altera alteri simpliciter apposita; in *Ep. ad Eph.* c. XIV: *ἡ πίστις καὶ ἡ ἀγάπη* dicuntur *ἀρχὴ ζωῆς καὶ τέλος. Ἀρχὴ μὲν πίστις, τέλος δὲ ἀγάπη. Τὰ δὲ δύο, ἐν ἑνότητι γενόμενα, Θεοῦ ἐστιν· τά δὲ ἄλλα πάντα εἰς καλοκἀγαθίαν ἀκολουθά ἐστιν. Οὐδεὶς πίστιν ἐπαγγελλόμενος ἁμαρτάνει.* POLYCARPUS in *Ep. ad Philipp.* c. III: *ἡ πίστις* dicitur *μήτηρ παντων ἡμῶν, ἐπακολουθούσης τῆς ἐλπίδος, προαγούσης τῆς ἀγάπης.* — Cf. et E. EKKER, *Disquisitio crit. et hist. de Clementis Romani priore ad Car. epist.* Trai. ad Rh. 1854. p. 75 sqq.

79) Cf. HOFSTEDE DE GROOT, *Het onderscheid tusschen de doorgaande voorstelling van »geloof" in de SS. des N. V. en de beteekenis van dit woord, die in de stelsels der Godgeleerden sedert de Alex. Kerkvaders de heerschende is geworden*, in *Waarh. in liefde*, 1842. I.

80) Vid. HAGENBACH, l. l. p. 221.

81) Cf. REDEPENNING, *Origenes. Eine Darstellung seines Lebens und seiner Lehre*, p. I. Bon. 1841, ubi CLEMENTIS de fide sententiam exponit, p. 152 sqq. ORIGENIS, p. 335 sqq.

82) Liber Gr. inscribitur: *ἔκδοσις ἀκριβὴς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως.*

83) Verba sunt MICH. LEQUIEN, in *Prol.* ad IOANNIS *Damasceni Opp. omnia*, t. I. p. 118 sq. cuius ed. in seqq. laudo.

84) Praecipua IOANNIS *D.* dicta, huc spectantia, haec sunt: *πίστις χωρὶς ἔργων νεκρά ἐστιν, ὁμοίως καὶ ἔργα χωρὶς πίστεως· ἡ γὰρ ἀληθὴς πίστις διὰ τῶν ἔργων δοκιμάζεται* l. IV. c. IX. p. 261. *ἡ μέντοι πίστις διπλῆ ἐστιν· ἔστι γὰρ πίστις ἐξ ἀκοῆς· ἀκούοντες γὰρ τῶν θείων γραφῶν, πιστεύομεν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ ἁγίου πνεύματος. αὕτη δὲ τελειοῦται πᾶσι τοῖς νομοθετηθεῖσιν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, ἔργῳ πιστεύουσα, εὐσεβοῦσα, καὶ τὰς ἐντολὰς πράττουσα τοῦ ἀνακαινίσαντος ἡμᾶς· ὁ γὰρ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας πιστεύων,*

*ἢ κοινωνῶν διὰ τῶν ἀτόπων ἔργων τῷ διαβόλῳ, ἄπιστός ἐστιν*, l. IV. c. X. p. 263. *πίστις δὲ ἐστὶν ἀπολυπραγμόνητος συγκατάθεσις*, l. IV. c. XI. p. 263. Conff. tamen et l. IV. c. IX. p. 261, ubi: *πίστις υἱοθετεῖν οἶδε, καίτοι ὄντας κτίσματα, διὰ τοῦ πνεύματος, καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἄγειν μακαριότητα*, paucique alii ll., ubi paullo meliora docere videtur.

85) Vid: SUICERI, *Thes. Eccl.* t. II. in v. p. 725 sq.

86) Vid. mea *Libr. Symb. Eccl. Ref. Nederl.* ed. p. 289 sqq.

87) Vid. BAUMGARTEN-CRUSIUS, *Lehrb. der Christl. Dogmengeschichte*, t. I. p. 111.

88) Vid. eius l. de *praescript. haereticorum*, Cap. XIV. Cf. tamen, quae narrat NEANDER in *Antignosticus. Geist des Tertullianus* caett. Berl. 1825. p. 323 sqq. 393 sq.

89) De CYPRIANO vid. J. CLARISSE, in diar. *de Fakkel*, ed. a SPRENGER VAN EYK, a. 6, 7, 9 et HAGENBACH, l. l. p. 259 sqq.

90) "Titubabit," inquit, "fides, si divinarum Scripturarum vacillat auctoritas: porro fide "titubante, charitas etiam ipsa languescit. Nam si a fide quisque ceciderit, a charitate "etiam necesse est cadat", *Opp.* t. III. p. 39. A. "Quae nec corporeo sensu experti sumus, "nec mente assequi valuimus aut valemus, eis sine ulla dubitatione credenda sunt testibus, a "quibus ea, quae divina vocari iam meruit Scriptura, confecta est: qui ea sive per corpus, sive "per animum, divinitus adiuti, vel videre, vel etiam praevidere potuerunt", t. VI. p. 346. A.

91) "Quid credendum? Quae Symbolo apostolico continentur", t. VI. p. 346 sqq. Vid. et ib. p. 280 et 429. A.

92) *Opp.* t. VI. p. 262. A. B. 93) *Opp.* t. VI. p. 276.

94) "In quibus nihil interest ad capessendum Dei regnum, utrum credantur an non — "in his errare, id est, aliud pro alio putare, non arbitrandum est esse peccatum; aut si "est, minimum esse atque levissimum. — Ad illam viam non pertinet, qua imus ad Deum: "quae via fides est Christi, quae per dilectionem operatur", *Opp.* t. VI. p. 537. A. B.

95) *Opp.* t. VI. p. 346. B. 96) *Opp.* t. VIII. p. 1448. B.

97) E pluribus ll. probandi causa hos laudo: "Laus fidei explicari a me nullo modo "potest, sed a fidelibus cogitari potest", *Opp.* t. V. p. 304. B. — "Initium bonae "vitae, cui vita etiam aeterna debetur, recta fides est. Est autem fides credere quod "nondum vides: cuius fidei merces est videre quod credis", ibid. p. 303. D. — "Quid est "credere, nisi consentire verum esse quod dicitur", t. X. p. 351. C. — "Fides est gradus "intelligendi: intellectus autem meritum fidei", t. III. p. 39. A. — Corrige definitionem "tuam, non ut fidem respuas, sed ut ea, quae fidei firmitate iam tenes, etiam rationis luce "conspicias. Absit namque, ut hoc in nobis Deus oderit, in quo nos reliquis animantibus "excellentiores creavit. Absit, inquam, ut ideo credamus, ne rationem accipiamus sive "quaeramus; cum etiam credere non possemus, nisi rationales animas haberemus. — Fides "praecedat rationem, qua cor mundetur, ut magnae rationis capiat et perferat lucem; hoc "utique rationis est. — Haec dixerim, ut fidem tuam ad amorem intelligentiae cohorter, "ad quam ratio vera perducit, et cui fides animum praeparat", t. II. p. 518 A. et p. 519. C. — "Quod intellectui nostro nondum eluxit, non debet a firmitate fidei dimitti", t. VIII. p. 1321. A. — "Ex aliqua parte verum est, quod ille dicit: intelligam ut credam, et ego qui dico, sicut

„dicit Propheta: imo crede ut intelligas: verum dicimus, concordemus. Ergo intellige ut „credas: crede ut intelligas. Breviter dico, quomodo utrumque sine controversia accipiamus. „Intellige ut credas verbum meum: crede ut intelligas verbum Dei", t. V. p. 308. C. — „Errat quisquis putat veritatem se posse cognoscere, cum adhuc nequiter vivat. — Itaque „priusquam mens nostra purgetur, debemus credere, quod intelligere nondum valemus, quo„niam verissime dictum est per Prophetam: *nisi credideritis, non intelligetis*, t. VI. p. 428 sq. — „*Credere in Christum* non hoc est habere daemonum fidem, quae recte mortua perhibetur; „sed fidem, quae per dilectionem operatur", t. VI. p. 315. B. — „Si Christus" (fundamentum est) „procul dubio fides Christi: per fidem quippe habitat Christus in cordibus nostris, „sicut idem Apostolus" (Paulus) „dicit. Porro si fides Christi, illa utique, quam definivit „Apostolus, quae per dilectionem operatur. Non enim fides illa daemonum, cum et ipsi „credant et contremiscant, et Filium Dei confiteantur Iesum, potest accipi in fundamento. „Quare, nisi quia non est fides, quae per dilectionem operatur, sed quae exprimitur per „timorem? Fides itaque Christi, fides gratiae Christianae, id est fides, quae per dilectionem „operatur, posita in fundamento neminem perire permittit", ibid. p. 312. B. C. — Si adsit „fides, quae per dilectionem operatur, incipit condelectari legi Dei secundum interiorem „hominem", t. X. p. 330. A. — „Inseparabilis est bona vita a fide, quae per dilectionem „operatur, imo vero ea ipsa est bona vita", t. VI. p. 323. A. — „Haec est fides", (qua Deum patrem invocamus, omniaque bona ab eo petimus) „ex qua iustus vivit; haec est „fides, qua creditur in eum, qui iustificat impium; haec est fides, per quam excluditur glo„riatio; haec est fides, qua impetratur largitas Spiritus, de quo dicitur: *Nos enim spiritu „ex fide spem iustitiae exspectamus*", t. X. p. 353 sq. D. A.

98) Vid. ANSELMI lib. *Cur Deus homo?* L. I. c. I. XXV. L. II. c. XXII. Cf. NEANDER, *der h. Bernhard* caett. p. 165, 235.

99) Cf. NEANDER, l. modo l. p. 172 sqq. et quam laudat, ABAELARDI *Introd. in Theol.* nec non ULLMANN, *Reformatoren vor der Reform.* I. 46 sq. et IOH. OFFERHAUS *diss. theol., exhibens* ABAELARDI *Theologi Methodum*, p. 43 sqq.

100) Vid. eius l. *de veritate Cathol. fidei contra gentiles, s. summa philosophica*, e rec. P. C. ROUX L'AVERGNE, E. D'YZELGUIER et E. G. DURAND, t. II. c. XL, ubi probare conatur „felicitatem humanam non consistere in cognitione Dei, quae est per fidem." „Fe„licitas enim", inquit, „est perfecta humani intellectus operatio. In cognitione autem fidei „invenitur operatio intellectus imperfectissima." Cff. et t. I. c. IV—VII, et ll. all. ab HOFSTEDE DE GROOT, l. l. p. 111, nec non ULLMANN, l. l. p. 47 sq.

101) Vid. NEANDER, l. modo laud. p. 25, 50, 54 sq. 134 sq. in pr. p. 141 sqq.

102) Vid. *Conf. August.* Art. XX.

103) Ne de LUTHERO dicam, „Scholastica fides", inquit MELANTHON, „nihil nisi mortua „opinio est", in *Locis Theol.* ad fidem ed. primae 1521 ed. ab AUGUSTI, Lips. 1821. p. 93. Idem contendit, ibid. p. 116: „nihil fuisse spiritus in toto isto Scholasticorum genere", imo „nihil docere Sophistas nisi mendacium, vanitatem et hypocrisin", ibid. p. 90, ac quaerit p. 106: „Ubi promissionum scholastica theologia vel verbo meminit?" additque:

„Atque ita factum est, ut gratiam Christi obscuraret; ut ex Christo non pignus misericor„diae, sed legislatorem et exactorem multo tristiorem faceret, quam Moses etiam visus est.” — Ita et CALVINUS, de Scholasticorum sententia agens: „hoccine credere est”, ait, „nihil intel„ligere: modo sensum tuum obedienter Ecclesiae submittas”? in *Instit. rel. Christ*, L. III. c. II. s. 2. „Imaginantur eos credere quicquid cognitu necessarium est ad salutem, qui „nullo timore Dei, nullo pietatis sensu tanguntur”, ibid. s. 8. — „Tota terra Scholastici „aberrant, qui in fidei consideratione nudum ac simplicem ex notitia assensum arripiunt, „praeterita cordis fiducia et securitate”, ibid. s. 33. — „Quod tradunt Scholastici, caritatem „fide ac spe priorem, merum est deliramentum”, ibid. s. 41, (laud. Sentent. l. III. dist. 25. et saepius). Ostenditque „quam perniciosum sit scholasticum illud dogma, nos de gratia Dei „erga nos non aliter statuere posse, quam ex coniectura morali, prout se unusquisque non indi„gnum ea reputat”, ibid. s. 36. Cf. tamen ULLMANN, *Reformatoren vor der Reform.* I. p. 33 sqq.

104) Vid. ULLMANNI lib. modo laud. passim.

105) Vid. I. C. RIEHM, *Comm. theol. de vindicanda Ecclesiae emendatae super fide salutari sententia*, in *Ann. Acad. Gron.* a. 1821.

106) Pag. 91 ed. laud. 107) P. 93, 98. 108) P. 91.

109) P. 125. 110) Pag. 123. 111) P. 105.

112) P. 109. — Alia etiam MELANTHONIS dicta, in oratione non laudata, hic addere iuvat: »Omni verbo Dei”, inquit, »minis et promissionibus, historiae divinae vere adsentiun„tur, qui sic fidunt”, p. 93. — »Certa impietas et infidelitas est non omni verbo Dei cre„dere, aut credere non posse, quod et tibi sit promissa remissio peccatorum”, p. 98. — „In universam Scripturam mirifice sparsum est Evangelium, quod est simpliciter condonatio „peccati propter Christum, seu praedicatio gratiae”, p. 106. — »Nondum credit omni verbo „Dei, qui minas audit, qui historiam profitetur, sed qui praeter minas, praeter historiam „etiam promissionibus credit. Neque vero historiae de Christo credere id est, quod putant „impii, sed credere, cur carnem induerit, cur crucifixus sit, cur post mortem in vitam redie„rit: nempe ut iustificaret quotquot credituri sibi essent. Haec tu si credis tuo bono, tui „servandi gratia gesta esse, foeliciter credis. Praeter eiusmodi fidem fucus, mendacium, fal„sae insaniae sunt, quia quicquid vocant fidem”, p. 106 sq. — „Est credere, nullo ullorum „operum nostrorum respectu, fidere divina misericordia”, p. 107. — „Equidem sic sentio, „primum quod ad divinam voluntatem attinet, fidem non aliud esse, nisi certam et constantem „fiduciam benevolentiae divinae erga nos”, p. 117. — „Evangelium est promissio gratiae, seu „condonatio peccatorum per Christum”, p. 124. — „Evangelium ostendit Christum. — Fides, qua „creditur Evangelio ostendenti Christum, qua Christus accipitur pro eo, qui placarit Patrem, per „quem gratia donetur, est iustitia nostra, Ioh. I: 12”, p. 122. — „Promissionem misericordiae „Dei specta, eius fiducia nihil dubita, quin iam non iudicem in coelis, sed patrem habeas, cui tu „sis curae, non aliter, atque parentibus filii inter homines”, p. 92. — „Ea fiducia benevolentiae, „seu misericordiae Dei cor primum pacificat, deinde et accendit velut gratiam acturos Deo pro „misericordia, ut legem sponte et hilariter faciamus”, p. 91. — Unica fides est, sensus misericor„diae Dei, quae omnium bonorum operum et fons, et vita, et rectrix est”, p. 114.

113) „Eo maiore cura", inquit, „et studio dispicienda est nobis et disquirenda germana „fidei proprietas, quo perniciosior hodie est in hac parte multorum hallucinatio. Siquidem „bona pars orbis, audito eius nomine, nihil altius concipit, quam vulgarem quemdam Evan„gelicae historiae assensum: imo quum in scholis de fide disputant, Deum eius obiectum „simpliciter vocando, evanida speculatione miseras animas rapiunt transversum magis, quam „ad scopum dirigant. Nam quum Deus lucem inaccessam habitat, Christum occurrere medium „necesse est. — In Christo Deus se patefecit. — Invisibilis Pater non alibi quam in hac „imagine quaerendus est. — Per ipsum in Deum credimus (1 Petr. I: 21)" *Instit. rel. Christ.* L. III. c. II. s. 1.

114) l. l. s. 6. 115) Ibid. s. 7. 116) Ibid. s. 32. 117) Ibid. s. 8. 118) Ibid. s. 16.

119) Ibid. s. 41. — Iuvat et hic alia CALVINI dicta addere: „Non minus", inquit, „verbo opus habet fides, quam fructus viva radice arboris: quia non alii — sperare in Deo „possunt, nisi qui noverunt nomen eius. Haec autem cognitio ex cuiuscunque imaginatione „non est; sed quatenus Deus ipse suae bonitatis testis est", ibid. s. 31. — »Neque unum id „in fidei intelligentia agitur, ut Deum esse noverimus, sed etiam, imo hoc praecipue, ut „qua sit erga nos voluntate intelligamus. Neque enim scire, quis in se sit, tantum nostra „refert, sed qualis esse nobis velit", ibid. s. 6. — „Non negamus, quin fidei officium sit „veritati Dei subscribere, quoties et quicquid et quocunque modo loquitur: sed quaerimus „modo, quid in verbo Domini reperiat fides, quo nitatur et recumbat. — Nondum plena „habetur a nobis fidei definitio, quando voluntatem Dei qualemcunque nosse pro fide cen„sendum non est. Quid si in locum voluntatis — benevolentiam, seu misericordiam sub„iiciamus? Ita certe ad fidei ingenium propius accesserimus", ibid. s. 7. — „Fidei funda„mentum facimus gratuitam promissionem, quod in ipsa proprie fides consistat. — Non „negamus, quin Dei verbum omni ex parte amplectantur et suscipiant fideles: sed miseri„cordiae promissionem fidei in proprium scopum destinamus", ibid. s. 29. — »Fateor, „generale fidei obiectum esse Dei veritatem, s. minetur, s. spem faciat gratiae. — Tantum „indicare haec duo volumus, numquam scilicet ipsam consistere, donec ad gratuitam pro„missionem pervenerit: deinde non aliter nos per ipsam conciliari Deo, nisi quia nos Christo „copulat. Utrumque notatu dignum. Fidem quaerimus, quae Dei filios a reprobis discernat, „et fideles ab incredulis", ibid. s. 30. — »Haec vera est Christi cognitio, si eum, qualis „offertur a Patre, suscipimus, nempe Evangelio suo vestitum: quia sicuti in scopum fidei nos„trae ipse destinatus est, ita non nisi praeeunte Evangelio recta ad eum tendemus", ibid. s. 6. — „Non in ignoratione, sed in cognitione sita est fides. — Explicitam requirit Apostolus „(Rom. X: 10) divinae bonitatis agnitionem, in qua consistit nostra iustitia", ibid. s. 2. — „Vocare fidem implicitam licet, quae tamen proprie nihil aliud est, quam fidei praeparatio", ibid. s. 5. „Imo fidem, quamdiu in mundo peregrinamur, implicitam esse" concedit CALVINUS; addit autem: „perfectissimi cuiusque summa sapientia est proficere placidaque docilitate „longius eniti", ibid. s. 5. — In refutanda quae in scholis volitabat nugatoria fidei formatae et informis distinctione, ad Rom. X: 10 provocans, haec monet: „Si una haec nobis sup„peteret ratio, valere deberet ad litem finiendam: assensionem scilicet ipsam — cordis esse

„magis quam cerebri, et affectus magis, quam intelligentiae. — Sed alterum multo clarius „argumentum se etiamnum offert. Quum enim fides Christum amplectatur, ut nobis offertur „a Patre: ille vero non in iustitiam modo, peccatorum remissionem et pacem offeratur, sed „in sanctificationem quoque et fontem aquae vivae, eum haud dubie rite cognoscere numquam potest, quin sanctificationem Spiritus simul apprehendat. Aut si quis apertius id „dictum cupiat: Fides in Christi notitia sita est" caett. (vid. l. in or. iam laud.), ibid. s. 8. — „Credunt certe plurimi Deum esse, Evangelicam historiam, ac reliquas Scripturae „partes veras esse arbitrantur: quale fere iudicium esse solet de iis, quae vel olim gesta „narrantur, vel ipsi praesentes spectavimus. Sunt etiam, qui ultra procedant: nam et Dei „sermonem pro certissimo habent oraculo, nec eius praecepta prorsus negligunt, et minis et „promissionibus utcunque commoventur. Talibus quidem fidei testimonium tribuitur, sed per „κατάχρησιν", ibid. s. 9. — „Verum haec fidei s. umbra, s. imago, ut nullius est momenti, ita indigna est fidei appellatione. — Qualiscunque illa est assensio, ad cor ipsum „usque minime penetrat, ut illic defixa resideat, et quamquam radices egisse interdum videtur, vivae tamen illae non sunt", ibid. s. 10. — Hic praecipuus fidei cardo vertitur, ne „quas Dominus offert misericordiae promissiones, extra nos tantum veras esse arbitremur, in „nobis minime: sed ut potius eas intus complectendo nostras faciamus", ibid. s. 16. — „Nec satis fuerit, mentem esse Dei Spiritu illuminatam, nisi et eius virtute cor offirmetur „ac fulciatur", ibid. s. 33. — „Neque enim si in summo cerebro volutatur Dei verbum, „fide perceptum est: sed ubi in imo corde radices egit, ut ad sustinendas repellendasque „omnes tentationum machinas invictum sit propugnaculum", ibid. s. 36. — Porro egregie probat Calvinus, fidem spem ex se gignere, ibid. s. 42 sq. — Denique poenitentiam bonaque opera non modo fidem continuo subsequi, sed ex ea nasci praeclare exponit, dicens: „Quum enim venia et remissio per Evangelii praedicationem ideo offeratur, ut a tyrannide „Satanae, peccati iugo et misera servitute vitiorum liberatus peccator in regnum Dei transeat: „certe Evangelii gratiam nemo amplecti potest, quin ex erroribus vitae prioris in rectam viam „se recipiat, totumque suum studium applicet ad poenitentiae meditationem", ibid. c. III. s. 1.

120) Egregie Schenkel in *Theol. Stud. u. Krit.* 1855 I. 55: „Der Glaube", inquit, „im evangelischen Sinnen des Wortes konnte seine Bedeutung erst dann wieder erlangen, „nachdem Christus wieder als das alleinige Heil erkannt war. Wo die Erkenntniss Christi „fehlt, da trifft die Gewissenserregung auf ein *falsches Object*"

121) Unam laudare iuvat *Confessionem Augustanam* et *Conf. Belgicam*. Illa: „admonentur", inquit, „homines, quod hic nomen fidei non significet tantum historiae notitiam, „qualis est in impiis et diabolo, sed significet fidem, quae credit non tantum historiam, sed „etiam effectum historiae, videlicet hunc articulum: remissionem peccatorum, quod videlicet „per Christum habeamus gratiam, iustitiam et remissionem peccatorum. Iam qui scit, se per „Christum habere propitium Patrem, is vere novit Deum, scit se ei curae esse, invocat eum; „denique non est sine Deo sicut gentes." Porro provocat ad Augustinum, qui „de fidei „nomine hoc modo admonet lectorem, et docet, in Scripturis nomen fidei accipi non pro „notitia, qualis est in impiis, sed pro fiducia, quae consolatur et erigit perterrefactas men-

tes. — Fide apprehenditur remissio peccatorum ac gratia. Et quia per fidem accipitur „Spiritus s. iam corda renovantur et induunt novos affectus, ut parere bona opera possint. — „Sine fide nullo modo potest humana natura primi aut secundi praecepti opera facere. Sine „fide non invocat Deum, a Deo nihil exspectat, non tolerat crucem, sed quaerit humana „praesidia, confidit humanis praesidiis. Ita regnant in corde omnes cupiditates, et humana „consilia, cum abest fides et fiducia erga Deum", art. XX. Conf. et *Apol. Conf.* ad quaest.: „*quid sit fides justificans?*" et *Artt. Smalc.* P. II. *de justificatione e fide*, quem locum gravissimum non possum non addere: „De hoc articulo cedere, aut aliquid contra illum „largiri, aut permittere nemo piorum potest, etiamsi coelum et terra ac omnia corruant. „Non enim est aliud nomen hominibus datum, per quod salvari possimus, inquit Petrus Act. „IV. Et per vulnera eius sanati sumus Esa. LIII. Et in hoc articulo sita sunt et consistunt „omnia, quae contra Papam, diabolum et universum mundum in vita nostra docemus, testamur „et agimus. Quare oportet nos de hac doctrina esse certos, et minime dubitare, alioquin actum „est prorsus, et Papa et diabolus et omnia adversa ius et victoriam contra nos obtinent."

*Confessio Belgica*, licet primum fidei obiectum generaliori sensu accipiat de Dei voluntate, in s. S. nobis patefacta, art. VIII, aeque ac CALVINUS, quod Confessio etiam Augustana ponit, tamen praecipuum eius obiectum in peccatorum remissione cerni statuit, deque fidei indole idem monet. Nam: „credimus", inquit, „Spiritum s. veram in cordibus nostris fidem „accendere, quae Iesum Christum cum omnibus suis meritis amplectitur, eumque suum ac „sibi proprium efficit, nihilque amplius extra eum quaerit. — Instrumentum" est, „quo „Christum iustitiam nostram apprehendimus, — quo nos cum illo in communi omnium „bonorum eius retinemur", art. XXII. — „Credimus hanc veram fidem per auditum verbi „Dei et Spiritus s. operationem, homini insitam, eum regenerare, novumque hominem „efficere, adeoque ad novam vitam vivendam excitare, et a peccatorum servitute liberum „reddere", art. XXIV. Conf. et *Cat. Heidelb.* quaestt. 21, 60, 61, 64.

122) Nam ut libros ss., ita et *traditiones* „pari pietatis affectu ac reverentia suscipit et „veneratur." Vid. *Conc. Trid. Cann. et Decr.* Sess. IV. § 12. ed. DANZII, condemnatque aeque qui has, atque eum, qui illos „sciens et prudens contempserit." ibid. § 13. Cf. et *Cat. Rom.* L. I. P. II. c. VII. § 102. Vid. tamen et Sess. VI. cap. VI. § 46. Imo vero doctrina Ecclesiae, „quae" scilicet „errare non potest in fide ac morum doctrina tradenda, „cum a Spiritu s. gubernetur," illi fidei obiectum est. Vid. *Cat. Rom.* L. I. P. III. c. II. § 159. Cf. et ibid. P. I. c. I. § 16.

123) Fidem enim unice ad intellectum refert, ita ut sola mentis persuasione absolvatur. Vid. *Conc. Trident. Cann. et Decr.* Sess. VI. Can. XXVIII. § 89: „Si quis dixerit, amissa „per peccatum gratia, simul et fidem semper amitti, aut fidem quae remanet non esse veram „fidem, licet non sit viva, aut eum, qui fidem sine caritate habet, non esse Christianum; „anathema sit." Ibid. Cap. VII. § 48: „Fidem ante Baptismi sacramentum ex Apostolorum „traditione Catechumeni *ab Ecclesia* petunt." *Cat. Rom.* L. I. P. I. C. I. § 16: „Cognitio" (finis, qui ad beatitudinem homini propositus est) „nihil aliud est, nisi fidei, cuius virtus „efficit, ut id ratum habeamus, quod a Deo traditum esse sanctissimae matris Ecclesiae

„autoritas comprobarit." Unde *doctrina fidei* subinde fidei nomine appellatur, atque *inanis* scilicet *haereticorum fiducia* impugnatur, *Conc. Trid.* Sess. VI. Cap. IX. § 50. Cf. et ibid. Can. IX. § 70. Can. XII. § 73. Can. XIII. § 74. Vid. et RIEHM, l. l. p. 9 sqq.

124) Vid. PLANCK, *Gesch. der Entsteh., der Veränderr. und der Bildung unsers protest. Lehrbegriffs* caett. t. II. p. 205 sqq. t. III. p. I. p. 350 sqq. p. II. p. 279. t. IV. p. 33.

125) Vidd. variorum Theoll. sententiae laudd. a RIEHM, l. l. p. 39 sqq. quibus addatur praeter alios DE MOOR in MARCKII *Med.* p. IV. p. 304 sqq.

126) Vid. eius *Institutt. Theol. Christ. dogmat.* ed. 7. Hal. 1833. Prolegg. C. III. § 23. p. 105, ubi: „Minime", inquit, „salus aeterna pendet e persuasione quadam *theoretica*, sed e fide, quam Deo habemus, *practica*, quae vera est virtus Deo probata." Et P. III. C. III. § 159, p. 552: „Haec fides tamquam constans animi ad Deum eiusque „voluntatem strenue sequendam conversi habitus simul verus et unicus virtutis et salutis „adiunctae fons in N. T. indicatur."

127) Vid. eius *Handb. der Dogmat.* caett. ed. 4. Lips. 1838, t. II. p. 504, ubi: „πίστις", inquit, „nicht der Glaube an die versöhnende Kraft des Todes Iesu, sondern Glaube an ihn, und Vertrauen auf ihn, als den von Gott gesendeten Messias oder Erlöser"; p. 512: „*Der Glaube*, oder die Ueberzeugung, dass die Christliche Religion wahr und göttlich, „und Christus der verordnete Beglücker des menschlichen Geschlechts sei", caett. et p. 187: „Der generelle Begriff von πίστις und πιστεύειν ist: Iesum mit vollem Vertrauen und mit „gänzlicher Hingabe des Gemüths für den Christus, den von Gott geordneten Heiland hal-„ten, und daher sich mit Vertrauen und Gehorsam an ihn und seine Gemeinde anschliessen", caett

128) Vid. *Der Christ. Glaube*, caett. ed. 2. t. II. § 108. p. 183.

129) Vidd., ut unum alterumque recentiorum Theologorum, qui diversis studiis ducuntur, hic laudem, EBRARD, *Christl. Dogmatik*, t. II. p. 486: „Es ist die Gesinnung, welche in „bussfertigen Erkennen und Bekennen der eignen Schuld und Todeswürdigkeit die durch „Christum volbrachte Sühne ergreift (Rom. III: 24, 25, 28, vgl. Joh. VI: 29, 51) ihre „Hoffnung vor Gott allein und ausschliesslich auf diese Entsühnung gründet. Hiermit wird „der Glauben aber — weitenfernt, ein blosses Fürwahrhalten eines Lehrsatzes zu sein — „ein persönliches Verhältniss zu Christi Person" (Joh. VI: 29) caett. et p. 490: Sobald „wir die *fides* (gleich den Leuten bei Jak. II: 14) definiren würden als die Orthodoxia, so „müssten wir auch mit Jak. sagen: *fides non iustificat.* Definiren wir aber die *fides* im „Sinne von Jak. II: 5. Rom. III ff. Gal. III f. (Hebr. X f.), als die That des Bauens „auf Christum, als die *pars positiva conversionis ad Christum*, so dürfen wir auch ohne „Gotteslästerung den Satz nicht fallen lassen: *Fides sola iustificat.*" — DA COSTA, *Voorll. over het O. T.* II. 1. p. 143 sq.: „Een geloof met zwakheid, met ongeloof, met opstand „des vleesches gemengd, maar levend, maar oprecht, maar zich die oprechtheid ook onder „den zwaarsten aanval bewust, als dat van JOB, is duizendmaal beter, dan eene kennis van „God, effen, wijs, verstandig, streng zedelijk, Gods verborgen wegen rechtvaardigend, — „maar bespiegelend, maar zonder liefde, maar juist door overmaat van ijver voor Gods „eere, koud." — EGELING, *Weg der Zaligheid*, caett. ed. 1. t. II. p. 228: „Het geloof

„verkeert in 't algemeen omtrent alles, wat God ons ter onzer zaligheid in zijn woord „openbaart; maar meer bijzonder omtrent datgene, wat in nadruk Evangelie mag genoemd „worden, en de blijde boodschap van Gods genade over ons door J. C. in zich bevat. Wij „gelooven in Hem en zijn Evangelie, als wij bij ons zelven aangaande de waarheid van „dit alles regt overtuigd zijn, en daaraan gaarne onze toestemming geven"; p. 231: „Het „regte geloof is werkzaam niet alleen omtrent het Evangelie en de genadegaven Gods, „daarin aan ons beloofd, maar vooral ook omtrent den Heere J. C. zelven"; p. 232: „Het „is *volstandig*. Het moet eene hebbelijkheid in ons worden, die wij niet kunnen of willen „afleggen, Joh. XV: 4—7. 1 Joh. II: 28a", et p. 233 sq. „Het is *levendig* en *krachtig*. — „Pareau et Hofstede de Groot, *Comp. Dogmat. et Apolog. Christ.* ed. 3. § 67. p. 157: „Est *fides* illa animi conditio, qua homo praevenienti Dei amori se confidit, sive obsequi- „tur; qui amor se cum in omnibus rebus, tum maxime in Iesu Christo patefecit, atque „demonstrat. Itaque fides est primum quidem praestita Iesu Christo; neque tamen in hoc „subsistens, sed et altius se erigens, fides praestita Deo", et in *Obs.*: „Haec est fidei notio „in N. F., conf. imprimis Gal. II: 20, eaque hominis naturae et cum patre Deo coniunc- „tioni respondens, sed in Ecclesia deinde haec notio multum fuit perversa." — Et Scholten, *Leer der Herv. Kerk*, caett. ed. 1. t. II. p. 16 sq.: „Het geloof is — de werkzaamheid „des menschen, die, getrokken door de kracht der waarheid, die zich in Jezus' woorden en „handelingen openbaart, (Joh. VI: 44, 68. Matth. XVI: 17), Hem erkent als den *Christus*, „den Zaligmaker der wereld, (Joh. IV: 42. VI: 69. XI: 27. VIII: 24. XIV: 11. XVII: 8) „en op grond daarvan aan Hem zich toevertrouwt, (Joh. XI: 27. VIII: 24. XIV: 11. XVII: 8), „om door de innigste vereeniging met Hem, zijne goddelijke levenskracht en zijnen geest „zich zelfstandig eigen te maken, gelijk de rank, die met den wijnstok verbonden is, bloeit „en vrucht draagt", (Joh. XV: 1 vv.), et p. 148: „Ware het *geloof* in Protestantschen „zin, even als bij de Socinianen en Roomschgezinden, niet anders dan *autoriteitsgeloof*, een „bloot *verstandelijk voor waar houden*, hetzij op het *gezag* der kerk, hetzij op dat des „bijbels, dan ware de stelling, dat *alleen* het geloof regtvaardigt, der goddelijke heiligheid „onwaardig. Nu echter volgens het Protestantisme het geloof de *kiem*, de *wortel*, de *potentia* „is van 's menschen geheele godsdienstige leven, en zich uit zijnen aard niet anders, dan „in de werken der liefde openbaren kan (Heid. Kat. vr. 64), nu wordt het eene miskenning „van het ware begrip des *geloofs* aan hetzelve nog iets ter onzer regtvaardiging bij God „te willen toevoegen." — Nec possum, quin his addam praeclarum Luckii effatum in „Schneideri *Deutsche Zeitschr.* caett. 1854. N°. 22. p. 187 sq.: „Man mag noch soviel „spotten über die sogenannte Pektoral-theologie, und allerdings macht das Herz allein noch „nicht den waren Theologen, aber der Kopf allein thut es auch nicht, am wenigsten der „bloss formelle Verstand und die allgemeine Menschenvernuft, sondern Kopf und Herz „zusammen, und der ganze geistige Mensch zusammen gefasst in dem Christlichen Bewusst- „sein und durch dieses historisch bestimmt. Wo diese harmonische Ganzheit und Bestimmt- heit des christlichen Lebens fehlt, da geht entweder das blosse Herz, oder der blosse Kopf „mit der Theologie durch, und es entstehen die Desorganisationskrankheiten, die nervösen

„Fieberzustände des Pietismus, des Mysticismus, der Orthodoxie und des Rationalismus, „welche einander hervorrufen, und wie im Wetteifer die Kirche stören und verderben."

130) Vid. mea *librorum Symb. Eccl. reform. Nederl.* ed. p. 402.

131) Vid. Ioh. VII: 16, 17. VIII: 12 coll. XII: 46, 47. XVIII: 37.

132) Vid. Matth. IV: 17, 23. V: 2. XI: 1. XIII: 3. Ioh. VI: 59. VIII: 1. 1 Ioh. I: 5 al.

133) Cf. omnino Ullmann, *Reformatoren vor der Reform.* I. *Vorr.* s. XVII sqq.

134) Cf. Ullmann, l. l. s. VI ubi: „Hätte dieses Drama", inquit, Reformationem intelligens, „nicht eine christlich-ächte, aus guter Quelle geschöpfte, und mit tiefer erfahrungs„mässiger Ueberzeugung festgehaltene Lehre, einen neuen gereinigten Glauben zu seiner eigent„lichen Grundlage gehabt, so wäre es ohne wahre innere Bedeutung, ohne sicheren Halt „gewesen und erfolglos vorübergegangen".

135) Praeclare Calvinus in Comm. ad Ioh. VII: 13: „ut in statu Ecclesiae", inquit, „bene ordinato locum non habet effrenis licentia, sic, ubi metu compressa tenetur omnis „libertas, ut vocem nemo mittere audeat, miserrima est conditio".

136) Sic Lucke in Schneideri *Deutsche Zeitschr.* caett. 1854. N°. 22. p. 179: »Die „evangelische Kirche und Theologie", inquit, „gedeihet allezeit nur, wenn sie auf dem alten „wahren Spruche steht: Theologus (theologia) in scripturis nascitur." — Iul. Muller, ibid. N°. 23. p. 214: „Die Stütze der evangelischen Kirche ist und bleibt das Wort Gottes, „welches alle Ueberlieferungen der Kirche ohne Unterlass richtet und reinigt. Und eben „darum bedarf die evangelische Kirche in ihrem eignen Innern eines Gebietes, in welchem „diese nie versiegende schöpferischkritische Macht der göttlichen Offenbarung frei und unge„hindert wirken kann, dass die Quellen immer offen bleiben, aus denen die evangelische „Kirche den Ursprung ihres Lebens geschöpft hat. Diess ist das Gebiet der wissenschaft„liche Theologie." idemque in eodem diar. 1851. N°. 27 sq. — Schenkel in *Allg. Kirchen-Zeit.* 1854. N°. 104. p. 850 sqq.: „Ein Christenthum ohne Christus ist gerade so viel „werth, als ein Tag ohne Sonnenlicht." — Lebendiger Glaube an Chr. J., eine Erneuerung „unserer Theologie und unseres Kirchlichen Lebens aus dem Worte Gottes, der heilige „Schrift heraus, — durch den heiligen Geist, — das wäre es, was uns helfen könnte. — „Aus der ewigen Substanz des geoffenbarten Gotteswortes, aus der heilige Schrift und ihrer „freien Aneignung in lebendigen Glauben an den Sohn Gottes kommt uns allein Licht, „Kraft, Heil und seliges Leben. *Suchet in der Schrift*, ruft uns unser Herr und „Meister zu, sie ist's, die von mir zeuget, (Joh. VI:" leg. V, „39). Das ist der einzige „Weg, um hinanzukommen zu *einerlei* Glauben und Erkenntniss des Sohnes Gottes, und „ein volkommener Mann zu werden, caett. (Eph. IV: 13). Wenn wir diesen Weg gehen, „dann werden wir auch der Aufforderung des Apostels Folge leisten: Lasset uns rechtschaffen „sein in der Liebe, und wachsen in allen Stücken an dem, der das Haupt ist, Christus." — Hagenbach in *Theol. Stud. u. Krit.* 1854. I. p. 7 sqq.: „die Reformation war Rückkehr „von — dem Autoritätsglauben im slechten zum Autoritätsglauben im guten Sinne", idemque alibi: „Die protestantischen Kirche würde sich selbst aufgeben, wenn sie die Schrift „aufgäbe." — Hundeshagen, in *Allg. Kirchenzeit.* 1852. N°. 139 sqq.: „das Schriftprin-

„cip ist nichts anders, als der Protestantismus selbst." — „Haben die Reformatoren in der „Hauptsache die Schrift nicht richtig ausgelegt, so ist mit dieser Ueberzeugung dem Pro„testantismus sein religiöses Fundament abgesprochen, und haben andererseits wir kein Ver„trauen mehr zu der freien Schriftforschung, so ist auch mit dem Aufhören dieses Ver„trauens dem Protestantismus sein religiöses Fundament entzogen." caett. — PALMER, ibid. 1854. N°. 155: „Wer unter allen Theologen seit der Reformation hat die Grundprincipien „der evangelische Kirche, das Princip des allein normativen Ansehens der heil. Schrift und „das Princip der Rechtfertigung durch den Glauben, aus welcher in ihrer ehrlichen und „wahren Fassung die gesammte evangelischen Kirchenlehre in allen wesentlichen Punkten mit „logischer Nothwendigkeit folgt, dauernd zu erschüttern oder gar zu stürzen vermocht?" — Conf. et ULLMANN et UMBREIT, in *Theol. Stud. u. Krit.* 1855. I. p. 11 sqq.

137) Vid. *Conf. Belg.* art. VII. *Cat. Heidelb.* quaest. 21.

138) Vid. Ioh. III: 16. Cf. ULLMANN, l. l. p. 13 sq.

139) Vid. Rom. III: 23—28 al. 140) Vid. Epigr. LIX. Opuscc. t.I I. p. 509.

141) Vid. eius Hom. 3 in 2 ep. ad Thess. c. III. p. m. 381.

142) Vid. *Corp. Reform.* ed. a BRETSCHNEIDERO, Vol. II. p. 629 sq.

143) Vid. *Loc. Theol.* ed. 1. a. 1521. p. 8, ed. l. Conf. et CALVINUS, qui *Instit. rel. Christ.* L. I. c. XIII. § 21, in exponendo loco, qui est de Patre, Filio et Spiritu s.: „equidem," inquit, „hic, si quando alias in reconditis Scripturae mysteriis, sobrie multaque cum moderatione phi„losophandum: adhibita etiam multa cautione, ne aut cogitatio, aut lingua ultra procedat, „quam verbi Dei fines se protendunt. Quomodo enim immensam Dei essentiam ad suum mo„dulum mens humana definiat, quae nondum statuere certo potuit, quale sit solis corpus, quod „tamen oculis quotidie conspicitur? Imo vero quomodo proprio ductu ad Dei usque substantiam „excutiendam penetret, quae suam ipsius minime assequitur? Quare Deo libenter permittamus „sui cognitionem. Ipse enim demum unus, ut inquit HILARIUS, idoneus sibi testis est, qui „nisi per se cognitus non est. Permittemus autem, si et talem concipiemus ipsum, qualem „se nobis patefacit, nec de ipso aliunde sciscitabimur, quam ex eius verbo," caett.

144) Sic e. c. NEANDER, *der h. Bernhard*, caett. p. 235 de ANSELMI sententia de satisfactione dicit: „die bei allen ihren Mängeln doch aus der Tiefe des christlichen Bewusstseins „und Christlicher Anschauung geschöpft ist"; et SCHENKEL, ne plura afferam, in *Cens.* l. DE WETTE, *das Wesen des Christl. Glaubens*, in *Theol. Stud. u. Krit.* 1847. II. p. 468 sqq. ad quaestionis: „Ist die stellvertretende Genugthuung Christi bloss als ein subiectiver Vorgang „im *Menschen*, oder als eine obiective Thatsache in *Gott selbst* aufzufassen?" partem posteriorem affirmando respondet, monetque: „Der eigentliche Zweck der Sühne war gewiss Aus„gleichung und Wiederherstellung der durch die Sünde verletzten Harmonie des Guten. In „dieser Beziehung hat die Anselmische Genugthuungslehre ihre unwiderlegliche Wahrheit. „Anselm hat nur darin geirrt, dass er die Genugthuung in das Gebiet eines gewöhnlichen „Rechtshandels herabzieht und so einen kunstlichen, aus der Processualistik hergenommenen „Rechtsfall aus ihr gemacht hat. Dass aber die beleidigte Gottheit wieder ausgesöhnt werden „müsse, das halten wir für die Grundlage aller Religion. — Immerhin geben wir dem Verf.

16

„gerne darin Recht, dass es falsch sey, die Versöhnung *nur* als einen Vorgang in *Gott* be- „greifen zu wollen, wie es falsch ist, anzunehmen, dass sie nur *in und mit dem Menschen* „vorgehe. Vielmehr muss die Versöhnung *sowohl in Gott als auch in Menschen* vorgehen; „die Sünde muss sowohl von Seiten Gottes *vergeben*, als im Menschen durch den Glauben „*getilgt* werden; und das kann, wie die Kirchliche Lehre *allein consequent* auseinandersetzt, nur „durch einen *Gottmenschen* geschehen. — *Die Versöhnung ist ein Geheimniss*, in dem für den „menschlichen Verstand die Göttliche Liebe mit der göttlichen Gerechtigkeit zu streiten scheint. „Dieses Geheimniss suchte Anselmus mit seiner Theorie gleichsam zu zergliedern, in seine „Theile aufzulösen; und es ist ihm nicht gelungen. Warum sollten wir das Geheimniss nicht „mit dem *Glauben* anerkennen, da es doch unserem innersten Bedürfniss entspricht", caett.

145) Vid. 1 Cor. XIII: 12.

146) Vid. Ioh. VIII: 39, 56. Matth. XXII: 31, 32. Rom. IV: 1—5, 9—24. Gal. III: 6—9, 14—18, 29. Hebr. XI: 8—19. Iac. II: 21—23.

147) Valet hoc de CHRISTI discipulis, ipso hac in terra degente; de tribus hominum millibus, Pentecostes die, ad eius castra conversis, Act. II: 40 sqq., de aulico Aethiopico, Act. VIII: 26 sqq., de CORNELIO, Act. X, de aliis.

148) Egregie COLUMBAN sec. NEANDER, *Denkwürdigkk.* caett. II. p. 163, monebat: „dass „wenn nur erst Alle als Kinder Gottes durch die Gemeinschaft der Liebe und die Einheit des „evangel. Sinnes mit einander verbunden wären, aller streit sich leicht werde beilegen lassen."

149) Praeclare AUGUSTINUS, in Ps. XXXII. *Enarr.* III. § 29. Opp. t. IV. p. 296 A. „Tunc esse desinent," inquit, „fratres nostri, si desierint dicere: *Pater noster.*"

150) Vid. Philipp. III: 15. 151) Vid. Act. XVI: 30.

152) Vid. N. C. KIST, *Oratio de religionis Christianae indole practica, uti antea semper, sic omnino hodie multum neglecta,* habita d. 9 m. Febr. a. 1852. L. B. 1853.

153) Eph. IV: 15. 154) Ioh. XVII: 20, 21.

155) Iuvat hic addere hoc WERENFELSII *Epigr.* Opp. t. II. p. 502. *Epigr.* XXVII:

O utinam terris pietas antiqua rediret,
Simplexque et nondum litigiosa fides!
Relligioque foret non bella irasque fovere,
Quae Christi lacerant, heu sine fine! gregem.

— — —

Sed cordis probitas divini maxima cultus
Pars foret, et recti non simulatus amor:
Et Christum puro et sincero corde vereri,
Seque adeo tota tradere mente Deo.

156) Vid. G. I. MULDER, *Redevoeringen, den 27en en 28en Maart* 1854, *bij gelegenheid der overdragt van het Rectoraat aan de Hoogeschool te Utrecht, uitgesproken*, p. 50.

157) Vid. mea *Or. de germano Philosopho, optimo Theologo*, hab. a. d. 8 Dec. a. 1836, p. 83.

158) Vid. G. I. MULDER, l. l. p. 62. 159) Vid. eius l. *de Senectute*, c. XIX.

160) Vid. Or. pro ARCHIA *poeta*, c. I. 161) Vid. G. I. MULDER, l. l. p. 55.

# ACTA IN SENATU

**A°. 1854—1855,**

RECTORE HENRICO EGBERTO VINKE,
GRAPHIARIO LUDOVICO CHRISTIANO VAN GOUDOEVER.

---

Die 28 m. Martii. Rector Magnificus GERARDUS IOHANNES MULDER a Senatu Amplissimo in cathedram ductus, habita oratione *de rebus, quae Academiae, ipso Rectore, evenerunt prosperis et adversis*, datum sibi successorem proclamat et salutat Virum Clar. H. E. VINKE.

Die 22 m. Iunii. Vir Doctissimus BERNARDUS TER HAAR, Theol. Dr. et Euangelii apud Amstelodamenses Interpres, Decreto Regio d. 2 m. Martii Theologiae in hac Academia Professor Ordinarius creatus, munus auspicatus est, habita oratione *de historiae ecclesiasticae et theologiae moralis studio, his maxime diebus arcte coniungendo.*

Die 19 m. Iulii. Leguntur Literae Curatorum diei 8 m. Iulii, quibus cum Senatu communicatur Viro Clar. G. I. MULDER Decreto Regio scholarum habendarum vacationem dari, et Curatores pro potestate ipsis eodem decreto concessa adiutores Clar. MULDERI designasse I. G. GUNNING, Chemiae Lectorem, C. L. VLAANDEREN et A. C. OUDEMANS.

Die 14 m. Februarii. Rector ad Senatum defert, e Literis a Curatoribus datis apparere, Virum Clar. I. C. Swyghuisen Groenewoud propter aetatem septuagenariam Decreto Regio a die 1 m. Ianuarii a. 1855 rude donatum esse.

Senatui placet honoris causa summos in Medicina honores conferre in Virum Doctissimum Petrum Bleeker, ex oppido Zaandam, Matheseos Magistrum Philosophiae Naturalis honoris causa Doctorem et Medicum militarem in Insula Iava primarium.

Designantur quatuor viri, e quibus a Rege Augustissimo Rector in proximum annum eligatur:

| | | |
|---|---|---|
| Ex Ordine | Iuridico | I. van Hall. |
| 〃 | Phil. Theor. et Lit. Hum. | A. van Goudoever. |
| 〃 | Medicorum | L. C. van Goudoever. |
| 〃 | Math. et Phil. Nat. | P. Harting. |

Designantur etiam quatuor viri, e quibus Senatus Academici Graphiarius eligatur.

| | | |
|---|---|---|
| Ex Ordine | Theologico | H. E. Vinke. |
| 〃 | Iuridico | A. C. Holtius, loco Clar. van Hall. |
| 〃 | Phil. Theor. et Lit. Hum. | A. van Goudoever. |
| 〃 | Math. et Phil. Nat. | C. H. D. Buys Ballot. |

Assessores constituuntur:

| | | |
|---|---|---|
| Ex Ordine | Phil. Theor. et Lit. Hum. | L. G. Visscher. |
| 〃 | Medicorum | L. C. van Goudoever. |
| 〃 | Math. et Phil. Nat. | Th. G. van Lidth de Jeude. |
| 〃 | Theologico | B. ter Haar. |

# ORATIO

DE

## HISTORIAE ECCLESIASTICAE ET THEOLOGIAE MORALIS STUDIO, HIS MAXIME DIEBUS, ARCTE CONIUNGENDO,

QUAM HABUIT

BERNARDUS TER HAAR,

THEOL. DOCT.,

A. D. XXIII M. IUNII A. MDCCCLIV,

QUUM ORDINARIAM THEOLOGIAE PROFESSIONEM IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA SOLEMNI RITU AUSPICARETUR.

ACADEMIAE RHENO-TRAIECTINAE CURATORES! VIRI AMPLISSIMI! QUIQUE HIS AB ACTIS ES, VIR CONSULTISSIME!

MAGNIFICE ACADEMIAE RECTOR!

QUI IN PROVINCIA ET URBE RHENO-TRAIECTINA AUCTORITATE ESTIS CONSPICUI, VIRI SPECTATISSIMI!

QUARUMVIS ARTIUM ET DOCTRINARUM PROFESSORES! VIRI CLARISSIMI! — LECTORES, DOCTORES, MAGISTRI! VIRI DOCTISSIMI, ERUDITISSIMI!

LITTERARUM SACRARUM INTERPRETES! IN QUORUM NUMERO NONNULLI QUONDAM ACADEMIAE SODALES VEL COLLEGAE MIHI FUISTIS CONIUNCTISSIMI! VIRI PLURIMUM VENERANDI!

QUI HAC IN ACADEMIA BONIS ARTIBUS OPERAM NAVATIS, IUVENES PRAESTANTISSIMI! COMMILITONES SUAVISSIMI!

VOS DENIQUE OMNES, QUOTQUOT ADESTIS, CIVES ATQUE HOSPITES, SUO QUIQUE LOCO HONORANDI, AUDITORES EXOPTATISSIMI!

Si quis vestrum, Auditores Humanissimi! iam ante suspicatus est, me, quum hanc cathedram adscenderem, gravissimae veluti molis onere pressum, valde commotum ac perturbatum fore, hunc vera auguratum esse et mentem animumque meum, hac ipsa hora, bene perspicere, lubenter concedo ac profiteor. Nec sane video, cur hanc animi commotionem et perturbationem celare vel dissimulare frustra studeam, quam mei inviti vultus et vox agitata cuiquam, oculos atque aures in me convertenti, satis superque proderent. Si enim vel loci vel muneris, quod capessendum est, dignitas Oratori aliquid timoris iniicere potest, Rheno-Traiecti, in amplissima bonarum artium sede, doctissimorum virorum iuvenumque lectissimorum corona stipatus — magna insuper hominum cuiusvis ordinis et loci adstante

caterva — dicturus sum. Ex honorificentissimo Regis decreto Professorum numero adscriptus atque in hanc sedem evocatus, cum Historiae Ecclesiasticae tum Theologiae Moralis provinciam demandatam mihi video; quarum disciplinarum studia quo pluris faciam, eo magis me perturbet necesse est insignis, quae ad hoc requiritur, doctrinae atque eruditionis copia. Sunt alia quoque, quae in auspicando hoc munere metum augeant. PHILIPPUM MELANCHTHONEM, summum Theologum, eundemque in omnibus humanioribus litteris atque artibus nemini secundum, quum tener adhuc iuvenis in Professorum ordinem reciperetur, statim Orationis Inauguralis suae praestantia Latinique sermonis elegantia auditorum omnium aures atque animos adeo demulsisse sibique devinxisse legimus, ut hi tenerae eius aetatis prorsus obliti, laetissimam de ipso spem atque exspectationem (non vanam profecto illam!) animo conciperent. At quonam animo (haud arroganter hoc a me dictum existimari velim — magna componere parvis liceat!) at quo tandem me animo esse censetis, quum haec recordor, quumque ad meam aetatem iam provectiorem et sermonis mei egestatem mens mea vel cogitatio redit. Etsi enim, quum ipse adhuc iuvenis studiis operam navarem, Latine scribendi et loquendi haud prorsus ignarus vel insuetus fuerim — scilicet hoc turpe ac dedecori censendum fuisset discipulo e Lennepii scholis profecto — nunc tamen, cum, post Academicum stadium decursum, viginti, et quod excurrit, anni praeterlapsi sint, hunc Latini sermonis usum mihi prorsus in desuetudinem abiisse — quisque — vel me tacente — satis intelliget, et mihi ingenue illud confitenti facile condonabit. Accedunt eximia plane erga disciplinas illas, quas docendas ac tractandas suscepi, ROYAARDSII merita. Quae quanta et qualia fuerint ipsa mortem eius lugens agnovit Academia Traiectina. Quod et vos prae aliis compertum et perspectum habetis, Viri Clarissimi! qui desideratissimum virum tam diu fraterno amplexi estis amore! et vos, egregii Iuvenes! qui ROYAARDSII discipulis vos quoque annumerandos esse recte gloriamini, et dilectissimi Praeceptoris imaginem et memoriam, haud unquam perituram, veluti in cordis penetralibus reconditam servatis, ad rogum usque pio amore colendam! Quid denique commemorem temporum, quae vivimus, conditionem, ingravescentibus in dies litibus, tam commota et tam perturbata, quae Academici muneris, quod mihi imponatur, onus, semper grave illud ac

difficile, gravius etiam quam alias ac difficilius reddant. Quae omnia si quis animo perpenderit, haud facile me affirmantem, moestum ac tremebundum me hanc cathedram adscendisse, dissimulationis vel affectatae et fucatae modestiae accusaverit.

Nec desunt tamen, quae ad animum demissum erigendum, quin etiam dulci quodam laetitiae sensu perfundendum, egregiam vim habeant. Quamquam enim omni disciplinae, si qua ad Theologiae studia pertinet, permultum utilitatis atque emolumenti inesse intelligo, ea tamen, quae in Religionis et Societatis Christianae Historia cognoscenda, enarranda, tractanda versatur, eximia quadam laude atque industria digna mihi videtur; si illam saltem Historiae tractandae viam sequaris, quae minime nuda ac tersa enarratione absolvitur, sed quae etiam magnos rerum flexus ac mutationes sequitur et considerat, eorumque caussas atque effectus exponit; verbo dicam: illam Historiae tractandae rationem, quae vere Pragmatica dici potest, quae Polybium patrem atque auctorem habuit, quam e Brittannis maxime Robertsonus et Gibbonus, e Germanis Heerenius, Planckius, ut alios mittam, aequalibus suis commendarunt, cuiusque in hac nostra patria Heusdius ille vester, et genuinus ac germanus eius discipulus Royaardsius felicissimi fuere cultores. Hic nimirum Historiae ita tractatae est fructus longe uberrimus, quo nihil dulcius, nihil iucundius, nihil utilius excogitari potest, ut non solum hominem ipsum in scena prodeuntem atque agentem videamus, sed sapientissimi Dei Moderatoris Christique Regis gubernationem veluti in speculum intuentes, summa veneratione atque admiratione abripiamur; unde sequitur, illum qui tantarum rerum cognitionem discipulis suis impertiat — in quo Borgerus summum Historici munus posuit — iure meritoque administrum dici ac veluti praeconem Providentiae divinae. Quidni igitur laeter, A. A! eiusdem Providentiae numine ac singulari Dei erga me favore mihi contigisse, ut in hac disciplinarum parte et regione, quam semper in deliciis habuerim, totus degere, totus versari possim, vitaeque tabernaculum collocare mihi liceat.

Quod quum dico, nolite putare de altera demandatae mihi provinciae parte minus honorifice a me iudicari, vel me eorum probare iniquitatem, qui vel Exegesin, vel Dogmaticam vel Historiam tanquam Theologiae reginam laudibus extollunt, sed Theologiam Moralem vel Ethicen

17

Christianam veluti ceterarum ancillam et pedissequam spernunt et vituperant. Longe secus est. Theologiam moralem, quae non solum externos mores sed omnem spectat hominem internum; quae Anthropologiam, Philosophiam, Historiam complexa, fere omnes Theologiae disciplinas in auxilium vocat, et prorsus intactam relinquit nullam, perquam arduam sed haud minoribus quam Historicum studium laudibus dignam, et, si fines ac fructus respicias, nemine in sororum consortio inferiorem esse habendam asseverare nullus dubito.

Quid? quod in Ethicam Christianam verissime quadrant, quae de Philosophia Veteres praedicarunt; eam opes nobis recludere longe ditissimas, quae non furto eripi, non incendio absumi, non naufragio absorberi possunt, quaeque certam et rectam viam commonstrant, ad assequendum summum illud bonum, quo cetera omnia continentur. Quid multa? Quam alienum iniquum istud, quod redargui, de Theologia Morali iudicium a mea sit sententia, spero fore ut et ipsa muneris, quod capesso, professio et haec mea qualiscunque Oratio demonstret. Nimirum! argumentum orationis quaerens, illud prae aliis, quae magis etiam allicerent, eligendum esse duxi, quod utrumque studium, in quod toto pectore incumbam, complecteretur. Dicam igitur: *de Historiae Ecclesiasticae et Theologiae Moralis studio, his maxime diebus arcte coniungendo.* Quod cum iam aggrediar, vos omnes, Auditores Humanissimi! quotquot adestis, ut ingenii mei ac dicendi mediocritatem, ea quae in vobis est, humanitate, benevolentia ac patientia sublevetis, etiam atque etiam rogatos volo.

---

At, cum iam in eo versetur nostra oratio, ut ad argumentum, quod tractandum putavi, propius accedam: ecce nobis occurrunt, qui mihi obiiciant: vide quî tu rem tuam bene agas, qui perperam connectis vel potius permisces et confundis dispares Theologicae disciplinae partes, quae si minus sibi invicem adversentur, toto coelo a se distare et differre videantur; cui dubio ut respondeam forsitan hoc unum proferre sufficiat, e notissimo CICERONIS dicto "cunctarum artium ac disciplinarum commune quoddam esse vinculum" atque, "uti omnes naturae partes sunt coagmentatae inter sese

et arctissimo quodam nexu cohaerent," sic certo certius nullam esse Encyclopaediae Theologicae partem, cuius cum ceteris huius Disciplinae partibus non communis quaedam sit ac necessaria cognatio.

Ut vero nemo haec a me dicta in sensum a mea mente alienum accipiat, quid velim paulo accuratius definire lubet. — Et sane haud inficior Historiae Ecclesiasticae et Theologiae Moralis disciplinas, singulas ad scholae diligentiam exactas, suisque cancellis circumscriptas, diversas omnino spectare Theologiae partes, adeoque in scholis seorsim esse tractandas. Hoc duntaxat in mente habui, has Theologiae partes ita esse comparatas, ut altera ab altera minime sit aliena, sed potius mutuo quodam cognationis vinculo sint coniunctae; ita quidem ut una alteram illustret, altera alteri mirifice prosit atque opituletur; adeoque in utriusque studio neque hoc illi esse anteponendum, neque in hoc illove segnius, sed omnino ita esse versandum, ut illud huius auxilio magno sine damno carere non posse, hoc ab illo permultum praesidii atque ornamenti mutuari, probe teneamus. Quod ubi demonstravero, operam non perdidisse mihi videbor probare studens *Historiae Ecclesiasticae* ac *Christianae Ethices* studium arcte esse coniungendum. Cur vero talem utriusque studii coniunctionem *his maxime diebus* bene animadverti omnibusque Theologis vel Theologiae studiosis curae cordique esse velim — de hoc postmodum agemus.

---

Agite igitur, A. A. H. H! et primum de Theologiae Moralis ad Historiam Ecclesiasticam bene tractandam atque adhibendam usu et fructibus videamus!

Arctissimum illud, quod utramque disciplinam coniungat, cognatonis vinculum, iam in eo, ni fallor, cernitur, quod utrique, si rem ad vivum resecueris, idem esse consilium reperies. Nimirum Historia Ecclesiastica bene tractata atque adhibita, aeque ac Theologia Moralis, morum praeceptrix, vitae vere Christianae magistra sit oportet. Atque hoc paulo uberius explicare liceat!

Ecquis Litterarum Sacrarum tam inscius est, ut ignoret vel negare sustineat, Iesu Christo, optimo hominum Conservatori, quum Societatem his in terris

conderet, quae iure meritoque Regnum Coelorum audit, pro singulari ac plane divino, quo humanum genus est amplexus amore, hoc morale ac sublime fuisse consilium: ut cunctos homines, quotquot ipsi nomen darent ac fidem haberent, morte sua redemtos atque a teterrimo servitutis iugo liberatos, ad novam mentem animumque informaret, in veram libertatem, in sui Deique similitudinem eveheret, eosque aeternae felicitatis redderet participes. — Quicunque autem Theologiae Moralis studii amore imbutus ad Historiam Ecclesiasticam accedat, haud dubie id imprimis aget, ut bene indaget: quatenus Societas Christiana per varios temporum casus ac vicissitudines huic morali et sublimi IESU consilio satisfecerit. Et sane Religionis Christianae moralem vel, si vis, practicam indolem omni fere tempore conspicuam fuisse, saltem numquam prorsus latuisse, Historia teste, eademque duce, satis luculenter nobis apparebit.

In memoriam revocate, quaeso, A. A! primi aevi CHRISTI sectatores, a foedissima, quae ubique terrarum invaserat, morum depravatione immunes, sanctitate, fraterno amore, omni virtutum genere conspicuos! Et quorsum oculos convertatis pulcherrima pietatis, virtutis, constantiae, ne dirissimis quidem suppliciis fractae vel labefactatae, vobis proposita videbitis exempla. Quid POLYCARPUM, quid sacrum Martyrum agmen dicam, qui, etsi haud pauci eorum perperam virtutis culmen in martyrii laude posuerint — ad pyram et crucem usque CHRISTI amore incensi atque inflammati vita ac morte se non solum CHRISTI sectatores sed etiam imitatores praestiterunt? Quid AMBROSIUM, AUGUSTINUM, GREGORIOS, CHRYSOSTOMUM memorem, intaminatis fulgentia honoribus Ecclesiae lumina, quorum nomina etiamnum per omnium ora volitant? Quid BERNARDUM illum *Clarevallensem*, qui, monachicae licet virtutis studiosior, tam vere pium se vita ac scriptis probavit, ut vel hunc vel neminem sanctorum corona, qua eum ornavit Ecclesia, dignum iudicemus. Quid Valdenses priscorum Christianorum imaginem vita et moribus ad vivum referentes, ut probem qualis et quanta, medio etiam aevo, ad excolendos mores, ad ipsum animum humanum emendandum religionis Christianae fuerit vis et efficacitas? Quid? quod et hanc in ipsis sectis, quae Haereticorum vel Schismaticorum nomine tanquam atro carbone in Historia notatae sunt — Montanistas, Donatistas, Albigenses dico — non agnoscere non possumus;

quod et hanc quamvis absconditam vel nebulis obductam, in illis erroribus studiisque, quae CHRISTI Apostolorumque menti admodum contraria dixeris — Monachorum ac Stylitarum vitam asceticam, Flagellantium insanos furores, Mysticorum somnia cogito — haud prorsus desideramus. Et iam, quum fugatis nebulis laetior e tenebris affulgeret dies — ipsam sacrorum instaurationem e sensu morali, iam pridem altissimo somno oppresso, sed demum expergefacto, originem suam traxisse et laetissima cepisse incrementa, Historia bene perspecta nos docet. Neque solum reformationem, a LUTHERO vel ZUINGLIO inchoatam, hanc moralem vel practicam indolem in fronte gessisse, sed CALVINUM ipsum, haud minus vitae morumque reformatorem atque emendatorem, quam Dogmatices acerrimum propugnatorem et vindicem esse dicendum — quisque Historiae indagator a partium studio alienus lubenter nobis concedet. Quid plura? Quicunque in Theologiae Moralis atque Historiae Ecclesiasticae studium pariter incumbit, hic, ut opinor, in Societatis Christianae Historia tractanda aliisve tradenda NEANDRI maxime vestigiis insistet, atque in omni Historia, in qualibet Religionis Christianae formae varietate, et quovis tempore, luculentissimum, unde huius Religionis vis atque indoles maxime moralis appareat, haud frustra sibi quaeret documentum.

At quamvis NEANDRI consilium, id agentis, ut Historia teste ac vindice, Religionis Christianae genuina eluceret praestantia, summopere laudamus, nescio tamen an iis assentiendum sit, qui egregium Virum in inquirenda Historia aliquantulum genio indulsisse, et pro nativa indolis suae mansuetudine, optima quaevis sperante, interdum de hominibus et rebus mitius quam verius existimasse censeant. Quidquid huius rei est, cavendum nobis esse ne cuncta vel nimia in Historia laudando cuidam partium studio inservire videamur probatione vix indiget. Sed ab hoc quoque sedulo sibi cavebit, quicunque Historiae Ecclesiasticae atque Ethices Christianae studium arcte coniunxerit. Ubivis in Historia, qua late patet, is videat necesse est, quantopere abstracta rerum divinarum contemplatio, abstrusiorum dogmatum inquisitio, atque arcana Dei rimandi et perscrutandi studium cum Theologiae Morali tum morum emendationi ipsi et vitae vere Christianae nocuerint. Dolebit, dolebit, inquam, omni fere tempore extra atque intra Ecclesiam plus philosophatum esse scholae quam vitae, et sectatores

Christi ad Religionis Christianae practicam indolem multo minus attendisse quam huius Religionis dignitas postulet et vitae salus exigat. Quid referam Gnosticorum in Oriente late sparsas familias? Manichaeorum Aeones et Pleromata? Neoplatonicorum Christi doctrinam veluti in Procrustis lecto ad suam Philosophiam adaptandi et torquendi conamina? Num testes advocem Monarchianorum, Arianorum, Apollinaristarum, Nestorianorum, Monophysitarum rixas, quae Muhammedi facilem in Oriente pararunt victoriam? Num moestas renovem querelas de litibus acerrimis, post instaurata sacra inter Protestantium familias denuo exortis, quae laetissimam Reformationis segetem vastarunt? At taedet haec in memoriam revocare, atque eo magis his supersedere licet, cum Clarissimus KISTIUS ante biennium, quum regundae Leidensis Academiae munus iterum poneret, Religionis Christianae indolem practicam male ac multum esse neglectam, qua est sagacitate et doctrinae ubertate, in variis Historiae periodis veluti digito monstraverit.

Nihil tamen iuvaret optime scire, quaecunque in Historia bene sint gesta vel merito in nostram reprehensionem incurrant, nisi huius rei cognitio, in practicos usus conversa, ad verae sapientiae virtutisque disciplinam referatur. Historia vere a Cicerone *lux veritatis* dicitur, sed eam ex eiusdem sententia *magistram vitae* esse probe tenendum est. At, si quis alius, ad hoc attendet quicunque utriusque studii arcte coniuncti pari amore ardet, neque hic ante in tractanda aliisve tradenda Historia bene suas partes se gessisse sibi persuadebit, quam et ipse animadverterit et discipulorum suorum animis inculcaverit, quaenam inde praecepta et nobis et tempori, quod vivimus, sint derivanda; quinam inde ad vitam moresque regundos atque emendandos colligendi sint fructus. Hac ratione tractata societatis Christianae Historia — quod etiam in spe ac votis habuit NEANDER, quum eiusdem Historiae conscribendae consilium animo conciperet — experientiae ac pietatis Christianae erit optima schola, unde egregiam petamus disciplinam bene beateque vivendi. Sic demum eadem Historia, aeque ac Theologia Moralis, vere dici poterit *vitae Christianae magistra* morumque moderatrix.

Iam semel atque iterum AUGUSTI NEANDRI nomen huic orationi intexui, et mihi temperare non possum, quin immortalia eius merita cele-

brem, quamvis summum Virum qualibuscunque meis laudibus longe esse maiorem penitus persentio. Historiam Religionis et Societatis Christianae iam dudum bene multis dumetum quoddam satis late patens at aridum visum esse neminem paulo peritiorem fugit. Hinc factum, ut nulla fere fructuum, quos gesserat ager, ratione habita, in illo solum vepres ac spinas anxie nimis et cupidius quaererent rerum ante gestarum indagatores et perscrutatores. Quod non solum in Centuriatoribus Magdeburgensibus, sed etiam in Spittlero, Henckio, aliisque egregiis ceteroquin viris, reprehendendum esse recte, ut opinor, monuerunt Viri docti, qui Neandro parentarunt. Neander vero plane diversam haec tractandi viam et sibi sequendam putavit et aliis commendandam. Ubivis in societate Christiana Coeleste illud Regnum ob oculos habens, omnibus terrenis regnis et societatibus humanis longe sublimius et stabilius, omne illud ex Historia veluti aurum e terra eruendum atque in media luce ponendum curavit, quidquid divinae religionis vim beneficam ad miserorum mortalium animos consolandos atque emendandos patefaceret, quidquid facile in practicum usum converti posset adeoque vitae inserviret vere Christianae. Et tam feliciter rem suam egit, ut opere nondum perfecto et sibi et religioni, quam vita et scriptis tuitus est, monumentum condiderit aere perennius. Eat nunc aliquis et de meritis eius detrahens perfricata fronte altoque supercilio affirmet Neandrum totum internae vitae contemplationi deditum res externas parum curasse; eum iudicii acumine cedere Spittlero; ingenii ubertate, quae sales et lumina spargit, Hasio; in accuratissima fontium descriptione vel aestimatione Gieselero; vel eum in dictionis perspicuitate et stili elegantia Merleio, Hagenbachio, Bungenero minorem esse habendum; vel his omnibus concessis nullum horum coryphaeorum Neandro, Historicorum quondam principi, palmam erepturum, vel debitas id est summas laudes denegaturum esse persuasum mihi habeo! Favete pii Neandri manes! Tuam imaginem quo diutius intueor, eo magis te venerari, admirari, adamare animus iubet. Faxit Deus, ut haec tua imago mihi semper ita obversetur, ut hanc contemplando, te ducem sequendo, tuaque scripta nocturna diurnaque manu versando, omnes, qui meas scholas adeant, reddam sapientiores, meliores, vere Christianos, atque ipse in dies sapientior meliorque evadam.

Si, hisce enucleatis, satis constat de Theologiae Moralis studio ad Historiam Ecclesiasticam bene tractandam atque adhibendam usu et fructibus — spem prae me ferre licet, A! A! fore ut vos et nunc assentientes habeam asseverans atque efficere conans: „Historiae Ecclesiasticae studium ad doctrinam morum bene explicandam et rite aestimandam esse efficacissimum." Profecto et hic satis latus huic orationi se ostendit campus. Ne tamen in illo perlustrando vestra attentione, benignius mihi concessa, abuti videar, brevitati studebo.

Quanti Historiam eiusque usum et fructus in Theologicis fecerit Royaardsius, cum omnis eius institutio optime declaravit, tum ipse in Oratione illa, quam dimidiato saeculo in finem vergente habuit, ex hac ipsa Cathedra elocutus est. Meministis illum Historiae dignitatem vindicantem atque eius vituperatoribus his respondere verbis: „Audio, at quae reponam plura habeo; unum illud regero: absque Historiae ope nullam facile disciplinam recte pertractari. Historia facem praefert singulis sane disciplinis Theologicis; illius nisi auxilium imploremus, nulla rite excolatur. Theologia vere liberalis. Haec illustrat omnem illum orbem Theologicum. Haec cavendum docet ab erroribus, quibus indulgent dogmatisantes et philosophantes contemplando. Haec in iustam nos ducit viam. Haec hodierna et futura a praeteritis divelli non posse, quippe e seminibus antea sparsis fructus esse ortos, quos hodie animadvertimus, serio monet." — Ita Royaardsius. Et quod vir ille egregius de Theologia Historica, ex omnuim consensu, penes quos hac de re iudicium est, vere dixit, id de Historiae in morum doctrina explicanda atque illustranda multiplice et vario usu verissime praedicari posse arbitror; ut inde appareat, quomodo notiones morales, quae humanae naturae divinitus sunt inditae, pro varia temporum et populorum indole sese formaverint, in maturitatem magis magisque adoleverint, donec religionis Christianae ope perfectionis veluti culmen attingerent. Quod cum bene perspicerent Wettius, Schwarzius, alii, in hac disciplina exponenda Historicam praesertim viam et rationem esse ineundam exemplo suo probarunt, aliisque commendarunt.

Uti autem aliarum Religionum cognitio egregie eo valet, ut praeclara Euangelii indoles et plane singularis Christianae Ethices praestantia sole

clarius enitescat; sic Historia Ecclesiastica sola nos edocere potest, quomodo Iesu Apostolorumque institutio moralis, per seculorum decursum, a Christi sectatoribus sit accepta, explicata atque adhibita; quam variam, pro populorum et temporum, ingenii atque opinionum diversitate, Ethice Christiana induerit formam; quid Romano-Catholicorum inter et Protestantium, Lutheranorum et Reformatorum, Scholasticorum et Mysticorum, Iansenistarum et Iesuitarum doctrinam moralem discrimen intercedat; quos denique casus, sive prosperos seu adversos, Theologiae Moralis studium, ab illo inde tempore, quum adhuc in incunabulis versaretur, ad hunc usque diem expertum sit.

Et quantopere talis Historica disquisitio Theologiae Moralis cultorem vel doctorem, qui hanc disciplinam tractandam aliisve tradendam hac nostra aetate suscipit, adiuvet, incredibile dictu est.

Nec admodum vereor A. A! quod ad partem *Historicam* attinet, ne illa, quae hucusque disputavi, in dubium vocari queant, at fortasse mihi occurrunt, qui in parte *theoretica* construenda vel tractanda Theologiae Moralis studium haud ita Historiae Ecclesiasticae ope indigere opinentur. Sed aut ipse egregie fallor, aut egregie falluntur, qui ita statuant, cum Historia et hic omnibus Ethices penetralia intrantibus facem praeferat atque optimam sternat viam. Quid? quod iam in introitu, ubi quaestio nobis est dirimenda; utrum haec nostra disciplina cum Theologia contemplativa vel Dogmatica coniunctim explicari debeat, ut veteri consuetudine receptum erat, an vero, uti post DANAEUM et CALIXTUM consuevit, seorsim tractanda sit, Historiam consuluisse iuvabit. Quid enim illa? „Videte" inquiet „quamdiu Christianae Ethices studium, quae iure suo disciplinae nomen sibi vindicat, in magnum scientiae veraeque religionis detrimentum fuerit spretum et neglectum!" Mox vero addet: „Cavete tamen ne necessarium vinculum atque arctissimum nexum, quo utraque disciplina copulatur, ita negligatis, ut quod Deus ipse coniunxerit prorsus divelli patiamini! A Christo ipso perfectissimo virtutis exemplo, et fide in illo posita, verae sanctitatis et vitae Christianae fonte, principium moralitatis esse repetendum (praeeuntibus non solum Apostolis sed omnibus fere primorum temporum doctoribus) facile nobis persuadebit. Sic quoque, ubi in principium vel fundamentum inquirimus, cui veluti aedificium

totius doctrinae moralis superstruendum sit, accuratior Historiae cognitio tutissimam nobis viam muniet. Denique de gravissimis, quae Anthropologiam spectant, quaestionibus — uti de libero hominis arbitrio, de natura peccati, de vitiositatis, quae genus humanum infecerit, labe — de quibus adhuc sub iudice lis est — haud dubie eo cautius et verius iudicabimus, quo maiorem atque interiorem cum AUGUSTINI, Scholasticorum, Reformatorum, iisque contradicentium adversariorum scriptis contraxerimus familiaritatem.

Si Theologiae Moralis pars theoretica multarum quaestionum difficultate premitur, pars *practica*, de qua itidem verbo agendum est, quae in singulis hominis Christiani officiis exponendis versatur, e multorum opinione nimia perspicuitate laborat. Qua de re iam suo tempore questus MURETUS multos esse tirones ait, qui tam communia et contrita esse, quae hic doceantur, ut ad ea percipienda doctore nihil opus sit; at, quamvis et hanc opinionem falsam esse omnes norunt, qui nostram disciplinam non tantum de limine salutaverint, sed paulo interius perspexerint; quomodo tamen cavendum, ne gravissimorum officiorum prorsus necessaria expositio, citius quam par est, e lassitudine taedium pariat. Et hic ad Historiam Ecclesiasticam provocandum et refugiendum esse existimo, quae suos nobis recludat thesauros, quorum ope Euangelii praecepta ubera praestantissimorum exemplorum copia exornentur atque illustrentur. Quidni etiam prisci aevi scriptorum testimonia, quidni Poëtarum (PRUDENTII, BOËTHII, FORTUNATI, AVITI), ubi moralia tractant, vocem audiamus? Sic mirum in modum rerum ubertatem et varietatem accrescere videbimus, et forte sperare licet, fore ut Theologiae Moralis pars practica et iis, qui iniquius de illa iudicent, nequaquam nudus atque aridus locus, sed amoenior hic et illic venustis Eloquentiae vel Poëseos floribus pictus et distinctus ager videatur.

Sed qualis et quantus Historiae Ecclesiasticae in Theologia Morali explicanda sit usus, id clarius etiam elucet in parte *ascetica*, quae nobis ostendit, qua via et ratione, quibusnam adminiculis in propositam sibi perfectionem moralem Christi sectator feliciter enitatur; quaenam maxime impedimenta virtutis et vitae vere Christianae obstent incrementis; quaenam cuivis, de animi salute sollicito, similitudinemque Dei et Christi piis su-

spiriis appetenti immineant pericula. Hic statim in oculos incurrat necesse est, non solum iucunditatis sed multo magis magnae, quam afferant, utilitatis caussa talia exempla ex Historia esse petenda. Hic eadem Historia praeceptricis atque admonitricis personam agens, ad cunctos, quorum non occlusae sint aures, vocem dirigit, eosque hortatur, ut bene attendant, ubinam ingenium humanum in Deo Christoque colendo maxime aberraverit; quaenam recta sit semita, in qua firmo atque indefesso pede tuto sit progrediendum, quid cane atque angue peius fugiendum sit. Sed iam me reprimam fas exigit. Verendum enim esset, ne positos huic orationi terminos egrederer, si diutius singulis immorari vellem. Videtis, uti spero, Historiae Ecclesiasticae studium ad doctrinam morum bene explicandam et rite aestimandam esse efficacissimum. Videtis utramque disciplinam alteram alteri mirifice prodesse atque opitulari, adeoque utriusque studium, ut utrique suus tribuatur honos et iustum statuatur pretium, arcte esse coniungendum.

---

Sed quorsum spectavit haec nostra oratio? — Nimirum eo, A. A! ut probe intelligatis, mihi quoque, ex meo ipsius iudicio, illud incumbere officium, ut utriusque studii exercitandi atque excolendi amore atque ardore imbuam horum generosa iuvenum pectora. Quod officium eo sanctius atque antiquius mihi videtur, quo magis animo et cogitatione perpendo, quid sibi requirat et postulet haec nostra aetas. Restat igitur ut quibusnam de caussis Historiae Ecclesiasticae et Theologiae Moralis studium *his maxime diebus* sit coniungendum, paucis exponam.

Hanc nostram aetatem, uti in ceteris, sic quoque in Theologicis disciplinis et studiis felices atque insignes progressus fecisse nemo facile inficias ibit. Quod si quis negaverit, hunc potius morosum temporis acti laudatorem, quam aequum horum temporum iudicem appellaverim. Ab altera vero parte concedamus oportet, altioris, quam dicunt Theologi, Critices molimine multa, quae olim ab omnibus satis firma et stabilia ac prorsus indubitatae fidei haberentur, adeo esse concussa et labefactata, ut

ipsum fundamentum, quo nititur Religio Christiana, nonnullis vacillare videatur. — Euangelii Historiam, si STRAUSZIUM, FEUERBACHIUM, BRUNONEM BAUERUM audias, vel nugarum et fabularum esse plenam, quibus ne mulierculae et pueruli quidem credant, vel saltem a carceribus inde ad calcem mythis esse accensendam, quis nescit? Quos si forte eo minus reformidandos esse existimes, quo maiore protervitate atque audacia in Euangelii veritatem et fidem Historicam sint grassati: ecce alii, haud spernendi Theologi, e Tubingensi schola profecti in aciem progrediuntur, qui Apostolicam, quae dicitur, aetatem suis armis aggressi iam Historiam quoque Ecclesiasticam ab eius primordiis denuo construendam atque ad aliam trutinam examinandam esse clamant. Et quanquam Religionem Christianam, quae ab acerbissimis hostibus petita e tot pugnis et praeliis victrix discessit, in hoc quoque certamine, Christo moderante Rege, salvam atque incolumem fore pro certo habeo et confido: in eo tamen, si quid video, omnes consentient prudentiores, coniunctis viribus atque armis ipsam Euangelii arcem esse defendendam. At videte hominum dementiam vel socordiam! Dum his nostris diebus extrinsecus hostium agmina ingruunt; dum, e multorum sententia, servile Hierarchiae Romanae iugum haud minus extimescendum Europae populis et societati Christianae imminet — Protestantes veluti Cadmaeos fratres in sua viscera saevientes videmus, ac si prorsus immemores essent illius dicti, quod STANISLAUM HOSIUM, acerrimum Hierarchiae Romanae propugnatorem prodidisse legimus; „Bellum Haereticorum pax est Ecclesiae! — Mordeant et comedant se invicem, ut eo citius a se invicem consumantur!" — Quod cum saepius mecum reputo, A. A! Hierosolymorum fere oppugnatorum et Zelotarum intus inter sese digladiantium furore vastatorum tristissima mihi obversari solet imago. In patria nostra acerbissimas lites dogmaticas, paene extinctas et suffocatas, denuo exarsisse animo dolemus. Et quisque veram patriae atque Ecclesiae salutem curans acerbissimo doloris sensu non affici non potest, videns et cogitans, tanquam navem turbulentis in undis, ita discordiis et vehementissimis opinionum in contraria ruentium fluctibus quassatam atque agitatam hanc nostram Ecclesiam. Iam vero si quaeritur, unde aegrotantis Ecclesiae sanatio exspectanda sit, vel quaenam tot malis et morbis ingravescentibus remedia sint afferenda, iterum in diversas partes, veluti in

oppositas sibi acies discedunt Christi sectatores. Alii, quos haud ita procul a Romano Catholicis distare facile agnoscas, in iis, quae ipsi e pueris edocti sunt, acquiescendum adeoque credendum esse iubent, quod credit Ecclesia, omnesque dissentientes coercendos vel expellendos esse autumant. Alii, licet ab omni vi dissentientibus inferenda abhorreant, auctores nobis sunt, ut his maxime diebus nos ad avitae Confessionis Palladium recipiamus, ne sectae nascantur e sectis et totum corpus Christi multa in disiecta membra nervis et capite destituta divellatur et dilaceretur. Alii, verentes ne libertas Christiana quid detrimenti capiat, cavendum esse monent ne iugum, quod maiorum humeri ferre recusaverint, denuo nostris humeris imponatur, neque divinis humana aequiparentur. Alii disruptis his vinculis omnia misceri et turbari queruntur. Alii denique veritatis aeque ac pacis amantissimi intra atque extra Iliacos muros peccatum esse haud negant, sed scientiae abusus scientiae usu esse tollendos existimant; a libera eademque pia et docta veritatis inquisitione nunquam intermittenda vel potius a Deo ipso, summo veritatis auctore eodemque Tutore, solum illud remedium mali esse sperandum atque implorandum arbitrantur. Et me maxime ab horum partibus stare eo lubentius fateor, quo apertius Historia nos docet, omnes hominum conatus ad sedandos animos et restituendam pacem — concilia, symbola, colloquia, henotica — vel minime suffecisse vel fausto ac prospero caruisse eventu. Quotquot autem, etsi laudabili ducti consilio tollendi Christianorum dissidia, a talibus remediis unicam Ecclesiae sperant atque exspectant salutem, admodum vereor ne idem illud experiantur, quod histrioni quondam in ludicro spectaculo, coram Carolo V eiusque aulicis habito, accidisse legimus. Hic scilicet, in scena prodiens et Leonis X personam agens vix vidit ignem, a Luthero incensum, quin huc illuc oculos vertens, unde aquam hauriat, ad incendium extinguendum quaerit. Mox duae urnae, quarum altera aqua altera oleo erat repleta, eum advertunt; et statim prosiliens has arripit, sed bonus ille et miser non aquam sed oleum igni infundit, et iam flammarum assurgentium adspectu perterritus, praeceps e scena se corripit atque aufugit.

Ne tamen haec mea dicta ita interpretemini, quaeso A. A! quasi ex mea sententia in praesenti rerum conditione nil boni vel laeti esset lau-

dandum, aut nihil prorsus ad auream pacem et tranquillitatem revocandam esset agendum et periclitandum. Immo vero multa esse, quae animum tristem consolentur atque ad laetitiam erigant, grato erga Deum animo recordamur. Etiamsi haec nostra tempora (quod cupidius quam verius a nonnullis factum) vix vel ne vix quidem Reformationis temporibus aequiparanda censeamus, et nunc tamen religionis, veritatis amorem, qua nihil sanctius et pretiosius sit habendum, in innumerorum animis experrectum esse, ipsae illae lites, quas dolemus, quas lugemus, quarum nos taedet et pudet, alta voce testantur. In tanto sententiarum divortio, in tot dissonantibus rixantium verbis, inter illos quoque, qui de quovis liberalioris ingenii Theologo iniquius iudicent, subinde non agnoscere non possumus testimonia et desideria mentis Deo Christoque dicatae, quae in coeli inhiat atque anhelat sanctitatem et beatitudinem. Et nunc bene multos — quidni dicam plurimos — reperiri Christi sectatores, uti Dei Christique, ita fratrum, uti veritatis, ita pacis amantissimos ex animo gaudemus. Cuncti denique, quotquot melioris mentis atque indolis sunt — licet diversis partibus, sectis, nominibus addicti — licet, si fidei capita quaeras, toto coelo a se invicem dissentire affirment, aut revera dissentiant — magis magisque tamen in eo consentiunt, nullam esse fidem Deo acceptam, nisi vita, factis moribusque comprobatam. Quid, quod etiam Pietismum cum flagrante doctrinae Ecclesiasticae tuendae studio haud minus flagrans vitae excitandae vere Christianae studium arcte coniunxisse, et, in oppugnandis et corrigendis omnis generis vitiis, in succurrendo lapsis et miseris, multisque aliis nominibus egregie de societate Christiana meritum esse lubentur fatemur.

Quae cum ita sint, A. A! magna me tenet spes, fore ut haec nostra aetas magis magisque perspiciat, vitam vere Christianam caput et princeps esse in religione; hoc quoque ipsius Iesu, optimi Servatoris, fuisse consilium sublime et longe saluberrimum, ut genus humanum ad virtutem, amorem et sanctitatem informaretur. Et quidquid metuant et reformident alii, hanc laetissimam spem nunquam mihi eripi atque ex animo evelli patiar, ita fore, ut Deo moderante Christique auspiciis ex hac turbulentorum atque agitatorum temporum commotione novus, idemque melior enascatur rerum ordo, quo humanum genus ad sanctitatem Deique similitudinem propius accedat.

Ad metam mihi propositam properare me sinite, A. A! Iam perspicitis, ut opinor, quibusnam de caussis Historiae Ecclesiasticae et Theologiae Moralis studium *his maxime diebus* arcte esse coniungendum asseveraverim. Si enim iterum quaeritur, quanam via vel quonam auxilio aegrotanti nostrae Ecclesiae sit succurrendum: alii quid respondeant et sentiant sibi viderint; equidem hoc interrogatus vix habeo, quod respondeam; dicam vero, quod sentio. Theologum, qui hisce diebus doctoris munus auspicatur, optime rei Christianae ac suae aetati consulere persuasissimum mihi est, Religionis Christianae indole morali illustranda et commendanda, adeoque Theologiae Moralis, eiusdemque vere Christianae, explicatione, nec minus practico Historiae Ecclesiasticae usu. Historia sic tractetur, ut norma morum optima, vitae Christianae dux et Magistra habeatur. Atque utinam haec nostra aetas Historiae vocem monitricem audiat atque auscultet, minime ut Cassandram incassum augurantem, vel Pythiam incerta de suo tripode oracula edentem, sed audiat tanquam Deum, tanquam Christum ipsum in illa loquentem. Theologiae Morali nimium neglectae suus stet honos, suum restituatur pretium, at sic excolatur, ut a Christo principium petat atque omnia ad Christum referat. Esto igitur, Theologiam Dogmaticam reginae instar esse colendam, ita regnet atque imperet et illa, ut posthabitis infructuosis litibus, maximi faciat maximamque curam gerat eorum, quae maxime spectant ad vitam. Omnes Theologiae disciplinae religioni et vitae adeoque Ethices Christianae consilio inserviant. Religio Christiana generis humani fermentum se probet. Cuncti denique Theologi, coniunctis viribus, omni cura et studio eo enitantur, ut accelerent laetissimum illud tempus, piis omnium cultorum Dei desideriis et precibus exoptatum atque imploratum, quo, sedatis rixis, compositis litibus, extinctis discordiae facibus, hoc aureum Pauli effatum: *vivo, sed egomet non amplius, at Christus in me vivit* unicum universae Ecclesiae superstes sit Symbolum!

---

Quod si autem ea felicitas mihi contigerit, ut qualicunque mea institutione futuri Sacrorum Antistites in utriusque studii amorem magis etiam incitentur atque exacuantur — hoc vobis acceptum referam, Viri Amplis-

simi! huius Illustrissimae Academiae Curatores! — Nimirum vestro insigni erga me favori Augustissimi Regis placitum debeo, quod me Theologiae Professorem creavit. Quos honores, quam singularem vestram erga me, alius Academiae alumnum, benevolentiam, quanti faciam, verbis eloqui prorsus nequeo; at gratum animi vobis devincti atque obstricti sensum magis factis studiisque vobis testificari et comprobare, quam verbis enunciare aut magna quaevis vobis polliceri, haud dubie e vestrum quoque sententia praestat. Audivistis, Viri Amplissimi! quantopere in obeundo hoc munere crucier et perturber magni illius Viri cogitatione et recordatione, in cuius locum me succedere voluistis; cui cogitationi si indulgerem prope abesset, quin deficiente prorsus mihi animo, ex hac ipsa Cathedra descenderem. Sed alea iacta pedem referre non licet. Nec ipse, si possem, regredi vellem. Omnipotentis et benignissimi Dei fretus auxilio, qui per tot annorum spatium, in tot susceptis et peractis laboribus nunquam mihi defuit; qui me acerbissimae cladis dolore afflictum et lugentem sustentavit et erexit — huius igitur auxilio nixus, — si quid in me est eruditionis, assiduitatis, studii amoris, id omne, quantulumcunque est, ita adhibebo atque impendam, ut horum iuvenum studiis, Academiae, Ecclesiae, patriae inserviam. Si vero ROYAARDSII vestigiis insistens tali decessore, qualem ipsum omnes cognovimus et dileximus, licet longe inferior, non plane indignus deprehendar successor, erit, quod summopere mihi gratuler et gratias Deo reddam quam maximas. Ceterum, Viri Perillustres! idem ille bonorum omnium Largitor ut vos diu salvos incolumesque servet, et ut vestra cura, vestris auspiciis, huius inclytae Urbis atque Academiae honos et gloria in dies crescant atque adaugeantur, in votis et precibus habeo ardentissimis!

Si vera est Veterum sententia — est autem verissima — intuendo et suspiciendo egregia proavorum vel aequalium exempla mirifice ali atque augeri imitandi studium — talia exempla, quae et me incitent atque inflamment, animoque deficienti novos admoveant stimulos, profecto in hac alma Musarum sede nec mihi desunt, quum defunctos in memoriam revoco, vel quum vos intueor, Viri Clarissimi! variarum artium et disciplinarum in hac Academia Professores! earumque ornamenta et decus! — Quidni autem fatear? (sit venia fatenti!) me vestro adspectu magis angi

et sollicitari, quam incitari atque inflammari, ut vos, tales tantosque viros, duces sequar. Haesitante pede, vestro ordini adscriptus, honorificum mihi oblatum locum occupo. Haestitante lingua vos, Viri Celeberrimi! collegas compello et saluto. Accipite me tanquam fratrem et socium, quaeso, qui suae mediocritatis et vestrorum meritorum probe conscius, vestra familiaritate uti, vestris monitis et consiliis frui permagno sibi ducet honori, et licet a vobis omnibus, vel iunioribus vel senioribus cum doctrinae praestantia tum ingenii dotibus longe superetur, id tamen aget, ut in omnibus illis exhibendis officiis, quae mutuam alant amicitiam, a paucis se vinci et superari sinat! — Atque hoc vobis praesertim spondeo, Theologiae Professores! Viri gravissimi! quibuscum earundem disciplinarum studium, adeoque arctior etiam me iunget necessitudo. Vos, ut me vestro favore, vestro amore complectamini, ut me vacillantem sustentetis, ut mihi vestra experientia instrui, vestra doctrina doceri concedatis, obsecro atque obtestor. Ac magnam et laetam spem in animo concepi, fore quod peto. Nonne mihi, quum dubius atque anxius haererem, utrum oblatum mihi munus acciperem an recusarem, ita succurrere voluistis, ut qui moestus ad vos accessissem, laetior a vobis discederem? — Nec metus valde me angit, ne iis quaestionibus, quae hoc potissimum tempore Theologorum animos advertant et suspensos teneant, nostri animi disiungantur. — Nonne tu, Clarissime Boumanne! in memoria Clarissii, quem tecum venerari atque admirari nunquam desinam, ita Theologum veri nominis nobis delineasti, ut, si tale exemplum vel e longinquo sequerer, me terque quaterque felicem praedicarem? Quod reliquum est, Viri gravissimi! amicus nobis Plato, amicus Socrates, sed magis amica veritas. Hanc veniam damus petimusque vicissim. Uti autem veritatis studiosissimum, ita et pacis amantissimum me vobis comprobare studebo. Coniunctis licet imparibus viribus, eodem consilio ductis laborem et vitam Theologicis studiis impendere nobis Deus concedat, et, si quid mea vota valent, Vos diu valebitis, vigebitis! Funesta, quae huic Academiae Royaardsium eripuit, mors vestris parcet diebus; vobisque continget, rude donatis, placidae senectutis otio frui, antequam optime de Patria et Ecclesia meriti ex hoc vitae stadio in beatas beatorum sedes evocemini!

Salvete et vos, Viri Clarissimi, Leidenses Theologiae Professores! qui

dulci non solum Haganae Societatis consortio, sed tot aliis nominibus mihi estis coniunctissimi! qui, quali erga me sitis animo, hoc ipso die, vestra mihi gratissima praesentia, hic palam testificari voluistis. Quot quantaque Praeceptoribus iam dudum defunctis, VOORSTIO, CLARISSIO, PALMIO debeam, grato erga Deum animo adhuc recordor; atque obmutesceret haec mea lingua mallem quam taceret, quid debeam, Praeceptoribus Aestumatissimis, Clarissimo KISTIO, quem, extincto ROYAARDSII lumine, in magnum Historici studii incrementum, diu superstitem fore non tantum Leida precatur, sed et haec Academia Traiectina, quae et illum et SCHOLTENIUM alumnos habuisse gloriatur; et tibi quam maxime, Celeberrime HENGELI! qui te mihi, iuveni et viro, in prosperis atque adversis amicum integerrimum, patris instar colendum, et tam fidum studiorum ducem probasti, ut quidquid iuvenis profecerim, id magis tuum quam meum esse arbitrer. Favere mihi pergite, Optimi viri. Equidem, quantum potero, eo intendam, ut me et in posterum vobis commendem, atque idem illud, quod nos iungit amicitiae vinculum, iungat et utramque academiam Lugduno Batavam et Rheno-Traiectinam.

Tandem ad vos haec mea oratio se convertit, Iuvenes Ornatissimi, Praestantissimi! quos brevi auditores et commilitones nacturus sum. — Quotiescunque lectissimorum iuvenum coronam, in ipso aetatis flore, corporis vigore, mentis sanitate, ingenii dotibus conspicuam intueor, nescio quo dulcissimo laetitiae sensu animus afficitur et perfunditur. Redit toties et mihi illius iucundissimi temporis recordatio, quod cum amicis in Academia degi, quo iuvenilis animus, spretis voluptatis illecebris, pulcra quaevis et sublimia appetit, quo Litterarum et Poëseos amor primulos suos emittit flores. Quae recordanti mihi ipsa iuventus cum iuvenili vigore redire videtur, quasi in vestrum sodalitium iterum adscitus, vestrorum studiorum consors et socius vocarer. Et quidni vestrorum studiorum consors et socius dicerer, qui, quo serius ad hanc cathedram accessi, eo melius intelligo et persentio, multa, vos docendo, mihi esse discenda, ut hoc meo munere ita fungar, ut vestra, Ecclesiae et Patriae salus, Theologicae disciplinae dignitas et huius nostrae Academiae honos et fama a me postulant. Huius nostrae Academiae inquam; nam postquam, relicta civitate patria, ruptis tot amicitiae et propinquitatis vinculis, deposito sacratissimo

munere, reliquos, qui mihi supersint dies, vobis vestrisque studiis dicare constitui, totus iam Vester sum et Vester esse pergam. Et quidquid in me praeceptore desideretis, scitote tamen, Iuvenes! et confidite, illud mihi curae cordique fore, ut nunquam vobis vestrisque studiis desim. Ceterum, quid in institutione mea summum futurum sit, quod vobis inculcare studeam — hac mea Oratione habita — nolite quaerere. Quanquam enim et vobis cavendum et mihi sedulo invigilandum est, ne illic Pantheismi subtilioris vel *ἀπιστίας* cuiuslibet formae, ne hic Separatismi et Fanatismi laqueis circumventi irretiamini; ex animo tamen gaudeo me hanc sortitum esse provinciam, in qua, relictis vel sepositis acerbioribus litibus, Historiam ipsam loquentem inducam, vel talia vobiscum communicabo, qualia maxime mores et vitam spectant. — „Pectus est, quod Theologum facit!" Hoc NEANDRI dictum, quod vir summus pro vitae et studiorum tessera usurpavit, et a nobis, qui in iisdem castris una militabimur, nostro vexillo inscriptum velim! — „Non me cuiquam mancipavi, nullius nomen fero." Et hoc SENECAE effatum, quod REINHARDUS operis sui immortalis, doctrinam morum exhibentis, titulo exarandum curavit, iterum iterumque vobis in memoriam revocabo. Nec tamen illud dictum ita interpretabor, ut vos e Stoicorum mente arrogantius sapere vel sentire doceat, sed ut, neque in Veterum placita neque in cuiusvis recentioris Philosophi vel Theologi verba iurantes, tales evadatis (quales his maxime diebus futuros Sacrorum Antistites mihi opto) viri *αὐτάρκεις*, Theologi vere Eclectici! Hanc dico *αὐτάρκειαν*, qua HEUSDIUS, vir immortalis, suorum discipulorum animos imbuere voluit, quae licet fixis et stabilibus principiis nitatur, humanae imbecillitatis haud immemor, se sine divino auxilio nihil pollere probe cognovit. — Tali pectore in Theologiae studia incumbatis, Iuvenes dilectissimi! quotquot CHRISTO eiusque Ecclesiae nomen dedistis. Me praeceptore vel potius eiusdem itineris comite utamini, et, quoties temporum aestuatio vel nostrae tenuitatis conscientia nos angit vel deprimit, manibus atque oculis in coelum sublatis, has pias, tanquam mentis Deo Christoque devotae suspiria, effundamus preces: Sol veritatis! Sol iustitiae illustra nos!

DIXI.

# SERIES LECTIONUM,

## IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

INDE A FERIIS AESTIVIS ANNI MDCCCLIV USQUE AD FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCLV

A PROFESSORIBUS ET LECTORIBUS HABENDARUM,

RECTORE

## HENRICO EGBERTO VINKE.

---

### IN FACULTATE THEOLOGICA.

*Philosophiae de Deo*, sive *Theologiae Naturalis historiam antiquiorem* enarrabit H. Bouman, diebus iovis et veneris, hora IX.

*Critices sacrae* leges ad *difficiliores S. S. locos* applicabit H. Bouman, die lunae, hora IX.

*Hermeneuticae sacrae* partem alteram tradet H. Bouman, die martis, hora IX.

*Iesaiae Vaticinia* interpretabitur H. Bouman, diebus iovis et veneris, hora X.

*Epistolas catholicas* explicabit H. Bouman, diebus lunae et martis, hora X.

*Historiam Ecclesiae Christianae* tradet B. ter Haar, diebus lunae, martis et iovis, hora I.

*Historiae Ecclesiasticae veteris monumenta* exponet B. ter Haar, die mercurii, hora I, die iovis, hora II.

*Theologiam dogmaticam* tradet H. E. Vinke, diebus lunae, martis et merçurii, hora XI.

Collocutionibus *de Theologia populari*, cum commilitonibus habendis, vacabit H. E. Vinke, die iovis, hora XI et XII.

*Ethicam Christianam* docebit B. TER HAAR, diebus lunae, martis et mercurii, hora II.

*Theologiam pastoralem* tradet H. E. VINKE, diebus lunae, martis et mercurii, hora XII.

*Puerorum* doctrinae Christianae initiis *erudiendorum* exercitationem instituet H. E. VINKE, die veneris, hora XI.

Commilitonibus, *orationes sacras* habentibus, praesides aderunt H. BOUMAN, H. E. VINKE et B. TER HAAR, diebus et horis, tum sibi, tum commilitonibus maxime commodis.

## IN FACULTATE IURIDICA.

*Doctrinam Pandectarum* MÜHLENBRUCHIANAM e voll. I et II enarrabit A. C. HOLTIUS, diebus martis, mercurii, iovis et veneris, hora XII.

Locum *de hereditatibus* e vol. III. die saturni, hora singulari, cum auditoribus constituenda.

*Institutiones Iustiniani* interpretabitur B. I. L. DE GEER, diebus lunae, martis, mercurii, iovis, veneris et saturni, hora VIII.

*Historiam Iuris Romani* tradet B. I. L. DE GEER, die lunae, hora XII, diebus iovis et saturni, hora X.

*Encyclopaediam Iuris* exponet B. I. L. DE GEER, diebus martis, mercurii et veneris, hora I.

*Ius civile Nederlandicum* docebit I. VAN HALL, die lunae, hora XII, diebus martis, mercurii et iovis, hora I.

*Ius mercatorium et maritimum* exponet I. VAN HALL, diebus lunae, mercurii et veneris, hora IX.

*Rem iudiciariam et rationem procedendi in causis civilibus* explicabit I. VAN HALL, diebus lunae, mercurii et veneris, hora X.

*Exercitiis practicis*, a provectioribus instituendis, praeerit I. VAN HALL, alternis mercurii diebus, hora vespertina VI.

*Repetitorium de iure civili, mercatorio et maritimo* instituet I. VAN HALL, die lunae, hora I.

*Historiam gentium recentiorum politicam* tradet I. ACKERSDYCK, diebus martis, iovis et saturni, hora XI.

*Statisticam* I. ACKERSDYCK, iisdem diebus, hora IX.

*Oeconomiam politicam* docebit I. Ackersdyck, diebus lunae, mercurii et veneris, hora XI.

*Disciplinae Iuris naturalis* fata et praecipua placita exponet G. G. Vreede, diebus lunae, mercurii et veneris, hora IX.

*Ius publicum Batavum* tradet G. G. Vreede, diebus lunae et martis, hora VIII.

*Ius gentium Europaeum* G. G. Vreede, diebus martis et saturni, hora X.

Selecta *de necessitudine Batavorum cum populis exteris, ab anno* 1648 *usque ad nostra tempora*, tradet G. G. Vreede, die saturni, hora I.

*Ius criminale*, tam *Batavum*, quam *commune*, docebit G. G. Vreede, diebus mercurii, iovis et veneris, hora VIII.

*Codicem Quaestionum criminalium* explicabit G. G. Vreede, die iovis, hora X, die veneris, hora I, die saturni, hora VIII.

*Publicis disputandi exercitiis* alternis saturni diebus praeerunt Iuris Professores, hora XII.

## IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITTERARUM HUMANIORUM.

*Logicam* docebit C. G. Opzoomer, diebus iovis, veneris et saturni, hora II.

*Metaphysicam* C. G. Opzoomer, diebus iovis, veneris et saturni, hora I.

*Historiam philosophiae veteris* enarrabit S. Karsten, diebus lunae et iovis, hora II, aliave commodiore.

*Litteras Latinas* docebit A. van Goudoever, diebus martis, iovis et veneris, hora XI, interpretando Sallustii *Belli Iugurthini* partem postremam et Virgilii L. II *Aeneidos*.

*Antiquitatem Romanam* A. van Goudoever, diebus martis, iovis et veneris, hora X.

*Litteras Graecas* docebit S. Karsten, diebus lunae, martis, iovis et veneris, hora XII, interpretando tum locos selectos ex Homeri *Iliade* et e Platonis opere *de Rep.*, tum Sophoclis *Antigonam*.

*Antiquitatem Graecam* S. Karsten, diebus mercurii et veneris, hora IX, aliave commodiore.

*Litteras Hebraicas* tradet I. C. Swyghuisen Groenewoud, cum exponenda *Grammatica*, tum *huius* ut et *Syntaxeos* usu in legendis quibusdam V. F. capitibus historicis monstrando, die lunae, hora I, die martis, hora II, die mercurii, hora X et II.

*Litteras* cum *Aramaeas*, tum *Arabicas*, I. C. Swyghuisen Groenewoud, die martis, hora XI, die mercurii, hora XII.

*Antiquitatem Hebraicam* I. C. Swyghuisen Groenewoud, diebus lunae, martis, mercurii et iovis, hora IX.

Ceterum provectiorum commilitonum desideriis, quoad poterit, satisfaciet libentissime I. C. Swyghuisen Groenewoud.

*Litteras Belgicas et Litterarum Belgicarum Historiam* exponet L. G. Visscher, diebus lunae, martis, veneris et saturni, hora X.

*Praecepta Stili bene Belgici* L. G. Visscher, diebus lunae, martis et saturni, hora II.

*Historiam gentium antiquarum*, praecipue *Imperatorum Romanorum* aetatem, enarrabit S. Karsten, diebus martis et iovis, hora I, die mercurii, hora XII.

*Historiam medii aevi et recentiorum temporum* enarrabit I. Ackersdyck, diebus mercurii et veneris, hora I.

*Historiam Patriae* tradet L. G. Visscher, die lunae, hora XI, diebus martis et iovis, hora XII, die saturni, hora I.

*Institutiones paedagogicas* habebit S. Karsten, die saturni, hora IX et X, partim *metrica* explicanda, partim moderanda interpretatione selectorum Pindari *carminum* et *Satirarum* Horatii.

*Disputandi* exercitationes, alternis hebdomadibus instituendas, moderabuntur A. van Goudoever et S. Karsten.

G. Dorn Seiffen, Litt. Hum. Lector, praecipua tam antiquarum quam recentiorum gentium historiae facta enarrare, gentesque, quod ad culturae progressus, inter se comparare perget, diebus mercurii et saturni, hora XI aliave commilitonibus magis commoda.

## IN FACULTATE MEDICA.

*Anatomen* docebit I. L. C. Schroeder van der Kolk, quater per dierum hebdomadem, hora IV.

*Dissectionibus cadaverum anatomicis*, opportuno anni tempore instituendis, praeerit quotidie I. L. C. Schroeder van der Kolk.

*Anatomen generalem* docebit et *Organorum fabricam subtiliorem normalem et morbosam* demonstrabit P. Harting, diebus lunae et martis, hora I.

*Physiologiam* tradet I. L. C. Schroeder van der Kolk, diebus lunae, martis et iovis, hora VIII, die mercurii, hora IX.

*Experimentis* et *indagationibus physiologicis* et *microscopicis* in laboratorio physiologico quotidie praeerit F. C. Donders.

*Biologiam generalem* exponet F. C. Donders, die mercurii, hora XI, die iovis, hora X.

*Pathologiam*, sectionibus cadaveris illustratam, F. C. Donders quater per dierum hebdomadem.

*Anatomen pathologicam*, docebit I. L. C. Schroeder van der Kolk, bis per dierum hebdomadem, hora auditoribus commoda.

*Materiem medicam* et praecipua *therapiae generalis* capita exponet G. I. Loncq, diebus lunae, mercurii et veneris, hora II.

*Plantarum historiam naturalem*, *imprimis medicinalium* tradet P. Harting, die iovis, hora XI, die veneris, hora XII.

*Nosologiam et therapiam specialem* docebit G. I. Loncq, diebus martis, iovis et saturni, hora IX.

*Exercitationes clinicas in arte medica* quotidie moderabitur G. I. Loncq, hora XI, in Nosocomio Academico.

*Exercitationes clinicas in ophthalmiatria*, data opportunitate, moderabitur F. C. Donders.

*Theoriam artis chirurgicae* tradet L. C. van Goudoever, diebus lunae, mercurii et veneris, hora VIII, die saturni, hora IX.

*Excercitationes policlinicas in arte chirurgica*, diebus lunae, mercurii et veneris hora IX; *ophthalmiatricas*, diebus martis, iovis et saturni hora X; *clinicas* vero, tum *chirurgicas*, tum *ophthalmiatricas* quotidie moderabitur L. C. van Goudoever.

*Operationibus chirurgicis*, *in cadavere instituendis*, *qualibet oblata occasione* praeerit L. C. van Goudoever.

*Deligandi exercitationes* moderabitur L. C. van Goudoever, die lunae hora V—VII post meridiem.

*Artis obstetriciae theoriam* exponet L. C. van Goudoever, diebus martis et mercurii hora XII et dimidia post meridiem; morbos puerperarum et neonatorum die iovis hora IX atque XII et dimidia.

*Exercitationibus obstetriciis practicis* praeerit L. C. van Goudoever, diebus lunae et veneris, hora XII—II, et ad parturientium lectulos qualibet oblata occasione.

*Medicinam forensem* exponet F. C. Donders, inde a feriis aestivis usque ad d. XV m. Februarii, *politicam medicam* inde a die XVI m. Februarii usque ad ferias aestivas, diebus mercurii, iovis et veneris, hora II.

*Ophthalmologiam* docebit F. C. Donders, diebus mercurii et saturni, hora I.

B. F. Suerman, quamvis munere suo sit defunctus, selecta tamen quaedam e disciplina pathologico-chirurgica tractabit capita, speciminibus e museo suo illustranda, diebus martis et mercurii, hora VIII matutina.

Summam item eorum, quae de rite perfungendo medici officio ipse longo artis exercitio didicit, cum commilitonibus communicabit, diebus et horis deinceps indicandis.

## IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

*Physicam experimentalem* exponet R. van Rees, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, hora I.

*Mechanicam analyticam* R. van Rees, diebus lunae, mercurii et veneris, hora XI.

*Physicae mathematicae* capita selecta R. van Rees, diebus martis et iovis, hora XI.

*Chemiam organicam* docebit I. W. Gunning, Chemiae Lector, diebus lunae, martis et mercurii, hora IX.

*Chemiam anorganicam*, A. C. Oudemans, diebus iovis, veneris et saturni, hora IX.

*Chemiam analyticam*, C. L. Vlaanderen, diebus lunae, martis et mercurii, hora XII.

*Chemiam theoreticam*, A. C. Oudemans, die lunae, hora X.

*Chemiam forensem*, I. W. Gunning, die veneris, hora XI et XII.

*Chemiam pharmaceuticam*, C. L. Vlaanderen, diebus iovis et veneris, hora X.

*Chemiam technicam* publice docebit I. W. Gunning, hora deinceps indicanda.

*Chemiam practicam* G. I. Mulder, quotidie in Laboratorio chemico.

*Botanices et Physiologiae plantarum elementa* exponet C. A. Bergsma, diebus lunae, martis et mercurii, hora XI.

*Botanicam Historiam plantarum medicinalium* C. A. Bergsma, diebus lunae et martis, hora XII.

*Anatomiam plantarum* C. A. Bergsma, diebus et horis, auditoribus commodis.

*Oeconomiam ruralem* C. A. Bergsma, diebus mercurii et saturni, hora XII, duce compendio suo: *Handboek voor de Vaderlandsche Landhuishoudkunde*, ed. Trai. ad Rhen. 1842.

*Excursionibus Botanicis* singulis hebdomadibus praeerit C. A. Bergsma.

*Zoologiam docebit* Th. G. van Lidth de Ieude, diebus lunae et martis, hora X.

*Anatomiam comparatam* Th. G. van Lidth de Ieude, die mercurii, hora X.

*Anatomen* et *Physiologiam plantarum* docebit P. Harting, diebus lunae et iovis, hora II.

*Exercitationibus in usu microscopii studiis zootomicis, phytotomicis et chemicis applicato* quotidie praeerit P. Harting.

*Astronomiam popularem* tradet C. H. D. Buys Ballot, die martis, hora XII, die veneris, hora X.

*Astronomiae practicae* vacabit C. H. D. Buys Ballot, diebus mercurii et iovis, hora pomeridiana octava in speculae auditorio.

*Elementa matheseos* docebit C. H. D. Buys Ballot, ante ferias hiemales quotidie; post illas, diebus lunae, martis et mercurii, hora VIII.

*Stereometriam, trigonometriam sphaericam* et *algebram* C. H. D. Buys Ballot, diebus martis, mercurii et iovis, hora X, die saturni, hora IX.

*Algebram superiorem et Geometriae analyticae elementa* C. H. D. Buys Ballot, post ferias hiemales diebus mercurii, iovis, veneris et saturni, hora XII.

*Oryctognosiam* exponet P. I. I. de Fremery, diebus lunae et martis, hora II.

*Geologiam* P. I. I. DE FREMERY, diebus mercurii, iovis et veneris, hora II.

*Geographiam physicam* P. I. I. DE FREMERY bis per dierum hebdomadem, hora auditoribus commoda.

*Exercitationibus mineralogicis praeerit* P. I. I. DE FREMERY, die saturni, hora I—III.

*Toxicologiam* docebit I. W. GUNNING, Chemiae Lector, bis per dierum hebdomadem, hora auditoribus commoda.

---

I. H. HISGEN, Litterarum Germanicarum Lector, diebus et horis auditoribus commodis, *Litteras Germanicas et Litterarum Germanicarum historiam, inde a sec. XVIII* exponet.

I. VENNING, Litterarum Anglicarum Lector, *Litteras Anglicas* docebit, hora auditoribus commoda.

L. DE FRANCE, Academicus gladiatoriae artis Magister, quotidie aptum et elegantem gladii usum docebit.

---

*Bibliotheca Academica diebus lunae, martis, mercurii, iovis et saturni, ab hora XII ad IV, feriarum autem tempore singulis diebus iovis, ab hora I ad III, unicuique patebit. Museum Zoologicum quotidie patebit.*

## NUMERUS STUDIOSORUM

### IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

DIE XXXI DECEMBRIS MDCCCLIV.

---

| | | | |
|---|---|---|---|
| in | Facultate | Theologica . . . . . . . . . . . . | 234. |
| 〃 | 〃 | Iuridica . . . . . . . . . . . . . | 170. |
| 〃 | 〃 | Phil. Theor. et Litt. Hum. . . | 8. |
| 〃 | 〃 | Medica . . . . . . . . . . . . . . | 54. |
| 〃 | 〃 | Math. et Phil. Nat. . . . . . | 10. |
| | | | 476. |

Praeterea in Album Academicum nomina Studiosorum, in Athenaeis studiis operam navantium, relata sunt, eo tantum consilio, ut hic publice progressus probent et Doctores creentur, quorum

| | | | |
|---|---|---|---|
| in | Facultate | Theologica . . . . . . . . . . . . . | 30. |
| 〃 | 〃 | Iuridica . . . . . . . . . . . . . . | 30. |
| 〃 | 〃 | Phil. Theor. et Litt. Hum. . . | 2. |
| 〃 | 〃 | Medica . . . . . . . . . . . . . . | 24. |
| 〃 | 〃 | Math. et Phil. Nat. . . . . . . | 2. |
| | | | 88. |

# DOCTORES CREATI

## IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA,

### A DIE XXVII MARTII A. MDCCCLIV AD DIEM XXVI MARTII A. MDCCCLV.

---

#### IN FACULTATE THEOLOGICA.

d. 2 m. Iunii 1854. Ecco Ekker, Rheno-Traiectinus, *publice* defensa Disquisitione *de Clementis Romani priore ad Corinthios Epistola*, Theologiae Doctor, *magna cum laude.*

#### IN FACULTATE IURIDICA.

d. 29 m. Martii 1854. Thomas Adrianus van Bommel, Harlemensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, Iuris Romani et Hodierni Doctor, *cum laude.*

〃 1 〃 Aprilis 〃 Iacobus Ludovicus Didericus Emanuel van Brienen, Amstelodamensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

〃 6 〃 〃 〃 Iacobus Philippus Albertus Leonardus Ram, Rheno-Traiectinus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

〃 27 〃 〃 〃 Iacobus Iohannes Baud, Haganus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor *magna cum laude.*

〃 3 〃 Maii 〃 David van Weel, e pago Ooltgensplaat, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

d. 10 m. Maii 1854. GUILIELMUS NICOLAUS PESTERS, Rheno-Traiectinus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

〃 20 〃 〃 〃 MARTINUS MEES, Roterodamensis, *plublice* defenso Specimine *de assecuratione in salvam navigationem quae dicitur*, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude.*

〃 22 〃 〃 〃 IOHANNES ALBERTUS SANDBERG, Zwollanus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude.*

〃 31 〃 〃 〃 IOANNES LEONARDUS WOLTERBEEK, DANIELIS FILIUS, Amstelodamensis, *publice* defenso Specimine historico Iuris Gentium *de Rheni navigatione*, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

〃 1 〃 Iunii 〃 IANUS GUILIELMUS VAN RIJCKEVORSEL, Roterodamensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

〃 3 〃 〃 〃 CYPRIANUS GERARDUS BERGER VAN HENGST, Rheno-Traiectinus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

〃 13 〃 〃 〃 CYPRIANUS GERARDUS CAROLUS VAN HENGST, Rheno-Traiectinus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

〃 14 〃 〃 〃 IOHANNES IUSTINUS BERGSMA, Rheno-Traiectinus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude.*

〃 17 〃 〃 〃 IACOBUS VAN HEUSDEN, Sylva-Ducensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

〃 21 〃 〃 〃 GIDEON IANUS MARIUS VAN VOORTHUISEN, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.

〃 26 〃 〃 〃 CORNELIUS HARTSEN, IACOBI FILIUS, Amstelodamensis, *publice* defenso Specimine *de natura Literarum Cambialium imprimis secundum recentiorum in Germania Iureconsultorem doctrinam*, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude.*

| | |
|---|---|
| d. 26 m. Iunii 1854. | HERMANNUS HENRICUS VAN DE POLL, Amstelodamensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor. |
| 〃 28 〃 〃 〃 | IANUS DE FREMERY, Rheno-Traiectinus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor. |
| 〃 29 〃 〃 〃 | IANUS IACOBUS DE GEER, e pago Iutphaas, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.* |
| 〃 29 〃 〃 〃 | GUILIELMUS HEMSING, Campensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude.* |
| 〃 25 〃 Sept. 〃 | PAULUS PETRUS IULIUS CROMBET, Bononiae Morinorum (Boulogne) natus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude.* |
| 〃 27 〃 〃 〃 | IANUS GUILIELMUS ALEXANDER SCHNEIDERS VON GREIFFENSWERTH, Ziericseensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor. |
| 〃 30 〃 〃 〃 | ANTONIUS IACOBUS GUILIELMUS FARNCOMBE SANDERS, Medemelacensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude.* |
| 〃 14 〃 Oct. 〃 | CAROLUS ANTONIUS DIEDERICUS MOLHUYSEN, e pago Vucht, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.* |
| 〃 16 〃 〃 〃 | PHILIPPUS CALLENFELS, Flessinganus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor. |
| 〃 23 〃 〃 〃 | FREDERICUS LUDOVICUS RAMBONNET, I. Is. FILIUS, ex pago Eemnes, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor. |
| 〃 25 〃 〃 〃 | IOHANNES ERNESTUS VON LÖBENSELS, Zutphaniensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor. |
| 〃 27 〃 〃 〃 | CAROLUS GERARDUS VAN BAERLE, Haganus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor. |
| 〃 27 〃 〃 〃 | FREDERICUS GOTHOFREDUS VAN MARLE, Zutphaniensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor *cum laude.* |

d. 14 m. Nov. 1854. ARNOLDUS VAN REIGERSBERG VERSLUYS, Medioburgensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

" 8 " Dec. " IACOBUS BREDIUS, Woerdensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.

" 14 " " " GUILIELMUS GERARDUS BRANTSEN, Arnhemiensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

" 16 " " " IOHANNES ARNOLDUS MARINUS VAN DER HARDT ABERSON, Drusiburgensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.

" 19 " " " IOHANNES HERMANNUS FREDERICUS UMBGROVE, e pago Almen Gelrus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.

" 21 " " " GUILIELMUS NICOLAUS LANTSHEER, Medioburgensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude*

" 21 " " " GUILIELMUS VAN GOLTSTEIN, Hamburgensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

" 16 " Jan. 1855. PETRUS DAMAS VAN CITTERS, Medioburgensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.

" 23 " Febr. " FERDINANDUS THEODORUS PAHUD, ex urbe Batavia, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.

" 17 " Martii " GUILIELMUS IANUS ROYAARDS, Rheno-Traiectinus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude.*

" 24 " " " EISO BERGSMA, Rheno-Traiectinus, privatim defensa Dissertatione historico-iuridica *de collegiis pupillaribus in Hollandia ct Zeelandia*, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude.*

## IN FACULTATE MEDICA.

" 3 " Apr. 1854. IOANNES CHRISTIANUS TEN NOEVER DE BRAUW, Woerdensis, privatim defensa Dissertatione Medica, *continente*

*quaedam de spina bifida et hydrocephalo congenito, praemisso casu*, Medicinae Doctor, *magna cum laude.*

d. 7 m. Apr. 1854. WOUTERUS CORNELIUS VAN LOCKHORST, ex urbe Monte Hannoniae, privatim defensa Dissertatione Medica, *continente quaedam de resectionibus ossium*, Medicinae Doctor, *cum laude.*

〃 11 〃 Maii 〃 HENRICUS GUILIELMUS ANTONIUS PETERS, e pago Boxmeer, Med. et Artis Obstetr. Doctor, privatim defensis Quaestionibus argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude.*

〃 2 〃 Iunii 〃 GERARDUS ANDREAS ALPHERTS, Culemborgensis, privatim defensa Dissertatione Medica *de cortice Rhamni frangulae, eiusque viribus in Nosocomio Traiectino indagatis*, Medicinae Doctor, *cum laude.*

〃 17 〃 〃 〃 ARNOLDUS FRANCISCUS VERHOEFF, Rheno-Traiectinus, privatim defensa Dissertatione Obstetricio-Medica, *continente historiam eorum, quae ultimo biennio in Nosocomio Academico observata fuerunt*, Medicinae Doctor, *cum laude.*

〃 17 〃 〃 〃 QUIRINUS IOHANNES MARIUS IANSSEN, Goesanus, privatim defensa Dissertatione Medica *continente casum compressionis medullae spinalis*, Medicinae Doctor, *cum laude.*

〃 17 〃 〃 〃 ALEXANDER HENRICUS CONRADUS VAN DRIEL, e pago Voorst, privatim defenso Specimine Medico *exhibente casum meninginitidis suppurantis in Nosocomio Academico observatum*, Medicinae Doctor, *cum laude.*

〃 28 〃 〃 〃 CORNELIUS IACOBUS PHILIPPUS WINKLER, Vianensis, privatim defensa Dissertatione Medica *continente quaedam de rheumatismo articulari acuto, variisque eius curandi methodis*, Medicinae Doctor, *cum laude.*

〃 28 〃 〃 〃 ARIUS VAN EYK, Heusdensis, privatim defensa Dissertatione Medico-Chirurgica *exhibente casum resectionis tibiae et fibulae, cum epicrisi, in Nosocomio Academico observatum*, Medicinae Doctor.

d. 28 m. Iunii 1854. IANUS MAATS, e pago Zype, privatim defenso Specimine Medico *exhibente casum fistulae pulmonis in Nosocomio Academico observatum*, Medicinae Doctor.

〃 1 〃 Iulii 〃 ANDREAS DONCAN, ex oppido Purmerend, privatim defensa Dissertatione Ophthalmico-Medica *continente de corporis vitrei structura disquisitiones anatomicas, entopticas et pathologicas*, Medicinae Doctor, *magna cum laude*.

〃 1 〃 〃 〃 HENRICUS VAN WYNGAARDEN, ex urbe Willemstad, privatim defensa Dissertatione Ophthalmico-Medica *de perspicillis stenopoeis ad visum obfuscata cornea turbatum emendandum accommodatis*, Medicinae Doctor, *cum laude*.

〃 1 〃 〃 〃 STEPHANUS DANIEL CARTIER VAN DISSEL, I. FILIUS, e pago Winterswijk, privatim defensa Dissertatione Medica *de ossium mutationibus, qualis in rhachitide observantur*, Medicinae Doctor, *magna cum laude*.

〃 7 〃 〃 〃 GUILIELMUS BAARSLAG, Amstelodamensis, *publice* defensa Dissertatione Medica *continente duas historias morbi in Nosocomio Amstelodamensi suburbano observatas*, Medicinae Doctor, *cum laude*.

〃 16 〃 Oct. 〃 ADRIANUS HEYNSIUS, e pago Moordrecht, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, privatim defensa Dissertatione Medica *de susurrorum vascularium explicatione physica*, Medicinae Doctor, *magna cum laude*.

〃 24 〃 〃 〃 ARNOLDUS SANDER LEONARDUS GUILIELMUS GERARDUS ABELEVEN, Med. et Artis Obstetr. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor.

〃 28 〃 Nov. 〃 STEPHANUS DANIEL CARTIER VAN DISSEL, I. FILIUS, e pago Winterswijk, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude*.

〃 30 〃 〃 〃 GUILIELMUS IOHANNES FRANCISCUS NUYENS, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude*.

d. 16 m. Dec. 1854. EMILIUS RUDOLPHUS VON EICHSTORFF, e pago Winterswijk, privatim defenso Specimine Chirurgico-Medico *de methodo cruris, exciso pede, per osteoplasin longitudine augendi*, Medicinae Doctor, *magna cum laude.*

〃 18 〃 〃 〃 ARNOLDUS FRANCISCUS VERHOEFF, Rheno-Traiectinus, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *magna cum laude.*

〃 21 〃 〃 〃 GERARDUS CORNELIUS PETRUS DE RUITER, Rheno-Traiectinus, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doct., *cum laude.*

〃 24 〃 Ian. 1855. IOHANNES HUBERTUS VAN DER MEER MOHR, Goesanus, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude.*

〃 22 〃 Febr. 〃 ANDREAS DONCAN, ex oppido Purmerend, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude.*

〃 13 〃 Martii 〃 GERARDUS ANDREAS ALPHERTS, Culemborgensis, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *magna cum laude.*

〃 17 〃 〃 〃 IANUS MAATS, e pago Zype, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor.

〃 24 〃 〃 〃 CORNELIUS IACOBUS PHILIPPUS WINKLER, Vianensis, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude.*

〃 24 〃 〃 〃 EMILIUS RUDOLPHUS VON EICHSTORFF, e pago Winterswijk, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude.*

## IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

d. 1 m. Sept. 1854. PETRUS ADRIANUS BERGSMA, Gandavensis, privatim defensa Dissertatione Historico-Physica *de phosphores-*

*centia per irradiationem*, Nederlandice scripta hoc titulo: *over de phosphorescentie door bestraling*, Matheseos Magister Philosophiae Naturalis Doctor, *magna cum laude*.

d. 16 m. Sept. 1854. CORNELIUS LAURENTIUS VLAANDEREN, Rheno-Traiectinus, privatim defensa Disquisitione Chymica *de herba nicotiana, imprimis de eius principiis anorganicis*, Nederlandice scripta hoc titulo: *over den tabak, voornamentlijk over zijne onbewerktuigde bestanddeelen*, Matheseos Magister Philosophiae Naturalis Doctor, *cum laude*.

〃 11 〃 Dec. 〃 IOHANNES TIP, Rheno-Traiectinus, privatim defensa Dissertatione Physica *de caloris et luminis electrici phaenomenis, quae fluxus directione moderantur*, Nederlandice scripta hoc titulo: *over de electrische warmte en lichtverschijnselen, die door de rigting des strooms gewijzigd worden*, Matheseos Magister Philosophiae Naturalis Doctor, *cum laude*.

〃 6 〃 Febr. 1855. THADE VAN DOESBURGH, Schiedamensis, privatim defensa Dissertatione Physica *de colorum mixtione et dimensione*, Nederlandice scripta hoc titulo: *over kleurmenging en kleurmeting*, Matheseos Magister Philosophiae Naturalis Doctor, *cum laude*.

## HONORIS CAUSA.

〃 14 〃 〃 〃 PETRUS BLEEKER, ex oppido Zaandam, Math. Mag. Phil. Nat. *honoris causa* Doctor, Medicus Militaris in Insula Iava primarius, Medicinae Doctor creatus.

# ACADEMIA

# GRONINGANA.

## NOMINA PROFESSORUM ET LECTORIS,

QUI

INDE A DIE XII OCTOBRIS MDCCCLIV AD XI OCTOBRIS MDCCCLV

IN ACADEMIA GRONINGANA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

---

RECTOR MAGNIFICUS

CORNELIUS STAR NUMAN.

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

JACOBUS HERMANNUS PHILIPSE.

---

### IN FACULTATE IURIDICA.

H. NIENHUIS.
J. H. PHILIPSE.
C. STAR NUMAN.

### IN FACULTATE MEDICA.

J. BAART DE LA FAILLE.
F. Z. ERMERINS.
J. HISSINK JANSEN.
I. VAN DEEN.

### IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

H. C. VAN HALL.
J. W. ERMERINS.
N. MULDER.
W. A. ENSCHEDÉ.
P. J. VAN KERCKHOFF.

## IN FACULTATE THEOLOGICA.

P. HOFSTEDE DE GROOT.
L. G. PAREAU.
W. MUURLING.

## IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

F. C. DE GREUVE.
J. A. C. ROVERS.
J. J. P. VALETON.
J. A. C. VAN HEUSDE.
W. J. A. JONCKBLOET.

---

## LECTOR PAEDAGOGICES.

W. HECKER.

CORNELII STAR NUMAN

# ORATIO

DE

DISCIPLINAE, QUAE IN IURIS NATURA EXPLICANDA VERSATUR, SIVE DE IURIS DOCTRINAE PHILOSOPHICAE AMBITU ET GRAVITATE,

HABITA GRONINGAE

A. D. XI M. OCTOBRIS A. MDCCCLV,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM DEPONERET.

**ACADEMIAE GRONINGANAE CURATORES QUIQUE IIS AB ACTIS ES, PROFESSORES, ALUMNI, CUIUSCUNQUE ORDINIS ET LOCI AUDITORES EXOPTATISSIMI!**

E disciplinis ad iurisprudentiam pertinentibus ea, quae ius naturale appellata est, saeculo nostro magis magisque in contemtionem venit. Quod aeque fatentur qui merito accidisse contendunt atque ii qui immeritae negligentiae culpam praeiudicatis hominum opinionibus erroribusque tribuunt. Multis vestrum, Auditores! nondum memoria excidit oratio, quam ante triginta fere annos *de philosophica iuris doctrina hac nostra aetate multis iniuste contemta* habuit GABINUS DE WAL, quum huius Academiae magistratum abdicaret, publice suscepto huius derelictae fere causae patrocinio. Et cuinam tandem in patria nostra iureconsulto ignota est doctissima eiusdem egregii viri commentatio, *de disciplinae iuris naturalis praestantia deque loco quo sit habenda*, ab Instituti Regii Belgici classe tertia proposita, quae peritis iudicibus adeo feliciter dubia solvere visa est, ut auctor non tantum praemio ornaretur, sed etiam a nonnullis scientiae, cuius parens dici solet HUGO GROTIUS, praedicetur servator. Verumtamen nec magna doctrinae copia quam tum in his tum in reliquis viri praeclari scriptis admirari solemus, nec communis fere nostratium adsensus, nec denique amplissimi corporis comprobatio impediverunt quo minus illud iuris naturalis, quod accuratius iuris rationalis dixeris studium, in dies ita decreverit ut fere exstinctum dici possit. Etenim in nulla Germaniae universitate, e qua tamen regione tota haec philosophandi ratio ad nos manavit, ullum hodie invenit strenuum dignitatis suae adsertorem. Multi contra ibi alio prorsus

modo iuris naturam explorandam esse censent. Hi, utut multum inter se dissentientes, in hanc unam interrogatiunculam conspirant, quam nuper ROSCHERUS, scriptor de oeconomia politica eiusque historia optime meritus, enunciavit: „Quis tandem auctoritatem adhuc aliquam fidemve „tribuat veteri isti, i. e. obsoleto, iuri naturali?" Nec lenius sane iudicium est, quod de disciplinae iuris naturalis fatis Francorum lingua protulit qui ad principes, non patriae tantum, iureconsultos merito refertur ADRIANUS CATHARINUS HOLTIUS. „Replicantibus nobis", huc enim eius verba redeunt, „historiam iurisprudentiae atque mutationum quas hoc quo vivimus saeculo „subiit, manifestum est nonnullas imo multas eius partes a maioribus tra„ditas evanescere, novisque elementis proprium locum et viam concedere. „Ita, ut hoc unum excitem, *naturalis* illa a GROTIO et PUFENDORFIO condita „iuris scientia sic a vera ratione lapsa videtur ut eadem ei sors immineat, „quam astrologia, alchymia, alii multi audacis simul et vani hominum „ingenii conatus subierunt. Tempus ea omnia ad oblivionem damnavit. „Pariter iuris naturalis doctrina magis magisque perit, aliaque de iuris „natura sentiendi ratio aditum sibi ad multorum aures animosque parat." Mitto alios numero plures: sed audienda etiamnunc STAHLI vox est, philosophi a multis contemti, a nullo contemnendi, eum philosophandi modum nunc fatiscere profitentis quo et rerum natura et indoles humana unice e ratione hominis legibusque et definitionibus logicis deriventur omniaque instituta socialia ad praeconceptas formulas componantur atque exigantur. Hic enim modus perpetuam pugnam vitam inter atque imperiosae doctrinae postulata excitavit. Idem autem tantum abest ut philosophiam negligendam improbandamve existimet, ut vehementer doleat huius studium nunc ubivis fere iacere aetatemque nostram, spreta illa omnium nobilissima disciplina, eas maxime honorare et colere, quae cognitionem et scientiam persequantur earum rerum quae unice appareant et cernantur, quaeque in factis positae vel ad artem factitandam usumque vitae vulgarem et quaestuosum idoneae videantur. Qua quidem in re me ita dissentientem habet, ut existimem, ipsas illas doctrinas sublimioribus studiis perpetuo nobilitandas esse, quod veri earum professores facere solent, sed tamen florem et fructus quos pariunt quique immensi sunt, *philosophae methodo* qua pertractantur ante omnia debere. Itaque me iudice, earum disciplinarum

quae prae caeteris philosophae appellantur cultores optimum ab ea ratione exemplum sibi sumere debent. Sed ut ad scriptorem ad quem proxime provocavimus redeamus, iurisprudentiae munus in eo ponit ut, praeter alia multa quae suscipere in se atque perficere debeat, in vera iuris principia inquirat, eaque scientiae veluti maiestate septa et munita tueatur adversus instantem atque ingruentem aggressorum vim, qui dum ea delere ex ingeniis hominum atque institutis populorum student, ipsi quoque perpetuo ad scientiam provocant. Num quaestio, quaenam sit natura proprietatis, Proudhono unice disceptanda et dirimenda relinquetur? Ergo de eius opinione philosophia minime tamquam hostis arceri, contra studium eius unice commendari atque celebrari meretur, quippe quae veluti animus sit omniumque artium et doctrinarum vita dicenda: optandum autem quam maxime ut meliori via ac ratione sed pari ingeniorum alacritate et contentione ad iurisprudentiam traducatur, quae Kantii, Fichtii, Feuerbachiique aetatem distinguunt et notant.

Quae quum ita sint, quumque de meliori iuris philosophiam tractandi modo vehementer adhuc discrepent eorum adeo auctorum sententiae qui revera ad eam excolendam haud parum contribuerint, equidem neque a munere quod gero, neque a magistratus quo abeo dignitate alienum existimavi, si solenni hac opportunitate paucas in medium proferrem animadversiones tam de iis quae in disciplina nunc prope dimissa merito desiderabantur, quam de principiis quae ad eam firmius constituendam mihi saltem aliquid conferre posse viderentur. Itaque me *de disciplinae quae in iuris natura explicanda versatur, sive de iuris doctrinae philosophicae ambitu atque gravitate* dicentem ea humanitate audiatis quam nemini ex hoc suggestu verba facienti recusare soletis.

„Natura iuris explicanda nobis est, eaque ab hominis natura repetenda." Hoc Ciceronis effatum a nonnullis improbatum est, monentibus quippe atque adeo indignantibus hominem ita depresso Deo in coelum extolli. Equidem id minime impium censeo, modo vera vocis *naturae* significatio perspiciatur. Duplici enim sensu eam accipimus, tum pro *principiis* quae a Cicerone *naturalia* dicuntur, tum pro illo quod ad ultimam sui generis formam speciemque pervenit. Differt, ut Thomae Magistri verba expri-

mam, natura a substantia, quae est conditio, status in quo singula versantur. Natura vero est vis insita universis quae animata sunt. Itaque natura terrae est ut herbas proferat, ignis ut ardeat. Addendum naturam esse hominis ut insita vis doctrina rectoque cultu promoveatur. Quae vis si in se perfecta atque ad summum perducta sit tum demum ab Aristotele *natura* dicitur. Duplex hic sensus accurate retinendus iureconsultis est. Disciplina enim, quae in iuris natura illustranda versatur, perpetuo respicere debet, a quo fonte et quemadmodum iura, quibus populi usi sunt atque adhuc utuntur, sint orta; attendere debet ad eorum cursum cumque tota populorum vita cohaerentiam: tum vero ad perfecti iuris institutorumque socialium speciem ad quam exigenda sint prudenterque emendanda iura et instituta quibus gentes utuntur. Eoque magis hominis naturam homo referre merito censetur, quo magis animo atque exemplo Dei imaginem, quam solus Iesus Christus plene expressit, referat. Itaque si eo modo haec verba capiuntur vere pieque hanc sententiam iterare videmur: *Natura iuris explicanda nobis est eaque ab hominis natura repetenda.* Et haec causa est cur doctrinam de qua agimus potius naturae iuris quam iuris naturalis nomine significemus. Sed alia etiam hoc loco commemoranda. Nomen enim illud ipsum *ius naturale* magnam semper peperit opinionum conturbationem atque confusionem quae scientiae excolendae multum nocuit. Quod nemo iureconsultus inficias ibit, cui sponte triplex ista in mentem venit iuris Romani distinctio, crux ista tironum pariter atque eruditissimorum adeo interpretum, quippe inter quos ne hodie quidem de vera eius significatione constet; quodque neminem fugiet, qui historiam disciplinae ad nostra usque tempora sit persecutus. Inter Ecclesiae patres ante omnes Augustinum hic nuncupo, e scholasticis Thomam Aquinatem, deinde principes eos viros qui religionis Christianae sinceritatem revocare studuerunt, postea Hobbesium, Spinozam, Lockium, Wolfium, Rossavium: denique eos qui, modo retento vocabulo, modo alio adhibito, iure naturali non illud ius comprehenderunt quod a *natura* hominis derivandum sit, quamvis omnes hoc sibi sumserint, sed a ratione humana, qualis sese in omnibus omnino hominibus ratione non omnino destitutis, et singulis populis, et cuncto genere humano aequabili modo prodere censebatur. His igitur, „ius naturale illud erat ius quod sive in civitate

„ sive extra civitatem e ratione oritur atque per rationem non dico *agnosci-* „ *tur*, sed unice *cognoscitur*."

Num mirum est, Auditores! doctrinam de qua agimus alio sensim nomine appellari coeptam esse? Simile quid *theologiae naturali* evenit. Quae ita a nostratibus in vulgus dicta est, suspicante Hermanno Boumanno, viro uno in paucis doctissimo, per Christiani Wolfi auctoritatem. Nomen post Heydenreichum apud Germanos quidem magis magisque in desuetudinem abiit. Item apud nos obsolescit. Ita sententiarum conversio magnam, ut ait ille, ad usum loquendi vim habere solet: nondum vero, ut mihi quidem videtur, tantam quantam mutata multarum disciplinarum ratio propemodum postulare videtur. Dici enim vix potest aptus vocabulorum usus quam prosit, ineptus quam noceat veritati, gravissimaque adeo damna vitae pariat. Nonnunquam quidem, nisi fallor, librum emtoribus commendandi causa haec pars iurisprudentiae etiamnunc ius naturale, rationale, nominatur; plerique vero physiologiae, naturae, philosophiae iuris titulum praeferunt: servatae enim *philosophiae* honorem omnes sibi vindicant scriptores, qui variis his nominibus utuntur. De vera tantum philosophandi ratione ab iis dissentiunt qui hanc sibi soli arrogaverunt. Quaestio igitur non est, num philosophandum sit de iure, sed quomodo?

Meam de significatione vocabulis *natura iuris* tribuenda sententiam exposui. Superest ut de natura hominis agam tamquam fonte unde omne ius sit derivandum. Cunctae disciplinae atque artes, Auditores! maxime autem earum praecipua, quippe parens, philosophia, a natura hominis ducendae atque ad eam excolendam et perficiendam referendae sunt. Neque arctissimam omnium necessitudinem cumque naturae humanae unitate cognationem umquam negligere ii debent qui singulis praecipuam operam navant. Ii tamen non ante omnia spectare possunt ut hominis naturam in omnem partem explorent: quod propter generis humani imbecillitatem atque peculiare singularum doctrinarum propositum ne a praestantissimis quidem ingeniis exspectari potest.

Caeterum magnum est et mirabile quod ea qua vivimus aetate omnes disciplinas quae naturam rerum indagandam sibi proponunt ad eum florem pervenisse constat tantumque utilitatis fructum generi humano ferre, quantum ex anterioribus nullae, imo ne universae quidem viderint atque per-

ceperint. Quod praecipue tribuendum existimo indefessis scrutatoribus, qui quo minus praeiudicatis opinionibus ducti fuerunt, eo religiosius et simplicius *naturam* ipsam interrogare atque explorare coeperunt. Pariter theologi, quaenam sit religionis *natura*, Iesumque Christum, *naturam* tum Dei, tamquam hominum *patris*, tum *hominis* hominibus atque generi humano plene patefecisse et ipsi perspiciunt atque omnibus declarare student. Ut grammaticos omittam, historia a praestantissimis scriptoribus ita tractari atque enarrari solet, ut quantum fieri possit, ad intimam vitam sive singularium hominum seu populorum totiusve generis humani penetrare conentur, vel etiam quomodo populi indolem suam atque ingenium in literis, artibus, linguis excolendis in rebus domi militiaeve gestis expresserint, separatim memoriae tradant. Meae autem disputationis est huiusque loci inprimis commemorare et celebrare, ad societates ipsas divinum illud praeceptum omnisque verae philosophiae principium *γνῶθι σεαυτόν* nunc potissimum magis magisque traduci coeptum esse.

Sunt fortasse qui, quamvis non negent, quod ego laetus affirmo, tamen contendant hoc unice adscribendum esse malis atque calamitatibus, quibus tam graviter populi oppressos sese sentiunt ut anxie remedia quaerant interdumque pro salutaribus mortifera sibi comparent. Itaque propterea putant maxima cum cura atque animi sollicitudine in egestatis causas inquiri, quoniam egenorum numerus numquam tantus fuerit apud eos populos, qui inter optime moratos et florentissimos haud immerito censentur, quantus nostris temporibus: ideo de poenis mitigandis, de carceribus emendandis, imo vero de innumeris vitiis, quae in rerum publicarum leges, instituta, iura, mores, sacra, per hominum ignorantiam, infirmitatem, peccata irrepserint, tollendis cogitari atque agi, quia numquam antea magis conspicua fuerint. Sed hoc ipsum, omnia illa nunc conspicua esse quae olim pariter aderant, nec raro multo magis quam nostro aevo, *non vero conspiciebantur;* penitus a permultis persentiri omnium illorum morborum gravitatem atque imminentia undique societatibus humanitatisque causae pericula; nobilissima quaeque ingenia uno veluti ore profiteri immanem esse hominum servitutem bellaque belluis magis quam Christianis populis digna; hoc ipsum, inquam, aliaque multa nonne probant verissime me contendere populos, quo cultiores revera fiant, eo studiosius ad

sui notitiam adspirare atque ad conscientiam sui pervenire? Critica omnino est aetatis nostrae ratio, severumque iudicium in semet ipsa exercet.

Universam igitur societatum, quae e natura hominis, qualis nobis ex singulorum populorum vita atque variis vitae iurisque necessitudinibus apparet, sponte redundaverunt, conditionem, tanquam perpetuae commentationis meditationisque materiem sibi sumere debent iureconsulti. Hoc enim studio nunc continetur divinarum illa humanarumque rerum notitia, in qua iurisprudentiam versari olim existimarunt eius antistites: cui officio praestantissimi viri ita satisfecerunt ut arctissimam atque inimitabilem fere scientiae artisque in iis coniunctionem ne omnium quidem saeculorum posteritas satis admirari posse videatur. Attamen non in solo iure civili causisve forensibus munus iureconsulti consistit: quamquam sine accurata tum hominum, tum societatis, tum rerum de quibus agendum est cognitione, nec recte de iure respondebit neque ad ius excolendum aliquid conferre poterit. Enimvero longe plura et maiora in patria quoque nostra ab eo postulantur, hoc ipso tempore quo haec disputo. Multa enim inde a proximis annis apud nos mutata sunt in imperii ordinatione rerumque civilium procuratione. Qua in re procul dubio suas partes egerunt haud pauci, qui in omni civitate solent esse novarum rerum cupidi, ut aliorum regnum vel dignitatis honorisque sedem occuparent, summa imis miscerent. Fateor, diversissimo proposito, sed tamen multi boni cives adducti sunt in eam opinionem ut putarent ad rempublicam administrandam vocandos esse qui commoda eius atque emolumenta melius perspicerent atque procurarent quam qui eam adhuc gessissent. Itaque aut ego vehementer fallor, aut nisi seriam et severam operam dent iis doctrinis, quae ad vitam socialem cognoscendam legibusque et institutis emendandam pertinent, eum locum non sustinebunt iureconsulti quem in civitatis, regionum, urbium pagorumque regimine ubivis fere post imminutam civilem clericorum auctoritatem obtinuerunt. Quotannis enim leges rogantur de gravissimis civitatis commodis, saepe de iis e quibus populi salus magna ex parte pendet: imo, ne hominis quidem aetas sufficiet ad supplenda omnia quae lex de imperio anni CIƆIƆCCCXLVIII legislatoris curae reliquit. Hae autem leges aliaeque multae quas recensere fere infinitum est, modo ad ea attendamus quae quotidie desiderantur, inutiles sunt et plerumque

damnosae; nisi *natura* iuris ad statum atque *naturam* rerum quae iure ordinandae sunt, accommodetur. Haec vero si inter se repugnent, si legislator levitate, ignorantia egerit eave superbia qua iuris naturalis scriptores multique legislatores recentiores vitam iuraque populi ad praeconceptos suos de iuris rerumque natura errores contorquere conati sunt, nihil fere perniciosius cogitari potest aut temerarium magis. Nullo enim alio iure legislator populi instituta suo arbitratu regit quam grammaticus linguam, medicus corporis humani constitutionem. Pericula semper sunt facienda: ergo quis improbabit? Modo a doctis sapientibusque viris quam prudentissime fiant, qui persuasum sibi habent populos non *machinas* esse nec homines *ranas*, sed divino spiritu vitam eorum intus ali et moveri. Quocirca merito ii populi laudantur qui ante perscrutari in omnem partem verum rerum statum solent, de quibus excolendis agitur, quam ius suum mutent, quique censent in rebus novis constituendis evidentem esse debere utilitatem. Hi enim hoc saltem consequi solent ut mutatio revera sit stabilis emendatio qua (ut Ciceronis verbis utar) praesentia praeteritis tam apte nectuntur ut futuris optime prospiciatur. Contra qui leges ferunt de negotiis, institutis, quorum ignorant naturam, qui populum non pluris faciunt quam chartam cui quidlibet inscribere possint, ut de Josepho II Catharina II pronuntiavisse narratur, hi continuis fluctibus, procellis, motibus societates exponunt.

Haec igitur de natura hominis sociali, de naturali societatum humanarum ortu atque progressione, deque doctrinarum socialium cum ea coniunctione animadvertenda videbantur. Vita socialis cogitari non potest nisi iure ordinata. Iura sunt omnis pacis, libertatis fundamenta, praesidia: his convulsis omnis societas dirumpitur. Quamvis enim non omnes vitae necessitudines, quibus homines sese coniunctos sentiunt, iuris ordinationem requirant, nonnullaeque earum eam adeo respuant, uti amicitia, benevolentia, caritas erga parentes, patriam, pietas erga Deum, tamen iure labefactato vel sublato, haec quoque summa bona summe periclitantur, pereunt. Nam implacabiles inimicitiae, odia, bella, tanta se ferocia erumpunt ut hominum immanitas ipsa feritate tetrior sit dicenda. Verissime Schillerus in exquisitissimo carmine, ne leonis quidem et tigris magis

esse periculosam terribilemque audaciam pronuntiat quam hominis *fanatici*. Equidem semper professus sum, Auditores! errores hominum haud minores generi humano calamitates peperisse atque parere quam peccata. Idem probat iuris naturalis historia. Diu existimatum est et adhuc existimatur, ab unita singulorum hominum voluntate, qui sui prorsus iuris, aequales, pares essent, omnem omnino societatem, omne omnino imperium, omnes iuris necessitudines repetenda, eademque *utilitatis* tantum causa condita vel inventa esse, omnemque inaequalitatem e societate hominum manare. Itaque penes populum eiusve legislatorem est, de his omnibus infinitisque aliis institutis, quae omni aevo gentibus communia fuerunt, quoniam ex hominis natura provenerunt qualis a Deo creatus est, libere statuere. Qua in re ita versati sunt ut omnia docerent quae sponte ducuntur ex opinione: „homines naturaliter prorsus esse singulares, omnemque iuris societatem „nasci e privatis hominum conventionibus." Itaque iuris naturalis est: „bona defuncti cedere primum occupanti." Quid enim absurdius quam homini ius concedere de rebus suis post mortem decernendi? Cessant enim omnia iura cum vita. Consequens erat ut adderent, successionem ab intestato pariter atque ex testamento contra naturam esse: imo, quamquam neutra probanda sit, illam hac magis improbandam videri: successio ab intestato *praesumtam*, testamentaria *expressam* defuncti voluntatem declarat. *Inaequalitatem* ordinis, dignitatis, bonorum, iurium *malum* esse affirmabant, quod alii ipsi *societati*, alii rerum *proprietati*, in societate iniuria introductae, imputabant. Quod malum *his* necessarium, *illis* cum omnibus eius causis earumque effectu radicitus exstirpandum videbatur. Cathedrarii philosophi haec principia in scholarum umbra in libris Latina plerumque lingua conscriptis tradiderunt tanquam indubitata iuris naturalis praecepta, optima fide, per multos annos usque ad nostram aetatem, in universa fere Europa, placidis auditoribus lectoribusque nihil mali suspicantibus. Simul autem fervidioris exstiterunt ingenii homines in Gallia, Italia, Anglia, America, in patria nostra (prae caeteris Rossavium, Beccariam, Paynium memoro) qui popularibus scriptis suis similia prorsus magna eloquentia, elegantia, evidentia centenis millenis hominibus per totum terrarum orbem commendaverunt. Quid enim simplicius, evidentius, ad ignorantium captum accommodatius cogitari potest quam eorum series placitorum quae sponte

e nuda hominis, societatis, civis notione derivantur, neglecta, spreta adeo omni infinitae varietatis atque naturalis inaequalitatis consideratione, quae tamen in nullo animantium genere magis quam in genere humano conspicua est? *Denudarunt* igitur vitam hominis *socialem*, veluti ornatu suo, *societatibus; iuris* scientiam scientia iuris publici rerumque civilium et socialium; *iuris naturalis doctrinam* tum iuris quo populi utuntur cognitione, tum historiae philosophiaeque lumine privarunt: ut quam brevissime dicam, hominem societate *exuerunt*, eum adeo in modum ut ne post initam quidem liberis suffragiis civitatem eum cum hac conciliare potuerint.

Hic igitur est ambitus disciplinae quae in iuris natura explicanda versatur. Omnem complectitur vitam hominis socialem eiusque finem tamquam *materiem sibi subiectam cui ipsa inservire debeat.* Minime enim eam totam regit: sed tamen tota cognoscenda est, ut eae vitae necessitudines, quae aut omnino, aut omnino non, aut partim iuris ordinatione indigent, a reliquis distinguantur. Gravissimae quaeque quaestiones quae in republica agitari solent de ipsis fundamentis, quibus superstructae sunt hominum societates quaeque eas sustentant et tuentur, de prosperitatis publicae atque privatae fontibus, sedem habent in ea disciplina quae de natura iuris agit ex sociali hominis natura derivanda. Multa profecto iniqua sunt in iure institutisque populorum, quae emendari debent atque perfici; sed indelebilis est inaequalitas a Deo creata. Indelebile rerum communium singulorumque discrimen, non a legislatore fictum, sed e natura rerum haustum. Communes enim sunt quae nihil omnino *valent* quamvis sint *inaestimabiles*, ita ut sine iis ne per breve quidem tempus animam ducere homo possit. *Indelebilis* societas, civitas est, quamvis innumera sint civitatium civiumque vitia. Ut verbo dicam, homo nihil potest *creare:* contra omnia ad suum arbitrium *mutare.* Non autem continua *mutatione*, continua *emendatione* rerum publicarum salus continetur quae ab accuratissima demum rerum humanaeque naturae scientia exspectari potest.

*Gravissima* autem appellanda est disciplina, *latissime* patens. Rem a iuris naturalis doctoribus perditam restituere conatur. Periclitantis societatis humanae, id est, humanitatis causam in se suscipit, vindicat, adversus eos qui quum idem peragere debuissent alia omnia egerunt atque effecerunt. Copulat hominem cum societate a qua eum alienaverant iuris natu-

ralis doctores: iura quibus populi utuntur eorumque historiam cum ideis iuris, quae ipsae per se spectatae nullam obligandi vim habent, sed tamen perpetuo animare, corrigere, perficere instituta legesque debent. Eadem luce clarius ostendit, non coelum magis a terra distare quam emendationis studium a rerum novarum cupidine meretriciamque Gallorum libertatem a virginea illa cuius imaginem maiores nostri nummis suis expresserunt, ut ex hoc signo per totum terrarum orbem omnibus constaret, qualem libertatis sacrae civilisque speciem Neerlandia prae cunctis aliis gentibus sibi finxisset. Hanc *colere* atque *excolere* Hugonis Grotii populares decet. Haec enim principia non ducta a mancis illis Gallorum recentiorum de libertate, fraternitate, aequalitate decretis sunt, sed a puris, sinceris, sublimibus, simplicibus Christianae religionis praeceptis, quae incredibili amore amplexus atque professus fuisset veterum philosophorum optimus quisque, recentiores vero grandi supercilio despexerunt, parum suspicantes verum, quod in ipsorum erroribus lateret, unice illis esse tribuendum.

Dicam quod sentio. Religionis Christianae principia quae ad recreandum et regenerandum genus humanum destinata est, incredibile dictu est quantum ad regenerandam philosophiam et possint et debeant efficere.

---

Restat ut ea enarrem, quae hoc, qui effluxit, anno huic Academiae acciderunt. Utramque sortem, ut fieri solet, experta est. A tristibus initium facientibus commemorandum est Academiae tres iuvenes hoc anno morte esse ablatos: Guilielmum van Thye Hannes, iurisprudentiae destinatum, Sibrandum Winsemium, disciplinis physicis deditum, Iohannem Henricum Bleijenberg, qui mense demum Iulio nomen albo studiosorum inscripsit. Horum memoria iucundissima merito est manebitque parentibus atque commilitonibus, qui *mutua* sese *fide* vivere velle, mortuosque *pie colere* palam solent honestissimo modo profiteri.

Huius urbis praefectus, Academiae Curator, carissimo filio est orbatus; parumque praeviso atque irreparabili tibi casu uxorem amisisti, amicissime de la Faille! matronam spectatissimam, domus tuae tuaeque civitatis Groninganae, sexus sui decus atque ornamentum, cuius virtutes et merita

grata mente omnes boni recordantur atque suis commendant. Haec solatia *nos* omnes tibi praestare possumus: alia longe meliora ipse tibi quotidie praestas. Namque tibi persuasum habes, nullam communitatem inter homines adeo intimam esse atque indissolubilem, quam eam quae nos cum iis mortuis conciliet quibuscum veluti cum praesentibus praesentes cogitare, agere, meliorem omnino vitam vivere pergamus.

Lector de Academia nostra bene meritus, quae hoc alumno iure gloriatur, quique diem hunc festum nobiscum alacriter atque festive ut solet agere in animo habuit, subita calamitate oppressus domi iacet liberis eius adhuc superstitibus in summo vitae periculo versantibus, ita ut vix a lacrymis temperare possint, quibus et ipse carus est, inque venis atque medullis i. e. in animo et pectore liberi haerent.

Ad minime laeta referimus duos professores in eo esse ut ab hac Universitate discedant. Horum alter ad cathedram Traiectinam vocatus est, alter causariam a rege missionem petiit. Tibi, Roversi! uti datum honorem gratulati sumus, ita a te acceptum aegre tulimus. Frustra te quominus acciperes Senatus nomine deprecatus sum. Quamquam qui te norunt minime ignorant, te non nisi bene subducta ratione Groninganae stationi Traiectinam praetulisse. Illa enim tibi multis nominibus cara est atque manebit, cum propter amicos quos hic invenisti aut nactus es multaque alia quae tibi grata fuerunt, tum propter carissimorum capitum desiderium quod ab huius urbis atque Academiae cogitatione atque recordatione separare non potes. Utinam tibi tuisque in nova eruditionis tuae fortunarumque sede non dico meliora sed feliciora contingant! Academiam, certo scio, non tuum erga nos animum mutas, neque nos nostrum erga te mutabimus. Illa autem meis verbis publice gratias tibi agit quod te non prius a scholis habendis abstinueris quam Curatores successorem te dignum Regi designare potuerint. Iamque publice vale et salve tibi dico, Collega coniunctissime! perge nos amare.

Quid Heusdio dicam, veteri domi militiaeque commilitoni atque optatissimo collegae? Novit quonam animo fuerim quum mihi, Academiae Rectori, paucis ante ferias diebus, propositum nostrae Academiae valedicendi clam communicaret. A quo ut desisteret tum Universitatis tum ipsius causa quid ego quoque tentaverim meminit. Verum quum omnes

conatus frustra fuerint, nihil mihi superest, quam ut ex hoc loco ei iterem, quae privatim ex Senatus mandato expressi, dolere eum non unam ob causam eius discessum, sperare autem ipsum optato cum dignitate otio quam diutissime esse fruiturum. E quo quin egregios fructus perceptura sint patria et studia in quibus vitam agit, nemo dubitat qui eum cognoscit. Ei autem persuasum sit, nos nomen eius animique modestiam atque liberalitatem in Academiam atque urbem eodem semper honore quo ROVERSIUM esse prosecuturos. Integrum manet vinculum amicitiae quo cum eo coniuncti viximus.

Denique non laetum Senatui Academico accidit, collegium quod quotannis de totius regionis Groninganae statu ad eius Ordines refert, hoc denuo anno ius sibi sumsisse, certe in futurum reservavisse iudicium suum pronuntiandi de gravissimis quibusque quaestionibus quae sive ad huius Universitatis sive ad omnium in patria nostra Universitatum conditionem internam sive adeo ad optimam eas emendandi rationem pertinent. Hoc enim, ut in vulgus notum est, multis rem mirantibus, superiori anno fecerat. Itaque Rector et Senatus censuerunt, eos in culpa esse qui rebus sese immiscerent nihil ad se pertinentibus quique sese interponerent in ea negotia quae Regis Augustissimi atque Curatorum, virorum amplissimorum, providentiae unice essent relicta. Omni in republica rem esse mali exempli, si non quaevis potestas sese prorsus inter iustos imperii fines contineat: principiis hic esse obstandum, sero enim malo medicinam parari: omnino licere viris honestissimis deque agri Groningani commodis sollicitissime curam agentibus tanquam privatis hominibus, de Academia et professoribus et optima instituendi cives Academicos vel honoraria inter collegas partiendi ratione, linguae denique Latinae usum in Academiis abolendi necessitate similibusve negotiis prouti de reliquis omnibus rebus sacris atque profanis libere opinari, loqui, sententiam edere, publice privatim, veram falsam, iustam iniquam, aptam ridiculam, sed Groninganum illud inprimis collegium eo prudentius cautiusque in toto hoc negotio procedere debuisse quo magis omnibus constaret *nemini* eorum virorum, de quorum caeterum laudibus atque virtutibus equidem nihil velim detractum, institutionem liberalem nedum Academicam contigisse. Itaque Senatus praevenire similia studuit, duabus epistolis non ad Regem, cuius causa

hic agi nonnullis videbatur, sed ad auctores iniuriae missis. Egit hac in re, ut omnes norunt, humaniter, candide, fidissime atque e theologorum Christianorum, quorum animi ad pacem perpetuam perpetuo compositi sunt, voto: nec vero ab eius sententia discrepabat Ministri regii iudicium quod utrimque exoptatum est, qui nostram agendi rationem minime improbavit. Nunc autem anxie quidem, quod nemini mirabile videbitur, sed tamen quiete, quippe bona officii conscientia freti, quotannis exspectabimus, quid sibi voluerit mali illud ominis: „Quos ego!" quod hoc ipso anno audivimus. Num fortasse

„Post mihi *non simili poena* commissa luetis!"

Praestitisset sane eque republica fuisset motos fluctus componere quam irritare. Quidquid eveniet, Senatus a recta quam ingressus sibi esse videtur via non decedet.

Ad laetiora proficiscimur, properamus. Nec sane festo hoc die desunt Academiae laetandi causae. Quis enim non mecum gaudet salvum esse atque incolumem Regem regiamque domum, eamque esse carissimae patriae conditionem ut, modo non partium studiis conturbetur aut factionibus dilaceranda tradatur, nihil magnopere habere videatur quod aliis Europae populis invideat. Imo ad hos cum animum advertimus paene subit illud poëtae: „O fortunatos nimium, sua si bona norint!" Salvi sunt Curatores, qui Academiae commodis summo studio atque optima erga eam voluntate prospicere pergunt: salvi omnes collegae, quod eo maiori in felicitate deputandum est, quo plures hoc anno leviori graviorive morbo affecti fuerunt: salvi denique studiosi iuvenes, e quorum tamen numero tres morte ereptos esse modo accepistis.

Magna cum voluptate accepimus, Viri Clarissimi Mulder, Francisce Zacharia et Iane Guilielme Ermerins! regiae vos Academiae artibus atque disciplinis excolendis adscriptos esse, inque similis laudis societatem vos venisse, Collegae aestumatissimi de Greuve et Ionckbloet! Vos nullus dubito quin lubentissime cum reliquis vestrae classis sociis vestrum singuli collaturi sitis ut quod initio vitiosius fuerit tractu temporis convalescat. Qua de re spem concipere magnam ii debent, qui e nuperrime edito opere intellexerint, quam graves atque rei publicae utilissimae quaestiones

a doctissimis peritissimisque viris iam in hac classe propositae atque tractatae sint.

Superiori anno Rector Magnificus tui mentionem fecit, Collega coniunctissime HOFSTEDE DE GROOT! quum memoraret se te adiisse ut tibi de die sexto mensis Martii gratularetur, quippe quo suscepti ante viginti quinque annos muneris professorii memoriam celebrares. Tu dies festos agere soles tuo more, mi GROTI! primum domi cum tuis, ad quos permultos referre potes, summa ut Christi discipulum decet pietate atque hilari simul animo qui ore et vultu sponte sese prodit: postea publice non tantum cum absentibus amicis atque discipulis, verum etiam cum iis quorum nomina tibi incognita sunt atque numerus infinitus est, quoniam nec Academiarum nec patriae neque aetatis qua vivimus spatio continentur. Quod his ipsis diebus rursus apparuit ex tuo ad pristinos et praesentes discipulos alloquio. Itaque ego tibi hodie de hoc opere edito gratulor, quippe quod cum superioris anni festo penitus coniunctum sit eiusque veluti complementum dici possit, addito ex intimo pectore voto: Faxit Deus ut per multos etiam annos vegeta mente et sano corpore domui, Academiae, patriae, ecclesiae Christi serveris!

Peropportunus orationis meae a GROTIO eiusque labore transitus ad vos est, Iuvenes dilectissimi, Academiae nostrae cives! Hic enim, quaenam vera sit Academicae institutionis natura, quaenam inde per totam vitam praeceptores inter eorumque discipulos sponte oriri soleant amicitiae necessitudines, ita perspexit ut nemo magis, atque in hoc quem modo attuli libro ita expressit, ut hic egregie comparatus sit ad pulcri, veri, sancti sensum mutuumque inter magistros atque iuniores eorum amicos amorem excitandum, alendum, excolendum, perficiendum. Quibus profecto studiis si vita Academica animetur, quid tandem suavius praeclariusve totique civitati atque humanitati fructuosius cogitari potest? Agite igitur, carissimi adolescentes! regiam hanc docendi discendique viam sequamur et persequamur! Magna observantia et verecundia hoc anno magistros coluistis magistratusque mei onus adeo leve reddidistis ut hoc nomine ne onus quidem fuerit sed iucundissima potius occasio plures optimae spei iuvenes cognoscendi, qui caeteroquin mihi fortasse ignoti mansissent. Vere affirmare possum, pacem Academicam ut decet per totum hoc tempus nullo horae

momento turbatam fuisse, salva atque integra edictorum Rectorisque Magnifici auctoritate. Nonne haec quae vere de iuventute nostra Academica praedico, ad praecipuas laetandi causas referendum est, Auditores! quae hunc diem vere festum nobis reddant?

De subsidiis brevis ero. Musea, horti, bibliotheca, nosocomium, physicorum, chemicorum, chirurgicorum et physiologicorum instrumentorum apparatus summa diligentia conservata sunt atque pro viribus aucta. Anno superiori atque his ipsis diebus nosocomio recepti sunt multi cholerae morbo afflicti. In usum scholarum quae de histologia habentur, emtum est palmarium Oberhaeuseri microscopium. Physiologiae professor declarat per continuam Curatorum curam hoc quoque anno ita aucta esse subsidia quibus indigeat, ut mox ad rectam institutionem suffectura sint. Bibliotheca denique cum aliis donis locupletata est, inter quae inveniuntur quae collegarum quoque benevolentiam atque munificentiam adeo testantur, tum accessione librorum qui quum olim ad *privatum* societatis regiae commodis agriculturae in hac regione promovendis usum destinati essent, nunc publici usus facti sunt eademque atque reliqui libri lege. Talia nobis omnibus valde sunt accepta: nemini autem magis quam tibi, amicissime ENSCHEDÉ! qui hoc anno de Academiae Bibliotheca denuo haud uno nomine egregie meruisti.

Itaque peractis quae mihi hodie peragenda videbantur, meum tamen Rectoris munus non ante in successorem conferam quam Senatui Academico eiusque Actuario publice gratias egerim pro praestita mihi humanitate, auxilio, fide atque indulgentia, quorum beneficiorum memoriam non cum magistratu deponam. Tanta enim fuerunt ut novo Rectori nihil felicius contingere mihi posse videatur, quam si eamdem experiatur collegarum atque studiosorum benevolentiam quam mihi praebuerunt. Quod igitur felix faustum fortunatumque sit Universitati Groninganae, Virum Clarissimum IANUM HISSINK IANSEN, in Facultate Medica Professorem ordinarium, eius Rectorem in annum proximum renuntio ac proclamo. Salve, Vir magnifice! cui primus hunc honorem gratulor. Tibi autem, sanctissime Deus! ex cuius nutu omnia pendent, ad quem omnia referenda sunt, commendata sit atque maneat in perpetuum Academia!

# ORDO LECTIONUM,

## IN ACADEMIA GRONINGANA

HABENDARUM

INDE A MENSE SEPT. ANNI CIƆIƆCCCLIV AD FERIAS AESTIVAS ANNI CIƆIƆCCCLV.

---

### IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITTERARUM HUMANIORUM.

Fredericus Christianus de Greuve diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XI, *Logicam* docebit; diebus autem Iovis, Veneris et Saturni, hora IX, *Historiam Philosophiae* exponet; hora X *Metaphysicam* tradet; *Encyclopaediam*, *Ethicam*, aliamve *Philosophiae* partem hora auditoribus commoda explicabit. Cum provectioribus Kantii *philosophiam criticam*, a Kinkero expositam et emendatam, sive *Dualismum Rationis humanae* interpretabitur.

Iacobus Adolphus Carolus Rovers *Historiam gentium* tradet diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora IX; *Antiquitates Romanas*, die Lunae, hora IX, diebus Martis et Mercurii, hora X et die Iovis, hora VIII; *Antiquitates Graecas*, die Veneris, hora IX et die Saturni, hora VIII. *Disputandi exercitationibus* praeerit die Saturni, hora IX.

Iosua Ioannes Philippus Valeton *Antiquitatem Hebraicam* explicabit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X; *Libros* Samuelis interpretabitur diebus iisdem, hora XI; *elementa grammatices Hebraicae*, additis exercitiis analyticis, tradet diebus iisdem, hora XII; *Grammaticam linguarum Semiticarum comparatam*, additis exercitiis analyticis Arabicis et Aramaeis, exponet diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora VIII; *Vaticiniorum* Iesaiae capita selecta interpretabitur die Saturni, hora IX. Cum provectioribus Kosegartenii *Chrestomathiam* privatim leget die Lunae, hora IV, et *Chrestomathiam Kirschianam a* Bernsteinio *editam* eodem die, hora V.

Ioannes Adolphus Carolus van Heusde diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora X, *Ciceronis de Fin.* L. V, et *Horatii Satiras selectas;* iisdém diebus, hora I, *Sophoclis Oedipum Tyrannum* explicabit; praeterea, iisdem diebus hora XI, privatim *Platonis Phaedonem* exponet, adhibitis *Wyttenbachii* et *Mosis Mend. f.* disputationibus.

Guilielmus Iosephus Andreas Ionckbloet *Historiam Patriae* tradet diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XII; *Linguam Literasque Belgicas* explicabit et *Eloquentiae* praecepta tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora VIII; *Exercitia practica* moderabitur die Martis, hora XI; Fabulám *Carel ende Elegast* dictam interpretabitur diebus Lunae et Mercurii, hora XI; Selecta Vondelii loca exponet die Mercurii, hora I. Cupientibus *Aestheticam* explicabit, hora auditoribus commoda.

## IN FACULTATE IURIDICA.

Henricus Nienhuis diebus Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, hora XI, *Ius Civile* interpretabitur, iisdemque diebus, excepto die Saturni, hora XII, selecta *Iuris Mercatorii* capita tractabit; diebus Mercurii hora X, et Saturni hora X et XII, maxime secundum ius patrium hodiernum, locum *de foro competente in caussis civilibus*, ipsiusque *Processus Civilis* cum principia tum praecepta exponet; quibus, post ferias hiemales, adiunget *Exercitationes forenses.*

Iacobus Hermannus Philipse diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX, *Institutiones* Iustiniani explicabit; die Lunae, hora XI, diebus Martis, Iovis et Veneris, hora X, mense vero Aprili, Maio, Iunio et Septembri, iisdem diebus, hora matutina VII, selectos *Pandectarum* locos tractabit; die Lunae, hora VIII et IX, die Martis, hora VIII, *Historiam Iuris Romani* enarrabit; die Mercurii, Iovis et Veneris, hora VIII, *Encyclopaediam et Methodologiam Iuris* tradet.

Cornelius Star Numan diebus Lunae, Martis, Mercurii, hora VIII, iuris poenalis principia tradet, abhibito Feuerbachii opere; hora IX, legem de imperio interpretabitur; diebus Lunae, hora X, Iovis et Veneris, hora VIII, *Oeconomiae politicae* initia, die Martis, hora XI, diebus Iovis et Veneris, hora IX, *Ius criminale patrium* docebit; diebus Mercurii,

Iovis et Veneris, hora XI, *de natura Iuris* aget. Taciti *Germaniam* cum commilitonibus leget, hora opportuna.

Disputationibus publicis et privatis lubenter praeerunt Iuris Professores.

## IN FACULTATE MEDICA.

Iacobus Baart de la Faille diebus Mercurii et Iovis, hora VIII, et Saturni, hora IX, sed post ferias Paschales, diebus Mercurii et Iovis, hora VIII, Veneris et Saturni, hora VII, *Artem Obstetriciam Theoreticam et Practicam* exponet, et in Nosocomio Academico, ad parturientium lectos, qualibet oblata occasione, practice instituet; diebus Lunae et Martis, hora VIII, *morbos infantum* docebit; *Therapiam Specialem* morborum tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora IX, et post ferias Paschales etiam diebus Mercurii et Iovis, hora VII; diebus Mercurii, hora X, et Saturni, hora VIII, *Medicinam Forensem* docebit; diebus Lunae, Iovis et Saturni, hora X ad XII, ceteris diebus, hora XI ad XII, in Nosocomio Academico *Clinicis exercitationibus* vacabit, morbosque ibi tractatos uberius exponet. Disputationum exercitiis lubens vacabit.

Franciscus Zacharias Ermerins *Pathologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora IX; *Histologiam*, diebus Lunae, Mercurii et Iovis, hora XI; *Anatomiam pathologicam*, die Martis, hora XI, die Veneris hora VIII et X. *Exercitationibus clinicis* in Nosocomio quotidie vacabit hora I.

Ianus Hissink Iansen *Chirurgiam* docebit die Martis, hora X, diebus Iovis et Veneris, hora IX, et post ferias Paschales etiam die Saturni, hora IX; *Doctrinam de morbis oculorum* tradet diebus Mercurii et Saturni, hora XII; *Clinicis exercitationibus* in Nosocomio Academico vacabit diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris, hora XII; *Anatomen corporis humani* exponet diebus Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, hora IV; *Dissectionibus cadaverum anatomicis* tempore opportuno instituendis quotidie praeerit.

Isaacus van Deen *Physiologiam specialem* docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii, hora VIII et die Saturni, hora IX; *Physiologiam generalem*, diebus Iovis et Veneris, hora VIII; *Remediorum effectum et therapeuticum*

*usum*, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X; *Pharmacognosin et naturalem remediorum historiam*, die Iovis, hora X et die Veneris, hora IX; *morbos systematis nervosi*, diebus Lunae et Iovis, hora III; *Physiologiam experimentalem* docebit et *indagationibus physiologicis* vacabit die Martis, hora XI, die Mercurii, hora XII, diebus Veneris et Saturni, hora X ad XII.

## IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

Hermannus Christianus van Hall die Veneris, hora VIII et IX, autumnali et aestivo tempore etiam die Martis, Iovis et Saturni, hora VIII, *elementa Botanices* illustrabit. *Botanices sublimioris* selecta quaedam capita tradet die Veneris, hora XI; die Mercurii hora IX et X aget de plantis *medicinalibus* aliisque vario respectu *utilibus*, sive de *Botanica applicata*, ordine Familiarum naturalium; die Saturni autem, hora X et XI, *Oeconomiam ruralem* docebit. Post ferias Paschales et mense Septembri, alternis dierum hebdomadibus, die *Mercurii* hora matutina VII *excursionibus botanicis* praeerit.

Ianus Guilielmus Ermerins diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XI, *Arithmetices*, *Algebrae*, *Geometriae* et *Trigonometriae planae* elementa explicabit; *Physicam experimentalem* docebit die Mercurii, hora I, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XII. *Physicam theoreticam* universe, aut selecta eius capita, provectioribus discipulis exponet. *De Matheseos elementis disquisitio* habebitur diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora pomeridiana III.

Nicolaus Mulder die Lunae, hora X, die Martis, hora X et XII, *Historiam Animalium vertebratorum naturalem* docebit, *de Mineralogiae et Geologiae elementis* vero aget horis dein indicandis; diebus Veneris et Saturni, hora XI, *Anatomen animalium comparatam* tradet. *Exercitiis Zoologicis* et *Zootomicis practicis* quotidie praeerit.

Guilielmus Adrianus Enschedé diebus Iovis et Saturni, hora IX, *Stereometriam* et *Trigonometriam sphaericam* docebit; selectos *Algebrae* locos tractabit diebus Lunae et Martis, hora XI; *Astronomiae elementa* tradet die Mercurii, hora I, et die Iovis, hora pomeridiana VI; *Geometriam analyticam*, *Calculum differentialem* et *integralem*, *Mechanicam analyticam*

exponet horis commilitonibus commodis; *Exercitia mathematica* futurorum Praeceptorum moderabitur horis postea indicandis.

PETRUS IOHANNES VAN KERCKHOFF diebus Lunae et Martis, hora IX, die vero Mercurii, hora XII, *Chemiam anorganicam* docebit; diebus Mercurii, hora XI, et Saturni, hora X, *Chemiam corporum organicorum* exponet; diebus Lunae, hora XII, et Iovis, hora X, *Chemiam pharmaceuticam* tradet; *Chemiae technologicae capita* in usum publicum explicabit diebus Lunae et Martis, hora pomeridiana VI; *Chemiam practicam* docebit et *Exercitia analytica* in Laboratorio moderabitur quotidie.

## IN FACULTATE THEOLOGICA.

PETRUS HOFSTEDE DE GROOT diebus Lunae, hora VIII, Martis, hora X, et Mercurii, hora VIII, *Historiam Ecclesiae Christianae*, secundum *Lineamenta* sua, typis divulgata, enarrabit; diebus Lunae et Veneris, hora X, *Encyclopaediam Theologi Christiani*, secundum *Compendium* a L. G. PAREAU et se editum, exponet; diebus Lunae et Mercurii, hora IX, et Martis, hora XI, *Theologiam Naturalem*, secundum *Compendium* a se editum, tradet; die Veneris hora XI nonnulla *Patrum* opuscula cum Commilitonibus leget; hora auditoribus commoda *Historiam Ecclesiae Christianae in Nederlandia* explicabit.

LUDOVICUS GERLACHUS PAREAU diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora XI, *Dogmaticam et Apologeticam Christianam*, secundum *Compendium* a P. HOFSTEDE DE GROOT et se editum, exponet; diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora XII, secundum *Compendium* suum typis expressum, *Theologiam Christianam moralem* exponet; diebus Lunae atque Veneris, hora XII, et die Martis, hora I, loca nonnulla *Hermeneutices sacrae*, secundum *Compendium* suum typis editum, tractabit et quaedam *Carmina Hebraica* cum Commilitonibus interpretabitur.

GUILIELMUS MUURLING die Lunae, hora XI, tractabit *Criticam Novi Testamenti;* diebus Martis, Iovis et Veneris, hora IX, *Epistolas Catholicas* IACOBI et PETRI cum Commilitonibus interpretabitur; diebus Martis et Veneris, hora VIII, et die Iovis, hora X, *Theologiam Practicam* tradet, secundum *Compendium* a se editum; die Iovis, hora III, *exercitia Homile-*

*tica*, et die Saturni, hora XI, *exercitia* provectiorum *Catechetica*, cum pueris instituenda, moderabitur. Hora Commilitonibus commoda, cum iis legere perget *Euangelium* IOANNIS.

Disputationibus cum publicis tum privatis de *Locis Theologicis*, die Mercurii, hora III, suis vicibus praeerunt Theologiae Professores.

---

GUILIELMUS HECKER, Paedagogices Lector, diebus Lunae et Martis, hora I, Litterarum aliarumque disciplinarum studiosis *Paedagogices* elementa tradet, sive *de discendi docendique methodo* praecepta dabit. Exercitia oratoria moderabitur diebus Lunae et Martis, hora pomeridiana VI.

## NUMERUS STUDIOSORUM

### IN ACADEMIA GRONINGANA,

DIE 31 M. DECEMBRIS 1854.

| | | | |
|---|---|---|---|
| In | Facultate | Iuridica . . . . . . . . . . . . . | 63. |
| 〃 | 〃 | Medica . . . . . . . . . . . . . . | 37. |
| 〃 | 〃 | Disc. Math. et Phys. . . . . . | 28. |
| 〃 | 〃 | Theologica . . . . . . . . . . . . | 45. |
| 〃 | 〃 | Phil. Theor. et Litt. Hum. . . | 55. |
| | | | 228. |

# DOCTORES CREATI

## IN ACADEMIA GRONINGANA,

### INDE A DIE 12 OCTOBRIS 1854 AD 11 OCTOBRIS 1855.

---

### IN FACULTATE IURIDICA.

1854.

d. 15 Dec. Henricus Ietzo Samuel Mauritius van Wageningen, ex pago Iellum Frisius, privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D.

d. 20 Dec. Carolus Ludovicus Wedemeyer, ex pago Wedde Groninganus, privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D.

d. 21 Dec. Robertus Carolus Ermerins, Franequeranus, privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D.

1855.

d. 29 Mart. Suffridus Ypey, Leovardia Frisius, privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D. *magna cum laude.*

d. 26 Apr. Mauritius Adrianus de Savornin Lohman, Groninganus, privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D. *magna cum laude.*

d. 16 Iun. Berend van Royen, Zwollanus, privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D. *magna cum laude.*

d. 27 Iun. Iodocus Heringa, ex pago Anium Frisius, privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D. *magna cum laude.*

d. 30 Iun. Ioannes Didericus Dibbits, Assena Drenthinus, S. S. M. Cand., privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D. *magna cum laude.*

Eodem die. Hermannus Petrus de Gavere, Groninganus, privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D. *magna cum laude.*

d. 5 Oct. IOANNES PETRUS ABRAHAMUS WINTGENS TRESLING, ex pago Scharmer Groninganus, privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D. *cum laude.*

d. 8 Oct. ALBERTUS IOANNES DE SITTER, Winschotanus, privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D. *magna cum laude.*

## IN FACULTATE MEDICA.

1854.

d. 22 Dec. GOËTIUS STINSTRA, Harlinga Frisius, privatim defensa Dissertatione Physiologica *de functione lienis*, M. D. *magna cum laude.*

1855.

d. 27 Ian. LUDOVICUS ADRIANUS ALTING MEES, Appingedamensis, privatim defensa Dissertatione Medica *de usu chloroformi in operationibus chrirurgicis*, M. D. *cum laude.*

d. 17 Mart. GUALTERUS HENRICUS CRULL, Meppela Drenthinus, M. D., privatim defensis Thesibus Argumenti Obstetricii, A. O. D. *magna cum laude.*

d. 24 Mart. LAMBERTUS ATZEMA FOLMER, Groninganus, M. D., privatim defensis Thesibus Argumenti Obstetricii, A. O. D. *magna cum laude.*

d. 28 Mart. FREDERICUS HELDER, ex pago Sybrandahuis Frisius, privatim defensa Dissertatione Medica *exhibente observationem aneurysmatis aortae*, M. D. *magna cum laude.*

d. 28 Apr. GERARDUS VISSCHER, Hoogeveena Drenthinus, M. D., privatim defensis Thesibus Argumenti Obstetricii, A. O. D. *cum laude.*

d. 13 Iun. IOHANNES FREDERICUS PETRUS SCHÖNFELD, ex pago Nietap Drenthinus, defensa Dissertatione Physiologica *de functione lienis*, M. D. *magna cum laude.*

Eodem die. IOHANNES CHRISTOPHORUS SCHÖNFELD WICHERS, ex pago de Leek Groninganus, defensa Dissertatione Medica *de morbo Brightii*, M. D. *cum laude.*

d. 16 Iun. NICOLAUS WESTENDORP BOERMA, ex pago 't Zandt Groninganus, defensa Dissertatione Medica *sistente nonnulla de Otorrhoea*, M. D.

Eodem die. ALLE LUITZE VAN DER SLUIS, ex pago Hemrik Frisius, M. D., defensis Thesibus Argumenti Obstetricii, A. O. D. *cum laude.*

d. 30 Iun. RUDOLPHUS IOHANNES PETRUS MULLER, ex pago Zandeweer Groninganus, M. D., defensis Thesibus Argumenti Obstetricii, A. O. D.

## IN FACULTATE THEOLOGICA.

1855.

d. 30 Mart. IOHANNES OFFERHAUS L. FILIUS, ex pago Feerwerd Groninganus, V. D. M. designatus in pago Burum, publice defensa Dissertatione Theologica *exhibente Abaelardi Theologi Methodum*, Th. D. *magna cum laude.*

d. 22 Iun. CORNELIUS PHILIPPUS HOFSTEDE DE GROOT, Groninganus, publice defensa Dissertatione Theologica inscripta: *Pauli conversio praecipuus Theologiae Paulinae fons*, Th. D. *magna cum laude.*

## IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITTERARUM HUMANIORUM.

1855.

d. 19 Maii. ALBERTUS LUDOVICUS BRUGSMA, Groninganus, publice defensa Dissertatione *continente Gymnasiorum apud Graecos descriptionem*, Ph. Th. M. L. H. D *cum laude.*

d. 28 Iun. IOHANNES BENEDICTUS KAN, Groninganus, I. R. et H. D., publice defensa Dissertatione Antiquaria *de Ephoris Spartanis*, Ph. Th. M. L. H. D. *magna cum laude.*

# SUPPLEMENTA

AD

# ANNALES ACADEMICOS

MDCCCLIII—MDCCCLIV.

# PROGRAMMA
## CERTAMINIS LITTERARII
A
## RECTORE ET SENATU ACADEMIAE GRONINGANAE
DIE XV MENSIS APRILIS ANNI MDCCCLIII

INDICTI.

---

Ex Regis Augustissimi Guilielmi III liberalitate et munificentia, Rector et Senatus Academiae Groninganae omnes Academiarum huius Regni cives et Athenaeorum alumnos in proximum annum ad certamen Litterarium invitant, et quaestiones, a singulis Ordinibus Academicis positas, promulgant hasce:

### AB ORDINE THEOLOGORUM.

I.

*Quum de omni consilio et opere suo sic Ioh. XVII agat Iesus Christus, ut nullam videatur ideam de re Christiana primariam non attigisse, quaeritur: an ibi etiam de spiritu sancto fecerit mentionem? porro, si fecerit, qua alia ratione quam Ioh. XIV—XVI? denique, unde haec diversitas sit explicanda?*

II.

*Litium inter Cocceianos et Voetianos actarum quaenam fuit origo? quaenam natura? quisnam finis? Unde derivandum, quod hae lites non effecerint schisma, prouti lites inter Remonstrantes et Contraremonstrantes actae?*

### AB ORDINE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITTERARUM HUMANIORUM.

I.

*Ilias Homerica ita exploretur, ut, adhibito opusculo, quod inscribitur:* Betrachtungen über Homers Ilias von Karl Lachmann mit Zusätzen von Moritz Haupt, Berlin 1847, *consultisque iis, quae de huius scriptoris sententia continentur libro:* die Sagenpoesie der Griechen, kritisch dargestelt von G. W. Nitzsch, Braunschweig 1852, 1853, *ratio et compositio eius diiudicentur.*

singulis aetatibus gestum fuerit, accurata textus Hebraici, quantum ad rei intelligentiam opus est, explicatione suis locis addita." Ordo accepit commentationem his verbis distinctam: *"Si translatio ab originali dissentit ei linguae potius credendum unde in aliam per interpretationem facta est translatio."* Scriptor non eam explicuit quam Ordo posuerat quaestionem, sed ab hac diversam adumbravit. Quum enim agendum esset de *munere iudiciali* in litibus dirimendis et reorum causis diiudicandis posito eoque aliis temporibus alia ratione apud Hebraeos administrato, argumentum huius commentationis sunt viri qui *κατ' ἐξοχὴν* Iudices dicuntur quorumque res gestae ad unam vulgo referuntur historiae Israëliticae aetatem. In hoc autem argumento tractando scriptor alia quidem quae huc pertinent non plane neglexit, maxime tamen chronologiae indagandae, cuius rei difficillimae explicatio non requirebatur, operam dedit. Sed huic quaestioni rite solvendae ille, licet diligentem afferret variorum librorum notitiam, quum praeclara recentiorum opera ignoraret, impar fuit. His accedunt hypothesium rerumque plane alienarum copia et inopia interpretationis philologicae, textui Hebraico suis locis addendae.

Quamobrem Ordo hanc commentationem parum etiam Latine scriptam praemio haud ornandam esse iudicavit.

W. I. A. IONCKBLOET,
*Ord. h. t. ab actis.*

*Ordo Iurisconsultorum* nullum accepit quaestionis propositae responsum.

C. STAR NUMAN,
*Ord. h. t. ab actis.*

*Ordo Medicorum* proposuit hanc quaestionem: "Exponantur quae postremis annis ab eruditis facta et scripta sunt ut lienis functio definiretur. Fiat autem ita ut experimentis et observationibus propriis superstruat auctor sententiam quam amplectatur, sive anteriori alicui assentiendum putet sive novam ipse proponat."

Accepta sunt responsa quatuor, *unum* notatum verbis GUNSBURGII: *"Es bleibt nur übrig aus dem feineren Bau der Milz nach Analogie auf deren Function zu schliessen,"* idque conscriptum vernacula; *alterum* in-

signitum VIRGILII versu: *„Felix qui rerum potuit cognoscere causas"* Latine expressum; *tertium* vernacula scriptum et his MALPIGHII verbis distinctum: *„Nescio quo fine ducta vetustas lienem risus causa exstare evulgaverit, dum longo litteratorum moerore ob nondum assecutam huius visceris naturam lugent academiae;"* tandem *quartum* item patrio sermone litteris mandatum et notatum verbis ZIMMERMANNI: *„Die Natur wird, in der Natur langsam gesucht, am geschwindesten gefunden."*

De his disputationibus Ordo sic iudicavit:

*Quartum* responsum a reliquis hoc nomine statim distingui visum est, quod plena ad quaestionem responsio dici iure non potest. Investigavit maxime auctor in cellulas corpuscula sanguinis continentes; reliqua ad quaestionem facientia vix aut ne vix quidem attigit et conspectus historicus de eruditorum de liene opinionibus parum elaboratus est; quemadmodum tota rerum traditarum expositio satis levis est dicenda. Ordo non negat observandi studium auctorem ostendisse, non prorsus ei deesse observandi artem et facultatem, laudabiles adeo observationis fructus apparere in hoc tractatu. Sed quum omnes quaestionis partes non attingat, quin longe plurimas intactas relinquat, Ordo iudicavit hoc responsum aliquo honore non posse ornari.

Placuit e reliquis tribus maxime *primum*. Auctor huius responsionis significat in prooemio se sic existimasse Ordinem praecipue desiderare inquisitionem propriam, minus traditionem eorum quae ab aliis reperta aut libris mandata sunt. Itaque conspectum historicum separatim non tradidit. Nec tamen superiorum scriptorum opera neglexit; sed statim argumentum suum tractare incipiens critice auctorum sententias considerat et fructus lectionis cum observationis propriae fructibus una communicat, ita ut materiem et apte disponat et subtiliter diiudicet et nihil negligat et acuti ingenii et solertis specimina copiosa continenter exhibeat.

Per totum cursum disputationis elucet eius plurium doctrinarum peritia talis ut non unum alterumque ex iis locum sed omnem earum ambitum se tenere ostendat. Quod sane Ordini constitit de eius chemiae, anatomiae, physiologiae, histologiae, aliarum doctrinarum medicarum cognitione et observationis arte et usu quae in eius opere eminent.

Tum etiam Ordini magnopere placuit liberum quo auctor utitur iudi-

cium, ita ut aliam agnoscat auctoritatem nullam quam quae in diligenti phaenomenorum observatione et comparatione et veritate ex his rebus ducta sit posita.

Sed ab altera parte Ordinem non fugerunt in opere vitia, de quibus aliquid monendum existimavit vel in auctoris gratiam. Oratio eius culta minime dici potest; attingit talia auctor subinde quae si delineationibus aut praeparatis additis illustravisset, operae pretium omnino fecisset. Laudavit iam Ordo in auctore quod non se cuiquam mancipavit; sed prudentiam tamen in modo quo plures res propositae sunt desideravit. Et quemadmodum ingenio multum valere auctorem animadvertit, ita non negat eum ingenio interdum abusum fuisse et similitudines et analogias quaesivisse quas maturius iudicium reiicere debeat, ita ut Ordini quoque minime vera visa sint omnia quaecunque in disputatione sunt prolata. Sunt sane haec vitia iuvenili aetati fere propria, sed quae silentio praeterire noluit Ordo ne auctori quem magni facit aureum illud: „*nosce te ipsum*" inculcandi occasionem negligat, et ut eum non solo ingenio sed accurata doctrina et iudicio maturo in disciplinis opus esse doceat.

Verum hoc utut est eius labori primum locum tribuendum esse censuit Ordo, cui responsio si universe loqui liceat admodum placuit.

*Alterum* responsum Latine conscriptum item multum placuit Ordini, quin ita conscriptum est ut nullo modo dubitavisset ei praemium tribuere, nisi primum illud praestantius visum ei fuisset.

Ut ab externa forma incipiamus oratio qua expressum est probabilis et quantum in eiusmodi argumento iure a iuvene requirere licet satis bene Latina, ita ut laude digna existimanda sit.

Addita sunt praeparata microscopica numero multa. Adiectae dein delineationes nitidissimae, quas summa cura conficiendas curavit auctor. Universus habitus externus huius tractatus eum commendat propter diligentiam in eo componendo et absolvendo positam. Nec minus summae in elaboratione curae positae testis est disputatio ipsa. Conspectus historicus eorum quae recentissimo tempore de liene scripta sunt, plenissimus, uberrimus, lucidissimus, ita ut hac in re vix aliquid desideret Ordo.

Pars quae experimenta et observationes proprias auctoris continet, testis est omnino magnae industriae, observationis microscopiae peritiae et facul-

tatis talis, quae non nisi frequenter institutis eiusmodi observationibus et exercitatione diligenti acquiritur; in experimentis instituendis item iudicium apparet sanum, diligentia magna neque felicitas quaedam defuit ita ut haec omnia permultum Ordini placuerint.

Postquam has laudes iure merito huic operi tribuit, declarandum est quare supra memorato responso primum, huic secundum locum tribuerit Ordo.

Auctor primi responsi iis quae ab aliis scripta sunt usus est diligenter nec tamen manu ab illis duci se passus est in suo tractatu componendo. Idem de auctore responsi Latine conscripti affirmare non licet, quippe qui in tota disputatione minus liberum se servavit a vi opinionum ab aliis prolatarum. Quemadmodum in responso primo auctor specimina dedit ingenii, liberi iudicii, inventionis, sic in altero, licet minime has laudes ei prorsus deesse affirmet Ordo, tamen minus illas dotes in eo elucere putavit et ob hanc maxime causam praeplacuit responsum antea memoratum et quamquam non magno intervallo separari hoc de quo nunc agitur ab altero putet, tamen secundum tantum locum ei esse tribuendum est arbitratus.

*Tertium* responsum non tam prope accedit ad alterum quam hoc ad primum, sed multo maiore intervallo ab utroque superiore distat.

Quae historiam doctrinae loci circa quem quaestio versatur spectant, eleganter et lucide sane sunt exposita, sed minus tamen diligenter, nec tantopere ab auctore in succum et sanguinem, ut ita dicamus, conversa sunt ea quae apud alios reperit quam in responsis superioribus maxime in primo. Praeparata addita sunt minus numerosa quam responso Latino. Delineationes minus bene elaboratae. Investigationes propriae auctoris item cedunt iis quas superiores duo et fecerunt et tradiderunt. Itaque omni nomine tertium tantum locum huic tractatui Ordo adscribere debuit; licet ultro etiam hanc responsionem laude dignam et publico elogio ornandam censuerit.

Operibus his tribus ita recensitis Ordo de una adhuc re sui causa monendum putat. Mirum videri possit rerum minus peritis, eum in iudicio ferendo non fecisse mentionem conclusionum scriptorum. Hae sane satis inter se discrepant, quod non mirum in tractatione argumenti obscuri et de quo principes in doctrina viri dissentiunt. Alia conclusionis pars in aliis

responsis prae alia placuit Ordini; nec tamen aut ab aliis, aut ab his scriptoribus quaestio de functione lienis prorsus soluta videtur. Hac de causa Ordo potius attendendum censuit ad praestantiam ingenii et laboris in responsis elucentem, quam ad disputationis eventum et finem.

Apertis schedulis constitit primi responsi auctorem esse Augustum Sasse, e pago de Rijp Hollandum, Med. et Philos. Nat. in Ill. Athenaeo Amstelodamensi Cand., qui igitur aureo nummo ornandus est.

Alterius responsi auctorem esse patuit Goëtium Stinstra, Harlingensem, Litt. Hum. et Med. Cand. in Academia Groningana, qui quum ad summam laudem proxime accederet nummum accipiet argenteum.

Responsionis tertiae auctorem esse apparuit Abrahamum Fredericum van Wageninge, Roterodamensem, in Academia Ultraiectina Med. Cand., cui honorificum testimonium tradetur.

I. van DEEN,
*Ord. h. t. ab actis.*

*Ordo Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum* ad quaestiones propositas unum modo responsum accepit et quidem ad quaestionem: „Quaeritur disquisitio botanica, physica et chemica de amylo, inprimis ut huius origo, structura et variae species innotescant. Responsum praemio dignius iudicabitur si propriae auctores observationes accedunt."

Hoc responsum inscriptum lemmate: *„Al wat de natuur oplevert is schoon en een grondig onderzoek overwaardig"* Ordini haud placuit. Sunt quidem nonnulla satis bene in hacce scriptione proposita, sed argumentum universe nimia levitate tractatum videtur. Recentiorum enim naturae scrutatorum opera de amyli origine, structura et variis speciebus multas easque egregias continent disquisitiones quibus et in botanica et in chemica huius argumenti parte scriptor uti potuisset ad illustranda ea quae antea hac de re probata fuerant. Hoc vero non fecit. Pauca modo ex uno alterove scriptore et haec quidem parum accurate collegit, sed rem ipsam haudquaquam funditus tractavit; quamobrem Ordo auctori huius dissertationis praemium designare non potuit.

W. A. ENSCHEDÉ,
*Ord. h. t. ab actis.*

*Ordo Theologorum* duas proposuit quaestiones, alteram historicam, alteram exegetico-dogmaticam ita se habentem: "Quum de omni consilio et opere suo sic Ioh. XVII agat Iesus Christus, ut nullam videatur ideam de re Christiana primariam non attigisse quaeritur, an ibi etiam de Spiritu Sancto fecerit mentionem? Porro, si fecerit, qua alia ratione quam Ioh. XIV—XVI? Denique unde haec diversitas sit explicanda?"

Ad quaestionem historicam nullum, ad exegetico-dogmaticam duo accepit responsa, unum inscriptum hisce Wagneri verbis: "*Das Wesen aller Wahrheit ist Nothwendigkeit des Einzelnen durch das Ganze*", alterum hac sententia distinctum: "*Philosophia veritatem quaerit, theologia invenit, religio possidet.*"

Horum quodque responsorum quamquam suis se laudibus commendaret, neutrum tamen dignum iudicatum est quod praemio constituto ornaretur.

Etenim auctor primae scriptionis recte quidem haud pauca observavit cum magis tum minus ad quaestionem pertinentia, sed universe minus exegetice quam sive philosophice sive potius metaphysice in rebus exponendis versatus est. Nonnulla, ut locum de *δόξῃ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι*, uti et de fidei origine contorsit ad suam metaphysicam de *τῷ λόγῳ* opinionem et suam de monstro, ut ait, liberi arbitrii sententiam qua non dubitavit profiteri Deum esse peccati causam. De quaestione ipsa non nisi tandem agere incepit, idque si praeparationem spectes profusam brevius et minus quam oportuisset explicate.

Multo aliter secundae scriptionis auctor. Hic paucissimis de Spiritu in V. T. praemissis, primum expositurus quomodo Iesus Ioh. XVII de Spiritu Sancto fecerit mentionem, fusius quidem quam opus erat, totum hoc caput percurrit; sed de vs. 17—19 agens accurate ostendit *τὴν ἀλήθειαν* hic eumdem occupare locum quem in antecedentibus *τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας*. Ubi porro quaerit qua alia ratione de Spiritu Sancto Iesus egerit Cap. XIV—XVI satis bene demonstrat paracletum, Spiritum veritatis, quoad naturam suam idem esse atque veritas ipsa est; discrimen igitur tantummodo in forma dicendi esse positum. Ibidem vero acute magis quam vere exponit *τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθειας* esse Spiritum immanentem in Apostolis, *τὴν ἀλήθειαν* vero esse Spiritum transcendentem sive vim divinam in homines agentem. Ubi denique inquirit, unde haec diversitas sit explicanda, duplicem eius causam tradit, alteram in *personis* positam, *quibus*

locutus est Iesus, qui quo melius ipsum intelligerent usus sit *imagine spiritus* e V. T. desumta pro *abstracto* *ἀλήθεια*; et haec quidem recte. Cur vero Iesus in Apostolorum gratiam hunc spiritum tamquam alteram personam sui similem *παράκλητον* proponat in *sermonibus*, cur in *precibus* alia simpliciore forma dicendi utatur, indicare atque exponere neglexit. Verum tamen ubi alteram discriminis causam invenisse sibi videtur in *tempore* de quo agatur, et putat *ante* mortem Iesu *τὴν ἀλήθειαν* dici Patri propriam vim transcendentem; *post* Iesu mortem discipulis insitum *πνεῦμα ἀληθείας* sive Spiritum iis immanentem propriumque eorum vitae principium, hoc e sua mente potius quam e sententia Iesu fecisse censendus est. Denique et dubius haeret utrum varia haec dicendi forma a Iohanne repetenda sit, an vero ab ipso Iesu.

Licet igitur haud pauca in hoc responso desiderentur et minus bene exponantur idque universe ita compositum sit ut scriptor quaestionis cardinem sensisse magis quam exposuisse dicendus sit, tamen recte demonstravit et Ioh. XVII mentionem esse Spiritus Sancti et Cap. XIV—XVI *τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας* idem esse atque Cap. XVII *τὴν ἀλήθειαν*.

Quocirca Ordo propositum concedere praemium ei non potuit; decrevit tamen honorificum laudis testimonium ei offerre. Quo facto hoc sibi gratum accidere auctor statim declaravit, simulque apparuit eum esse Hermanum Gerardum Hagen, Theol. in Academia Ultraiectina Stud.

W. MUURLING,
*Ord. h. t. ab actis.*

# ATHENAEUM ILLUSTRE

## AMSTELODAMENSE.

27

# NOMINA PROFESSORUM,

QUI

# IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI CONIUNCTISQUE CUM EO SEMINARIIS

INDE A KAL. IAN. AD D. XXXI M. DEC. MDCCCLIV

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

---

## THEOLOGIAE.

G. MOLL, Clar. Ord. Praeses a. 1854—1855.

H. C. MILLIES, F. I. DOMELA NIEUWENHUIS, } Proff. in Semin. Luther.

S. MULLER, I. VAN GILSE, } Proff. in Semin. Teleiobapt.

A. DES AMORIE VAN DER HOEVEN, Prof. in Semin. Remonstr.

## IURISPRUDENTIAE.

M. DES AMORIE VAN DER HOEVEN.

H. DE BOSCH KEMPER.

## PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

I. BOSSCHA, Prof. emeritus.

H. BEYERMAN.

P. I. VETH.

I. C. G. BOOT.

## MEDICINAE.

GER. VROLIK.

GUIL. VROLIK.

C. B. TILANUS, Prof. honorarius.

P. H. SURINGAR, Prof. honorarius.

I. VAN GEUNS, Prof. extraordinarius.

G. E. VOORHELM SCHNEEVOOGT, Prof. extraordinarius.

## DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

F. A. G. MIQUEL,

C. I. MATTHES.

E. H. VON BAUMHAUER.

# ACTA ET GESTA

IN CONVENTIBUS CLARISSIMI ORDINIS PROFESSORUM

## ATHENAEI ILLUSTRIS AMSTELODAMENSIS,

ANNO MDCCCLIV.

---

Die 17 m. Iunii Ordo primum convenit post obitum Viri Cl. C. A. DEN TEX, Antecessoris emeriti, cui dies 9 m. Aprilis vitae laborum finem attulit. Viri eruditissimi virtutes omnes agnoscunt et cum corpus humo conderetur pie recognovit eius discipulus et collega Vir Cl. M. DES AMORIE VAN DER HOEVEN.

Die 7 m. Octobris rogantibus Medicinae professoribus Ordo decrevit, ut literae mitterentur ad Curatores, quibus demonstraretur necessitas condendi laboratorii physiologico-pathologici.

# SERIES LECTIONUM

## IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI ET IN SEMINARIIS

HABENDARUM INDE A. DIE 1 M. OCT. A. MDCCCLIV AD FERIAS AESTIVAS A. MDCCCLV.

---

### GUILIELMUS MOLL

privatim tradet *Exegesin Novi Foederis*, interpretandis *Actis Apostolorum*, diebus Martis et Mercurii, hora X;
*Historiam universalem Religionis et Ecclesiae Chr.*, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora XI;
*Theologiam dogmaticam*, iisdem diebus, hora IX;
Studia ad *Introductionem in Theologiam* et ad *Historiam Ecclesiae Neërlandiae* pertinentia, et
*Exercitationes Homileticas* moderabitur diebus et horis deinceps indicandis.

### MARTINUS DES AMORIE VAN DER HOEVEN

privatim *Digestorum* selecta capita tractabit, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora IX matutina;
*Institutiones Imp. Iustiniani* interpretabitur, iisdem diebus, hora X;
*Ius Civile Hollandicum* docebit, iisdem diebus, hora XI.
*Methodum procedendi in causis civilibus* tradet, iisdem diebus, hora XII.

## HIERONYMUS DE BOSCH KEMPER

privatim tradet *Encyclopaediam Iurisprudentiae*, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora IX;
*Ius Publicum*, iisdem diebus, hora X;
*Methodum procedendi in causis Criminalibus*, diebus Martis, hora XI et Veneris, hora IX;
*Statisticam patriae*, diebus Mercurii hora XI et Veneris, hora X;
*Ius gentium*, diebus Iovis hora XI et Veneris, hora XI.

## IOANNES BOSSCHA

*Litterarum* et *Historiae* studia quovis alio modo quam lectionibus habendis promovere studebit.

## HUGO BEYERMAN

privatim *Rhetoricen* sive praecepta stili Belgici, additis Belgice scribendi exercitationibus, tradet die Lunae hora X—XII et die Saturni, hora IX—XI;
*Historiam Patriae* enarrabit, die Lunae hora XII—II et die Saturni hora XI—I;
*Pronuntiationis* sive *eloquentiae exterioris* exercitia moderabitur.

## PETRUS IOANNES VETH

privatim docebit *Exegesin Veteris Foederis*, interpretandis Psalmis selectis, diebus Martis et Mercurii, hora VIII matutina;
*Grammaticae Syriacae elementa*, diebus Iovis et Veneris, hora VIII;
*Antiquitates Hebraeas*, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX;
*Grammaticam Hebraeam*, adiuncta libri Deuteronomii lectione continuata, iisdem diebus, hora X;
*Logicam* tradet, diebus Lunae et Saturni, hora VIII, et *Psychologiam*, die Lunae, hora IX;

Cum provectioribus leget *Arnoldi Chrestom. Arabicam* et *Kirschii Chrestom. Syriacam*, *a Bernsteinio* denuo editam, alternis vicibus, die Veneris, hora VI—VIII post meridiem.

IOANNES CORNELIUS GERARDUS BOOT

privatim *Historiam Antiquam* explicabit diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora XII;

*Literas Latinas* docebit interpretans *Terentii Heautontimorumenon*, *Ciceronis Oratorem et Horatii* quaedam, iisdem diebus hora I;

*Literas Graecas* explicans nonnullas partes *Iliados*, *Lysiae Orationes*, *Theocriti Idyllia*, iisdem diebus, hora II.

GERARDUS VROLIK

privatim docebit *Obstetriciam theoreticam*, diebus Mercurii et Veneris, hora II.

GUILIELMUS VROLIK

privatim *Demonstrationes anatomicas* habebit, tempore hiemali, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora p. m. I;

docebit tempore vernali *Zootomiam*, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora matutina X;

*Osteologiam*, tempore autumnali, iisdem diebus et horis;

*Physiologiam*, iisdem diebus, hora IX et XI;

*Methodum secandi*, tempore hiemali quotidie.

CHRISTIANUS BERNARDUS TILANUS

privatim docebit *Pathologiam* et *Therapiam Chirurgicam*, ter quavis hebdomade, hora XII;

*Artem obstetriciam*, tribus reliquis diebus, hora XII;

*Examini aegrotantium* et *artis exercitio* in Nosocomio Scholae Clinicae praeerit diebus singulis, hora IX;

*Enchireses medicas in cadavere* demonstrabit, diebus et horis indicandis.

## PETRUS HENRICUS SURINGAR

privatim *Pathologiam* et *Therapiam generalem* docebit, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora p. m. III;
*Doctrinam morborum singularium* interpretabitur, iisdem diebus, hora p. m. II;
*Praxin medicam* ad lectulos aegrotantium moderabitur, diebus singulis, hora matutina VIII.

## IOANNES VAN GEUNS

privatim *Pathologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora X;
*Medicinam forensem* et *toxicologiam* tradet bis quavis hebdomade.

## GUSTAVUS EDUARDUS VOORHELM SCHNEEVOOGT

privatim *Neuropathologiam* docebit et ad lectulos aegrotantium exponet, die Saturni, hora XI—I;
*Elementa psychiatriae* exponet hora dein indicanda.

## FREDERICUS ANTONIUS GUILIELMUS MIQUEL

privatim tradet *Geologiae et Palaeontologiae fundamenta*, horis deinde indicandis;
*Pharmacologiam generalem et specialem*, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora XI;
*Botanices Elementa*, iisdem diebus, hora X;
*Stirpium medicinalium, venenatarum et oeconomicarum historiam* ter per dierum hebdomadem;
*Excursionibus botanicis* praeerit;
*Vegetabilia cryptogamica* et *Oeconomiae ruralis elementa* explicare paratus erit.

CAROLUS IOANNES MATTHES

privatim docebit *Planimetriam* et *Trigonometriam rectilineam*, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX matutina;
*Physicam experimentis illustratam*, iisdem diebus, hora XI;
*Stereometriam*, inclusa *Trigonometria sphaerica*, in commodum Medicinae et Literarum studiosorum, diebus Iovis et Veneris, hora meridiana;
*Calculi differentialis et integralis elementa*, horis cum auditoribus constituendis.

EDUARDUS HENRICUS VON BAUMHAUER

privatim *Chemiam anorganicam* docebit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XII;
*Chemiam corporum organicorum*, diebus Martis et Mercurii, hora IX;
*Chemiam Physiologicam*, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora I, excepto tempore hiemali;
*Chemiam pharmaceuticam*, die Lunae, hora IX, et die Martis, hora X;
*Chemiam analyticam* diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora II—IV.

HENRICUS CHRISTIANUS MILLIES,

Theol. Professor in Sem. Evangel.-Luther.

*Introductionem historico-criticam in libros sacros Veteris Foederis* exponet, die Veneris, hora XI, die Saturni, hora XII—II;
*Exegesin Veteris Foederis* docebit, interpretando vaticinia quaedam e libro Prophetarum Minorum, diebus Martis et Mercurii, hora I;
*Exegesin Novi Foederis* docebit, interpretando Iohannis Apostoli Evangelio, diebus Iovis et Veneris, hora I;

*Theologiam Christianam Dogmaticam* tradet, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora XII;
*De Religionis Christianae propagatione* agere perget, horis vespertinis, auditoribus commodis.

FERDIN. IACOB. DOMELA NIEUWENHUIS,

Theol. Professor in Sem. Evangel.-Luther.

*Theologiam moralem* tradet, diebus Iovis et Veneris, hora X;
*Theologiam practicam* diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX;
*Epistolas Pauli pastorales* explicabit, diebus Martis et Mercurii, hora X;
*Exercitiis Oratoriis* vacabit die Iovis, hora III, *Catecheticis*, die Martis, hora XI—I, *Colloquio homiletico*, die Martis, hora VI—VIII p. m.
Discipulis provectioribus orationes sacras habentibus praeses aderit die Veneris, hora II.

SAMUEL MULLER,

Theol. Professor in Sem. Teleiobapt.

*Lectiones de Theologia Christiana dogmatica* habebit, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX;
*Praecepta homiletices* tradet, die Iovis, hora X;
*Exercitia homiletica* moderabitur, die Veneris, hora X—XII;
Studiosis, orationes sacras habentibus, praeses aderit, die Lunae, hora II dim.

IANUS VAN GILSE,

Theol. Professor in Sem. Teleiobapt.

*Exegesin Novi Testamenti* tradet, interpretanda Pauli ad Romanos Epistola, diebus Iovis et Veneris, hora II.
*Introductionem historico-criticam in Libros N. Testamenti* tradet, diebus Martis et Mercurii, hora II;

*Ecclesiae Christianae antiquae historiam* enarrabit, ab Ecclesia condita ad Caroli Magni tempora, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora I;

*Historiam populi Israëlitici* enarrare perget, diebus Iovis et Veneris, hora III.

ABRAHAMUS DES AMORIE VAN DER HOEVEN,

Theol. Professor in Sem. Remonstr.

*Theologiam Christianam Dogmaticam* tradere perget, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX—X;

*Officia Doctorum et Antistitum in Ecclesia Christiana* exponet, diebus Martis et Mercurii, hora X—XI;

*Historiam Eloquentiae Sacrae* enarrabit, die Mercurii, hora III—IV;

*Exercitia Oratoria* moderabitur, die Martis, hora III post mer.;

Commilitonibus orationes sacras habentibus praeses aderit, die Martis, hora II;

Commilitonum studia promovere conabitur, horis vespertinis deinde indicandis.

## NUMERUS STUDIOSORUM

### IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI CONIUNCTISQUE CUM EO SEMINARIIS

DIE XXXI DECEMBRIS MDCCCLIV.

| | | | |
|---|---|---|---|
| In | Facultate | Theologiae . . . . . . . . . . . . | 75. |
| " | " | Iurisprudentiae . . . . . . . . . | 53. |
| " | " | Literarum . . . . . . . . . . . . | 3. |
| " | " | Medicinae . . . . . . . . . . . . | 29. |
| " | " | Philosophiae . . . . . . . . . | 2. |
| | | | 162. |

# ATHENAEUM

# DAVENTRIENSE.

# REGLEMENT

OP HET

# ATHENAEUM TE DEVENTER,

DOOR DEN GEMEENTERAAD VASTGESTELD
DEN 5 SEPTEMBER 1854.

Art. 1.

Onder het oppertoezigt van den Gemeenteraad is de zorg voor het Athenaeum opgedragen aan een Collegie van Curatoren, volgens eene Instructie door dien Raad vastgesteld.

Art. 2.

Het Athenaeum is en blijft eene inrigting van hooger onderwijs, dienende ter gedeeltelijke vervanging van Akademisch onderrigt en algemeene verspreiding van smaak, beschaving en geleerdheid, overeenkomstig art. 36 van het Reglement op het hooger onderwijs van 2 Augustus 1815, en wordt daarboven bestemd voor hen, die, zonder voor den geleerden stand te worden opgeleid, onderrigt wenschen in verschillende vakken van industrie en andere kennis voor het maatschappelijk leven benoodigd.

Art. 3.

Er zijn zes gewone Hoogleeraren.

Een voor de Regten, tevens verpligt tot het houden van lessen over de Staathuishoudkunde.

Een voor de Grieksche en Latijnsche Letterkunde, Oudheden en Algemeene Geschiedenis, ook belast met het onderwijs in de Logica.

Een voor de Nederlandsche Taal- en Letterkunde en Vaderlandsche Geschiedenis.

Een voor de Wis- en Natuurkunde en de toegepaste Werktuigkunde.

Een voor de Scheikunde, daaronder begrepen de zoogenoemde Chemische Technologie en het onderwijs in de Pharmacie.

Een voor de Botanie, kennis der aardsoorten (geognosie), warenkennis enz.

Tot de lessen door de drie laatste Hoogleeraren te geven behoort ook de toepassing der genoemde wetenschappen op den landbouw.

In het onderwijs van het Hebreeuwsch en de Hebreeuwsche oudheden wordt voorzien naar de omstandigheden dit medebrengen.

Art. 4.

Onverminderd de bepalingen van het voorgaand artikel hebben Curatoren de bevoegdheid, in overleg met Hoogleeraren, aan dezen het houden van lessen over verwante vakken op te leggen, en bovenomschreven verdeeling zoodanig te wijzigen, als de omstandigheden dat wenschelijk doen zijn.

Art. 5.

De Hoogleeraren aanvaarden hun ambt met eene plegtige redevoering op den tijd, in overleg met Curatoren te bepalen.

Art. 6.

De lessen door de Hoogleeraren te geven staan, onder in achtneming van de bepalingen van dit Reglement, voor ieder open.

Art. 7.

Deze lessen en het getal uren aan elke te besteden worden, in verband met de behoeften, elk jaar meer bijzonder in overleg met Curatoren geregeld en de lijst daarvan vóór het begin der zomervacantie vastgesteld en openbaar gemaakt.

Art. 8.

De Raad benoemt, op voordragt van Curatoren, telkens voor den tijd van drie jaren een' der Hoogleeraren tot Rector Magnificus, tenzij omstandigheden een korter tijdvak wenschelijk maken.

Art. 9.

De Rector Magnificus let op het naleven van dit Reglement, voor zoover zulks niet tot den werkkring van Curatoren behoort. Hij zendt jaarlijks aan dezen een verslag betrekkelijk het Athenaeum en buitentijds van al datgene, waarvan hij de mededeeling nuttig acht. Door hem heeft in den regel alle briefwisseling plaats tusschen Curatoren en Hoogleeraren of Studenten. Met hem geschiedt ook de regeling in art. 7 vermeld, waartoe de Hoogleeraren hem in tijds de opgaven verstrekken.

Art. 10.

Bij het aftreden op den jaardag van de stichting des Athenaeums, zijnde den 16 Februarij, draagt de Rector Magnificus de waardigheid over aan zijnen opvolger met eene redevoering, waarin ook vermeld worden de lotgevallen, die het Athenaeum in het afgeloopen tijdvak heeft ondergaan.

Art. 11.

Ieder, die het voornemen heeft een of meerdere Collegiën bij te wonen, is gehouden zich vooraf bij den Rector Magnificus te doen inschrijven. De inschrijving wordt jaarlijks vóór den 1 October vernieuwd.

Art. 12.

Voor het bijwonen der Collegiën wordt jaarlijks aan de Hoogleeraren betaald zes gulden voor elk uur van den cursus in de week, te voldoen vóór de winter-vacantie.

Deze bepaling is ook toepasselijk op de lessen van de Hoogleeraren honoris causa.

Art. 13.

Van deze Collegiegelden zijn vrijgesteld de Studenten, die van Lands- of Stadswege eene beurs of praebende genieten.

Art. 14.

De Hoogleeraren zorgen voor lokalen ten dienste hunner Collegiën. Aan die in Wis- en Natuurkundige Wetenschappen worden daartoe vertrekken in het gebouw van het Athenaeum aangewezen, voor zoover die beschikbaar zijn.

Art. 15.

Het laboratorium, het physisch kabinet, het herbarium en andere verzamelingen, zijn ten dienste en onder toezigt elk van den Hoogleeraar in het vak, waartoe zij betrekking hebben.

De Hoogleeraren kunnen wederkeerig zooveel noodig van al die hulpmiddelen gebruik maken, in overleg met hen, aan wie het toezigt is opgedragen, een en ander overeenkomstig Reglementen, door Curatoren vast te stellen.

Des vereischt beslissen Curatoren.

Art. 16.

Curatoren regelen in overleg met den Hoogleeraar in de Scheikunde het gebruik, dat van het laboratorium ten dienste van het Gymnasium zal kunnen worden gemaakt.

Art. 17.

Voor het gebruik van het laboratorium wordt door de jonge lieden eene retributie betaald, op voordragt van Curatoren door den Raad te bepalen.

Deze retributie dient tot bestrijding van de behoeften van het laboratorium en staat onder beheer van Curatoren, die jaarlijks verantwoordiug aan den Raad doen.

Art. 18.

Er is bij het laboratorium een assistent, wiens werkzaamheden door den Hoogleeraar in de Scheikunde worden geregeld en aan wien hij ondergeschikt is. Hij wordt benoemd door den Raad, op voordragt van Curatoren.

Art. 19.

Behalve de gewone Collegiën kunnen door de Hoogleeraren, in overleg met Curatoren, ook openbare lessen in de gehoorzaal van het Athenaeum worden gehouden, die zonder eenige betaling voor ieder openstaan.

Art. 20.

Het houden van openlijke Dispuut-collegiën, 't welk den Hoogleeraren wordt aanbevolen, geschiedt in overleg met Curatoren.

Art. 21.

Er zijn drie vacantiën. De groote vacantie begint op den eersten Zaturdag in Julij en eindigt op den derden Dingsdag in September. De wintervacantie begint op Zaturdag vóór Kerstijd en eindigt op den derden Dingsdag daarna. De Paaschvacantie begint op den tweeden Zaturdag vóór Paasschen en eindigt op den tweeden Dingsdag daarna.

Art. 22.

Buiten deze zijn zonder voorkennis van Curatoren geene vacantiën geoorloofd.

Art. 23.

Er is bij het Athenaeum een pedel, die bij alle openbare plegtigheden en bijeenkomsten tegenwoordig is en overigens de vereischte aanzeggingen doet en de rondbrenging bezorgt van stukken tot het Athenaeum betrekkelijk, zoowel voor de Hoogleeraren als voor de Curatoren. Hij wordt op voordragt van deze door den Raad benoemd.

# TOESPRAAK

BIJ DE

OVERDRAGT VAN HET RECTORAAT VAN HET ATHENAEUM TE DEVENTER,

OP DEN 16DEN FEBRUARIJ 1855,

DOOR

M. J. COP.

DIE HIER VERSCHENEN ZIJT EN AAN ONZE PLEGTIGHEID LUISTER BIJZET, VAN WELKEN RANG OF STAAT,

GEEERDE HOORDERS!

Uwe tegenwoordigheid getuigt van belangstelling in hetgeen hier geschieden zal. Hetzij belangstelling in uw Athenaeum en in al wat daar mede in verband staat U herwaarts bragt en gij zijne lotgevallen met mij wenscht te herdenken, hetzij vooral mijnen ambtgenoot, die na mij spreken zal, de eer geldt van uwe tegenwoordigheid, waarop ik geene aanspraak maak, ik verheug mij, dat gij de uitnoodiging tot deze plegtigheid gevolgd zijt. Wat ik voor mij zelv' niet vraag, dat vraag en wensch ik voor de instelling, welke ik nog uit kracht van mijn ambt bij U vertegenwoordig. Zal zij bloeijen, zal zij voor U en de uwen, voor deze gemeente, voor ons gewest, voor ons vaderland dat zijn waarvoor zij bestemd en geschikt is, zal zij als vroeger gewigtige diensten bewijzen aan verlichting en beschaving, dan moet zij gekend worden in hare beteekenis en begrepen in hare waarde; dan moet zij leven in uwe achting en in uwe gehechtheid; dan moet gij haar verzorgen, ondersteunen, aankweeken, bewaren als een kostelijk erfdeel.

Wie het Athenaeum hoogschatten stellen het op prijs, dat deze dag feestelijk wordt gevierd; maar vooral ook dat Deventer's ingezetenen deze openlijke handeling bijwonen en deelnemen aan de verdere bedrijven van dezen dag. Immers daardoor kan het blijken, dat de zaak van het Athenaeum hunne zaak is; dat het een feest is, niet van het Athenaeum alleen, d. i. van wie er aan verbonden zijn en van wie het vertegenwoordigen,

maar een feest ter zake van en voor het Athenaeum. Daardoor kan het naar buiten alom en aan elk in den lande duidelijk worden, dat Deventer in eere houdt wat eerbied waard is, dat zijn Athenaeum in stand gehouden is, dat het leeft en verjongd is, dat het dienstbaar blijft aan de schoone taak, waarvoor het reeds zulke rijke vruchten gaf.

Straks zal ik het aandeel in de zorg voor het Athenaeum, dat op mij rust, overgeven in andere handen. In de bediening van mijn ambt heb ik die zorg behartigd naar vermogen; de belangen van de instelling voorgestaan waar het pas gaf. Pligt en neiging gebieden mij de gelegenheid, welke mijn ambt mij nog geeft, om in het openbaar van en voor het Athenaeum te spreken, te gebruiken. Mogt ik zoo spreken, dat ik uwe goedkeuring wegdroeg, maar mogt ik het vooral zoo doen, dat het vruchten gaf voor de goede zaak!

In de daad M. H. de plegtigheid van dezen dag beteekent iets anders en meer dan sommigen welligt toeschijnt. Het is niet enkel de overdragt van een ambt, door buitengewone omstandigheden herhaaldelijk verschoven; niet enkel de toewijding van een nieuwen hoogleeraar aan zijne betrekking, die op de gebruikelijke en gewettigde wijze plegtig plaats grijpen. De oorzaken, die het eerste deden uitstellen, zijn opgeheven; de omstandigheden, die niet toelieten feestelijk en plegtig te doen, wat feestelijk en plegtig behoort te geschieden, hebben voor gunstiger plaats gemaakt. De toestand van onzekerheid, waarin ons Athenaeum verkeerde, heeft opgehouden. Het is bevestigd, zijne inrigting is op nieuw geregeld; de opengevallen plaatsen onder de hoogleeraren zijn aangevuld. Heden wordt eerst regt in 't openbaar zigtbaar en als bekrachtigd en gewijd, wat besloten en ingesteld is. De plegtige aanvaarding van zijn ambt door een der naar die regeling benoemde nieuwe Hoogleeraren, toont dat de regeling in 't leven getreden is. Maar er is meer. Sedert de stichting van het Athenaeum zijn twee en een vierde eeuw verloopen en deze jaardag heeft op meer dan gewone viering aanspraak. Het tegenwoordige en het verledene werken zamen om dezen dag gewigtig te maken en hem in de geschiedenis van het Athenaeum eene veel beteekenende plaats te doen innemen.

Zeldzaam geven de omstandigheden aan den aftredenden Rector zoo ruime stof en zoo gereede aanleiding tot spreken. Gij weet het, veeltijds

kiest hij dan ook voor zijne redevoering een onderwerp vreemd aan het feest van den dag en de gewoonte brengt het mede, dat aan de vermelding der lotgevallen van de instelling slechts een klein deel van zijne rede gewijd wordt. Hier is van die gewoonte meer dan eenmaal afgeweken en zeker zou ik ook thans haar niet volgen, indien mij tijd voor het uitspreken eener redevoering gegund ware. Het Athenaeum zelf, wat het was, wat het geworden is en wat het worden kon, zou, meen ik, tot belangrijke en nuttige beschouwing kunnen leiden. Ofschoon ik het anders geene ligte taak acht bij zulke gelegenheid en voor zulke vergadering het woord te voeren, ik beken het, thans zou zij mij welkom zijn, want er ligt mij veel op het hart. Maar mijn ambtgenoot zal mij vervangen en voor een gewigtig deel de taak vervullen, die anders op mij rusten zou. Wat mij overblijft is er betrekkelijk door verzwaard. Ik moet kort zijn en kan slechts aanwijzen wat ik uitvoerig wenschte te bespreken. Nu loop ik gevaar, òf geen regt te doen aan 't geen deze dag van mij eischt en, door mij te beperken, te vervallen in eene dorre meedeeling van feiten, òf misbruik te maken van hetgeen mij als spreker hier niet betwist zou worden en uw geduld op te zware proef te stellen. In beide gevallen — en dit is voor een spreker niet het minst — mishaag ik U. Ik vergeet niet, hoe zou ik dit kunnen, dat het jaargetijde gebiedt deze plegtigheid niet zonder noodzaak te rekken. Ik weet dat uwe verwachting gespannen is, dat gij begeerig zijt den redenaar te hooren, die, zoo hij U ook niet reeds meer of min bekend was, uwe belangstelling wekken zou door de betrekking, welke hij onder ons aanvaardt en door de wetenschap, welke hij beoefent en geroepen is te onderwijzen. Hoe mij uit die moeijelijkheid te redden? Ik weet het niet beter dan door de feiten zooveel doenlijk zamen te vatten en alleen stil te staan bij hetgeen hoofdzaak kan geacht worden.

Ik durf vertrouwen M. H., als ik zoo ook ten uwen wille tracht kort te zijn, zult gij die poging erkennen en het mij vergeven als ik slechts even aanroer, wat langer verwijlen zou kunnen beloonen of zelfs geheel voorbij ga, wat vermelding waard schijnt. Het verloop van tijd, waarover ik verslag te geven heb, is lang, doch de gebeurtenissen zijn betrekkelijk niet vele. Als ik terugzie treedt het gebeurde uit den laatsten tijd zoozeer op den voorgrond, dat het het vroegere in de schaduw plaatst. De

30

vernieuwing van het Athenaeum is de hoofdzaak, al het overige is van ondergeschikt belang of laat zich daaraan vast knoopen, als aanleiding en voorbereiding of als gevolg.

Bij het tweede eeuwfeest had het Athenaeum een van die keerpunten bereikt, welke in de geschiedenis van allerlei instellingen plegen voor te komen. De gevierde redenaar bij die gelegenheid mogt zich verheugen de doorluchte school tot een trap van bloei geklommen te zien, hooger dan de latere jaren van hare geschiedenis hadden vertoond. In zijne keurige rede is die toestand van krachtig leven en van toegenomen bloei helder afgespiegeld, is regtmatige en dankbare vreugde over al het goede, wat genoten werd, uitgedrukt.

Helaas die uitwendige luister mogt niet lang duren, of ook al de instelling in innerlijke waarde niet verloor. De wisseling der tijden, veranderingen in het personeel van Curatoren en Hoogleeraren, treffende verliezen, dat alles kan hebben zamengewerkt tot den langzamen teruggang, dien wij hebben gezien. Het aantal studenten is afgenomen, langzaam maar bijna aanhoudend. Aanzien en achting verminderden; waarom het verzwijgen? — er werden treurige blijken van ontvangen; daar was onbillijks in, maar noch blijken van hoogschatting van andere zijden, noch pogingen tot handhaving van de eer konden den pijnlijken indruk wegnemen, of het aanzien herstellen.

Mogen wie geroepen waren om te ondersteunen, te beschermen, te verbeteren en op te beuren, te onderwijzen of van de vruchten van het onderwijs naar buiten te doen blijken elk voor zich nagaan, of zij anders, of zij beter, of zij meer hadden kunnen doen? Zulk onderzoek lust mij thans niet, noch zou het mij voegen. Maar laat ons billijk zijn, laat ons niet wijten aan menschen wat niet voor hunne verantwoording komen kan. Immers het heeft niet ontbroken aan pogingen tot herstel en aan ijverige pligtsbetrachting. Is niet een nieuwe leerstoel opgerigt om aan gevoelde behoefte te voldoen en zijn de hulpmiddelen niet vermeerderd? Is er niet wat gedaan om miskenning teregt te wijzen en de eer op te houden? Is hier wetenschap niet ijverig en gelukkig beoefend? Is er niet getrouw en deugdelijk onderwezen? Hebben de Hoogleeraren niet getracht vruchten

van wetenschap in wijder kring te verspreiden? Zijn er door het onderwijs geene mannen gevormd, die hunne plaats in de maatschappij met eere bekleeden?

Van waar dan niet te min dat kwijnen en die teruggang? Hoe komt het dat pogingen in dezen en genen zin wel vruchten droegen, maar het geheel niet konden bewaren of opbeuren? — Ik meen M. H. dat wij ook op andere zaken moeten letten en niet voorbijzien wat op instellingen als de onze onmiskenbaar invloed uitoefent.

Ontwikkeling en vooruitgang van wetenschap in 't algemeen; ontstaan en volmaking van bijzondere takken; toepassing op de belangen van het leven; verandering in de rigting van den geest des tijds, ook ten aanzien van opvoeding en opleiding voor het maatschappelijk leven, daaruit voortvloeijende nieuwe behoeften en eischen; ontwikkeling, uitbreiding, hervorming van andere instellingen van onderwijs; zietdaar zoo velerlei, waarvan de kennis wel strekken kon om hier den oorsprong van het kwaad op te sporen en den weg tot verbetering aan te wijzen, maar waarvan de nadeelige invloed niet door de pogingen van enkelen kon worden opgewogen of overwonnen.

Inrigtingen als de onze, welke niet door hooger bescherming worden opgehouden, welke vooral door eigen kracht moeten leven, kunnen niet met eere naast grootere bestaan en bloeijen, zoo zij niet geheel voldoen aan de behoeften van den tijd en aan de eischen van gevorderde wetenschap. De tijd gedoogt niet, dat ik in bijzonderheden aantoone wat in dat opzigt aan ons Athenaeum ontbrak. Maar, mij dunkt, ik kan dat nu ook zonder nadeel voorbijgaan. Verkeerden wij nog in den vorigen toestand dan zou het niet enkel nuttig, maar noodzakelijk wezen dat alles na te gaan. Was de hand niet tot verbetering en hervorming aan 't werk geslagen, waren daarbij de goede beginselen miskend, had men eene verkeerde rigting gevolgd, dan zou pligt mij gebieden openlijk te waarschuwen en van mijne overtuiging te doen blijken. Gelukkig is echter thans het Athenaeum voor dreigenden ondergang bewaard en is er een belangrijke stap tot hervorming gedaan, waarvan voor de toekomst goeds mag verwacht worden.

Het kan niet alles bekend zijn en ik kan niet alles vermelden wat er

noodig is geweest van onderzoek en overleg ten einde uit den vorigen toestand tot den tegenwoordigen te geraken. Zeker is er meer en vroeger over gehandeld dan men gissen zou. Genoeg, voor wie de moeite neemt na te gaan wat de tegenwoordige regeling beteekent, kan het duidelijk worden, dat er naauwgezet onderzoek heeft plaats gehad, dat de toestand begrepen is, dat men met de behoefte van onzen tijd is te rade gegaan, dat men middelen gezocht en aangegrepen heeft, welke aan het Athenaeum weder kracht en leven geven kunnen.

Heeft het wel den schijn gehad, of hier de achting voor wetenschap was verflaauwd, of op het bezit van het Athenaeum minder prijs gesteld werd, thans verkondig ik het luide, het is gebleken, dat in Deventer de oude geest nog leeft en werkt. Toen men had erkend wat nuttig en noodig zijn zoude, heeft men het niet laten ontbreken aan de middelen om dat tot stand te brengen. Wie zou het durven laken, dat de geprezen voorzigtigheid zich in dezen niet verloochend heeft? Bedaard overleg en degelijk handelen verdienen ten volle gewaardeerd te worden. Moge daarbij tijd, soms te kostbare tijd, verloren gaan, het is niet te ontkennen, dat ook de schade van overijling, welke al ligt grooter zijn kan, vermeden wordt.

Ik verzwijg het niet, ik had gewenscht, dat vroeger gedaan ware, wat nu geschied is; dat, toen eenmaal tot nieuwe regeling besloten was, die regeling spoediger ware ontworpen en uitgevoerd. Een zamenloop van omstandigheden heeft vertraging te weeg gebragt. Er waren voorzeker geene geringe moeijelijkheden te overwinnen. Verre van mij, dat ik over dit alles sprekende te kort zou willen doen aan den ijver en den goeden wil van al wie tot beraadslagen en handelen geroepen waren. Maar nu ik de lotgevallen te vermelden heb, mag ik het toch niet verzwijgen, dat, in de laatste jaren vooral, ten gevolge van velerlei omstandigheden en van de onzekerheid, welke zij medebragten, het Athenaeum geleden heeft. Hoe kon dat anders? Het collegie van Curatoren leed verliezen, die niet werden hersteld tot dat een nieuw collegie benoemd werd. Op de Hoogleeraren zou, als op gemeente-ambtenaren, het beginsel van herbenoeming worden toegepast. Zou het bestaande worden behouden of gewijzigd, zou er iets nieuws voor in de plaats gesteld worden? Zoo lang die vragen niet

beslist waren, kon er niets van belang worden gedaan tot ondersteuning en tot verbetering. De hulpmiddelen werden niet naar eisch aangevuld en vermeerderd. De plaats van een hoogleeraar bleef onbezet. Het onderwijs moest wel lijden. Jongelingen van buiten werden afgeschrikt om herwaarts te komen. Zoo er zich onder dat alles nog teekenen van leven en van vooruitgang voordeden, het was in hetgeen oorspronkelijk bijzaak gerekend werd en de geleerde school werd er niet door opgeheven uit den druk; waarlijk er was wel iets noodig om den moed niet geheel verloren te doen gaan.

Het is intusschen zeker niet alles kwaad geweest. De tijd is niet verloren gegaan voor opmerking en onderzoek; het heeft te beter kunnen blijken wat de behoefte vorderde en wat er nuttigs kon worden gedaan. Welligt is ook door langer beraad en door rustiger beproeven het Athenaeum bewaard voor een strijd over beginselen, die noodlottig had kunnen worden voor zijn bestaan en voor te diep tastende verandering, waardoor het al te zeer van zijn oorspronkelijk karakter ware afgeweken.

Ik sta niet langer stil bij het verledene. Ik verheug mij op dezen dag U geluk te mogen wenschen met het behoud van uw Athenaeum, hervormd in den geest, van welken het den stempel droeg van zijne stichting. Er is een tijdperk van zijne geschiedenis afgesloten; doch de band met het oude is niet verbroken. De instelling is vernieuwd, als gij wilt, het is geene nieuwe eigenlijk geene andere geworden; zij is gebleven wat zij was van haar begin, eene kweekschool van kennis en beschaving voor de jongelingschap. Daaraan hecht ik, dat de kern van het oude en eerwaarde is bewaard in zulken vorm, dat er hulde door bewezen wordt en dank getoond aan de stichters.

Er is reden van blijdschap, dat wij heden nog regt hebben den 225en jaardag van het Athenaeum te vieren. Wien Uwer zou 't geen smart veroorzaakt hebben, indien verloren gegaan ware wat zoo lang uwe stad tot eere strekte, wat zoo lang met zorg was bewaard en gekweekt! Fransen van Eck merkte het zoo te regt op, dat de stichtingen te beklagen zijn, als de menschen, wier eenige aanbeveling haar hooge ouderdom is. Maar wanneer eene stichting, zoo oud reeds, nog het beginsel bevat dat voor leven en voor ontwikkeling vatbaar is, dat pleit voor hare waarde en dan

is ouderdom een titel, die eerbied en achting wekt, een titel, dien wij noode verloren zouden laten gaan; dan hechten wij ons aan dat oude met liefde, dan verkondigen wij het gaarne: zoo oud reeds en ziet wat het nog vermag, hoe het nog jeugdig is van geest! Wanneer eindelijk het oude, in een nieuwen vorm uitgedrukt, past in onzen tijd en geschikt is om in zijne behoefte te voorzien, dan voorspelt dit gunstig van langer leven en van verderen bloei.

Vraagt gij nu M. H. of hetgeen tot stand gebragt is gegronde hoop kan geven van welslagen, of het verwezenlijken kan wat er mee bedoeld is? Dan antwoord ik, ik beschouw het als een begin van werken in eene nieuwe rigting, als eene proeve, over welke niet minder gunstig moet gedacht worden, omdat zij met voorzigtigheid en op kleine schaal genomen is. Wie kan beweren dat reeds alles gedaan is voor het gewenschte doel? dat er niet wat zou ontbreken? Die dat deed zou toonen niet te weten wat elders bestaat en wat in onzen tijd voor eene school van wetenschap noodig is. Maar begin en beginsel zijn goed, op het bestaande kan voortgebouwd worden. En wat nu gedaan is mag immers hoop geven, dat het daarbij noch ontbreken zal aan een wel doordacht plan, noch aan middelen, die voor de uitvoering noodig blijken zullen?

Gij, leden van het Gemeentebestuur, hebt al vast getoond, dat gij het niet laten wilt bij ontwerpen, dat gij gezind zijt onbekrompen de middelen te verschaffen, welke van U gevraagd worden om in uwen zin het onderwijs mogelijk en het Athenaeum vruchtbaar te maken voor het welzijn van deze gemeente en van het algemeen. Gij hebt getuigd van een waarlijk liberalen geest door uwe goedkeuring te hechten aan de beginselen voor de nieuwe regeling van het Athenaeum door Curatoren aan U voorgedragen. Die beginselen toch stellen de gehoorzalen open voor elk die kennis zoekt, om 't even voor welke betrekking in de maatschappij hij zich vorme; zij waken, dat het Athenaeum niet afgezonderd sta, besloten in geleerde vormen; zij brengen het in betrekking met het leven en met zijne behoeften; zij kunnen het dienstbaar maken aan de ontwikkeling van bronnen van welvaart. Uw wensch is, dat het Athenaeum zij eene kweekschool van wetenschap, eene school van voorbereiding, waar de jongelingschap zal worden toegerust om op een ruimer veld aan andere inrigtingen

met wisser tred een eigen weg te bewandelen; maar tevens, dat het in wijderen kring kennis verspreide, die voor het dagelijksch leven en in allerlei bedrijf, in nijverheid, landbouw, handel onmisbaar is in onze dagen; dat het vruchtbaar blijve voor de bevordering van verlichting en beschaving en voor de vorming van smaak.

De leerstoelen zijn bezet, gij vergunt mij het te zeggen, door kundige en ijverige hoogleeraren. Gij hebt bij uwe keuze omgezien naar mannen, die in uwen zin, naar uwe bedoeling zouden werkzaam zijn. Het Athenaeum bezit reeds eenige hulpmiddelen om te bereiken wat gij beoogt. Bij het bestaande voegt gij een laboratorium voor scheikunde ingerigt voor hetgeen hier behoefte is. Wat daarvoor gevraagd werd hebt gij verleend als overtuigd, dat het nuttig besteed is. Waarlijk gij hebt in dat alles gehandeld met eene bereidwilligheid en eene belangstelling, die toonen hoezeer het u ernst is de zaak, welke gij opgevat hebt, te volvoeren. Aan uwen goeden zin zou ik te kort doen, indien ik thans voor U verzweeg wat in de eerste plaats voorziening eischt, zal het onderwijs kunnen gegeven worden gelijk het behoort en naar uwen wensch.

Behoef ik wel aan te wijzen hoe onmisbaar een kruidtuin is? ik zeg niet een tuin van weelde, die bezoekers lokt en verrukt door een' schat van prachtige vormen, maar een tuin, ingerigt voor het onderwijs, nederig, onaanzienlijk welligt in veler oog, maar een die bevat wat den leerenden dient en den leeraar behoefte is. En dan verzamelingen, zonder welke de kennis van produkten van natuur en van nijverheid niet kan worden onderwezen. Daarvoor is allereerst ruimte noodig. Ik wenschte uwe aandacht te vestigen op dit gebouw, waarin nog ruimte te vinden is, voor dat doel geschikt. Zou het niet beter passen voor de eer van het Athenaeum, indien het gebouw dat zijn naam draagt geheel aan wetenschap gewijd ware, indien het niet werd ontsierd door hetgeen aan wetenschap zoo vreemd is en men er niet langer vond gelag en krakeel?

Maar ik zal niet verder gaan. Het is genoeg dat uwe aandacht gevestigd blijve op hetgeen onze instelling kan doen bloeijen. Zoo gij spaarzaam de middelen beheert, welke U zijn toevertrouwd, dank verdient gij voor uwen zin, om ze onbekrompen te gebruiken als het U blijkt, dat zij tot een nuttig einde worden vereischt. Moge uwe zorg rijke vruchten dragen,

moogt gij ze beloond zien door de welvaart van de gemeente en van de instellingen welke gij schraagt.

Als ik uw collegie zie, Curatoren van het Athenaeum, treft het mij daarin mannen te missen, die zoo lang en met zoo ijverige en welwillende zorg voor de belangen van de doorluchte school zijn werkzaam geweest. Gij, die met uwen Voorzitter Besier, met van Munster Jordens, met van Loghem de zorgen en den arbeid hebt gedeeld, weet beter nog dan ik te waardeeren wat gij in hen hebt verloren en hunne verdiensten op den regten prijs te schatten. Hunne verdiensten scheid ik niet van de uwe, want waar het de belangen van het Athenaeum gold was één zin en éene bedoeling onder U. Verdiensten, die in het werken zigtbaar zijn geworden, vereischen mijnen lof niet. Maar de welwillendheid, de vriendschappelijke behandeling, welke ik van hen en van U in en buiten mijne betrekking ondervinden mogt, het is mij behoefte ze openlijk en dankbaar te vermelden. Die zelfde gezindheid te mijwaart, ik kende ze bij U sints lang, Dumbar en Jordens, die de ledige plaatsen hebt ingenomen. U wensch ik geluk met de vereerende taak, die U werd opgedragen, maar meer nog ons Athenaeum; dat gij ze hebt willen aanvaarden.

Gij allen, Mijneheeren, het is geene pligtpleging als ik U heden dank zeg voor den volbragten arbeid en U met de uitkomst geluk wensch. Uwe taak was zwaar en vol bezwaren. Zeker het moet voor U streelend zijn zoo gaaf en volledig aangenomen te zien, wat gij hadt beraamd. Zulke uitkomst doet met vertrouwen maatregelen in 't belang van de goede zaak voorstellen en aanvragen wat voor het onderwijs behoefte is. Moogt gij de gunstige uitzigten, welke zich thans geopend hebben, verwezenlijkt zien. Het Athenaeum, dat U dierbaar is, groeije en bloeije onder uw bestuur!

U nog inzonderheid, geeerde Dumbar, die als hoofd van het gemeentebestuur, in dubbele betrekking het Athenaeum dienen kunt, U zij het aangelegen! U valle het te beurt voor de hoogere belangen in deze gemeente zoo gelukkig werkzaam te zijn als uwe teregt gevierde voorvaderen.

Nog heb ik U dank te zeggen, Voorzitter van het collegie van Curatoren, geeerde Cost Jordens, voor de gelegenheid door U bereid, om dezen dag, in plegtige feestviering begonnen, verder aan feestelijk zamenzijn te wijden.

Tot uw tot ons aller leedwezen werd de Heer Commissaris des Konings in deze provincie door redenen van gezondheid verhinderd in dit gure jaargetijde uwe noodiging te volgen. De gezindheid, welke hij toonde om onze plegtigheid bij te wonen, had mij doen hopen, hem hier te mogen begroeten en hier dank te kunnen zeggen voor de bewijzen van belangstelling in het Athenaeum en in de aangelegen zaak van wetenschappelijk onderwijs in dit gewest door hem gegeven.

U vergeet ik niet, eerwaarde Molhuysen. Geluk in de eerste plaats met de rust U geschonken van de dienst als leeraar bij de Hervormde gemeente. In uwe dubbele betrekking van Secretaris van Curatoren en van Bibliothekaris reken ik dat eene belangrijke gebeurtenis voor ons Athenaeum en voor de wetenschap. Nu kunt gij rustig U vermeiden in uwe geliefkoosde studiën. Moge bij zulk werkzaam leven, vrij van ambtszorgen, uwe gezondheid herstellen en wij allen hier nog lang de vruchten plukken van uwen helderen geest. Mogt gij de bibliotheek aan uwe zorgen toevertrouwd nog eens zien op eene plaats haar waardig en uitlokkende tot bezoek en tot gebruik.

Nu ik mij tot U wend, waarde ambtgenooten, is er zooveel wat ik zou wenschen te zeggen, dat ik in waarheid naauwlijks weet waarmee te beginnen.

Uit onzen kring is Jonckbloet weggegaan, door 's Konings keuze tot uitgebreider werkkring geroepen. Behoef ik te herinneren hoe zijne talenten en zijne werkzaamheid ons Athenaeum sierden? Gij weet met welke onderscheiding hem hier buiten zijn ambt nog de zorg voor algemeene belangen werd opgedragen. Moge het hem gegeven zijn in zijne betrekking aan Groningen's hoogeschool met veel vrucht werkzaam te zijn tot heil van de akademische jongelingschap en tot eer van de vaderlandsche letteren.

Aan twee onzer is de eervolle rust gegund van hunnen dienst. Wat zeg ik, neen eerwaarde Verburg, nadat gij ongeveer vijftig jaren in verschillende betrekkingen hier werkzaam geweest zijt en in moeitevolle tijden de belangen van de doorluchte school hebt voorgestaan en verdedigd, zie ik U nog met een gedeelte van uwe taak belast. Hoe volijverig gij nog zijt om U te kwijten van de taak, waarvoor gij niemand ziet aangewezen, die ze zou opnemen, ik kan den wensch niet onderdrukken, dat U in waarheid de welverdiende rust worde geschonken.

En onzen ambtgenoot BOSSCHA kan ik hier niet toespreken. Treurige redenen houden hem van deze plaats verwijderd. Ook hem komt de rust toe, die hij begeerde. Veertig jaren bijna heeft hij zijn ambt bekleed en onder lief en leed zich een warm voorstander betoond van wat schoon is en goed, van beschaving en verlichting.

Beiden, hem en U, eerwaarde VERBURG, zou het niet gevallig zijn, ik weet het, zoo ik veel van U sprak. Wie mij hooren kennen U. Beiden hebt gij hier geleefd en uw werk was openbaar. Mogen aan uwe verdiensten de hoogschatting en de dankbare erkentenis, waarop zij aanspraak hebben, ten deel zijn. Blijft voor het Athenaeum belangstellende warme vrienden, blijft het voor ons, wat gij U steeds betoond hebt, blijft ons ondersteunen in onze gewigtige taak.

Mijne overige ambtgenooten, gij kent mij sedert langer of korter tijd, wat zou ik U hier in 't openbaar zeggen, wat ik niet beter deed in 't vriendschappelijk verkeer, wat ik U niet beter toonen kon in 't leven en in onzen werkkring! Gij weet als ik welke pligten op ons rusten, met welken zin wij moeten arbeiden, om voldoening te kunnen hebben en ons gelukkig te kunnen gevoelen op onze plaats. Eer en aanzien staan bij ons niet op den voorgrond. Leven voor onze taak, woekeren met de hulpmiddelen, die ons gegeven worden, deugdelijk onderwijzen, zietdaar wat strekken kan, maar wat ook noodig is, ten einde het Athenaeum aanzien en erkenning te verzekeren.

Gij, waarde ambtgenooten, die ons toegevoegd zijt, VAN VLOTEN, MULDER, KIEHL, wij hebben U welkom geheeten en welgemeend. Allen hebt gij U aanspraak verworven op de plaats, welke gij onder ons bekleedt. Door wat gij gesproken hebt bij het openen van uwe lessen, hebt gij bereids kenbaar gemaakt in welken geest gij wilt onderwijzen en hier uw deel van den arbeid verrigten. Waarlijk als gij in dien geest en met zulke gezindheid werkzaam zijt, durf ik én aan U én aan de jongelingen, met wie en voor wie gij werkt, een goeden oogst voorspellen. Hartelijk wensch ik U, wensch ik ons, wensch ik het Athenaeum geluk met uwe komst. Streeft met ons naar één doel. Leeft met ons voor wetenschap en voor humaniteit. Zoekt met ons wetenschap te doen eeren door haar dienstbaar te maken aan het welzijn van velen in edelen zin.

Het verheugt mij ook U geluk te mogen wenschen, geachte Jacobson, met de betrekking, welke gij bij het laboratorium vervult. Gij hebt ze door ijver en volharding verworven. Dubbel aangenaam is het mij U in zulken werkkring geplaatst te zien, terwijl ik mij vleijen mag niet vreemd te zijn aan uwe wetenschappelijke ontwikkeling. Ik weet het, de betrekking is U meest gewenscht als de gelegenheid om U aan de beoefening van wetenschap te blijven wijden. Zij diene U daartoe in ruime mate. Wees verzekerd, dat mijne belangstelling U niet ontbreken zal. Ga rustig voort op den goeden weg, dan kunnen de vruchten van uw moedig streven voor U niet uitblijven.

Tot U nog een kort en welgemeend woord, edele jongelingen, die hier letteren en wetenschap beoefent. Ik begin met U dank te zeggen, Studenten aan het Athenaeum, voor de welwillenheid mij in mijne betrekking betoond. Ik had niet de magt en het gezag, maar ook niet de verantwoordelijkheid van vroegere Rectoren. Maar ik getuig het van U, het was niet noodig te kunnen *incarcereren* en *poenaliteit opleggen*. Gelukkig dat zulke tucht niet meer passen zou. In vriendschap kunnen wij hier te zamen verrigten wat voor elk onzer pligt is. — Van U hangt het zeker voor een groot deel af, hoe ons Athenaeum bekend sta. Gij kunt zoo krachtig de pogingen van mijne ambtgenooten en van mij ondersteunen. Handhaaft met ons de oude eer. Bevestigt het wat onder de akademie-burgers pleegt gezegd te worden, dat Deventer's Studenten degelijke grondige kennis medebrengen, dat zij zijn rond en trouw. Hebt geluk in uwe loopbaan en mogen er later van U genoemd worden onder de verdienstelijken, welke deze doorluchtige school kweekte. — In U kan 't ook vooral blijken, wat hier goeds verrigt is, jongelingen die hier met verschillend doel wetenschap oefent. Verkondigt het, niet door woorden, maar door uw voorbeeld, wat en hoe hier onderwezen wordt. Toont gij op prijs te stellen de gelegenheid, die U hier geboden wordt. Bewijst door ijverig gebruik dank voor de hulpmiddelen, die ons worden verstrekt. Verligt zoo de taak van uwe leermeesters en bewijst met ons, dat wij in ons gezamenlijk werken ondersteuning waard zijn.

Gij allen hier tegenwoordig, burgers van Deventer, eert uw Athenaeum en schraagt het. Ik zou wenschen tot U te spreken van het voorregt eene

school van hooger onderwijs in uw midden te hebben; ik zou wenschen U daardoor op te wekken, om elk in zijnen kring en met zijne middelen toe te brengen tot haar heilzaam werken en tot haren bloei. Maar ik mag niet langer hier spreken als ware het nog mijn regt; ik moet afleggen, wat mij niet langer toekomt.

De Raad der gemeente heeft tot Rector Magnificus benoemd den Hoogleeraar Volkert Simon Maarten van der Willigen.

Waarde ambtgenoot, U draag ik mijn ambt over en ik begroet U 't eerst als Rector Magnificus.

Niet zelden heb ik gewenscht, dat ik als Rector mogt aftreden en dat mij een opvolger aangewezen wierd, wien ik het ambt mogt overdragen, dat, ik beken het, mij drukte, niet door dat het veel arbeids eischte, of mij in onaangename en netelige bemoeijingen bragt; ver van daar, van dien kant was de taak ligt genoeg; maar ik had zorg om de instelling, die ik zag kwijnen, zorg welke ik door inspanning niet kon verminderen of wegnemen. Het ontbrak mij aan magt en aan middelen om te herstellen en op te beuren. Ik meende te zien, dat mijne pogingen vruchteloos waren. Het was mij een last niets te kunnen doen, terwijl ik overtuigd was, dat snel en krachtig handelen noodig was. Zoo was het voor mij teleurstelling, dat het Rectoraat mij langer dan gewoonlijk opgedragen bleef. Aan den anderen kant, wanneer ik bedacht wat ik te vermelden zou hebben, indien ik het overgeven moest, kon ik geenszins wenschen dien pligt te moeten vervullen en dan deed mij het opzien daar tegen weer berusten in het bekleeden van een ambt, dat mij nutteloos en onvruchtbaar voorkwam. Intusschen er zijn betere tijden gekomen en nu verheug ik mij den moed niet verloren te hebben. Nu ik weer goeds te vermelden had, nu de groote zorg geweken is, geef ik gaarne U de taak over, die, zoo ik hoop, voor U eene ligte en aangename zijn zal.

En nu, mijn ambtgenoot die van deze plaats spreken zult, treed gij op en doe het uwe hoorders vergeten, dat ik hen op uwe woorden moest doen wachten.

# REDEVOERING

OVER

## DE ZEDELIJKE WERKING DER VADERLANDSCHE TAAL- LETTER- EN STAATS-GESCHIEDENIS,

UITGESPROKEN

BIJ DE PLECHTIGE AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAAR-AMBT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL- LETTER- EN GESCHIEDKUNDE AAN DE DOORLUCHTIGE SCHOOL TE DEVENTER,

OP VRIJDAG, 16 VAN SPROKKELMAAND 1855,

DOOR

JOHANNES VAN VLOTEN.

Wat zou de verbetering der Wetenschappen baten onder een volk, indien het volk zelf daardoor niet verbeterd wierd?

J. H. SWILDENS.

EDELACHTBARE HEEREN, BURGEMEESTER, WETHOUDERS, EN RAADSLEDEN DEZER GEMEENTE, EN BEZORGERS DEZER DOORLUCHTIGE SCHOOL,

WELEDELE HEEREN SCHRIJVERS VAN GEMEENTE- EN SCHOOLBESTUUR,

HOOGGELEERDE HEEREN, HOOGLEERAREN IN DE VERSCHILLENDE VAKKEN VAN WETENSCHAP, VEELGEACHTE AMBTGENOOTEN,

ZEERGELEERDE HEER, LEERAAR DER UITHEEMSCHE TAAL- EN LETTERKUNDE,

EDELACHTBARE HEEREN, AAN WIE DE HANDHAVING DES RECHTS IS TOEBETROUWD,

WELEERWAARDE HEEREN, HERDERS EN LEERAARS DER VERSCHILLENDE GEZINTEN,

ZEERGELEERDE HEEREN, DOCTOREN IN DE VERSCHILLENDE WETENSCHAPPEN,

WAKKERE JONGELINGEN, KWEEKELINGEN DEZER SCHOOL,

BEMINNELIJKE VROUWENSCHAAR, DIE DOOR UW BIJZIJN DIT FEESTUUR EEN VRIENDELIJKEN GLANS VERLEENT,

EN GIJ ALLEN VOORTS, DIE DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,

ZEER GEACHTE HOORDERS EN HOORDERESSEN.

Indien er één woord is, dat men in onze dagen veelmaal op de lippen heeft, het is dat der *wetenschap*. En gewis in een tempel aan haren dienst gewijd, als die, waarin ik thans optreed, en uit den mond eens sprekers, zelf geroepen een der priesters in dien tempel te zijn, zou het weinig voegen, wilde hij van dit woord in een anderen dan vereerenden zin gewagen, noch der zaak zelve, die het vertegenwoordigt, niet al de hulde brengen, die haar niet alleen hier vooral toekomt, maar die zij overal en ten allen tijde verdient. Het is dan ook niet tegen dat woord en

zijne veelvuldige aanwending, dat ik hier wensch op te komen. Juist echter naarmate ik er meerder prijs op stel, het steeds op gepasten en eerbiedigen toon geuit te zien, zou ik van den anderen kant meenen, niet genoeg tegen het misbruik te kunnen waarschuwen, dat men er wel eens van dreigt te maken; een misbruik, dat, in zijne eenzijdige toepassing, er slechts toe zou kunnen strekken, met het misbruikte woord ook de zaak zelve in minachting te brengen en van haren verheven rang te doen afdalen. Men hoort veel van den ernst, de macht, de strengheid, de hooge eischen der wetenschap spreken, en ik heb met al die woorden vrede; ik wil niets op hare rechten afdingen, noch haar in haar rechtmatig bezit verkorten. Ik wensch alleen, dat men niet voorbij moge zien wat er ook buitendien nog te overwegen valt, en dat men niet alles nog heeft gezegd, als men het groote woord van *wetenschap* heeft laten hooren.

En inderdaad, gaan wij de zaak slechts wat naauwkeuriger na. Hoe velen van allen, die ik om mij zie, begeeren aanspraak te maken op den naam van dienaren der wetenschap of ook maar wetenschappelijke lieden? — En even als binnen het enge bestek dezer zaal is het in de groote maatschappij daar buiten. Hoe veel wel van al hare leden acht gij, dat er tot den dienst der wetenschap geroepen zijn? — Wel moet, wel zal op allen zonder onderscheid, in meerder of minder mate, de wetenschap haren invloed oefenen; aller opleiding en vorming moet op de eene of andere wijs van haar uitgaan, of hangt althans eenigsins met haar samen; maar dat, waartoe zij gevormd en opgeleid moeten worden, en waartoe ook de wetenschap hen opleiden en vormen moet, is iets anders, iets — het zij met allen eerbied gezegd — iets hoogers, althans iets meer omvattends dan de wetenschap. Zij moeten menschen, krachtige en gezonde, zooveel doenlijk edele, reine, en groote menschen worden; en daartoe is met hunne bloot wetenschappelijke vorming slechts de helft gedaan; het hangt voor de andere — misschien de grootste — helft van hunne zedelijke vorming af. „Gij zijt een groot man — in uwe schriften," zoo sprak in de vorige eeuw een Fransch staatsbeambte tot den beroemden Voltaire, „ik wenschte maar, dat gij in uw eigen hart een vierdepartjen der zedekunde hadt overgebracht, die in die schriften vervat is." Zedelijke vorming ontbrak den beroemden man, die slechts eenzijdig zijn ver-

stand en vernuft had ontwikkeld, voor een groot deel; en vandaar het schadelijke van den invloed, dien hij heeft uitgeoefend, en dat misschien meer dan opweegt tegen de verdiensten, die men hem in den stijd tegen bijgeloof en onkunde evenmin ontzeggen kan. — Gelukkig nu echter, dat het innige verband van de eigenschappen des menschelijken geestes en gemoeds van zoodanigen aard is, dat men haar eigenlijk geweld zou moeten aandoen, wilde men ze inderdaad en in de werkelijkheid zoo scheiden, als men veelmaal op het papier of al sprekende, geleidelijkshalven, gedwongen is te doen. En zoo als de hoogste verstandsontwikkeling als van zelf de hoogste zedelijke ontwikkeling in zich sluiten moet, mag men ook aan de beoefening van iedere wetenschap eene kracht tot zedelijke opleiding toekennen, die voor de meeste harer beoefenaren ook aan onze hooge scholen de hoofdzaak zijn moet. Welk een klein gedeelte hunner toch kan zich bijv. — om slechts van deze vakken te gewagen — voorstellen geschiedvorschers of taalgeleerden te worden! — Allen daarentegen kunnen den zedelijken invloed aan zich ervaren door geschied- en taal-study op hunne vorming tot menschen te oefenen. Behoef ik dan nog wel te zeggen, dat ik, bij mijne huidige feestelijke aanvaarding van het Hoogleeraarambt in de Vaderlandsche Taal-, Letter- en Geschied-kunde, deze bepaaldelijk van hare zedelijke zijde in het oog wensch te vatten? — Verleent mij dan eenige oogenblikken uwe aandacht, wanneer ik kortelijk een en ander zeggen ga, omtrent de zedelijke werking, die de beoefening der Vaderlandsche Taal-, Letter- en Staatsgeschiedenis op ons hebben moet.

---

Ik heb van Vaderlandsche, niet Nederlandsche Geschiedenis gewaagd, omdat in dat eerste woord zelf reeds eene krachtige aanduiding ligt van hetgeen die Geschiedenis bepaaldelijk voor ons is. Daar is er geweest, die in die benaming geenerlei belang zagen, die meenden, dat Vaderlandsliefde tot de vooroordeelen van een kleingeestig en bekrompen gemoed behoort, welke voor een ruimer blik op wereld en menschheid wegvallen en in het niet verdwijnen moeten; — dat, al moge de dichter van een „liefde tot zijn land" zingen, die „ieder is aangeboren", die liefde

verzinken moet bij het bezef van het kleine plekjen gronds door dat land bezet, en van de wijd uitgebreide ruimte buiten de grenzen van dat land gelegen; — dat zij moet ontbonden en opgelost worden in hetgeen men liefde tot de menschheid in het algemeen noemt, en waaraan het edeler en grootscher heet zich te wijden, dan zijne belangstelling tot den dusgenoemden erfgrond zijner vaderen en hetgeen dezen betreft te bepalen. En gewis, voor zoo verre zij slechts tegen overdrijving waarschuwen willen, heeft de stem derzulken alle recht gehoord en met aandacht gehoord te worden. Wij kennen eene ingenomenheid met den Vaderlandschen grond, die men met recht verwerpen mag; die zich nu eens uit in opgeblazenheid en domme verheffing over en van hetgeen door het voorgeslacht op dien grond verricht is, of in stomme bewondering van al hetgeen er ook thans op dien grond nog dagelijks plaats grijpt, in moedwillige blindheid voor al wat er nog op te verbeteren vallen mag; — dan eens weder zich in zelfzuchtige beperking zijner genegenheid tot dien grond en zijne bewoners openbaart, in eene afsluiting van het hart voor al wat daar buiten omgaat. Wat nu dat eerste betreft, mogen wij ons gewisselijk verblijden in een land te wonen, waaraan de meest grootsche herinneringen verknocht zijn en dat eene geschiedenis gehad heeft, zoo als geen ander misschien er eene kan aanwijzen; maar, indien reeds zelfingenomenheid en eigenwaan menschen van erkende verdiensten ontsiert en met recht in hun misprezen wordt; veelmeer nog is zulk een waan belachelijk en verachtelijk, waar hij niet eigen verdiensten, maar die van het voorgeslacht geldt, en waar hij daarbij het heden voor het verleden vergeten doet, in het heden door slapheid en verlamming zondigen, omdat het verleden zich door kloekheid en geestkracht zoo schitterend onderscheiden heeft; — waar hij — erger nog — voor de leemten en gebreken van dat heden de oogen sluit. Wij zijn er daarom ook ten volste van overtuigd, dat er een tijd zal komen, waarin volkstrots en volkswaan voor even dwaas zal gehouden worden, als eigenwaan en zelfvergoding of ieder andere sprank der ijdelheid. — En wat het andere betreft, achten wij ons tot hetzelfde doemvonnis over de baatzucht en het eigenbelang eens volks gerechtigd, als men gewoon is onvoorwaardelijk over die van enkele personen te vellen. Maar wij meenen, dat een gezond bezef van zelfstandig volksbestaan, en eene warme liefde voor het

land onzer geboorte even billijk en prijzenswaardig zijn, als het besef van persoonlijke zelfstandigheid en liefde tot de onzen; en dat zij, zoo min als deze, verward mogen worden met eigenbaat en eigenmin. Zelfstandig te blijven en toch zijn teederen samenhang met anderen te gevoelen, en door warme en waarachtige deelneming in al wat hen betreft te uiten, ziedaar wat het beginsel van ieder volk gelijk van ieder mensch moet zijn, en wat hun door hun verstand niet minder wordt voorgeschreven, dan zij er door hun hart toe worden geprikkeld. Of is het niet de groote les, ons door de geschiedenis der laatste zestig jaren vooral gepredikt, die van aansluiting, samenwerking, en vereeniging; die der inspanning aller vereende krachten tot één gemeenschappelijk doel, waardoor alleen iets groots en blijvends kan worden bewerkt en tot stand gebracht? Er is een tijd geweest, en veel zijn er ook thans misschien nog, die hem niet voorbij wanen, waarin zoowel de verschillende enkele leden der menschelijke maatschappij, als ook de grootere afdeelingen door verschillende van genen gevormd; waarin verschillende maatschappelijke lichamen en standen in den waan verkeerden, dat zij hunne eigene belangen niet beter konden behartigen, dan door die van ieder ander zooveel mogelijk tegen te werken en te verhinderen. Allengs komt men gelukkig van dergelijken dwaasheid, vooral in het dagelijksche leven, meer en meer terug; maar op het groote wereldtooneel, in het onderling verkeer der volken, blijft men, bij allen vooruitgang die ook hier niet te miskennen valt, nog maar al te vaak bij die jammerlijke verouderde beginsels staan. Men wil nog niet genoegzaam inzien, dat ook hier, met vriendschappelijke en vreedzame samenwerking alleen, nuttig en tot ieders byzonder zoowel als het algemeene best, gearbeid en gewerkt worden kan. Allengs echter zal men er ook daar wel van terugkomen. „De mensch” zoo uitte zich vóór weinig jaren een vredelievend Noord-Americaan, „de mensch is door een roode zee van bloed gegaan; hij heeft veertig eeuwen lang door een woestenij van jammer en ellende rondgedoold; thans echter staat hij eindelijk op de spitse des bergs, van waar hij de beken melks en honigs vloeyen ziet. Gelijk de avontuurlijke Spanjaart in het Wester werelddeel heeft hij met moeite de steile hoogten beklommen, die hem het uitzicht geven op de wijde uitgestrektheid, die voor hem ligt; als de stoute Portugees is hij den vreeselijken

32*

Stormkaap omgezeild, die thans tot een kaap der Goede Hoop voor hem moet worden. Ik wil mij hier aan geene uitspraak wagen, ik wil niet beslissen of de volkeren zich binnen kort als één zullen voelen, of zij zich zullen samenvlechten en weven gelijk de Indische Banjaan, om als uit één boom geheel een woud te vormen; — maar dit staat vast, dat zij, zonder eene enkele eigenschap hunner zelfstandigheid of onafhankelijkheid te verzaken, zich, misschien nog wel in onze dagen, tot één groot geheel zullen vormen, als die schakels van magnetisch ijzer, aan welke PLATO eens een beeld ontleende, en die zich, onder den invloed eener krachtige en onzichtbare aantrekking, ieder in zijn bepaalden en eigenen vorm tot ééne keten verbinden. Uit de wording dier nieuwe orde van zaken zal niet alleen de onderlinge vrede en rust van alle volken voortspruiten, maar ook het geluk van ieder mensch, en uit het heil en den vrede van ieder gezin zal de vrede en het welzijn van ieder staat geboren worden."

Wij behoeven hier, Mijne Hoorders, geen verderen blik in dat beloofde land der toekomst te werpen; het was ons slechts om de rechtvaardiging te doen van het gevoel eener verstandige vaderlandsliefde, als 't welk met eene algemeene menschenmin zeer vereenigbaar is. Niet alleen dit echter, maar wij zouden zelfs durven beweren, dat zonder die vaderlandsliefde, die innige belangstelling in alles wat den vaderlandschen grond en landaard betreft, een algemeene liefde tot onze medemenschen, zoo al niet onbestaanbaar, althans niet nuttig werkzaam wezen zal. Of zou men meenen, dat wie niet belangstellend genoeg eigen zaken behartigt, wie eigen wel en wee jammerlijk verwaarloost, werkelijk voor dat van anderen met vrucht zou kunnen werkzaam zijn? Neen, de zoodanige kiest slechts den schijn boven 't wezen; door voor zich zelf zoowel als anderen de houding aan te nemen, als ware hij om anderer, meestal ver verwijderder heil ernstig bekommerd en ijverig daarvoor werkzaam; — eene werkzaamheid van welke hij niet in de gelegenheid is de vruchten en uitkomsten te beoordeelen; — sust hij slechts zijn geweten in slaap, wanneer het hem verwijten wil, dat hij zijne eigene belangen voor een gewaand belang van anderen veronachtzaamt. Zelfs meent hij zich dan — o, toppunt van zelfbedrog! — nog misschien wel den lof van de edelste belangeloosheid te mogen toekennen, die haar eigen fortuin met voeten trapt, alleen om

zich geheel aan dat van anderen — hem geheel ver en vreemd en onbekend — te wijden. Hij herinnert ons aan den hopeloozen arbeid van die ijverende patronessen van Middelafricaansche of Sineesche zendings- en beschavings-ontwerpen, die de opvoeding harer eigene havelooze kinderen verwaarloozen, en welke, door de geestige pen van een bekend Engelsch schrijver onzes tijds, zoo treffend op de kaak zijn gesteld. Neen, het behoeft nog geen leus van den eigenbaat te zijn, het bevat evenzeer eene juiste opmerking, eene gulden les voor velen, dat bekende Fransche spreekwoord, dat ons zegt, hoe welberaden barmhartigheid bij ons zelf moet aanvangen. Evenzoo ga dan ook elke deelnemende liefde tot de menschheid van eene warme liefde tot ons vaderland uit; eene liefde, die niet overdrijft noch verblind is, maar dat Vaderland neemt zoo als het is, met zijne grootsche zoowel als beschamende herinneringen, zijne tekortkomingen en gebreken, zoowel als zijne deugden en grootheid. — En dat er van beide sprake zijn kan, wie zou het betwijfelen durven? — Rijk aan groote mannen en schitterende heldenfeiten is de Nederlandsche geschiedenis, maar ook rijk aan even jammervolle als waarschuwend-leerrijke handelingen en gebeurtenissen; en waar gene ons moeten bezielen en tot navolging dringen, daar moeten wij uit deze leeren ons voor soortgelijke te wachten en den weg te vermijden, op welken onze vaderen het spoor bijster werden. — En ziedaar, hoe de vaderlandsche geschiedenis in het algemeen reeds van twee zijden zedelijk op ons werken kan.

De schoone karakters onzer Geschiedenis moeten ons bezielen tot navolging. Zij moeten ons door hun voorbeeld leeren ons zelf te verzaken, waar het het heil des lands geldt, ons zelf te verwinnen, waar het geldt winste te doen voor de zaak der waarheid en des rechts. Wij moeten leeren van hen, dat er niets verkregen wordt zonder arbeid en strijd, en zoo moeten wij op onze beurt ons aangorden; ons aangorden niet alleen om te handhaven en te behouden wat zij voor ons gewonnen en ons nagelaten hebben, maar ook dat erfgoed voortdurend te vergrooten en te vermeerderen. Onze voorouders hebben, onder het beleid eens grooten mans, goed en bloed veil gehad om zich een onafhankelijk volksbestaan te verschaffen, zich eene blijde gewetensvrijheid te verzekeren; en wij moeten, op hun voetspoor, voortgaan dat eenmaal verkregen goed te handhaven en

te bevestigen. Wij moeten de waardij van dat volksbestaan bezeffen, ons zelf zijner waardig toonen, en, doordrongen van die waardij, onzen volksaard zelfstandig ontwikkelen, zorgen dat er niets geleends binnendringe, dat hare deugdelijkheid schaden, hare gaafheid schenden kon; terwijl wij toch ook weder uit den vreemde ons datgene te nutte moeten maken wat ons werkelijk, overeenkomstig onzen aard, van nut kan zijn. Want wij moeten ons niet maar afsluiten, ons beperkende tot datgene, wat wij eenmaal zijn; wij moeten ons, ook als volk, ontwikkelen, gelijk het de enkele mensch doet; en daartoe moeten wij, als deze van zijne evenmenschen, van andere volken datgene trachten te leeren en aan te nemen, wat ons zelf nog ontbreken mag; maar wij moeten dat doen, zonder onzen eigen aard te verzaken of te verliezen. En even als onze zelfstandigheid moeten wij ook onze gewetensvrijheid handhaven; niet daardoor alleen, dat wij behouden wat wij hebben, tevreden met de begrippen door onze vaderen uit overtuiging gedeeld en met hun martelaarsbloed bezegeld; maar die wellicht met onze overtuiging evenmin overeenstemmen, als die voorouders het deden met die der kerk, die zij den moed hadden voor 't hoofd te stooten en die hen vervolgde en verbrandde. Wij moeten die begrippen ontwikkelen en uitbreiden. Dan toch eerst mogen wij gezegd worden hen na te volgen, die niet berustten bij hetgeen hun gegeven werd, maar, waar hun onderzoek hen daartoe bracht, hunne vroegere overtuiging ten beste gaven, om eene andere, der waarheid naderbij, te gaan belijden.

Tot zulke eene navolging echter moeten wij door hen *bezield* worden. Het is niet genoeg, dat wij hooren of lezen, ons zien voorleggen of uiteen zetten, wat het voorgeslacht heeft gearbeid en gestreden, hoe het heeft geleden en volhard; willen wij het navolgen in zijn arbeid en strijd, in zijn volharding onder zijn lijden, wij moeten ons bezield voelen door zijn voorbeeld. Zonder bezieling is er nooit eene grootsche daad volbracht; door alleen beredeneerd te handelen zal men er nimmer eene volbrengen. Slechts ijver en geestdrift voor de goede zaak kan de hinderpalen doen trotseeren, die der arme redeneering vaak onoverkoombaar schijnen; en het is slechts eene gewaande wijsheid, welke men hun dikwijls hoort toekennen, die het gevaar niet durven onder de oogen zien dat men altijd loopt, noch den strijd, die men altijd te voeren heeft, wanneer men iets

goeds en groots tot stand wil brengen. En zoo zelfs de zwakheid van allen zich daartoe nog maar bepaalde! — maar hoeveel groots zou er niet reeds tot stand komen, zoo ieder slechts de geestkracht bezat, om datgene door te zetten, waarvan zijn verstand hem het nuttige en noodige bezeffen doet. Bij de meesten echter hangen de handen slap, ook waar het hoofd werkzaam is; zij gevoelen zich, bij alle juistheid van inzicht, niet in staat, zelf de hand aan 't werk te slaan om te doen, wat hun geweten hun voorschrijft te doen, wat hun eigen verstand hun zegt dat gebiedend gevorderd wordt, zal het eene of andere goede en groote werk gelukken. „Heere, „behoed ons! wij vergaan," roepen zij met de wankelmoedigen uit de Schrift, en zij wagen het niet de hand ook maar uit te steken, om hun eigen ondergang te verhoeden. Ook voor dezulken is de geschiedenis onzer voorouders rijk aan de schoonste en treffendste lessen. Deze draalden niet, wanneer er gewerkt en gearbeid worden moest, en daarom oogstten zij ook het schoonste loon op hunnen arbeid.

Van de andere zijde staat de geschiedenis onzes Vaderlands echter niet minder waarschuwend en afschrikkend, dan hier bemoedigend en bezielend voor ons. Ons ook hier bij de drie aangevoerde punten bepalend, kunnen wij er tegen gene even zoo vele over stellen. Wij zien onze vaderen ja, na jaren-lange bange worsteling, hun krachtig volksbestaan veroveren; maar wij zien hen ook, tijdens die worsteling zelve nog, door onderlinge verdeeldheid, dat volksbestaan tot een even ontmoedigend schouwspel maken, als zijne wording straks verheffend was. Wij zien hen hunne gewetensvrijheid verkrijgen, maar om die zelve vrijheid terstond daarna aan anderen te onthouden, die er toch hetzelfde recht op hadden als zij; wat zij vroeger op de Katholieken met geweld, maar terecht verkregen, onthouden zij weldra dien zelfden Katholieken, als de kansen gekeerd en deze de zwakste partij geworden zijn. — Wij zien hen eindelijk, in later tijd, na de grootsche jaren der Republiek, onder de weelde, die zij niet langer dragen kunnen, bezwijken, en met slappe handen en trage hoofden nederzitten, naauw nog leven genoeg toonend, om naar de wetten en zangen te luisteren, door anderen op staats- als op letter-gebied hun voorgeschreven en voorgedeund. Het was de tijd, waarin de wakkere VAN EFFEN hen in zijne geestige vertogen geeselde; de tijd, waarin een hunner beide laatste

krachtige dichters hun, in hunne jammerlijke Franschgezindheid, die bijtende maar welverdiende aanmaning over de munt hunner ducaten toebeet:

Verklaart ons heden toch, o zeven rijke landen!
  Weleer zoo sterk van moed en handen,
Zegt ons: wat doet die held op uwe gouden munt?
  Verbeeldt hij, wat gij durft en kunt?

Welaan! ik zeg: ontrukt, ontrukt hem zijnen degen,
  Hij is met zijnen helm verlegen,
Zijn ijzer barnas is hem enkel tot een last;
  Werpt weg dit tuig, dat hem niet past!

Beschenkt veel liever hem met nieuwe pronkcieraden,
  Blanketsels, vrouwlijke gewaden;
En geeft hem eenen naald met eenen gouden draad,
  Opdat hij — leliën bordure voor den staat.

Om echter die lessen, zoo ter navolging als ter afschrikking, met voordeel uit onze Staatsgeschiedenis te kunnen putten, om ze niet krachteloos voor ons te zien voorbijgaan, om er winst meê te doen voor onze eigen vorming en veredeling, moet die geschiedenis — om daarop terug te komen — niet slechts een boek voor ons zijn, dat wij lezen en dan, zonder meer, voor kennisgeving — gelijk men pleegt te zeggen — aannemen; maar zij moet voor ons leven, wij moeten er van doordrongen, er, gelijk wij straks zeiden: van bezield worden. Dat nu echter hangt voor een groot deel van onze wijze van behandeling af. Wij moeten deze namelijk zoo inrichten, dat wij niet slechts als voor een lang verloopen verleden staan, waarop ons, als op een voor ons uitgebreid tafereel, een uitzicht gegund is, en waarop wij de schoone kleuren, de lieflijke werking van licht en schaduw, of ook de somberder tinten eener ontstuimige natuur bewonderen, en met de luide betuiging van onze bijval en hulde begroeten, om er ons straks weder van af te wenden; — maar wij moeten ons als uitgelokt voelen, zelf het voor ons opgeslagen tooneel te betreden, mede te leven, mede te werken en te handelen, met de personen die er op bedrijvig en werkzaam zijn. Wij moeten, aan die verlokking gehoor gevende, tot in

de kleinste, ons te bespieden gegeven omstandigheden van dat leven deelnemen, ons zelf als een tijdgenoot zoeken te gevoelen, als een dergenen zelf, die wij zich voor ons zien bewegen. Wij moeten als in iedere beweging huns harten deelnemen, deze tot in haar eerste kiem nasporen, en, zoo doende, als met ieder hunner medeleven en ons ontwikkelen. Maar wij moeten daarbij, bij alle deelneming in hun lot, ons geheel vrij houden van al de eenzijdigheid der verschillende hartstochten, waardoor wij hen onderling verdeeld en in strijd zien. Wij moeten; even als men kinderen op verkeerdelijk aangenomen gewoonten pleegt te wijzen, om hen te doen zien, hoe leelijk die staan; wij moeten ons door die eenzijdigheid voelen waarschuwen en afschrikken. — En tot dat alles is ons thans meer dan ooit te voren de gelegenheid gegeven. Het mag toch als eene gelukkige kenschetsende eigenschap der geschied-vorsching en beoefening dezes tijds geroemd worden, dat zij, wel verre van zich tot eene bloote herhaling te bepalen van 't geen vroeger, dikwijls naar de eenzijdige zienswijs van een der partijen, verhaald werd; — dat zij, verre van dat, zoowel al het vroegere aan den toets der scherpste beoordeeling onderwerpt, als ook, door de openbaarmaking en aanwending van de tot dusver meest verholen bronnen, tot de kleinste byzonderheden aan 't licht brengt, de meest geheime bedoelingen openbaart. Met de lofwaardigste medewerking van regeeringen en gezagvoerders, worden de geheimste Archieven geopend; tot in de verborgenste hoeken van den moordburcht te Simancas toe, heeft het Spaansche bewind den voetstap des geschiedvorschers geduld, zelfs om er de stoffe uit op te delven, die Spanjes meest beruchten koning, in al de afzichtelijkheid van zijn deerniswaard karakter, naar zijn eigen oorspronkelijke teekening ten toon zou stellen. En gelijk het daar geschiedde, heeft het, in meerder of minder mate, overal plaats en wordt er het meest doeltreffend gebruik van gemaakt. Welk eene omkeering heeft er bijv., om van geene anderen te gewagen, niet op ons eigen Landsarchief plaats gegrepen, waar, onder het bestuur van een even schrander als ervaren geleerde, de eeuwenheugende stukken, die er sedert even zoovele eeuwen ongebruikt lagen, aan het licht worden gebracht en voor ieder onderzoekend oog ontvouwd en blootgelegd. Zulk een tijd nu moeten wij ons waardig toonen en ten nutte maken, moeten wij ons beijveren juist

daartoe aan te wenden, waartoe hij zich vooral aanwenden laat: eene levendige en aanschouwelijke voorstelling van geheel ons verleden te verkrijgen; eene voorstelling als die, welke wij boven eischten, om in dat verleden te kunnen meêleven, zijn leed en lief als op nieuw te ervaren en te genieten. En niet slechts bij dat deelnemende medeleven van ieder tijdvak, hoe grootsch en bezielend het wezen moge, afzonderlijk; — niet daarbij slechts bepale zich de bezielende study van de geschiedenis des Vaderlands. Door niet afzonderlijk toch en als bij brokken slechts die geschiedenis te beoefenen, maar haar, op even deelnemende en belangstellende wijs, van den aanvang af doorloopend te behandelen, zal men als de gansche ontwikkeling des volks, van zijne kindsche tot zijne latere rijpe jaren, medemaken, leeft en ontwikkelt men zich als met dat volk, en is daardoor dan, ten slotte, ook in de beste gelegenheid, voelt zich als gedrongen die ontwikkeling voort te zetten, en daartoe juist dien weg in te slaan, dien zij zelve opwijst. Men zal in zijn boezem als de hartaâr zijns volks naast zijne eigene voelen kloppen, zijn leven met het zijne meê leven, en, van zijne grootsche geschiedfeiten, als van zijne jaren van zwakheid en jammer, vol, al datgene in het werk stellen, wat, voor zoo verre het van menschen-invloed afhangt, de laatste in de toekomst voorkómen, de eerste steeds door nieuwe vervangen zal. En daarbij moge men dan vooral niet den invloed van ieder enkelen mensch te gering schatten. Indien er ééne treffende les is, door de vaderlandsche, als door de geschiedenis aller tijden en volken gegeven, het is die van de werkkracht der enkelingen. Ik ken geen noodlottiger denkbeeld, dan dat waarin men steeds velen verkeeren ziet, dat hunne eigene meest krachtige inspanning toch slechts een onbegonnen werk zou zijn bij de traagheid en 't achterblijven aller anderen. „Weldoen en niet omzien" moet ook hier de leus zijn; dàt doen, wat onze plicht en ons geweten ons voorschrijven, zonder er ons om te bekreunen, of het misschien, bij het stilzitten van anderen, zonder vrucht of uitkomst blijven zal; ieder in zijn kring dàt werken, wat er te werken valt, zonder angstvallig te vragen, of het, bij anderer werkeloosheid, wel iets zal baten. „Indien ik ooit eene preek laat drukken" zeide een schrander Duitscher der vorige eeuw, „het zal zijn over het vermogen om iets goeds te verrichten, dat ieder mensch bezit.

De drommel mocht ons leven halen, zoo alleen een Keizer iets goeds vermocht. Ieder is een Keizer in zijn kring." Geen treuriger beginsel dan ook, dan die meestal voorgewende afhankelijkheid van anderer medewerking, waardoor zooveel goeds vertraagd, zooveel groots belemmerd en gestuit geworden is. Niet alleen, dat de enkele mensch veel meer voor de verwezenlijking van aller wel en wee vermag, dan men gewoonlijk meent; dat hij dus daardoor ook, voor zijn deel, aansprakelijk is voor het kwaad dat hij laat geschieden, zoowel als voor dat wat hij zelf bedrijft, voor het goed dat hij ongedaan laat, zoowel als voor dat wat hij bewerkt; — niet alleen dit valt hierbij in 't oog te vatten, maar ook dat mag niet onopgemerkt blijven, dat het namelijk juist de werken en handelingen der enkele menschen zijn, die in hun samentreffen met die aller overigen, het geheel aller menschelijke daden en bedrijven te weeg brengen; en dat dus, bij dit zedelijke samenwerken zoo goed als bij dat der verschillende spillen en raadjens van eenig werktuig, de minste verlamming of vertraging van een der werkende leden, stremming en stilstand van het groote geheel veroorzaken zal. Waar wij dat nimmer uit het oog verliezen, en de geschiedenis des Vaderlands is daarom het ons telkens onder de aandacht te brengen — zal het aan ons althans niet liggen zoo er dingen geschieden, die beter achterwege waren gebleven, of achterwege blijft, wat had geschied moeten zijn.

Ik heb u, bij het voorstellen der geschiedenis van het Vaderland en hare werking, op het levende beeld gewezen, dat hare belangstellende en deelnemende behandeling ons niet van ieder tijdvak slechts, maar van geheel het land en volk zelf in hunne ontwikkeling geeft. Een niet minder sprekend beeld nu leeft er voor ons ook in de vaderlandsche taal. „De taal is gansch het volk", zoo luidt eene bekende spreuk, en dit is zoo zeer de waarheid, dat men, met betrekkelijk weinig moeite, in de taal van ieder land zich als geheel den aard en het wezen zijner inwoners kan zien afspiegelen. Niet echter is het daartoe reeds voldoende, dat men die taal op een gegeven oogenblik des tijds in oogenschouw neme, om uit haren rijkdom van eigenschappen, die des volks, dat haar spreekt, af te leiden; maar zoo goed als de geschiedenis in hare wording en ontwikkeling, moet ook die taal van haar eerste ontkiemen af — voor zoo verre dit althans

voor den blik des vorschers bereikbaar is — worden nagespoord en gevolgd. Zij moet in haar voortdurend leven worden bespied, gekend en verstaan. Haar leven? — vraagt misschien deze of gene, die minder in de gelegenheid was daarover na te denken, die zich de taal misschien nooit anders heeft voorgesteld, dan als eene soort van uit klanken saamgestelde, maar anders doode munt, waarmede de menschen gewoon zijn onder elkander de verschillende hun voorkomende zaken te vertegenwoordigen; aan eenig leven zal hij meenen, dat daarbij wel niet te denken valt. Inderdaad is het nog niet zoo lang geleden, dat zulken meening meer algemeen gedeeld werd, dat men zich geene voorstelling wist te maken van het leven eener taal, geheel aan dat van eenig levend wezen gelijkvormig; een leven, dat zijnen weelderigen tijd van zinnelijke kracht, zoo goed als zijne dagen van afneming en verslapping, zijne bloeyende jaren heeft, zoo goed als zijn tijd van vermindering en verval; een leven, dat zich, zoo goed als dat van een mensch of van een volk, uit eene tijdelijke kwijning herstellen laat, om tot zijn vroegeren gezonden toestand, al is het in min of meer gewijzigden staat, terug te keeren; — want geheel zijn vorigen staat, in al zijne eigenschappen en eigenaardigheden, kan het evenmin herkrijgen, als zich mensch of volk bij de gestadige wisseling en slijting hunner bestanddeelen, de doorgaande verandering en ontwikkeling van geheel hun samenstel, tot een vroeger standpunt huns aanwezens laten terugbrengen. Wat eenmaal voorbij is, is verleden en onherroepelijk verloren; het leeft slechts voor ons in het beeld en de herinnering die het van zich achter liet, en in de werking die het had. Dat beeld en die herinnering nu zijn voor de taal van ieder volk, en ieder tijdvak der ontwikkeling van dat volk, de verschillende voortbrengselen zijner letterkunde; in deze is ons de afteekening bewaard harer gedaante en harer vormen, en in deze spreekt zij tot ons, zoo in hare natuur als met de uitdrukking der kunst. Van daar, dat men dan ook de taal- en letterkunde eens volks en beider geschiedenis, in de behandeling, moeyelijk geheel scheiden kan, zich ter rechter verklaring van deze tot gene moet wenden, gelijk omgekeerd zich gene ook weder in al haar rijkdom en kracht het best in deze laat erkennen. Beiden vereend schenken zij, in hare voortdurende onlwikkeling, het volledige beeld van het verstandelijke leven eens volks, gelijk zijne

staatsgeschiedenis dat van zijn zedelijk en maatschappelijk leven geeft. Maar gelijk wij ook reeds in den aanvang zeiden, dat zich de zedelijke en verstandelijke zijde des menschen, wel eenigsins in woorden en op het papier, maar geensins in de natuur geheel laat scheiden, zoo laat zich ook in taal en letteren evenmin de zedelijke aard eens volks, als in zijne geschiedenis de verstandelijke miskennen; en de belangstellende, innige deelneming in de zoo zedelijke als verstandelijke ontwikkeling eens volks, gedurende den loop der eeuwen, gaat daarom niet minder van de taal en hare geschiedenis en lettergewrochten, dan van de lotgevallen des volks in zijne zedelijke en maatschappelijke ontwikkeling, en van deze niet minder dan van gene uit. — Terwijl ons dan ook eerst alle drie te zamen het geheele, volstandige beeld eens volks schetsen, moet daarom ook voor hem, die in dat leven gansch en innig deelen wil, de beoefening aller drie te zamen gaan en werken. De zoodanige moet, als in de geschiedenis tot den eersten tijd der wording zijns volks, dezes eerste kinderlijke schreden op haar gebied, ook in de taal tot de eerste sporen haars aanwezens, de eerste kinderlijke klanken harer nog ongeoefende tong teruggaan. Wanneer hij haar daar in haar innigst leven heeft leeren bespieden en verstaan, zoodat hij met dat leven als één geworden is, het met haar medeleeft en geniet, voelt hij zich dan, haar op haar verderen weg begeleidend, haar vergezelschappend bij ieder harer schreden, als met haar opwassen en ontwikkelen, deelt hij in geheel haar groei en wasdom; en bij iederen tred, dien hij verder met haar voortzet, leert hij haar, aan welke hij zich, van hare eerste beginselen af, innig gehecht heeft, steeds meer lief en dierbaar krijgen, voelt zich steeds naauwer met haar verbonden. En, gelijk hij, op het gebied der geschiedenis, tot den laatsten, den huidigen ontwikkelingstijd van zijn land en volk gekomen, die ontwikkeling als zijne eigene medevoelt, zich zelf als een krachtig voertuig ter verdere ontwikkeling van dat volk kent; zoo zal hij ook, de geschiedenis zijner taal tot op den dag van heden vervolgende, zich geheel met haar vereenzelvigd hebben en haar leven als het zijne voelen. Hij zal dan tevens die eigenschappen in haar, welke hij als tot haar innigst wezen behoorende heeft leeren kennen en waardeeren, welker degelijkheid en kracht hij heeft leeren inzien, in hare onverdorvenheid trachten te handhaven; zonder zich met de ijdele taak te

willen belasten, dat in haar te willen behouden of uit den dood te doen herrijzen, wat sedert jaren voor haar verloren ging, en welks verlies zij zich sedert door nieuw aangeworven eigenschappen van de andere zijde weder zag vergoeden. Maar wat hij haar gebrekkigs ziet aankleven, wat haar door onhandige hervormers of deerniswaarde betweters, ten achterdeel harer zuivere schoonheid, werd opgedrongen en sedert misschien bijbleef, dat zal hij, zoo veel in hem is, van haar wegnemen, om haar slechts dat te laten wat haar warachtig versiert, of liever haar eigen oorspronkelijk schoon in al zijn kracht doet uitkomen. En wat zijne eigene zedelijke vorming, hare zedelijke werking op hem betreft; de gelukkige hoedanigheden, die haar eigen zijn, en die hij in haar heeft leeren kennen en zoekt te handhaven, zullen op hare beurt den gunstigsten invloed op hem oefenen. De wakkere Coornhert roemde reeds voor derd'alf eeuw onze taal als rijk en verstandig; "verstandig" zeide hij, was zij "(omdat) hare woorden zijn zoo duidelijk, dat zij, òf ten eersten aanzien òf door een weinig inziens, niet anders dan de klare sterren in den duisteren nacht zich zelf openbaren"; en "rijk, (omdat zij) van zoodanige woorden heeft overvloedige verandering." Wij mogen er bij opmerken, dat zij juist op die beide punten zich ten gunstigste van de beide talen harer naaste buurvolken onderscheidt. Zij paart toch het klare en heldere verstand der Fransche, met al den levenden rijkdom der Duitsche taal. Wat er doodsch en afgestorvens is in gene, uit de afgeleefde vormen van het Latijn herbouwd, dat mist zij en bezit toch geheel hare bepaaldheid, zekerheid, en aanschouwelijkheid van uitdrukking. Terwijl zij het Duitsch evenzeer in zijn krachtig leven op zij streeft, als zij er gelukkig bij achterstaat in schemerachtigheid van voorstelling en verwarrende onjuistheid van begrippen. Of zoudt gij meenen dat deze hare eigenschappen niet op den geest en 't karakter haars ijverigen en belangstellenden beoefenaars allergelukkigst zullen werken? Zal niet zijn geestes- en gemoeds-leven, op zijne beurt, worden aangewakkerd en bezield door het weelderige leven, dat hij in haar ziet bloeyen en dat het zijne als van zelven wekt? — Zullen niet zijne eigene voorstellingen die helderheid verkrijgen, welke hem door de taal zelve gebiedend gepredikt wordt? Zal hij niet, om zich in die taal, harer waardig, te uiten — en iets anders zal zijne innige gehecht-

heid aan haar niet dulden — steeds het juiste woord op de juiste plaats moeten stellen en met het juiste begrip verbinden moeten? Steeds den rijkdom harer vormen moeten laten uitkomen en in al hun weelde openbaren? — Zal hij niet, reeds daardoor alleen dat hij als met haar opgegroeid en één geworden is, steeds die uitdrukking bezigen, die op ieder plaats gebiedend gevorderd wordt, steeds dat woord ter neder stellen, dat het eenige gepaste is? — is niet het woord slechts het luid geworden, het uitgesproken denkbeeld, en vloeit dus niet uit de juistheid der taal als van zelf de helderheid der gedachte voort? — Zietdaar dan wat het zegt uit den schat eener verstandige taal te mogen putten, die daarbij door den rijkdom, de „overvloedige verandering" harer woorden, ons nooit behoeft verlegen te laten, waar wij het juiste, eeniglijk dienstige woord begeeren.

Maar niet slechts ter opscherping van ons brein, ter verheldering van onzen geest zal ons die belangstellende taaloefening leiden en reeds onwillekeurig in ons werken, zij zal ook een meer onmiddelijk zedelijken invloed op ons hebben, ter versterking onzes bezefs van ons zelfstandig volksbestaan. Indien zich toch zulk een bestaan ergens in uitspreekt, dan voorzeker in de eigene taal, waardoor het zich kenteekent, waardoor zich zijne leden van de overige volken onderscheiden. Wie die eigenschap zijner taal eenmaal in haar heeft leeren waardeeren; haar, van hare kindsheid af, in al hare eigenaardigheid heeft leeren kennen en beminnen, zal geen gevaar loopen haar immer, ter liefde eener andere, te verzaken, die zich, door deze of gene aanleiding, als aan hem opdringt en hem tot afval zoekt te verlokken. En gelijk hij haar als de treffende uiting van den volksaardzelf heeft leeren schatten, en zij zich met dien volksaard in hem heeft vereenzelvigd, zal hij zijn zelfstandig volksbestaan krachtig in zich gevoelen. Van daar, dat wij steeds met alle macht moeten aandringen op het zorgvuldigst onderricht in de moedertaal, der Nederlandsche jeugd, ter aankweeking en versterking van haar volkszin, in onze verschillende — hoogere en lagere — inrichtingen van onderwijs te geven; dat wij bovenal ook op onze dusgenoemde Gymnaziën het heilzame voorbeeld moeten wenschen nagevolgd te zien, door enkelen hunner, in de aanstelling van een eigen leeraar voor die taal, reeds thans gegeven.

En onze letterkunde? — Wij hebben straks ter loops van haar reeds melding gemaakt, als die de gedachtenis onzer taal in zich bewaarde, als waarin dezer beeld was uitgedrukt, hare herinnering door alle tijden heen werd levendig gehouden. Niet slechts om de taal echter, waarin zij geschreven zijn, mogen de voortbrengselen dier letterkunde geschat worden; — waar het op hunne zedelijke werking aankomt, dient ook hun inhoud in 't oog te worden gevat. Maar ook in dit opzicht hebben wij reeds op het drieëénige van den invloed gewezen, door de behandeling zoo der geschiedenis als der taal en letteren te oefenen. En inderdaad — voor wie het herhaling behoeven mocht — zij hangen in haar wederkeerige werking allernaauwst te zamen. Doch, zoo de geest des volks zich in zijne taal afspiegelt, en het zedelijke beeld van den landaard zich vooral in zijne geschiedenis openbaart, uit de Nederlandsche letteren en hare geschiedenis, spreekt ons het karakterbeeld diens volks vooral van de zijde zijner kunst en dezer ontwikkeling toe. En zoo zullen dan ook die letteren, van hare oudste gewrochten af tot op die van het heden toe, in geheel haren gang en ontwikkeling, bespied en doorloopen; — met hare vele eigenaardige schoonheden, maar ook hare veelvuldige afwijkingen van een zuiveren en onbedorven kunstsmaak; — zij zullen, op hare beurt, niet minder krachtig werken, dan taal beide en geschiedenis, om dien reinen kunstzin in ons op te kweeken en te bevorderen, die evenzeer eene edele verfijning der zeden bewerkt als eene weldadige veredeling van het verstand.

---

Ik ben er mij van bewust, mijne hoorders, in de korte behandeling van het onderwerp, dat ik aangaf, dit op verre na niet te hebben uitgeput; veel slechts te hebben aangestipt en aangeduid, wat eene uitvoeriger uiteenzetting vereischen zou. Maar ik meen, dat ook het weinige besprokene zal kunnen volstaan, om u althans eenigsins de blijde uitkomst voor te stellen, die ik van eene gepaste behandeling der drie aangevoerde vakken ook voor die groote meerderheid der kweekelingen onzer hooge scholen verwacht, die zich niet bepaaldelijk op de aankweeking der wetenschap zelve toelegt. U er langer over bezig te houden, ware u, in de barheid

van het jaargetijde, slecht beloonen voor belangstelling, in het drievoudige schoolfeest van dezen dag, door uwe talrijke opkomst betoond.

---

*Renovabitur* — Hernieuwing! — zoo luidt de zinspreuk dezer School, die zij juist te dezen jare zoo krachtelijk in ons geheugen herroepen zou. Dat heeft zij bovenal aan u te danken, Heeren Regeeringsleden dezer stad en Bezorgers dezer school! — *Hernieuwing!* zoo luidde het woord, dat ook gij deedt hooren, toen de Deventer School het twee honderd vijf-en-twintigste jaar haars bestaans stond in te gaan; en dat woord werd met dat jaar volbracht. Heden is haar jaardag aangebroken en zij staat vernieuwd daar. Welk een terugzicht op dien jaardag en welk een verschiet! Van oudsher, gij weet het, was Deventer de plaats, waar zich beschaving en verlichting eene woonstede kozen. Van Geert Groete en zijne stichting, van de broeders des gemeenen levens af; heeft in het grijze Deventer steeds de wetenschap haren zetel gehad, en gij hebt te recht begrepen het dien niet te mogen ontrooven. *Hernieuwing!* hebt gij gezegd, waar misschien aan hare vroegere inrichting een en ander te wijzigen en te verbeteren viel; *hernieuwing!* — volgens hare eigene spreuk. In die spreuk toch wees zij zelve den weg aan, die men bij hare ontwikkeling had in te slaan; met die spreuk waarborgde zij zich tegen ieder vermetele, die het misschien, bij tijdelijke zwakte of verval, zou willen wagen, zich met schendige hand aan haar bestaan te vergrijpen. Gij hebt haren wenk begrepen en gehoor gegeven, en Deventers oude School gewijzigd, uitgebreid, hernieuwd. En bij die hernieuwing hebt gij gewenscht, dat ook ik aan haar werkzaam zoude zijn, en, zooveel in mij zijn mocht, bijdragen haar, ook in haar vernieuwden staat te doen leven, kon het zijn, te doen bloeyen. Gaarne zal ik daartoe mijne krachten aanwenden, en zooveel er een belangstellend en deelnemend voortdurend onderzoek en oefening, en een trouw en ijverig onderricht toe vermogen; een onderricht, dat zich ten krachtigste het doel voor oogen stelt u straks kenbaar gemaakt, moogt gij vastelijk vertrouwen, dat ik niet zal achterblijven bij de taak mij opgedragen. Tot dusver heb ik de vakken van wetenschap, tot welker hooger

onderwijs gij mij hier geroepen hebt, met minder onmiddelijk praktisch doel beoefend; en indien ik al hopen mag, dat ook zoo hetgeen ik heb mogen arbeiden, niet vruchteloos is geweest, zijne werking gehad hebbe en nog hebben kunne, al kan er mij minder dadelijk van blijken; — in de betrekking mij aan uwe school gegeven, zal mij die werking meer onmiddelijk kenbaar kunnen worden. Moge zij eenigsins beantwoorden aan mijne wenschen, aan den ijver, dien ik er toe wensch aan te wenden, en aan het vertrouwen, mij door uwe onderscheidende uitnoodiging betoond! Moge zij beantwoorden aan dat vertrouwen, ook bij de nog zoo levende herinnering onder u aan de werkzaamheid mijns begaafden en wakkeren voorgangers, dien het u zoo leed moest zijn te zien vertrekken, en dien het zulk eene moeite kosten zal naar waarde te vervangen. — Dat gij van uwe zijde zult bijdragen, wat gij kunt; om mij mijne taak te verlichten en te veraangenamen, daarvan mijne Heeren! hield ik mij, ook vóór mijne overkomst tot u, reeds overtuigd, en gij zult wel niet de verzekering behoeven, dat die overtuiging niet weinig versterkt is door hetgeen ik, ook sedert mijn kortstondig verblijf onder u, van u en van uwe voorkomende welwillendheid heb mogen ervaren. Wilt mij die ook verder blijven betoonen!

Diezelfde welwillendheid heb ik ook vooral van u mogen ondervinden, waardige Molhuysen; gij, die den zoon bewezen hebt, de vriendschap nog niet vergeten te zijn, die u aan den vader plag te verbinden. De kerkelijke band, die u aan deze stad zoo vele jaren gehecht heeft, is, op uw billijk verzoek, thans geslaakt geworden; maar de rust u daardoor van uwen kerkelijken arbeid vergund, ik weet het, zal u alleen strekken, u zoowel den belangen dezer School en harer boekerij, zooveel uwe krachten het maar toelaten zullen, des te meer te wijden; als ook den Archieve dezer aloude stad, met zijn rijke schat van belangrijke oorkonden en bescheiden, slechts te meer bate zal kunnen geworden uit uwe belangstellende en vruchtbare werkzaamheid. Moge stad en school dan nog lang die werkzaamheid in kracht zien, en mij uwe hooggeschatte vriendschap ook verder bewaard blijven!

Ook u, hooggeleerde Heeren, mijne veelgeachte ambtgenooten, mag ik reeds voor menig blijk van vriendelijke welwillendheid danken. Sommigen uwer waren mij vroeger geheel onbekend; anderen kende ik nog van eigen schooljaren her; met enkelen hadden mij andere toevallige omstandigheden reeds vroeger in aangename kennis gebracht; maar allen hebt gij gewedijverd in vriendschappelijke ontvangst en voorkomende belangstelling. Opname in uwen kring behoef ik u reeds niet meer te vragen; en dat ik op uwe voortdurende genegenheid den meesten prijs stel, zult gij gaarne, hoop ik, gelooven. Houdt u van de mijne verzekerd, en mogen wij nog lang te zamen blijven arbeiden tot den bloei dezer Doorluchtige School en der vaderlandsche wetenschap!

Tot u echter moet ik mij nog in 't byzonder wenden, grijze eerbiedwaardige Verburg! De vriendschappelijke kennis, in mijn Leidschen schooltijd met uwen zoon door mij gekweekt, gaf aanleiding, dat ook de uwe mij verworven, uw gastvrij huis mij ontsloten werd; en gaven u ook sedert uwe hooge, al is het nog zoo rustige en zoo werkzame jaren, de billijkste aanspraak op de eervolle betrekking, waarin gij thans tot deze School gesteld zijt; — en voor welke gij nog lang, naar wij hopen, gespaard moogt blijven; — uwe betrekking tot den kring uwer ambtgenooten heeft daardoor geene verandering ondergaan. Blijf mij ook thans in dien kring, als vroeger daar buiten, uwe hooggeschatte genegenheid en vriendschap schenken, en houd u wederkeerig van de mijne verzekerd!

En mag ik u bij gelijke aanvraag gelijke verzekering geven, mijne beide jongste ambtgenooten, die de hernieuwing dezer School bijna gelijktijdig met mij hier heen riep? Den jongsten uwer kende ik reeds van vroeger, den ander mocht ik dat eerst hier leeren doen; maar op onze onderlinge betrekking kan dit evenmin van invloed zijn, als op die van ons allen tot deze School. Beijveren wij ons te zamen, haar dien bloei nader te voeren, dien wij haar allen toewenschen, en waarop zij, door hare huidige hernieuwing, dubbele aanspraak heeft!

En zoo mag ik mij dan ten slotte tot u wenden, wakkere jongelingen, kweekelingen dezer Doorluchtige School! — Gij hebt mij den weg hooren aanduiden, langs welken ik de beoefening der verschillende mij opgedra-

gen vakken tot een vruchtdragend einde wensch te doen plaats grijpen — moge hij trouwe volgers in ons vinden. In *ons* zeg ik, want ik wensch daarbij niet slechts uw leidsman te zijn; maar, gelijk ik zelf, bij allen vroegeren arbeid, steeds dien weg heb zoeken te volgen, wensch ik ook thans *met* u daarin voort te gaan. Ik wensch de geschiedenis, de taal, en de letteren onzes Vaderlands zoo met u te behandelen, dat zij de meest heilzame werking op onze vorming tot Nederlanders, in den besten zin des woords, mogen hebben. Niet *voor* u, niet *tot* u slechts wensch ik daarbij te spreken, maar *met* u uit de gedenkstukken en geschriften van vroeger en later tijd, het lot en leven, de taal, en de letteren onzer vaderen, te leeren kennen, na te sporen, en te beoefenen; om zoo hun wel en wee, hun werken en trachten, hun denken en dichten, tot vereenzelviging toe, te gevoelen, te deelen, en te genieten. En wanneer ik u van mijne zijde daarbij den meesten ijver en belangstelling toezeg, dan vorder ik van de uwe niets anders dan die deelnemende warmte, zonder welke ook de heilzaamste lessen geene vrucht kunnen dragen; maar die reeds het halve werk zijn voor hem, die ze, ook tot den zwaarsten arbeid, medebrengt. — Geschiedvorschers noch taalgeleerden, gij hebt het gehoord, wensch ik van u te maken; elk uwer heeft zich dat vak ter bepaalde beoefening gekozen, dat u, ieder naar zijn aanleg en bestemming, later een nuttigen maatschappelijken werkkring geven moet; maar aan zedelijke vorming mag het u geen van allen ontbreken, wilt gij, in welke betrekking dan ook, der maatschappij, den vaderlande waarachtig dienen. Menschen, reine en edele menschen moet gij allen trachten te worden, en daartoe bovenal moge u mijn arbeid onder en met u bevorderlijk zijn. Zoo zult gij eenmaal in dankbare herinnering kunnen terugzien op uw verblijf in de School van *Deventer*, en ik zal den tijd mogen zegenen, dien ik er, niet alleen voor mij zelf in aangename en genoegelijke bezigheid, maar ook met den besten uitslag voor u, zal hebben gearbeid.

Ik heb gezegd.

# ORATIO

DE

# LITTERIS ANTIQUIS

AD

## INSTITUENDAM IUVENTUTEM RETINENDIS,

QUAM HABUIT

ERNESTUS JULIUS KIEHL,

DIE SATURNI, XII M. MAII, A. CIƆIƆCCCLV,

CUM IN ATHENAEO DAVENTRIENSI LITTERARUM ANTIQUARUM PROFESSIONEM SOLENNI RITU AUSPICARETUR.

ATHENAEI DAVENTRIENSIS CURATORES, VIRI ILLUSTRISSIMI, AMPLISSIMI,

QUI HIS AB ACTIS ES, VIR PLURIMUM VENERANDE,

DECURIONUM MUNICIPALIUM LECTISSIMUS ORDO, VIRI HONESTISSIMI,

VIR RERUM PERITISSIME, QUI NUNC CIVITATIS ACTA QUAM MAXIME CURAS,

ATHENAEI ILLUSTRIS RECTOR MAGNIFICE, VOSQUE CETERI DISCIPLINARUM PROFESSORES CLARISSIMI, COLLEGAE IAM CONIUNCTISSIMI,

ERUDITISSIME LECTOR RECENTIORUM LITTERARUM,

QUI IURI DICUNDO PRAEESTIS, VIRI SEVERISSIMI, INTEGERRIMI,

GYMNASIORUM DOCTORES, DILECTISSIMI NUPER COLLEGAE,

SACRI MINISTERII ANTISTITES, VIRI PLURIMUM VENERANDI,

QUOS ALIUNDE HUC TRAXIT DIES FESTUS CELEBRANDUS, CARISSIMI HOSPITES,

ARTIUM ET DISCIPLINARUM DOCTORES ERUDITISSIMI,

ILLUSTRIS HUIUSCE SCHOLAE DISCIPULI, IAM NUNC CONIUNCTISSIMI COMMILITONES,

QUOTQUOT ADESTIS, AUDITORES HUMANISSIMI,

Quaerenti mihi, quomodo vestra corona, et lectissimo hoc conventu dignum invenirem argumentum, sensim et hoc in mentem venit, quid esset, cur munus antecessoris gravissimum auspicaturus, longiore ad vos uterer oratione. Huius rei enim causa neque ibi satis idonea posita est, quod ipsi quae sentimus, libenter eloquamur recens in cathedram vocati, neque inde explicetur, quod ipsius muneris indoles cum eloquentia aliquatenus sit coniunctum, aut inde, quod rationes quasi dandae nobis sint eius doctrinae, quam sumus traditur. Attamen cuncta haec, etsi rem non omnem expediant, certe haud aliena sunt ab eius causis, neque absonum videtur, de singulis paulo accuratius dicere. Quod tamen de iis, quae

ipse sentiam et animo agitem, sustinere vix queam. Versatur enim ante oculos schola illustris vestra, doctrinae sedes, et cathedra GRAEVII, cui iam ego insisto, et quam mihi credidistis Athenaei antistites, studiosa iuventus, et litterarum laus iniquo tempore sustinenda, et multiplices disciplinae, quae ad me devenere, et vires nondum nisi iuveniles, et amicorum exspectatio, fortasse etiam hic vel illic invidiae nonnihil [1]). Quam me sive audaciorem vellem, ut haec omnia non reformidarem, vel magis timidum, quem ab hoc munere omnino suscipiendo eadem deterruissent!

Fuit autem, cum huiusmodi munere nisi disertiores fungi rite non possent. Raris ea tempestate per Europam litteris, vel saltem libris, maximi erat momenti, ut et iuventus et quos amor doctrinae iuventuti adderet ore et voce instituerentur. Nil igitur iam maioris habebatur pretii, quam quod summi viri e cathedris docebant, neque aliquis aequalium satis prudenter philologiae operam dabat, nisi quantum fieri posset SCALIGERUM vel CASAUBONUM audivisset. Hi autem nonnisi perbreve temporis spatium multos simul, nec fere nisi perpetua oratione compellandos auditores docere solebant, et requirebatur igitur, ut et ipsi doctrinam suam bene per-

---

[1]) Ultima haec dicta sunt, etsi dicta iam nollem. Explicationem inventura erant in parte quadam orationis scripta quidem, sed deinde suppressa, haec autem imprudens retinui. Et ingenium quidem tum meum, tum sermonis Latini abunde evincit, minime gentium invidioso isto vocabulo usum me fuisse sive eo sensu quem Gallice habet, sive ita, quod Di omen avertant, ut cum proxime superioribus componeretur. Ne vero ullum omnino supersit dubium de vocabuli istius vi aut mea voluntate, amice et benevole monitus e multis locis duos adscribo, alterum CICERONIS e Divinatione in Q. Caecilium, capite quarto decimo, paragrapho sexta et quadragesima: „Quid? quum commiserari, conqueri, et ex illius" (Verris) „invidia „deonerare aliquid, et in te" Caecilium „traiicere coeperit" Hortensius? „Commemorare „quaestoris cum praetore necessitudinem constitutam? Morem maiorum? Sortis religionem? „Poterisne eius orationis subire invidiam?", SUETONII alterum, e Tiberii capite octavo: „er„gastulorum.... domini in invidiam venerant, quasi exceptos subprimerent.... viatores." Ego autem, etiamsi quid peccatum sit in hac oratione, eam tamen postea immutare religioni habui vel in paucis quibusdam circa Latinitatem erratis quae retractans iam animadverti, aut in lapsu memoriae, qualis est quod PHRAATEN nominavi p. 15 pro TIRIDATE, et ideo praeter annotationes cuncta quam accuratissime expressi, ut pronuntiavi. Omisi tantum duo brevissima, de improviso addita, quorumque posterius locum tenuit eorum, quae uncinis [] inclusa proxime ipsam calcem leguntur, sed non pronuntiata sunt. Cuius rei causam probe tenent, quicunque exercitatissima animi attentione affuerunt, nec ceteri curant.

spicerent doctores, nec verba provisam rem nimis invita non sequerentur. Quod neque nunc perinde est, at longe minoris momenti atque antea. Elinguem nunc et indisertum aliquem BENTLEIUM summo studio sectaremur, qui si mordacitate et scribendi elegantia minus quam doctrina valuisset, dudum ab ignarissimis adversariis oppressus inglorius iaceret. At si facundiam non primo omnium loco iam ponimus, manet ipsi sua laus, et docti per eloquentiam facilius placebunt. Hoc autem probe teneamus, non esse ideo pro indocto habendum, si quis indisertior sit.

At iam putet aliquis oportere eum, qui munus academicum auspicatur, exponere, qualem doctrinam traditurus sit, et quibusnam fundamentis innisus superstructurus, in quibus vitae sedes et eruditionis possint discipuli collocare. Neque hoc omnino sine causa ita censet unus et alter. Nempe iisdem temporibus, quae verbo iam attigi, eruditionis laus ad paucissimos pertinebat et ad paucissima, ita ut pergrandes cuiusque disciplinae partes ab eodem homine tenerentur, nec PICUS ille MIRANDOLA, qui se *de omni re scibili et de quibusdam aliis* dicturum profitebatur, nimis improbabiliter iocaretur. Accedebat in tanta doctorum paucitate et ipsius eruditionis natura et indole, de omnibus aliquid complectentis, nempe paucissima illa tunc temporis cognita, accedebat, inquam, opinionum diversitas et certamina, et studia vulgi, quod vel hodie interdum de GALILAEO, et SAVONAROLA, CAMPANELLAve iuxta cum ignarissimis securum, unum hoc quaerit, an ille tellurem moveri docuerit, et quomodo ipsius inventum cum Libris Sacris componatur, vel an alter antiquitati infestissimus, alter in dominii communionem sive *communismum*, quem dicunt, propensior fuerit. Inde natum, ut quod idem etiamnunc fieri solet, avide homines expiscentur, cuiusnam nuperrime ad munus sive sacerdotium aliquod provecti opinionis nos ostendamus, utrum, ut lenissimo nomine utar, antiqua magis colamus, an recentissima quaevis amplectamur.

Equidem, auditores, neque nova huc affero, neque stupeo obsoleta, deinde oratorem me neque nolo neque cupio. Sic enim nostrum iam aevum, et mutatae temporum rationes iubent, nisi ultro errores sectemur. Dicam planius quid velim. Non disertissimo et facundo homine bonis litteris iam opus est, sed docto et acuto, qui libros noscat et homines, neque rerum imperitus sit aut antiquitatis, aut nostri ipsorum aevi, qualem

utinam aliquando huncce hominem habeatis. Deinde si quid est in eruditione hodierna laudandum, id in minutioribus iam capitulis versatur, et interioribus doctrinae recessibus, unde quotidie summi viri eruunt, quod paucis his annis superficiem orbis terrarum fere mutavit. Quis hic locus systematis, et umbraticorum proeliolis, et schematis doctrinae cuiuspiam universalis, quam proxima forte, et vicino Chremeti notissima fugiunt. Nec si ceteroquin iis locus esset, in hunc nostrum conventum forent admittenda. Non enim recondita tradam, aut ea investigabo, in quibus hodie apices doctrinae inveniantur, sed humilioribus contenti minus alta petamus. Fremeret indignabunda, credo, litterarum disciplina, si tantum mihi sumerem, nemo paulo peritior adeo insanum me arbitrabitur, omnibus praeter caecos et surdos nil magis perspicuum esse potest, quam argumentorum multitudine impeditum in ipso disciplinae atrio me retineri, eadem ratione qua PHAEDRI illud monstrum capitum abundantia, iacere ante ostium philologiae, quae ab intimis me recessibus exclusum ad exotericos reiicit, neque eo uno nomine, etiamsi praeterea quid valeam, scientiae imaginem nisi diffusam aut mihimet ipse informare, aut discipulis posse.

Haec vero pro querela ne habeantur. Dico, quae verissima esse arbitror, eaque auditoribus propono ratione quam accuratissima. Unum est quod volui, nimirum aevo nostro a nullo iam homine requiri doctrinae suae expositionem in oratione inaugurali, nec si vel a multis postularetur, mihi tamen eam incumbere, quoniam non exponam nisi ea, quae singula iam plurimis, et vereor longe melius, dudum innotuere.

Attamen ut neque ipse negabo, inesse aliquid argumenti huic opinioni, quam ex maiore parte modo oppugnavi, ut libentissime concedam, aliquod tamen nostri specimen dandum esse, ut iam neque muti simus et possit aliqua de nobis coniectura fieri, ita duo accedunt ipsa per se leviora, quae tamen ceteris coniuncta necessarium simul et iucundum efficiunt huius diei officium: consuetudinem volo, et experimentum facultatis nostrae in usurpando sermone Latino. Quorum altera fortasse non ita magnum usum habet, sed et venerabilis est et eo saltem nomine iucunda, ut iam liceat publice eloqui quae animo fovemus, alter vero, Latini sermonis usurpandi mos, ita comparatus est, ut soleat firmissimis argumentis etiam publice

retineri, neque igitur hic et nunc deserendus, etsi haec schola illustris, ut plurima, hoc etiam liberum fere nostro arbitrio sapientissime permiserit; facimus igitur consuetudinis causa et humanitatis sponte nostra, quod alibi legibus fit, nobisque per nostras leges vel hoc licet, ut res novas moliamur et fiamus inhumani, quod nobismet ipsis respuendum conceditur. Sermonem autem Latinum cum dicam, subit animum, quantopere hominum communio post Baconis et Erasmi tempora mutata sit, ne post ipsos veteres dicam, Ciceronem Tacitumque, quos prae ceteris suspiciunt nostrates, nec si eximia maiorum ingenia, suis temporibus audaces, ex usu utriusque linguae excolendo generi humano bonam frugem derivantes non morarentur, quidquid ignorantium catervae submussitarent, nobis aut omittere aut ignorare licet, quid nostrum iam postulet aevum. Requirit autem, ut utilia quaevis amplectamur, neque optionem sinit, aut venerabilia retineri patitur simulatque obsoleta sunt. Quod deplorare licet, ast urget necessitas. Agamus, laboremus in vividis praesentibus; mortua sepeliant praeterita mortuos suos [1]). At hoc periculum facultatis nostrae, et exercitationis in adhibendo sermone olim quidem intermortuo, sed vel nunc rerum domino, non ego is sum qui recusem. Nam id nemo negabit, eum ceteris praestare qui alioqui pares sunt philologi, qui Latini sermonis apto et eleganti splendeat usu, et suo igitur fere iure hanc etiam in nobis facultatem anquirunt, qualis sit. Id unum requiro, ne hanc solam ob causam, quasi hoc unicum aut maximum esset κριτήριον, anteponamur aliis alii et diiudicemur: alterum deinde arte coniunctum, et quod verbo commemorare licebit. Putidi fieremus et insulsi, nisi facimus id, quod faciunt plures quam confitentur. Hoc autem id est, ut dum observamus sedulo scribendi rationem, qua optimus quisque scriptorum usus sit, dum probe sit tenendum, quaenam in Cicerone vocabulorum formae aut significationes, quaenam locutiones apud Caesarem non inveniantur, ne Horatio obtrudamus quod Virgilianum est, vel aureae quae fertur aetati quaecumque apud Tacitum legimus, attamen si ipsis scribendum vel dicendum Latine nobis sit, atque ita fert animus, equidem umquam dubitabo, quin

[1]) Act, act in the living present,
Let the dead past bury its dead.
Longfellow.

iis vocabulis audacter utar tempore imperfecto, quorum praesens CICERO habet, vel casu accusativo aut secunda persona sicubi dativum ille, vel personam tertiam usurparit; quin etiam hic illic nec tamen nisi rarissime, et ubi vitari non possit nisi ut omnino significare liceat ea ipsa quae velim, vel nova vocabula unum alterumve, modo ex analogia fiat, fingere non reformidabo, nec si vel sermoni Latino vim me facere clamitent male seduli, ultra commovetur, vel misera ista curat HIPPOCLIDES. Sunt quidem paucissima nec cuiquam ignota, in quibus hoc non valet, ego vero bene intelligentibus haec dicta velim, quibus, ut fertur, ne integris quidem verbis ad rem bene capiendam opus est. Nec desunt, qui ita sese et philologos et Latii cultores fautoresque putent, si ne latum quidem unguem a veteribus, id est ab aurea aetate, nempe ab eius prosae scriptoribus, id est a CICERONE, neque eo integro, discesserint. Nam ceteri iam sordent: LIVIUS Patavinitatem olet, CAESAR praepropere, his iudicibus, admirabiles suos commentarios scripsit, SALLUSTIUS ἀρχαισμούς venatur, TACITUS denique, immane facinus, ne aureis quidem istis scriptoribus annumerandus est. Huiusmodi antiquitatis amatores non is sum qui damnabo, sed felices tamen praedico, si bene cogitata recte significent in talibus sermonis angustiis, neque ipse interea in hisce quisquiliis otium perdam, memor eorum, quae summus mihi ADRIANUS DE LONGPÉRIER, cuius consuetudine frui per brevissimum tempus idque numquam obliviscendum licuit, de istis Ciceronianis indignabundus sed pro qua est elegantia et humanitate leniter et salse haud abnuenti significaverit, hos esse, qui nostras litteras perdant.

Sed veniamus tandem ad ipsum argumentum huius orationis. Quae aptior erit, ut superiora iam indicant, quo magis et meam in vos voluntatem, et facultatem si qua est dicendi, et exercitationem usumque Latini sermonis demonstret, deinde, quo magis significet, quid novus antecessor agendum mihi proposuerim, vel quanam in parte positam censeam vim et usum philologiae; sic enim et quae animus iubet faciam, et die solenni antiquam simul et iucundam sequar consuetudinem. Quae nunc coniungere melius non valeo, quam dicturus de Litteris antiquis ad instituendam iuventutem retinendis. Vos autem, qua estis benevolentia et animi attentione, me dicentem audire velitis; faxim, ut utraque dignus fiam.

Informetis vobis animo medii aevi speciem, ut planum fiat, cuiuscumque generis, et humanitatis homines hanc terrarum partem tenuerint. Unum sufficiat: ne sanctissimus quidem rerum gerendarum finis summos viros ab immani saepe crudelitate, et a barbarie retinuit, quam nescio utrum ridendam an deplorandam magis dicam. Sed eo res devenit, ut hoc compertum iam sit, vel pium istum exercitum cum duce, qui magnum Christi sepulchrum liberarunt, ad rapinas, et vexationes, fraudes deinde et caedes fere aeque fuisse propensos, atque ipsum Eius sanctissimum nomen, quem voluisse illam expeditionem vani testabantur, ab omnibus huius generis flagitiis alienissimum est. Crucigeros ceteri imitabantur. Qui BRUNEHILDIS et FREDEGUNDAE facinora legit, vel Burgundorum cum Vasconibus bella civilia, iam Persarum despotae NADIRI, vel aboriginum in America septentrionali detestandas crudelitates, et vix credibiles sese audire putabit. Mores autem ut feri, ita rudes erant. Ex quo Europaei tenent Alhambram, ruinam minatur, et quod barbari Romae facere omiserunt, fecere Barberini. Neque tantum in summa rerum idem conspicuum est; singulorum mores testabantur hisce simillima. Elegantem nunc doctrinam affectare solent cultiores, quae in iucundissimo quoque argumento versatur, nec nimis arduo paratur labore; et magis splendent, prouti in hisce magis excellunt et humaniores dicuntur. Tunc autem non id gloriabantur, sed corporis robur, ut possent arma illius aevi ponderosissima tolerare, et exercitationes militares, nec si summos heroes poetae celebrant vel historici, omittere solent in ipsorum laudibus, si quando illi soli, ut celeberrimus ille GODOFREDUS Lotharingiae dux, cum fera in sylvis congressi vicissent. Ut corporis vires favore splendebant, ita animi cultus contemnebatur, ac quidquid litteras olebat, habebatur despectui, et invitis fatendum tamen est, et moribus et doctrinae vel eorum, ad quos solos artes et litterae confugiebant, permulta defuisse.

In istiusmodi igitur aevo et lacrymabili barbarie vix credibile est, quantam vim interdum exercuerint litterae istae et reliquiae antiquitatis, si quando aliqua ipsarum pars innotuisset summis ingeniis. Talis fuit, qui VIRGILIO auctore Divinam illam Comoediam, sive Epicum carmen cecinit, quod etiamnunc merito gaudet honore, qui historiae bonam partem, et ingenii humani mirum quantum probe intelligens, firmas sibi nec cito

perituras informans accuratissimas imagines, vivido colore pinxit, de quo nemo non potest esse sollicitus, et vitam omnibus futuram, sceleratorumque poenas et vitam beatorum, transitum porro a miseria in aeternam felicitatem ita proposuit, ut qui praesens cuncta vidisset, de quibus agit. Neque ingenia tantum immensae huius et Aeschyleae magnitudinis movebantur reliquiis veterum: dulcis ille PETRARCA eas adamabat, ut nemo magis; huic iuveni lacrymanti severus pater CICERONEM, huic VARRONEM eripuit, et igne cremavit, quae post PETRARCAM omnes etiamnunc frustra lugemus. Nec LIVIUS incassum scripserat. Hunc ut insanus ille CALIGULA iam olim damnarat, negligebant rudiores ad unum omnes, at ultimum Romanorum inflammavit, qui pristinam et Livianam illam Romam instauraturus, urbi et orbi admirandum sese et initia melioris aevi, eorumdem ruinam mox deplorandam praebuit. Sed pauca haec fuere, nec satis coniuncta; hic illic erupit, qualia foedo eo dolosoque cineri essent supposita vestigia nobilissimi aevi, et quam longe cultus animi sub PERICLE et AUGUSTO, ante PHILOPOEMENA saltem et MAIORIANUM, somniantium illis Germanorum temporibus et depravatae Italiae praestiterit. Sed vi caruere, nec dudum satis valuerunt, ut perfringerent prementem barbariem. Requirebatur, ut omnia concurrerent, ut numerus hominum excellentium idoneus, promoturus doctrinas maximi momenti, simul instrumentis uti posset, quibus annitens cum ceteris etiam sat cito communicarent inventa sua.

Neque haec semper defuerunt. Iamdudum serpserant meliora, et laetior lux subnascebatur ingeniis; deinde licuit, quo per tot saecula caruerat genus humanum, ut quidquid dictum, quidquid scriptum esset, id incredibilem in modum et numerum facillime multiplicaretur et in omnium manus perveniret, cuius laudis patria nostra, ut multarum, egregiam sibi partem vindicat. Barbari irrupere in eam sedem, ubi litterarum doctrina, sibi relicta nec cum rerum cognitione et intelligentia coniuncta, turpissimo senio sordebat: tum Musae Byzantium fugerunt, vel potius tum demum iterum Musae fuere, postquam Byzantium evasissent, ut nympha demum perfracta papiliones nascuntur. Tota igitur Europa sparsi sunt, qui has litteras probe intelligerent, et avidissimos invenere auditores, quorum severiores ad celsissima argumenta conversi, memorabilia ista certamina de religionibus excivere, quae hodie eatenus saltem referam, ut revocetur in

memoriam, quam splendida utrimque ingenia propugnaverint, quam nobili turba sectatorum; deinde ut hoc etiam recordemur, finito certamine utriusque partis et duces et milites omnibus nominibus multo excultiores fuisse quam antea. Elegantioribus contra DESIDERIUS ille ERASMUS annumerandus est, neque hi frustra vixere. Novum utrique ingenium, novam lucem, alteram quasi vitam orbi terrarum instillarunt, et invenere felicissima tempora, scilicet simul fere vis hominum in ipsam rerum naturam, eorumque notitia tum globi terrestris, tum rerum quotidianarum mirifice augebatur simul cum ingenii cultu. Inde factum, ut iam nunc, tribus vel quatuor saeculis, hominum communio et societas non ad eundem modo cum antiquitate gradum pervenerint, sed plurimis iisque gravissimis nominibus supra illum emineant.

Quod ipsum in causis est, cur iam nunc permulta sint mutata. Nos iam eo pervenimus, ut antiquitatem ubique fere superemus, et paucissima illa, quibus ea praestat etiamnunc, multis compensantur, quae nostrum aevum decorant. A medio aevo litterae Graecae et Romanae, non solae quidem sed maxima ex parte, nos liberarunt et eripuere. Quod ipsi non valuissemus ut oriretur, inde natum est, litterae recentiores, quae nunc permulta iam tulere longe paratiora ad usum, et numero multo maiore, nec multo minore praestantia, quam illa antiqua sunt. Iam non deest, interdum vel premit copia librorum, id est doctrinae omnium, unicuique statim paratae. Iam libertate, non nimia quidem, sed quali contenti esse possumus, nobilissimus quisque uti potest. Cogitare, ergo esse iam licet, quin immo modeste et humane eloqui quaelibet, neque excluduntur, quae a modestia et humanitate vel alienissima sunt. Inde natum est, ut duae iam res nostris temporibus gravissime homines commoveant. Commode vivere vult unusquisque, et commode regi, vel ut apertius dicam, hoc iam requirunt, ut tum in vita quotidiana facultates suas amplificent, et sive ipsas adipiscantur divitias, sive ea, quorum causa divites esse voluerint; deinde cupiunt, ut maius fiat ipsorum momentum in administranda republica. Quin immo bona pars eo procedit, ut cultum animi non adeo quaerat, quam rei domesticae florem, et ut leges sibimet constitui flagitet non adeo bonas quam suas. Sed criminandi, etiamsi vere fieret, nec locus nunc est neque causa. Id unum mihi datum volo, ut iam demonstrem

haec esse, de quibus aetas nostra sollicitatur, eamque id mirari et plaudere, si quando celeritati hucusque incognita vel ipsi homines vel eorum verba saltem immensa spatia percurrant, vel si novis iisque praeclarissimis inventis quotidie fere doctrina nostra augetur, ut possint mercatura et artificia, ut possit omnium primaria rerum intelligentia in ignotas ante sibi regiones penetrare, et obscura hucusque argumenta levi negotio perspicere. Vel hoc etiam, quod ad civitatum regimen pertinet, nostrates vehementer agitat, neque ii sumus, qui possimus quidquid hodiernum aliquem PHRAATEN terreat, unice securi despicere; ad nos quoque pertinet, quod de monarchia ceterisque imperii formis, quod de libertate sive nimia sive non sufficiente, de varia ratione, quibus suffragia ferenda, aut creandi magistratus, aut leges diiudicandae sint in exculta quavis civitate agatur. Tenemur autem in hisce eatenus, quoad ea, quae dixi, populos mirifice commovent, neque ullum nostrum patiuntur sui ignorantem, siquidem vult eodem cum aequalibus gressu procedere; nec si complures fortasse non satis ea discernant, eo argumento falsa esse evincentur. Languent igitur nunc, et sordent antiquae litterae, quin immo sensim deseruntur, relinquuntur que paucissimis et in dies paucioribus. Cogimur enim, quotquot has litteras diligimus, ut multi laboris exiguum saepe fructum percipiamus, et hoc quoque post nummos poni solet. Nec iure negari potest, animi cultum, rem praestantissimam et dignissimam optimo quoque, hanc ipsam ob causam cum turba, profanoque vulgo communicari neque debere neque posse, eum saltem sublimiorem, de quo nunc agimus. Item verum est, hunc animi cultum etiam aliunde quam ex litteris hauriri posse, et ex recentioribus ut ex antiquis; deinde ipsa rerum natura affatim praebet argumentorum, quae osores nisi ignorantes fere non habent, et quibus vel leviter tenendis non sufficeret tantillum hoc vitae humanae spatium. Porro, si haec omnia ad studia privata, et elegantem ingeniorum oblectationem exigenda sunt, non video, quid altera ars alteri praestet. Quae omnia si negaremus, ut nunc candide fatemur, non possemus tamen hosce fluctus effugere, qui invicta nunc vi splendidas olim nostras, et excelsas litteras deiiciunt, ut quidam et volunt et credunt, usque in oblivionis vorticem. Quis scit, an mox forte ipsis resurgendum sit?

Omnia haec igitur ad normam hodiernam exegimus, et id fassi sumus

aliquatenus, litteras āntiquas non utiles esse eo sensu, quo nunc fere intelligunt, nec iam hodie neque ad opes singulorum augendas, neque ad civitatis regimen aut multitudinis cultum ingenii multum interesse, utrum in eadem civitate Latinae Graecaeque litterae floreant necne. Eant iam, quaerantque aliam quamvis disciplinam, quae tot tantaque concedens inveniatur; reperientur opinor permultae, quae neque praeteritorum laude insigni utantur et etiamnunc demonstraturae suam sint praestantiam, quae tamen semet ipsas admirantes hunc candorem non imitabuntur. Nos igitur si quid retinendum censemus, si nobis quid abripi non patimur, eo magis audiendi sumus, quoniam nec denegavimus quae iure poscebantur, possemusque, si luberet, iam nunc post vitam diutissimam neque ingloriam honeste perire, sive arenam, si quis id malit, iunioribus relinquere. Sed etiamnunc supersunt vires, neque aliter concessimus quam si obtemperandum erit normae hodiernae, in quam ipsam accuratius nunc quidem non inquiremus, et cuius absque ullo dubio hanc saltem partem non observabimus si quae forte nil fuerit nisi praetereuntis diei opinio popularis. Non intermortuae sunt litterae nostrae, neque studium antiquitatis, quod magis apparere, et firmius evinci nequit, quam si demonstremus, hanc disciplinam vel nunc, post tot saecula et tantas rerum immutationes, locum suum in informandis ingeniis, et mente humana excolenda rite tueri, et quidem sic, ut omnino relinqui nec dimitti queat. Is autem locus est in iuventute instituenda. Ostendam, et usum esse litterarum quam maximum, si seorsim spectamus, neque alias posse disciplinas in earum locum commode succedere, dicendumque erit de causis, quae has iuvenibus puerisque necessarias efficiunt et fructibus inde petendis; adiungantur denique monita quaedam de ratione qua ipsae hae litterae colendae sint. Pauca de singulis tradam.

Quod igitur id attinet, qualis antiquitatis sit usus, et quaenam egregia inde hauriri possint, non quid dicam requiro, sed fere nescio, quid reticeam, et Spartanorum exemplo haec fere ut nemini negata omitti possent. Quoniam vero, monentibus ipsis veteribus, homines saepe id quod volunt, credunt, multique autem non libenter invalescere cernant hasce litteras, ideo carptim summa referam. Habemus igitur in veterum scriptis dicendi scribendique elegantiam, saepe etiam rerum cognitionem eam, quae ex-

sistere fere non potest ab eo inde tempore, ex quo summa cognitionis nostrae ab eodem homine uno teneri nequivit. Isti enim et dicere solebant coram auditoribus, et scribebant solis excultioribus, qui uni fere satis legebant; omnis deinde ipsorum cogitandi ratio ex colloquiorum potius mutabili varietate, quam ex severis et ideo saepe remotioribus studiis erat derivata. Eloquentia tum florebat, utpote potentissima, poeseos item hoc erat aevum, nec si quis in elegantioribus versaretur, ideo ut nunc aliena a severioribus ratione scribebat, quoniam utrumque, quod saltem ad scribendi artem pertinet, nondum adeo diversum esset et separatum. Desunt veteribus permulta, quibus nostri iam gaudent aequales, sed quae habuere, eorum longe maiorem partem coniungere firmiter et simul omnem cernere et proponere licuit, quam nobis. Summa igitur antiquitatis ingenia, Aeschylum dico, Thucydidem et Aristophanem, Platonem deinde et Aristotelem et Demosthenem, et de Latinis cum Cicerone Caesarem Tacitumque si quis legat, multo propius ad universum ipsorum aevum accedet, et omnia huc spectantia complectetur, quam si nostri saeculi aliquem scriptorem, qui permulta ea demum lege perspicere valeant, ut a ceteris prorsus aversi huc omnes converterint ingenii vires. Pulchris deinde formis olim magis fere studebant quam nunc solemus, et non pulchris tantum, sed etiam simplicioribus et quae facilius perspiciuntur, sic in tragoedia, sic in argumentando. Accedunt, quae gravissima fere sunt. Eos quos dixi, et reliquorum aliquos haud magno numero, e quibus Herodotum et Sophoclem Horatiumque et Virgilium et Livium honoris causa nomino, cuncti iam agnoscimus scriptores fuisse egregios, multisque nominibus quam maxime laudabiles: his suus est locus et honos apud excultiorem quemlibet, neque horum scripta umquam prorsus negligentur. Mutabuntur sine dubio hominum opiniones, et prouti de religionibus, prouti de civitatibus regendis existimant, multos saepe recentiores alioquin egregios, at sibi adversantes damnabit unusquisque, aut viliores secum facientes nimium extollet, sed nemo Thucydidi rerum cognitionem denegabit, aut summam Ciceroni eloquentiam laetissimo ingenio coniunctam, nemo sustinebit Aeschylum dici abiectum, vel frigidum Ranarum Aviumque poetam, nemo facile Platoni, aut Divo illi Iulio coronam detrahet. Cum autem omnes in laudandis hominibus consentiamus, fieri non potest, quin

multa item accipiamus et edoceamur ab isdem, quae porro efficiunt, ut nascatur opinionum inter plurimos similitudo et vinculum, sine quibus multo etiam diversioribus, quam nunc fit, doctrinis et commentis distraheremur. Si quando futurum est, quod semper vitari non poterit, ut desinant antiquorum placita vel ab ipsis, vel per eos qui inde decerpserint derivata magnum in humana societate locum obtinere, multum vereor ne inde turbae oriantur et discordiae diversitatesque opinionum, quae vel nunc variae sunt, sed magna ex parte ab eadem origine pendent et ita aliquatenus consociantur. Ii deinde scriptores, quos modo nominavi, eiusmodi sunt, ut legi mererentur, etiamsi cuncta istis contraria fuissent, ut nunc favent. Nos enim, quod non facile quis negabit, ubique fere veteribus praestamus quidem, sed illi et singuli, et Graeci saltem universi, pro viribus suis nobis longe plura effecere. Comparet aliquis rudes istas et informes tum civitates, tum placita Solonei temporis cum Periclis aevo, cum Alexandri aetate, et alterum mihi excitet populum, cui tantillo temporis spatio tot tantaque genus humanum debuerit, si quidem, ut par est, de illis saltem profanis loquamur, et de religionibus, utpote ab argumento nostro alienis, verbum nullum faciamus. At ea, quae Graecorum nationi debemus, iis fere ipsis debentur, quorum de scriptis agimus, debentur sine dubio Demostheni permulta, ut Romanorum beneficia Caesari, etsi neuter potuerit id efficere, cui ante omnia operam dedit, nec minima pars ad ceteros recidit. Ea autem quae sunt? Immo vero unicae illae excultiorum civitatum consociationes, quarum ad nos pars memoratu digna pervenit, et satis ampla, ut inde potuerit posteriorum communio aliquatenus sustentari, deinde litterarum laus, quae per tot saecula praestantissima omnium scribendi exempla, neque etiamnunc contemnenda praebuit, et ipsi sermones, variis nominibus egregii, per quos multarum gentium consociatio dudum exstitit necdum omni ex parte est sublata, porro exempla regendarum civitatum, humilia quidem ea et minime absoluta, si ad nostram normam modumque exiguntur, sed comparandae tamen, quin immo multis vel in Europa hodieque vigentibus anteponenda; deinde, si singulorum beneficia exquiramus, Graecis debetur, quod nulla umquam gens ex comparabili parte promovit, artium studium et initia iam magis quam dici potest pulchra, Romanis autem iuris praecepta, quae miramur

etiamnunc et quibus hodieque utimur. Omitto leviora; paucissima sunt, quae neque inde orta, neque ab istis aliquo nomine adaucta sint. Ea igitur nosse et recte intelligere maximi momenti est, quae cum tot tantisque et tam variis argumentis cohaereant, quibus inde lux oriri, quorumque intelligentia augeri et potest et solet. Nempe si hoc summa ingenia testata sunt, se simulatque novum quendam sermonem addidicissent, quasi novo oculo sibi instructos esse visos, de nullis id verius esse potest, quam de iis, quae et formarum amplitudine, et quia dispersi per maxima olim spatia, et quoniam perduraverint in diutissimum aevum, et effectibus in animum humanum, et praeclarissimis scriptis, et innata pulchritudine, et ipsa vi in omnes omnino sermones minus rudes qui etiamnunc usurpantur, nulli alteri neque cedunt et fere comparari nequeunt, qui si reduci possent et cum gentibus communicari, mirum quantum utilitatis afferrent.

At contendunt multi, et haec est ratio, qua una possunt adversus haec studia argumenta firmiora excitari, tantam iam esse copiam et amplitudinem doctrinae humanae, ut et a singulis teneri nequeat, et eius partes praecipuae, omissis ceteris et reiectis, eligendae sint, ut aliqua demum ex parte obviam eatur pruritui addiscendi quam plurima et quam diversissima, ut tandem minuatur ea vis, quae ingenia, iuvenilia praesertim, ipsa doctrinae mole premens exstinguat. Quorum illud negari omnino nequit, neque hoc absonum est, sed videndum quid inde fluxerit et sequatur. Ne autem, interea, nimiam hanc nobis doctrinae copiam animo informemus, et vix sustentandam arbitremur, cui si bona pars addita fuerit, ut iam accessura est, non tolerabilis modo sed vel sic haud sufficiens erit habenda. Nempe haec vulgi fere, et ipsorum ignorantium sunt clamores, saepe negligendi, aut quo acerbius pungantur ea ratione oppugnandi qua dicam. Sunt, qui hoc saepissime ore gerant et ita agere etiam soleant, ut frustra sudare dicant et laborare optimum quemque in rebus sive inutilibus omnino, sive parvi momenti. Iis iam concedendum est, graviter errasse eruditiores, sicubi illa magna ingenia nobiscum benigne communicare velint, quae demum, et quibus argumentis, sint ista maioris momenti et virtutis, quibus potius vitam nostram adhibere, et in quibus vires impendere debeamus, nec facile excitabunt, nisi quae multo etiam plures reiicient quam nunc fastidiunt nostra. Sed ita res iam ad studia privata, et singulorum

animi oblectationem reiiceretur, quibus ut non omnis vis detrahenda, sic multo minus nimia permittenda sunt. Deinde si studia nobis nostra, et laborem adhibendum denegant, iniuste facerent, nisi omnibus simul cederent istis, qui etiamnunc fructus antiquitatis exsistunt, vel quae ex istius imitatione fuerint formata, et bonam ingenii excolendi partem, ut hoc unum dicam, amittent. Hoc vero fieri tam absurdum est, ut vel cogitari non queat; hic igitur firma iam invenimus fundamenta simul studiorum nostrorum, et utilitatis certissima documenta. Haec autem omnia adesse non poterunt adversarii negare: id contendunt, non tanta hinc nasci, ut his iuventutis institutio superstruatur, ut haec sint, quae tenellis primum animis, et mox efflorescentibus apte tradamus, ut possent rite formari et sic etiam e surculis arbores nasci. Videamus, quid rei sit. Quod autem ut fiat, accurate simul et perspicue dicendum est, quid velim. Aio, in nostra patria hanc iuventutem, unde bonos cives, et culta ingenia exspectamus, sine litteris et variorum sermonum notitia institui omnino non posse; iam magnam eorum partem, si numeros spectamus, immo vero excellentissimam forte, si altiora quaerimus, antiquis his litteris esse imbuendam, quin undique erudiendam, haec autem esse vera, tum si universe omnem animi cultum, tum si ea spectemus, in quibus singuli postea vitae ponent curricula, quin immo sine his litteris magnopere imminutum iri exspectationem, fore ut possent hoc in argumento unicuique quam aptissima contingere. Quae demonstrari fortasse brevi hoc unius horae spatio non poterunt, at possunt adumbrari, possunt fortasse verisimilia evinci iudice optimo quoque. Quod si factum fuerit, satis superque lucratus ero.

Negavi igitur ullam esse in patria nostra institutionem, quae quidem id nomen meretur, et non magna ex parte constet e sermonum notitia. Vivimus in regione nobilissima quidem, et celeberrima felicissimaque, sed parva ea et quae nunc saltem genus humanum non ducit ad meliora, sed magnum sequitur illum tractum, quem ingressae sunt potentissimae nationes. Etiamsi vel plura nobis faverent, hoc negari iam nequit, et nostrum quidem esse locum in humanitate promovenda, sed eum, pro exiguo nostro numero, neque primarium esse neque magnum. Deinde etiamsi maior ille ceteroquin esse possit, obstat ipsius nostri sermonis ignoratio, qui addiscendi

difficultatem praebet aliquam et difficultatis opinionem multo etiam maiorem. Porro, quidquid faciamus, hoc fere certum est, extraneorum numquam nisi paucissimos nostri sermonis notitiam sibi comparaturos. Sin igitur cum extraneis vivere cupimus, ut vivendum est, nobis ipsorum linguae addiscendae sunt, et ita cum ipsis poterit communicari. Nos enim paucissimos et fere neglectos cingunt et premunt gentes tres potentissimae et in dies fere potentiores, et quidquid humanitatem cultumque ingénii promovet, id fere per eas gentes agitur, quae nobis facile careant, quibus nos carere non possumus. Carebimus autem eo minus, quod hoc effecerunt nostri temporis praeclarissima inventa, ut ea fere omnia manerent, quibus magna imperia parvis praestant, dum propinquitatis commoda haud parum imminuta sint, dum spatiorum diversitas et remotior situs longe minus quam nuper affert impedimenti. Quae cum ita sunt, hoc fere contendere licebit, populum nostrum non posse amplius alicuius esse momenti, ni humaniores ad unum omnes sermones Anglicum, Gallicum, Germanicum satis teneamus, neque hoc effici poterit, ut iam unicuique erit perspicuum, nisi magnam partem institutionis sic habeamus comparatam, uti litterarum cognitione nitatur eique insistat. Hac demum utentes id poterunt obtinere iuvenes nostri, quibus omnino opus est; ut scilicet nobis quoque innotescant nobiliora quaelibet, quae fiunt a gentibus quas excitavi, ut non possit in ulla doctrinae artiumve parte, vel inventorum quodquam genus, vel nova placita, quae quidem memoratu digna sunt, vel opiniones validae multisque communes aut animi nostri attentionem fallere aut eorum causae prorsus a nobis ignorari. Iam enim ut solus, vel cum paucissimis, nemo humanior diu vivere commode potest; ut solae nec singulorum familiae, neque parva necessariorum manus, vel unum oppidum etsi splendidissimum potest totum nostrum animum continere eique sufficere, sic ne una quidem respublica; ne caeci fiamus et nil cernamus in posterum nisi proxima quaeque eaque confusa nec satis accurata, oculi etiam in remotiora convertendi sunt, eaque saepissime, diuque et amice contemplanda.

E studio litterarum igitur proficiscatur institutionis pars et satis ampla, et maximi pretii, itemque duratura, quoad licet de rebus humanis praesagire aliquid. Illa autem litterarum studia quomodo moderemur, vel qua-

lem sequamur normam? Addiscantur sine dubio ei sermones, eorum scriptores legentur aliqui, huiusque rei summam esse utilitatem et nemo denegabit, et ipse modo idem contendi. At pace dicam eorum, qui istas litteras docent et ita maximum in patriam nostram conferunt beneficium, dicam, id iterum rogo, his non nimium irascentibus, ipsas istas litteras sic fere doceri, ut magis a superficie rerum et specie proficiscentes singuli penetrent, quoad lubebit: lubet autem nimis multis ut haerentes in initiis severiora omittant; docentur, inquam, ut magis hoc fiat, quam ut firma ponantur doctrinae fundamenta, nec facile fere ac cito peritura. Si quis, exempli causa, candide inspiciat et sine ira vel studio comparet libros istos et compendia, e quibus soleat notitia recentiorum sermonum peti, cum iis, e quibus veterum scientia derivatur, non haec quidem omnibus numeris perfecta inveniet et absoluta, sed tamen prioribus fere ubique longe praestantiora, sive rerum intelligentiam et sermonis leges et origines bene perspectas, sive dicendi rationem et veram et facilem, neque nimis obscuram inquiramus; reperiet ubique, vel in sequioribus, quantopere sit veterum sermonum studium, hucusque saltem, accuratius simul et severius. Scio quidem, hoc et imminutum esse discrimen, et in dies magis imminui, neque is sum, qui laudibus quid meritis detraham eorum, qui et in Germania et alibi, qui praesertim in patria etiam nostra, eximii illius Iacobi Grimm vestigia splendidissime secuti, multa iam desudarunt, et plurima consecuti sunt egregia, et longe plura etiam assecuturos sese sperant. At obtinebunt, opinor, doctis longe plura quam cunctis, et si quid illi in uno sermone sibi comparaverint, ideo saepe a reliquis distrahuntur, dum nostra studia, circa communem fontem versantia, nullam queant illustrare partem nisi ita, ut aliquot tamen inde radii et in ceteras cadant. Hoc igitur contendo, a numero et parte longe maiore et hominum et librorum antiquos sermones docentium hos sermones multo accuratius et magis intrinsecus exponi, quam doceantur recentiores ab eiusmodi parte sive numero omnino comparabili. Id autem si verum est, sequetur, quod dolendum facilius quam negandum quis evincet, in institutione iuventutis Neerlandicae hodiernae litteras antiquas studia praebere severiora, et ideo partem obtinere digniorem verioremque quam recentiores, etiamsi concedatur quod nimium esset, scilicet antiquis ideo tantum nos uti ut aditum ad recentes

habeamus. Veram hucusque sermonis alicuius intelligentiam non facile obtinebunt nisi paucissimi, aut obtinebunt per studia sermonum Latini Graecique, eorumque indole probe perspecta.

Ast hunc sibi laborem imponere, ad hunc finem penetrare item non poterunt nisi parvo numero, iam mihi obiectum iri probe intelligo. Sed loquor de ipsis his paucis. Eos dico, quos sive honestiore loco natos sive per felix ingenium ex inferioribus emergentes ideo iam instituimus, ut et vitam silentio ne transigant, veluti pecora, et tales fiant, quibus possint res alicuius momenti probe permitti, quibus possit, si singulas artes spectemus, iam de aegro morti eripiendo, vel de repellendis potentium iniuriis, ut cetera vel gravissima taceam, iudicium esse. In quibus item erunt, qui nostram fallent exspectationem, sed annuente Deo Optimo Maximo non omnium ingenia obdormiscent neque peribunt, nec summa nos rerum decipiet. Hos igitur satis superque vel sic multos, iuventutem mox academicam intelligo, cultissimorum nunc prolem, quam utinam mox videamus multo etiam cultiorem. Hanc igitur quatenus non quotidiana unice curabit, et cogitabit etiam digniora quam ut pecunias sibi, et externa commoda paret, eos omnes quos cognoscendi aliquis ardor, et sitis quam dicunt doctrinae exercet, hos volo, eos dico nisi per litteras non posse, nisi per litteras antiquas vere non posse hanc obtinere, sine qua sordet vita humana et languet, rerum intelligentiam.

Iam autem hae litterae quomodo sunt colendae, ut sincerus inde animi cultus, et doctrina non inutilis oriatur? Eritne desudandum in vocabulorum dudum mortuorum formis, et num hoc generi humano proderit, Macciusne Plautus dicendus sit, an M. Accius, et fueritne Meletus nomen illius, an Melitus, qui Socratem accusavit? Ita enim iam solent acerbe ratiocinari et invidiose, obliti fere nulli omnino disciplinae non posse eiusdem generis minutiora obiici, et non hoc nos contendere, sed id, prodesse humanioribus, ut Socratem Plautumve cognoscant. Nempe his etiam est modus in rebus, et certi fines, quos ultro citrove rectum non invenietur. Accuratam volumus doctrinam, neque illa potest minutiora omittere, sed non ideo ad *μικρολογίαν* recidamus. Qua de re arbitrium esse non poterit nisi singulorum in singulis argumentis, et unusquisque pro ingenio suo eliget quae sibi placebunt. Id tantummodo probe teneamus, nihil pror-

sus esse omnino reiiciendum; loco cedant dignioribus leviora, at eundem infra resumant neque undique excludantur; quidquid enim edocetur mens nostra, id lucro ducendum est, et usum poterit habere suum. His igitur de quisquiliis iam missis, ad graviora transeamus. Et sic fere a permultis intelligitur quaestio, ut id agi dicant, utrum *res* potius an *verba* sint cum adolescentulis communicanda. Quae ex parte otiosa sunt, neque ab ipso multum absurdo remota, nam verba nisi aliquid significantia quid demum sunt, et ipsae res quomodo nisi verbis tradantur non capio. At id volunt, utrum in formis grammaticis, an in cognoscenda antiquarum gentium vita et moribus laborem simus rectius posituri, et utrum Boeckhium nobis potius, an Ruhnkenium, tamquam absolutum philologum mente informemus. Quibus audacter respondendum est, utrumque esse agendum, et Bentleii exemplo tam id tenendum esse, quanam ratione Iambici versus pangantur et formae nascantur vocabulorum, quam Aesopus quis fuerit, et qualibus nummis usi fuerint Siculi. Utrumque igitur agendum est, et ita coniungendum, ut in sermone docendo ipsae sermonis leges primas obtineant, neque omittatur, ut ex antiquitatis cognitione moribusque veterum quam plurima illustrentur. Ea autem quorsum extendenda sunt, non ab rei ipsius indole sive postulatis, sed ab ipsa singulorum doctorum scientia pendent et inde sunt delineanda describendaque, quae ut ostendamus quam sint et simplicia et vera, monere sufficiet, hic item doctissimum quemque optime esse docturum et facillime penetraturum vel ad intricatiora; non enim tantum, quo quid suapte natura facilius, eo melius a discipulis tenebitur, sed etiam, quo accuratius illud intelliget, quoque magis perspicue interpretabitur iste, qui eos docet. Ita si quis vel aridam quandam, ut aiunt, grammatices normam probe intellectam recte proponat, et melius infigetur animis auditorum et utilior erit saepissime, quam si vel praeclarissimum aliquid inventum, sibi non perspectum, stupentibus auditoribus ipse stupens exponat aliquis, cuius rei talis cognitio neque etiam nisi ipsis stupentibus poterit esse stupenda.

Sed aliud quid obiicitur e graviorum genere, quo nunc et utuntur multi et abutuntur, quod partim esse verum solet haud satis aeque denegari, cuius rei nihil esse falsum non sustinebunt nisi qui quidquid. Non scholae nos iam aiunt, sed vitae, et discere et doceri, neque ad vitam esse litteris

nostris opus. Neque est sine dubio. Non opus est ut si quis faber lignarius futurus est, aut aerarius forte, si quis agrum colere cupit aut negotia facere, si quis sive rerum naturae partem aliquam, vel machinarum istas moles et miracula nostrae aetatis curabit aliquando, non opus est neque hisce neque ullis litteris, eatenus saltem, quoad eius de quo dicimus nil refert humanioribus annumerari. Neque hoc externa tantum spectat, sed vel istiusmodi homines fidenter aio melius, et liberius, quin immo latius etiam esse circumspecturos intellecturosque res humanas, si cognorint litteras recentiores ita, ut ipsis commode utantur; quod sine veterum sermonum fundamento fieri vix posse supra ostendi. Penetrat litterarum vis in ipsum animum, et quidquid boni legeris, quaelibet dicendi, sive agendi cogitandive ratio, quam bene tibi perspectam probaris, tibi etiam in posterum, teque sectantibus non peribit, dummodo in te bonae frugis aliquid erit. Hoc autem si puer, deinde adolescentulus non didiceris, quando disces? Cum scilicet ipsa te vita, eiusque sive ardua sive iucunda vel premunt vel alliciunt, exspectarine, et saepe vel fierine potest, te nova studia incepturum sive rerum quas ipse cernas, sive earum, quas libri tradunt?

Hoc autem non est, quo in argumento haec studia praeclarissime fulgent. Hoc volo, paucissima esse in vita tanti simul momenti et adeo lubrica, quam illa selectio vitae futurae, quae tamen omnibus fere incumbit, et solet incumbere in pueritia. Ea vero quot quantisque periculis cingitur? Omitto, si argumenta a pueri ingenio aliena, si rei familiaris administrandae ratio, si corporis animive defectus quidam adsint graviores, si per vim aliquid, aut errorem manifestum agatur. Id intelligo, si ambo sint parentes et in vivis, et ingenio non ita debiles, si benevolus uterque, si non obtusus sit quod ad ingenium puerile cognoscendum attinet, si res ea, qua par est, prudentia agatur, si ipse denique puer et bene moratus sit neque ingenio infelix vel fallaci quadam scintilla occaecatus, quae cuncta ut in unum concurrunt apud multos, ita certissimum est et flebile, nimium multos pluribus ex hisce caruisse. Iam etiamsi vel haec utilissima conveniant, fieri vix potest, quin vel sic aut nimis multum aut forte non satis tribuatur vel praeiudicatae cuidam alterius parentis opinioni, vel alterius votis saepe minus liberalibus, ut pater verbi

causa socium sibi, vel successorem filium ante omnia cogitet, materve sacro destinet ministerio non satis aptum, quem debuissent prae ceteris cogitare ut felicem, si possint, ei generi admoveant, quod ipsi poterit placere. Deinde, si vel optimi parentes ipsos filios et interrogent et multo demum labore assecuti sint difficillimum illud, quid tandem ipse cupiat puer, quod solent conari quam plurimi at paucissimis tantum contingit, occurrit sexcenties, ut hoc vel fieri omnino propter singulorum vivendi rationem non possit, vel ob pueri inscientiam ipsi non sit profuturum. At tempus urget, necesse est, puer ut instituatur ea ratione, quae aptum reddat ad artem in qua habitaturus est, neque ipsum aequales antecedant. Sic igitur multi coguntur, ut partim nescii quid agant, sero partim, ut iam non possint e quibusdam argumentis eligere, partim vero immature ob mentem puerorum nondum satis excultam, consilium capiant, unde pendebit vita omnis futura. Sapientissima omnium est ratio, eosque felices praedico quibus per optimos parentes illud contigerit, ut secernantur pedetentim et segregentur data quavis opportunitate ea quae omnino erunt reiicienda, ut reliquis omnibus, quoad fieri potuerit, mens adolescentuli informetur apteturque, ut deinde ne una quidem hora citius, quam omnino est necessarium, puer ipse dudum praeparatus quam liberrime eligat, et e quam plurimis reliquorum. Hoc et ipsum prodest, et convenit universo ingenii progressui, ab simplicissimis et maxime universis ad singula semper intricatiora tendentis, et fere vitat incommoda inde nascentia, quod electurus sibi aliquis artem disciplinamve quamlibet necessario addiscendi tempore iam careat. Haec autem ratio informandi animi ita, ut maneat ille quam diutissime compluribus satis idoneus, unde tandem haurienda est, nisi ex universa ea rerum notitia, quam litterae praebent? Cetera enim vitae quotidianae, quae eodem ducant, ea nunc non moramur de studiis et institutione agentes, neque ab ullo commode poterunt argumento abesse. Ut autem redeat oratio, unde deflexerit, si litterae haec omnibus praebent, in aprico est, multo magis idem valere de litterarum antiquarum effectu in eos, qui vitam sibi academicam elegerint, quos praesertim, et fere solos, spectandos nobis sumpsimus. Sunt quidem disciplinae, quae ipsis non apte quidem, at aliqua tamen ex parte careant, neque hoc negabo, eum, qui corpus humanum est remediis sustenturus,

vel eum, qui ARCHIMEDIS sibi et EUCLIDIS exemplum sequendum ceperit, his litteris, ad ipsam suam artem a ceteris prorsus segregatam, si tantum separari recte potuerit, et antiquitate non indigere. Eximantur igitur hae disciplinae earumque sectatores, sed non antequam ipsas illas artes immutabili voluntate sibi delegerint: retinebimus contra omni vi eosdem, donec compertum iam sit, quam vitae usum et rationem sibi proposuerint. Deinde hoc etiam cavendum est, quod fieri interdum solet, laborem his litteris adhibendum fastidiri a quibusdam, non quia litterarius, sed quia labor est; his igitur fides non est habenda antequam alium sibi quemnam, et digniorem, neque nimis facilem laborem delegerint in reiecti nostri studii locum. An igitur hoc optabile, ut et homines semper, et teneri imprimis pueri laborent? Ita vero est, auditores, dummodo ne hic quoque obliviscamur, quae solent de noxia quaque re nimia pervulgari. Ipse enim ille est labor, qui animum informabit et expoliet unumquemque, per quem fere unum revera lucramur aliquid, quod non ad ipsam materiem pertinet, is demum *οὐ πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τἀγάθ' οἱ θεοί.* His igitur exceptis, iam id aio saluberrimum esse omnibus his, qui curriculum academicum sunt mox ingressuri, ut serventur retineanturque magna ex parte studia haec antiquitatis, et iis omnino, qui historicas ut ita dicam, sive morum disciplinas exercebunt, qui sacris fungentur ministeriis, aut in iure dicundo, vel ea, de qua dicimus, iuventute instituenda versabuntur; hi omnino, ut etiamnunc fit et frustra oppugnatur, aliter nisi litteris antiquis exercitari in dulci iuventa non possunt, et diu erit antequam potuerint.

Haec igitur si evicero, iam facillimum est, ut hisce, de quibus postremo dixi, ad munus etiam futurum omnino necessaria esse haec studia ostendam unicuique. Nempe eo iam pervenimus, ut universe de tribus disciplinis, quas nuncupavi, non facile adversabitur nisi unus et alter, ipse ut multum vereor antiquitatis haud nimium peritus. Singula autem et minutiora tum ab hoc loco et hac hora fere aliena sunt, nec facile componentur. Concedamus verbi causa illud, Graeca iurisconsultis, theologis Romana non esse eiusdem momenti atque altera, at haec neque facile neque utiliter separabuntur, et vos tandem o queruli nonne permulta agitis alia minime necessaria et inutilia fortasse, nec succurrunt querelae nisi cum excultior frustra animus lucro datur?

Afferunt autem, quicumque his litteris adversantes de semet ipsis aliisque multis solliciti, at perperam securi de longe pluribus, omnibus hucusque allatis necdum obtemperant, duo esse vel immo tria, quae apte et Latio et Graeciae succedant. Instituendi sunt pueri, inquiunt, studiis physicis, nostri porro sermonis, ipsarum deinde, quas modo laudavi, recentiorum litterarum. Quod sine dubio verum est: fieri si poterit, et hodiernis insuper addi, id ut qui maxime probabo. Miror enim et quamvis hospes magnopere amo disciplinas istas physicas, quibus iure gloriatur nostrum aevum; sermonem patrium diligo, tamquam unicum eum, quo possimus vel exercitatissimi cogitata nostra recte tradere et nobiscum invicem vera nec distorta fucataque communicare; de litteris recentioribus, sine quibus torpebit haec patria nosque ipsi, verbum ut amplius addam supervacaneum esset. Verum ut his iuventutis selectae, et fere academicae futurae institutio superstruatur, iuxta cum invitissimis repugnabo. Si velint homines nostri, ut rerum naturam anquirentes disciplinas promoveant, summas effundere pecuniae intolerabiles et quae cogitari vix queant, si velit indoles humana mutari, et pueri hisce libenter operam impendere et intelligere ipsa, simulatque a fallaci et brevissimi temporis oblectamento in severa et ideo vera studia pergunt, non obsto, sed cur resistam, haec satis iam produnt. Si id queruntur aequales, sermonem patrium non satis in vulgus nosci, assentientem habebunt, etsi quam maxime nollem, sed id in prima pueritiae tempora reiiciendum est, et inde quod maturiorem exerceat iuventutem peti nequit, nisi recidamus in id, de quo statim dicam. Recentiores deinde litterae doceantur, sed ad usum quotidianum, ingenium autem sermonum eorumque et originem et casus anquirere, id aut studiis elegantiorum quorundam privatorum relinquendum est, aut paucissimis istis, quos amor dirus intelligendi ipsa haec vel invitos fere cogit, ut hisce incumbant. Solet autem iam in studio tum nostri sermonis tum extraneorum id fere peccari, ut deficiente in necessariis materia, quam scilicet iuvenes fere adulti doceantur, intrinsecus penetrent doctores, et quidquid remotius ipsis placuerit, idem discipulis tradant. Huic igitur malo obviam eundum est. Concedo facillime, ut his praesertim temporibus multi contemnant Alexandrum et Caesarem, bella Peloponnesiacum Punicumque, Parthenona cum Colosseo, Athenas et Romam, ne Agamemnona Hercu-

lemve dicam, sed Xenophontem, verbi causa, quam Gonsalvum Cordubensem maioris esse momenti nisi Italis et Hispanis contendo, et fateor, ex mea opinione Homero magis tribuendum esse ab humanioribus, quam Siegfridum et Chriemhildam, vel qualem illi sibi informarunt scilicet Carolum Magnum, eoque non magis fabulosum Britanniae regem Arthurem. Quibus Virgilius sordet, et Sophocles, ii ingeniosissimum quemque e recentioribus scriptorem deligant, sed misere coarguentur, si fragmentum aliquod medii aevi tenebris ereptum eo solum nomine antiquis anteponant. Equidem me ab Athenarum republica in aliam vel minus elegantem avocari facillime patiar, modo in maiorem et severiorem, neque a Romanorum imperio in minus amplum decedere recusabo, dummodo elegantius sit, et aequiores ibi leges inveniam; ad Longobardos autem suos et Gothos et Vandalos non nisi invitissimum trahent illi optimum quemque. Vivendum laborandumque est, hoc satis superque iam et concessi et ipse contendi, in ipsis his temporibus, utpote nunc praesentibus; at si ad praeteritorum scientiam erit recurrendum, haec nostra antiquitas praeteriti temporis longe praestantissima continet.

Est etiam aliud quid e celsissimis, quo splendemus et gloriamur, sed id ipsum adeo praeclarum, ut nec sine omni invidia dici fere possit, nec possimus nisi paucissimi nostrum longe excellentissimi hanc laudem tueri. Exsultans videmus saeculum nostrum, quod inventorum copia, et humanitatis latissima diffusione, et libertatis favore, et pacis etiam nuperrime beneficiis, et bellis iam gravissimis magnificentissime gestis, et gentium consociationibus, miraculis monumentorum, et artium laetissimo flore et nunc quam maxime conspicuo condecoratur. Sed haec omnia num quid afferunt, ut veram virtutem, animique praestantiam et cum innocentia dignitatem retineamus? Afferunt sane quam plurima, et ad ultimam fere plebem usque iam exagitantur facinora quaevis, dum animi vitia sic aggrediamur efficacissime, ut probe vivere uniuscuiusque interesse curemus. Dum autem gravia haec sint adminicula, et prorsus non spernenda, ipsum rerum cardinem et id quod caput est neque tangunt neque curant. Annotabo brevissime, quod in omnium sive ore iam erit, sive animo. Nae ista humanitas latissime sparsa non prohibuit, eheu, quo minus solio exturbaretur vicinae alicuius nationis rex generosissimus, non prohibuit, quo mi-

nus per aliquot menses ultima barbaries huic orbis terrarum parti imminuerit, non prohibuit, quo minus admirabiliter, fateor, potentissimam regeret civitatem ille ipse, qui quomodo ea potitus sit non dicere praestat praeterquam sic, neminem posse, cui virtus in pectore integra manet, eam agendi rationem non omnino damnare. At quorsum haec spectant? Id ostendunt, auditores, non posse neque inventorum laudem, aut physicas disciplinas quamvis et egregias et late patentes, vel civitatis prudentissimum regimen, libertatem denique amplam, a temperatissima inde ad immodicam illam et effrenatam, semper impedire, quo minus vel tyrannis derepente oriatur, vel pessimis artibus triumphetur. Quod per nostras litteras prohiberi posse ineptus essem si contenderem. At in eiusmodi calamitate, rerumque subversione hae praebent, quo refugias, hae quo recrees animum et sustineas, hae continent, quibus pectus nutrias, ut si vel quidquid illabatur, impavidum tamen ut innocentem feriant ruinae. Nemo qui quidem recte et cogitet et sentiat, non meliorem sese intellecturus est cum retractaverit, quae PERICLES egerit et EPAMINONDAS et PHILOPOEMEN, quaenam TELEUTIAS AGESILAI frater, aut numquam ille satis laudandus Syracusanus HERMOCRATES; nemo nisi admirabundus LICINII STOLONIS, aut FABII RULLIANI veri istius MAXIMI, RUTILIIVE RUFI vestigia premet, quibus indubitanter addo virum hunc sine exemplo praeclarum, IULIUM CAESAREM. Adiiciam paucissimos, ne antiqua unice mirari videar, et subit animum memoria IOHANNIS HAMPDEN, subit ANNAE ROBERTI TURGOT, quos qui suspiciet et imitabitur, qui tales sibi ex historiae studio fructus comparaverit, vel miserrimus tamen aliquantisper beatus erit et in ipsis etiam vinculis liber. Ultimos reservavi, quos in primis voluissem, duos nostrates, duos, quibus vix credibile quantum debemus seri posteri etiamnunc omnes, GUILIELMOS primum et tertium, principes ARAUSIACOS.

Contrahenda sunt, quae hucusque adduximus. Ostendimus, temporibus e medii aevi barbarie nuper emergentibus magnam fuisse et salutarem antiquarum litterarum vim in genus humanum, sed nunc aliter iam cogitari, neque a litteris eundem atque olim locum teneri; quae tamen minime reiicienda sunt, quandoquidem suam sibi laudem in edocenda iuventute vindicant, quoniam et ipsae maximam habent utilitatem animo informando, tum suamet ipsarum virtute, tum quia in earum ordinem aliae

succedere disciplinae nequeunt; nempe litteras esse, e quibus institutioni iuventutis ex magna parte fundamenta sint substruenda, et utrasque magni pretii, sed tales antiquas, ut iis recentiorum studium necessario innitatur, qua institutione fruetur numerus haud quidem ita magnus, nec quod dolemus omnes utiliter, sed multi tamen et praestantissimus quisque; id ostendimus neque summa tantum levi brachio esse decerpenda, nec tamen recidendum et nugandum in minutioribus, sed et haec, et quomodo rerum notitia, quam aiunt, cum verborum explicatione iungatur, ab argumenti natura minus pendere quam a singulis doctoribus, quos igitur quam eruditissimos optamus. Accessit, quod haec studia dixerimus non tantummodo id quoque efficere, ut nisi ad ipsa opificia, vel opificibus tamen nisi plane barbaris usum aliquem afferant, sed id prae ceteris, ut possit vere institui et sapienter educari pueritia iuventusque nostra, ut et sat cito, et sat bene possit vitam inflectere quaquaversus, quod si ad academiam faciat, et ad ea saltem studia, quae historicorum nomine a physicis modo segregavi, ab iisdem hisce litteris porro ducentur, ut bene intelligant, quae intelligenda mox aliis tradent, vel quorum auctoritate per vitam sunt usuri. Adieci, non nimium esse dolendum, si quis forte fortuna frustulam doctrinae aliquam acceperit supervacaneam, nec si et aequi simus et cogitemus superiora, negare nos posse, haec saltem munera et officia antiquitatis studio indigere. Adumbravimus porro, licet valde dubitanter et ipsa sanctissima luce fere occaecati, in quo argumento litterarum studium paene absque aemulo splendet, et quantum per debiles hosce mortalium animos liceat, puris fulget radiis, sed id e longinquo magis admirari quam praesentibus cernere nobis datum est. Redarguimus verbo, denique, et horum opinionem, qui physicis institutionem disciplinis sustentari posse putantur, et eorum, qui vel ex recentioribus sermonibus, vel e patriae etiam linguae studio saepe nimis erudito et a primario fine averso materiem quaerunt, qua per integrum fere quinquennium, tantum enim vitae spatium agitur, vel ut tacite postulant audacissimorum quorundam placita per solidum decennium alant ingenia iuvenum. Quod fiet aliquando forsitan, etsi neque id spero neque multum inde utilitatis praesagio, sed dum recte cernimus, numquam sic fiet, ut praeclarae istae antiquitatis reliquiae non prae vigentibus praesentibusque deserantur, sed prae barbaris quibusdam ruderibus et medii aevi cadavere.

Superest, ut aliquatenus exponam, qualem ipse non ideo docendi normam mihi proposuerim firmam et immutabilem, eam enim anni docent, et longinqua consuetudo, et experientia comes itineris et magistra, et studiosae iuventutis utilitas, praeclarissimus finis; et ex oculis numquam amittendus; non igitur istiusmodi normam mihi iam informavi, sed imaginem speciemve institutionis, sed id, quod coniungere et pervelim et conari non desino, id vobis aperiam, ut satisfaciam cunctis iis, quae in huius orationis exordio posui, ut scilicet tantilla hac quae inest facundia et Latini sermonis exercitatione, et mei ipsius specimen aliquod darem et rationis, qua litteras antiquas mihi iam permissas in illustri hac schola sim docturus antecessor nuperrime creatus, ut sic libenter obtemperem laudabili maiorum consuetudini, et hodieque retentae. Id iam quaerent nonnulli fortassis vel sperabunt aut nolent alterutrum, hoc scilicet, utrum et ipse in explicanda antiquitate in vocabulorum potius formis sim haesiturus, et haecce minuta propositurus quam accuratissime, an exspatiari in quamlibet partem conatus id periculi vitandum habiturus sim, ne ipsius itineris finem ex oculis amittam. Et utrumque faciendum, quod ipsum iam satis arduum eo fit difficilius, quia munus et amplissimum et latissime patens mihi impositum sit, cui omni recte sufficere nec quisquam potest neque ego ad id valeo. Sed missis iis, quae imperfecta diu, vereor, remanebunt, id tamen, quod efficere annitar, breviter explicare licebit. Affirmant igitur quam plurimi neque ego denegabo, antiquitatis fere vitam, et mores, verbo dicam omnem ambitum esse indagandum, ut inde nascatur, quod discipulis cum fructu tradamus. Habet hoc, fateor, utilitatem fortasse aliquam, et maximam suavitatem; dulcissimum est, parvo spatio quasi conclusas cernere res humanas fere omnes, quae certa quadam aetate, eaque splendidissima, ad civitatum coniunctionem, populorumque indolem et quam vitam ipsam dixerunt pertinuere: nil novi iucundius, quam cum Pericle quasi rempublicam administrare, vel Caesaris vestigiis innixum distribuere legiones; quid est quod mentem magis et acuit et extollit, quam si Ciceronem sequimur, dum ad vivum resecat turpissima vitia imperii Romanorum in miseris provinciis, et regiminis mala stupemus dum oratorem admiramur; neque excelsiora sunt multa, quam indagare, quomodo ante nostrum saeculum de imperio orbis terrarum, tum ut videbatur

multo quam nunc angustioris, letali amplexu contenderint potentissimae civitates, quinam bello Punico classes perdiderint, et antiquitatis istas Syracusas, ubi Atheniensium in omne aevum miserabile imperium, eheu, ingenti ruina collapsum est. Haec autem nos philologos, et verborum unice sectatores, grammaticosque abiicere perhibent invidi quidam sive rerum haud satis gnari, quibus tamen fidem non denegavit imprudens forsitan unus et alter, per quem latius serpat perversa opinio. Nec tamen me ipsum magnopere disturbant istiusmodi querelae; sciunt enim et probe tenent, si qui me cognorint, istis me *realibus* nimium fortasse temporis et studii iam insumpsisse. At nos neque iurisconsulti sumus, ut de duodecim tabulis, vel de Iustiniano commode agamus, neque archaeologi, ut de gemmis, et vestimentis veterum, deque eorum conclavibus vehiculisque simus iusto magis solliciti, aut moderamur rempublicam, quae peius castigari nequit, quam si philosophis regenda tradatur: abstinendum est a re militari, ne Phormiones fiamus, neque argentariorum more tempus terendum in expoliendis aliquot denariolis, qui veteris ex orbis interitu superfuere; grammatici sumus, et tradimus grammaticam. At qualem, cuiusque generis? Verbo absolvam, utriusque sermonis, qui adhuc orbi terrarum imperitavit, sermonis divitissimi, pulcherrimi et maxime absoluti quem humanis umquam usibus inserviisse novimus, et alterius eius, cuius iugum, olim intermortui, nunc demum dubitanter exuimus aequalium e nostratibus audaciores. Eam vero rerum intelligentiam, si quid boni inerit, harumque opinionum partem satis magnam Cobeto me debere, non tantum non diffiteor, quin immo glorior et praedico, dummodo eius laudis, quod ipse omnium primus moniturus esset, pars aliqua et satis ampla recidat in egregii huius viri iam amicos, eiusque, ut mei, duces et magistros, in Bakium, Geeliumque et Peerlkampium, summos viros, deinde in heroes istos remotioris aevi, in Casaubonum et Bentleium, in Hemsterhusium et Valckenaerium nostrates, et summum illum Gronovium, civem iam meum, cuius in Livium suum, qui mihi item in deliciis est, praeclarissima inventa quo me animo censetis ex ista cathedra retractare, quae post longam doctorum seriem mihi iam tam dispari domino tradita est.

Sed almum rapit hora diem, et id commonefacit, auditores, ne vestra patientia, et intentissima mihique gratissima animi attentione iusto diutius

usus ad abusum recidam, quod facile est in argumento vel nunc minime exhausto, et quod poterit maiore in dies ardore, et argumentis semper novis et accuratioribus, nominibusque variis neque ab hominibus iisdem, ad fines item diversos et plus uno modo sub iudicem revocari. De quo si non dudum et cogitassem et inquisivissem, praestaret tacere, at omnia iam comperta me habere superbus essem et ineptus, si putarem. Id unicum magni esse videtur momenti, hoc iam esse tempus, quo ab optimo quoque cogitanda sit et propugnanda iuventutis nostrae institutio, quoniam et vulgi commentis premitur, iisque singulorum affectibus animi quibus dum homines sumus non poterimus carere, et ipsa civitas, eiusque magistratus nondum invenerint, quomodo labentem ipsam et vacillantem sustineant ac tueantur. Huc etiam penetrarunt, quae alibi apparere saepe laetatus sum, libertatis scilicet initia, sed eius, quam et immodicam et nocentissimam dicere minime dubito. Hoc in argumento, si ullibi, obviam erit eundum et pravis cupiditatibus, et torpidae negligentiae, hoc futuri temporis est Palladium, et vere monuit poeta, ea quae sint et exsistant ideo esse, quoniam praeteritis nitantur, et complectantur futura. Erit autem, nisi primorum, ipsius populi nostri et nationis Neerlandicae excellentissima laus, si hanc tuebitur in posterum, tum sine dubio eadem et nitetur augebiturque, et ita, quod in Scotia factum est, poterit post breve temporis spatium mirum quantum promoveri ad bona quaecunque. Ea autem sic demum locum habere possunt, si quotquot hanc institutionem amamus et ipsi damus operam, iam coniuncti et ad eundem finem tendentes nil ultro quaeramus, quam omnes una tollamus omnia, quae ipsam quo minus integra sit et sincera prohibent, quae et litteris, ceterisque disciplinis et exponendis rite et addiscendis obstant: si haec igitur molituri vires coniungamus, et nobismet concedamus vicissim remotiora minutave quaecumque, nil firmiter retinentes nisi quod summum est, deinde si eo iam animo et hac virium intentione laborantes in unum congrediamur, missisque in praesentia ceteris singula nobis proponamus obtinenda omnesque coniunctim annitamur, donec tandem licet multo labore gutta lapidem tamen cavarit. Non nimia nobis quaerenda sunt, non requiro, ut vix speranda conemur, ut nova quaedam inducamus inventa, aut insolitum aliquem splendorem appetamus, sed omnino necessaria ne pereant, ne istis

destituamur, quibus sine animi humani maximo detrimento carere non poterit sequens aevum, nobisque iam proximum, sed ut eo tantummodo, ubi gravissimus imminet casus, ut eo, ubi iam rudera sola supersunt, eo demum, ubi omnes consentiunt ruinam esse proximam, ut eo saltem subsidia mittantur, neque desint vires etiamnunc superstites ad opem ferendam. Haud iniuria id homines et callidissimi semper elegerunt, quod mordicus retinerent, et prudentissimi, quod unum flebiliter lugerent corruptum, cui corrigendo omnes animi vires impenderent. Arduus est hic labor, fateor, nec cito peragi poterit, aut in paucis planisve argumentis versatur, sed dignissimus est, in quo vitae finem et curricula ponamus, in quo peragendo aut victoriam denique adipiscamur, aut ingruenti licentiae simul cum bonis omnibus acerrime resistentes obstemus dum fieri poterit, eiusque exitiabilem adventum quamdiu omnino licebit retardemus. Nempe hoc satis dici non potest, et multum vereor ut satis credatur, ob hanc licentiam magis magisque invalescentem in summo iam periculo versari institutionem iuventutis in patria nostra universam, et hanc etiam academicam, quae si aut pereat, aut quod eodem redit et multo magis vereor, torpido languore obdormiscat, iam Boeotiae haec patria, quam Athenis, similior fiet, quae contra si locum suum servare sciat, et retineat ex antiquioribus laudabilia, nec suum aevum ignorans et aequalium studia formas quidem et speciem mutat, sed retinet praestantissimum illud et immortale, ut viris vere egregiis committatur docenda haec iuventus aptissima ratione utilissima quaeque, si curatur denique, ut et praestantissimi doceant, et ratio docendi multo melior exsistat atque nunc est, et ipsa iuventus ceteris etiam adminiculis sustentetur, quae rerum intelligentia demonstrabit, nil fere cogitari potest adeo praeclarum, quod ita sapientissime agens civitas nostra non assequetur.

Moderatores huius Athenaei, vosque decurionum collegium! Vestris suffragiis in hanc cathedram vocatus, id iam vobis etiam debeo, ut haud indignum vos selegisse demonstrem. Quod me omni vi conantem spero videtis, et porro conaturum vobis spondeo. Sic autem agam, ut et vobis tribuam honorem, qui multis nominibus debetur, et servem quam unice diligo, cogitandi, et dicendi, et quod maximum est agendi libertatem, ut

hic quoque liceat modeste tamen ἐλευθεροστομεῖν. Qua libertate eo libentius utar, quoniam neque vos ideo me effecistis, qualem creastis, ut pro antecessore adulatorem haberetis, nec dum aequus ero dicere aliter possum quam multa vos laudabilia iam effecisse, dum supersunt etiamnunc paris momenti fere plura. Sed haec addenda esse et ego suo tempore non reticebo, neque vos leviter negabitis, at die festo de iis sermo longior ne fiat, neque ullum ego fecissem, ni palam voluissem profiteri, qualia vestrae benevolentiae iam debeam, et quanta porro ab eadem benevolentia exspecto, certo profutura bonis litteris, iuvenibusque nostris. Quod ut faciatis, benigna vos fata servent, te praesertim, venerande MOLHUYSEN, quem otium et quies ista, quibus te permissum inviti vidimus, utinam corpore mox vigentem reddant, ut possit laetus quoque animus ad pristinum florem eo splendidius redire, quo minus nos iuniores hucusque intelligamus, hoc tuum ingenium languere, nec sibi par iam esse, quo magis exspectemus, quid demum vegetus valeas, quem languere non nisi fando audivisse nobis videmur. Ego autem, quod et tibi et ceteris dictum volo, utut sit, omni vi annitar, ut dignum me evincam hac cathedra et Athenaeo Daventriensi, ut vobis, qui me in candidatorum numerum recepistis, ut honestissimo decurionum ordini, qui me natu minimum prae illo numero renuntiavit.

Qua in re mirum quantum profecisse me arbitrabor, tibi si probatus ero, qui illustrissimo collegio praees, amplissime COST JORDENS. Equidem probe sentio, non huius loci neque ex mea persona esse, ut tuas laudes celebrem, easque praedicare aggrediar animi dotes, quibus splendes, propter quas te amamus, quicumque cognovimus, et in quibus sunt, quarum mentio sufficit ut ab incommodo retineamur conamine. Et forte superbius agerem neque essem ferendus, si advena civibus tuis exponerem, quae nondum nisi ex parte, et ab ipsis fere cognovi. Ea vero dicere unicuique licet et ego ad id valeo, quae et cuivis innotuere et omnibus bonis probantur. Ideo igitur tibi prae ceteris probatum me volo, quoniam a te prae ceteris iudicium exspectare licet tot nominibus accuratum, quale vix a quoquam alio. Dum enim reticeo, quae ipse attulisti ad stationem qua te suspicimus, ea commemorare licebit, quaecunque ad te attulere honores, quibus insignitus es, et studia vitae, quatenus ipsis illis honoribus produntur. Tu igitur ut iurisprudentiam eaque studia probe nosti, quibus

maior fere numerus discipulorum huius scholae incumbit, ita illud etiam exercere et didicisti et soles, ut rationes inquiras et argumenta, quibus vera et aequa iudicia innituntur, ita ut nullum iam sit periculum, ut a nescio te, vel imperito, vel denique imprudente fiat de nobis iudicium, eo minus, quod tibi munus diserte sit traditum, ut Athenaei tui, iamque mei etiam, commodis prospicias. Aequum igitur ut benevolum te habemus iudicem, et qui ab omni parte mirifice adiuvaris, ut vera ingenio subnascatur rerum imago. Accedit, quod summum est, neque facile coniunctum in eodem homine reperitur. Idem qui iuri dicundo dudum et etiamnunc praees, et iuventutis institutionem moderaris, non hisce includeris angustiis, si eas ad te exigimus, licet satis amplae videantur quam plurimis. Tibi contigit, ut rerum notitiam et civitatis regimen videris et probe cognoris, ut coniuncta cernas quasi ex alto, quaecumque et in hoc oppido et in universa patria nostra sive legibus sive pro imperio constituta fiant; cernas autem vel olim diiudicaveris fere omnibus istis modis et quasi e cunctis illis locis et rationibus, quas per longum iam aevum acutissimi homines excogitarunt, ut novam et variam cognitionem magistratibus legumque latoribus adderent, et rebus ipsis, et civibus, et carissimae patriae prospecturi: quo haud scio an quidquam sit, quod mentem et ingenium hominum magis extollat et amplificet, quo non tantum nubes errorum dissipantur, sed omnis fere hominum vita et quidquid ad hanc reipublicae consociationem pertineat, planum fit et unicam efficit praestantissimam imaginem. Tibi si cui alii tamquam praesens videtur Livius dixisse, quod ne obliviscantur, quicumque civitatibus imperent: Hoc illud est praecipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri: inde tibi tuaeque reipublicae, quod imitere, capias: inde, foedum inceptu, foedum exitu, quod vites. At tu vir amplissime nostrae item reipublicae capias, quod imitere simul, iisque opposita, quae vites et a quibus, hoc enim te exspectamus facturum, nos tueare. Non facile tibi persuadebit aliquis, nisi quod argumentis firmissime nitatur: me felicem, si quid ego tibi persuasero salubre ac frugiferum huic iuventuti et Athenaeo nostro, feliciorem ideo, quoniam te interprete bonam frugem, si qua forte inerit, plurimis nominibus et plus una ratione in patriae nostrae usum et commoda sparsum iri laetus auguror.

Vos autem dum alloquar, adolescentulus rursus mihi videor, amplissimi viri, HENRICE JORDENS, cuius strenuae, et indefessae, et vere virili rationi vitae fere dixerim invideo, et tu, cuius viridem senectutem soleo admirari, honoratissime VAN DELDEN. Quos respiciens et praedicans paucissimis tamen absolvam. Alteri enim vestrum probe scio, non verba et voces magis placere, quam quo facto opus est, et tu venerande senex nobis saltem cunctis avide te audientibus parum abest, quin nimium memor videaris illius ex remotissima antiquitate praecepti, quod loquelam cum argento componit, sed auro contra carum dicit, qui tacere sciat. Iam liceat ut mea vice te verbis et HOMERI et tuis compellans memorem faciam eius *τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή;* contingat, ut te quoque per tres hominum aetates salvo et superstite laetemur. Vos mihi uterque, dum aderint vires, dum erit laudanda voluntas, favere, ut facitis, meque adiuvare velitis.

Disciplinarum antecessores, collegae iam coniunctissimi! Ultimus in ordinem vestrum, aetate etiam fere minimus huc accessi, sed in vestra coniunctione et aetatis, et studiorum, et omnium quae benevolentia tollere potest discrimen evanuit, et tum demum sese ostendit, cum varia doctrina et multiplici eruditione non erranti modo comiter monstratis viam, sed novas etiam vias ostenditis et ea facitis plana, quae sine auxilio vestro rugosa fuissent et invia. Quod ni ita esset ut sentio, ea coram te dicere non sustinerem, carissime VAN DER WILLIGEN, qui fucata quaevis et adulterata odisti, quem in dies magis diligo, et quocum si consentio, multum iam profecisse mihi videor; hoc enim quotidie magis intelligo, quantum ingenio valeas et tranquillo utilique vitae tuae cursu, neque omnia opinor perspecturi sumus et sensuri, qualem te habeamus, nisi cum aliquando te carendum erit.

Nos, optime VAN VLOTEN, eo oppido caremus, quod mihi saltem quasi altera patria fuit, et in cuius beneficiis semper recensui quod retinere licuit, ut te cognoverim tuaque uterer consuetudine. Tu mihi in posterum etiam serva, quam ostendis benevolentiam, frui pergam ingenii acumine quo splendes, et illa multiplici tua et eleganti eruditione quae probe tenet et iamdudum exercuit HESIODEUM illud, *γείτονες ἄζωστοι ἔκιον, ζώσαντο δὲ πηοί.*

Clarissime BOSSCHA, cuius provinciae in illustri hac schola succedo, multa sunt dissociabilia, quae in medio posita te meque separant, quorum sufficiet si unum tantum nominaro, videlicet te per spatium multo longius hisce studiis praefuisse, quam parvulum hoc vitae meae curriculum extenditur. At te ideo non minus benevolum erga me cognovi, et aequissimo animo ferre intellexi, si quid ὢν νέος νέα φρονῶ.

His enim gaudemus et exsultamus, quod iuvenes sumus etiamnunc et iuvenili vigore, mi MULDER, celeberrimi patris coniunctissima progenies. Nos si qui alii hoc possumus gloriari, diem eundem fuisse primum et congressus et amicitiae nostrae, quae iam bene incepta, bona quaevis et laeta nobis portendit, quae ut cito orta est tamquam ex innata nobis animi et effectuum simulitudine et veluti ex scintilla quadam Promethea, ita valida iam et firma, nec cito peritura stat et quotidie magis utrumque complectitur; neque tu melius, opinor, intelliges quo te loco ego habeam, quam si te ipse interroges indagaturus, qualis ego vicissim tibi iam factus sim. Quod tamen ita demum vere sentiemus reputantes, quam mirifice casus et horum virorum suffragia nos coniunxerint, ut et quae communia habemus, iuvenilis vehementia et amor studiorum, amicos nos reddiderint, et varii ingenii studiorumque discrimen tuam mihi consuetudinem utilissimam simul et suavissimam faciant, nec meam tibi, quod indubitanter addo, omnino iniucundam. Illud etiam commune habemus, quod utrique domesticum sit exemplum doctrinae simul et indefessi laboris, nec si patris tui, summi viri, fama bene parta ad exteras nationes splendidissima pervenit, nil me etiam poeniteat sanum patris huius.

Gymnasiorum doctores, nuperrime collegae etiamnunc coniunctissimi, vos laetus adesse mihi hic video, eos praesertim, quotquot aliunde convenistis, e quibus tamen desidero haud ita multos, eos tamen, per quos dimidia mihi pars laetitiae hodiernae perit. Vobiscum magna, cum plerisque praesentibus recens sed iam firma, cum haud paucis diuturna mihi amicitia est, unum alterumque etiam adversarium cognovi, sed strenuos et quales mihi semper adversarios optarem, ni licuisset eosdem amicos videre. Ut autem hi quoque intelligant, quid velim, et quod probe perspicimus et vos et ego, verbo commemorare attinet unam de causis, quae nos coniungunt, et indicare palaestram certaminum, quae significavi. Iacet eheu

in patria nostra et languet, quam amamus et cui incumbimus, iuventutis institutio, neque nos adeo doctores culpandi sumus, sed ipsae leges et instituta, quorum tamen ut nil facilius est, quam innumeros indicare errores, ita remedia difficillima inventu difficilius etiam adhibebuntur. Hoc autem utinam tandem ab aliquo fiat! Utinam per nos, aliquatenus saltem, fieri possit! Neque enim reticendum est, quo gloriari licet, nos pro tantilla virium potestate etiam atque etiam anniti, ut haec iuventus ea tandem ratione instituatur, quae nomine institutionis digna sit. Nunc pars seminis sentibus opprimitur, et pars altera cadit secundum viam et rapitur a praetervolantibus, et alia decidit in rupes et nascitur quidem, sed mox miserabiliter perit, exarefacta solis radiis. Nostrum est, ut hoc identidem repetamus, ut clamor denique penetret usque ad aures eorum, qui civitatem regunt, qui rupes quidem amoliri nequeunt, aut radios solarès exstinguere, sed qui saxa amovere, et conflagrare sentes, et humum altricem multum adaugere valent, ut in dies maior et amplior fiat pars illa, quae bonum agrum invenit, feretque bonam frugem et multiplicabitur, alia pars tricies, et alia sexagies, alia denique centies. Quid autem, ut missa similitudine pergam, quid magis salubre et frugiferum huic iuventuti et bonis artibus et universae nostrae reipublicae, quam id quod strenue cupimus et expetimus, quod forte oratione dicere non est, at signis maxime miserandis perfacile noscitur. Fuit, cum sapientissima ratione ita erat institutum, ut publice haberetur disquisitio, qua tamquam ipsius civitatis examine planum fieret, quis dignus, quis utilis esset, quis non, cum quasi ipsa respublica eos curaret iisque prospiceret, qui mox ipsam essent ex magna parte curaturi. Sustulere saluberrimum hoc institutum iniquitates, temporum magis etiam quam hominum, et hi quoque magis universi perperam probarunt, quod iucundum esset, et mitia utilibus anteposuere, quam singuli culpandi sunt. Nec tamen aut hi culpa vacant, aut nos vacabimus, nisi coniuncti, donec deleatur Karthago, omni vi anniti pergamus, nisi quidquid in nobis sit, id omne adhibeatur ut servemus primoribus iuventutis in patria nostra integra ista quinquennia, quae nobis incassum contra luctantibus misere disperibunt, nisi hoc, importuni forsitan, sed boni cives, beneficium exoptatissimum tandem impetratum in hanc patriam contulerimus.

Ne tamen haec ideo dicta censeatis, quasi vos non satis probarem, op-

timi iuvenes, illustris huiusce scholae alumni, quos dulci commilitonum nomine alloqui et malo et soleo. Vos enim studiorum socios, vos egregios iam nunc discipulos cognovi, et id semper mihi proposui, ut quantum aetas et cetera sinerent, comitem potius quam moderatorem me haberetis. Quod quatenus utrisque profuerit et cesserit ex voto, diiudicare nostrum non est, neque de hoc argumento nunc commode disseri potest. Neque id ipsum, ut universos vos alloquar, satis facile est, quoniam singulos cogito, et potius cuique vestrum factis, quam vestro corpori verbis ostendo, quo vos loco habeam. Vestrum autem si qui forte acutiores ad altiora pervenerint, lectiones nostras, multum vereor, sine memoria huius illiusve levioris errati non recordabuntur, et utinam graviora desint; sed recordabimini simul, quod spero gloriorque, neque ullum hominem erroribus prorsus vacare, eumque satis superque facere, qui quod possit errorum strenue et perpetuo tollat. At ea in re situm est, quod ad vestros usus conferre mihi proposui: ut ea vobis innotescant, quae nonnisi turpiter ignorabuntur, ut recte diiudicetis, ipsi, libereque et modeste simul, quaecumque ad vos pertinentia in hominum communione occurrant; pertinent autem humana quaevis, nempe nobis etiam scriptum est Menandreum illud: *ἀνὴρ ἐγὼ, καὶ πάντα μοι τἀνδρὸς μέλει.* Deinde contendo, ut ea vobis pro virili pate nota faciam, quae ad cuiusque vitam virilem proxime instantem necessaria sunt, ne sitis theologi in Libris Sacris hospites, vel iurisconsulti Iustinianum ignorantes, in quorum recessus nemini patet aditus, nisi qui instructus clave sermonum utriusque linguae istuc penetrabit. Addatur, quod ut scribendi, sic vivendi recte est principium et fons, at sapere is demum dici potest, apud quem multa et varia doctrina feraci ingenio superstruitur: ut enim ex animis hominum proveniant utilia quaevis, necessarium est, ut in eosdem animos quam plurima sint instillata, et quo quis facilius et accuratius rerum notitiam in se recipit, eo et elegantius et verius exponet quae velit, et ex ingenio, quasi acceptorum officina, sua rursus expromet. Haec autem ut probe teneatis, inusitata me progredi via vos quidem scitis, faciam autem, ut hi quoque intelligant, quid voluerim. [Utor nempe tum peculiari ratione docendi, ita componens, quae dictando, quae orationi solutae, quae interrogando utilia videantur inesse, ut neque dormitantibus ingeniis solae manus fatigentur, et

scripta tamen manentia accipiatis, nec si verba volant cito peritura, eorum tamen vivax consuetudo vobis pereat, vosque semper intento animo esse possitis, neque ego ignorem, quatenus conveniat institutionis ratio cum profectibus vestris. Deinde adhibeo, quae aliqua ex parte vel prodest, ipsam nostram paucitatem, et quinam singuli sitis, mente agito, nec tam id ago, ut institutionem omni numero absolutam, sed ut vobis aptam a me accipiatis. Denique, ut illa omittam, quae vobis probe nota ipsa res prodet, sicubi nostris lectionibus aliquis interesse velit, utor in parte praelectionum sermone patrio, et ut vos ad disciplinae nostrae gravitatem extollam, ipse prior vos adeo, eaque ratione vobiscum ago, cui iam pares esse mihi videmini. Quod si qui minus probant, neque me tamen iure culpabunt, quod a vobis intelligi malim quam suspici, quod id cavere studeo, ne illa quam altiorem vocant institutionem nimis alta petens institutio esse desinat; aut vos arguent a quibus meliora non nisi iniquissima ratione exspectantur culpa non vestra, sed ipsius reipublicae, quae post atras illas Kalendas Iulias proximi quinquennii stationem deseruit, quam utinam tandem resumat. Nos interea dulcibus istis, neque ut confido inutilibus colloquiis nostris Latinis id etiam in posterum agamus, ne aemulis vestris cedatis in eleganti significatione eorum, quorum ipsam vim, quod ad sermonis selectionem attinet, illis haud paulo melius doceri potuistis]. Sic igitur *συμφιλολογοῦμεν*, optimi iuvenes, hilares simul et assidui, neque nostris enim Musis gaudia non iungantur. Non enim quo quis tristior, eo doctior est habendus, et stupendus quasi eruditus, si quis morosioris est ingenii, sed aequabilem servemus mentem, quae sperat adversis rebus, metuit secundis alteram sortem, sed neutram reformidat aut nimis de alterutra sollicitatur. Est enim hoc etiam in iis, quae ex litterarum studio lucramur, ne scilicet irretiamur phantasmatis, aut vulgi commentis moveamur, sed res humanas aliquatenus perspicientes, quieti nec territi cernamus, quaecumque circa nos agantur, quorum turpia nimis multa sunt et exsecranda, quorum plurima haud satis laudanda, si non vanam speciem intueamur sed rem ipsam, quorum tamen bona pars superest eiusmodi, ut multa inde discamus, ut utilissima dici possit vita nostra, dummodo vel unum horum ex aliqua parte promoverimus. Hoc autem et vos potestis, si hanc scholam, ut facitis, porro etiam condecoratis; sic enim

vere renovabitur, nec si Gronovii decus, et splendorem etiam Athenaei nostri, summo viro florente, revocare non licebit, habebitis tamen, quin immo habetis me amicum, et studiorum comitem simul et ducem, talem autem, qui quidquid volo, id valde volo, vix autem quidquam validius, quam ut annuente Deo Optimo Maximo magis magisque floreat et augeatur Athenaeum Daventriense nostrum, unde egregia proveniat inventus, laus civitati et decus mox futurum.

# WETENSCHAP EN LANDBOUW.

---

# REDEVOERING

UITGESPROKEN

BIJ DE PLEGTIGE AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT IN DE BOTANIE, GEOGNOSIE, WARENKENNIS EN WETENSCHAPPELIJKEN LANDBOUW AAN HET ATHENAEUM ILLUSTRE TE DEVENTER,

OP MAANDAG DEN 14DEN MEI 1855,

DOOR

Dr. LOUIS MULDER.

EDEL ACHTBARE HEEREN, LEDEN VAN HET DAGELIJKSCH BESTUUR EN VAN DEN RAAD DEZER GEMEENTE, CURATOREN VAN DEVENTER'S DOORLUCHTIGE SCHOOL!

WELEDEL GESTRENGE HEER, SECRETARIS VAN HET GEMEENTE-BESTUUR!

WELEERWAARDE HEER, SECRETARIS VAN HET COLLEGIE VAN CURATOREN EN BIBLIOTHECARIS!

HOOGGELEERDE HEEREN, RECTOR MAGNIFICUS EN OVERIGE HOOGLEERAREN IN DE VERSCHILLENDE VAKKEN VAN WETENSCHAP, HOOGGEACHTE AMBTGENOOTEN!

ZEER GELEERDE HEER, LEERAAR IN DE NIEUWE TAAL- EN LETTERKUNDE!

EDEL ACHTBARE HEEREN, AAN WIE DE HANDHAVING VAN HET REGT EN DE VERDEDIGING DER ONSCHULD IS TOEVERTROUWD!

ZEER GELEERDE HEEREN, DOCTOREN IN DE VERSCHILLENDE WETENSCHAPPEN!

VOORGANGERS IN DE GODSDIENST, MANNEN REEDS DOOR STAND EN WERKKRING EERWAARDIG!

VOORTREFFELIJKE JONGELINGEN, BURGERS EN KWEEKELINGEN DEZER DOORLUCHTIGE SCHOOL, MIJNE VRIENDEN!

BEMINNELIJKE VROUWENSCHAAR, DIE DOOR UWE AANWEZIGHEID DEN LUISTER VAN ONS FEESTELIJK ZAMENZIJN IN NIET GERINGE MATE VERHOOGT!

GIJ ALLEN, DIE TE DEZER PLAATSE ZIJT ZAMENGEKOMEN EN DEZE PLEGTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT!

ZEER GEWENSCHTE HOORDERS EN HOORDERESSEN!

Nog eerst betrekkelijk korten tijd heeft een zeer gering gedeelte van het menschelijk geslacht zijne krachten aan de beoefening van wetenschappen gewijd — en reeds zijn ontelbare resultaten van die beoefening als even zoovele eerzuilen opgerigt voor den alles onderzoekenden menschelijken geest. En terwijl op sommig gebied nog slechts zóó weinig is door-

grond en nog zóó onnoembaar veel ter onderzoeking overblijft — toch is er reeds van die geringe wetenschappelijke kennis — gering in betrekking tot wat nog bekend zal worden — schier in elke zaak op het gebied van de behoeften des dagelijkschen levens meer of min doorgedrongen. Het gevondene wordt in onderling verband gebragt — en reuzenwerken — zoowel in uitgestrektheid als in diepte van vinding — verrijzen er voor den mensch, die het door hem zelf gewrochte somwijlen wel bewonderen, maar niet begrijpen kan. Toepassing verlangt men. Toepassing vooral van wat in de verschillende wetenschappen der natuur bruikbaars voor het praktische leven door het onderzoekend oog harer beoefenaars is aangetroffen. De studie van de natuurwetenschappen wordt voor elk, die zich beschaafd wenscht te kunnen noemen, hoe langer hoe meer noodzakelijk evenals de staathuishoudkunde, en de tijd is niet meer verre, dat zij reeds op onze scholen onder de vakken van onderwijs zullen behooren te worden opgenomen. En geen wonder! Alle bedrijven des gewonen levens, vooral die, welke den mensch met de voorwerpen der natuur in regtstreeksche aanraking brengen, zijn sinds eenige jaren door invoering van nieuwe zaken met reuzenschreden op de baan der ontwikkeling vooruitgegaan. Dat waarvoor men vroeger maanden behoefde, wordt u nu in even zoovele uren toebereid; wat vroeger door elkeen voor onmogelijk gehouden werd, is nu zelfs door den minst ontwikkelde onder ons geslacht uitvoerbaar. De werktuigkunde met natuurkunde verbonden, leverde stoomwerktuigen van allerlei aard, wier aantal met elken dag vermeerderd en verbeterd wordt; de scheikunde gaf aan de nijverheid onschatbare voordeelen aan de hand, die eveneens bij den dag in aantal en belangrijkheid toenemen.

Maar ook andere verschijnselen zijn het gevolg van de ontwikkeling der natuurwetenschappen.

De botanie vroeger bijna slechts tot het zoogenaamde beschrijvende gedeelte beperkt, is er geheel en al van karakter door veranderd, want zij is ingedrongen in de kennis van het leven en het maaksel der planten; de pharmacognosie, die zich tot voor korten tijd nog slechts bij zeer onvoldoende uitwendige kenmerken der pharmaceutische waren bepaalde en niet verdiende wetenschappelijk genoemd te worden, mag dat nu werkelijk voor een belangrijk deel heeten; de pharmacie, en als gevolg hiervan de

kunst om te genezen, is met ontelbare wetenschappelijke feiten verrijkt en wordt het nog dagelijks. De kennis van het leven der dieren is niet te vergelijken met wat zij tot voor nog korten tijd was, sints scheikunde en mikroskoop beide hunnen invloed op haar gebied krachtig hebben doen gevoelen. — En wat de staathuishoudkunde aanbelangt, om van andere wetenschappen niet te spreken, hare vorderingen in den laatsten tijd zijn u te voldoende bekend, dan dat het nog noodig wezen kan, dat ik er u op wijs.

Zoo vinden wij overal ontwikkeling. De menschelijke geest onderzoekt zonder ophouden en kent hierin geen rust, en het kan ons dan ook niet verwonderen, dat hij met de klimmende behoeften aan voedsel en wat daartoe behoort, vooral ook in verband met de voortdurende toeneming van het menschdom, naar middelen heeft uitgezien en deze ook op wetenschappelijk gebied heeft gezocht, om de stoffen, die het leven van den mensch onderhouden, zoo mogelijk naar willekeur te vermeerderen. Terwijl vroeger de bodem door zeer eenvoudige middelen vrij onvoldoende werd omgewoeld of eenvoudig losgemaakt, heeft men daarvoor nu werktuigen uitgedacht, die dat zelfde in veel korter tijd en veel beter verrigten. Terwijl men zich vroeger met één gewas per jaar te vreden stelde, dwingt men den grond nu in dien zelfden tijd meer en meerdere malen op te brengen — en men verliest daarbij geen oogenblik uit het oog met weinig middelen veel te verkrijgen, en ontleent veel aan de kennis omtrent arbeid en kapitaal.

Zoo is dan de zoogenaamde intensieve landbouw, d. i. de zoodanige, die met den tijd is meêgegaan en zich voegt naar de eischen, die hem door de wetenschappen van den staat en van de natuur worden gedaan, langzamerhand met noodzakelijkheid opgetreden. En waarin de grootste kracht van zijne ontwikkeling ligt, is ons geen raadsel meer — zij is aan niets anders dan aan wetenschappelijke toepassing te danken.

Onder de vakken, waarin aan deze inrigting van hooger onderwijs lessen moeten gegeven worden, is ook tot groote eer der instelling de toepassing van de wetenschappen der natuur op den landbouw opgenomen. Dat onderwijs is aan mij opgedragen. — Terwijl ik reeds bij de opening mijner lessen, in het laatst van het afgeloopen jaar, de gelegenheid te baat genomen heb, om den weg aan te wijzen, dien ik in de mij toevertrouwde

vakken mij heb voorgeschreven, en toen uitvoerig heb ontwikkeld, in welken zin ik aan deze inrigting botanie, warenkennis en pharmacognosie doceren zou, heb ik het niet ongepast geoordeeld bij gelegenheid van de plegtige aanvaarding van het hoogleeraarsambt uiteen te zetten, waarom en hoe wetenschap voor den landbouw nuttig kan zijn. En des te gereeder heb ik dit onderwerp gekozen, omdat twee van de vakken, die ik hier, behalve meer, moet onderwijzen, uit den aard der zaak mij zeer veel met landbouw in aanraking doen komen. — Verleent mij uwe welwillende aandacht, die ik in hooge mate behoef, als ik ga spreken over *wetenschap en landbouw*.

In den laatsten tijd heeft men er steeds meer en meer naar getracht wetenschappelijke feiten op het gebied van den landbouw toe te passen. De praktijk is daar tegen meermalen opgekomen en heeft menige hinderpaal in den weg gesteld. De oorzaak van dit verschijnsel wijs ik aan met de woorden van STÖCKHARDT, als hij, sprekende over de bezwaren, die de praktijk heeft opgeworpen, zegt: „Zonder strijd en weerstand zijn nog „nooit nieuwe denkbeelden in de werkelijkheid overgaan, die eene verandering van het bestaande ten doel hadden. Buitendien is ook de weg, „welken de beoefenaars der wetenschap insloegen, om haar in het leven in „te voeren, niet steeds de goede. Het was voorbarig van de *wetenschap* „(theorie) hare wijzen van beschouwing, hare denkbeelden en aanmatigingen zonder voorafgaand praktisch onderzoek voor ontwijfelbare waarheden „uit te geven, en uit op zich zelve staande daadzaken op eenmaal algemeene besluiten af te leiden; het was onbillijk van de wetenschap, der „praktijk aan te raden, dat zij aan de uitspraken der eerste onbepaald „geloof moest schenken en dat zij hare oude stokpaarden, die reeds zoo „dikwijls juist gebleken waren, eensklaps verlaten zou, om op eenmaal „met luide trom het nieuwe leger in te trekken; het was onverstandig van „de wetenschap, dat zij de praktische ondervinding gering achtte, ja zelfs „verachtte, in plaats van deze te gebruiken; dat zij in het algemeen eene „praktische wetenschap meende te kunnen worden zonder eene naauwkeurige kennis der noodige praktijk en zonder een naauwer aansluiten aan „die praktijk, dat op die wijze alleen mogelijk is.

„In hetzelfde gebrek is ook de *praktijk* vervallen, daar toch steeds het „eene uiterste het andere te voorschijn brengt. Het was voorbarig van de „praktijk, zonder proeven, of na eenige op zich zelve staande, gebrekkige „proeven, den staf over wetenschappelijke gevolgtrekkingen te breken; het „was onbillijk van de praktijk, wanneer zij van de nog jeugdige weten- „schap verlangde, dat zij reeds in zulk een zekeren en vasten gang zou „voortgaan, als een volwassen mensch; wanneer zij in plaats van alge- „meene grondslagen bepaalde daadzaken, in plaats van algemeenen raad, „wenken en aanduidingen, gereede recepten, voorschriften en ervaringen „van haar begeerde; het was onverstandig, meer van de wetenschap te „verlangen, dan deze volgens haar geheelen toestand geven kon."

In deze woorden is het juiste standpunt aangewezen, waaruit het pleit tusschen wetenschap en landbouw moet worden beslist.

Het kan mijne bedoeling niet wezen, u hier in bijzonderheden te wijzen op het groote nut van de toepassing van wetenschap op landbouw. Dat behoeft slechts in het algemeen te geschieden en te dezer plaatse heb ik reeds meermalen daarover gesproken. — Maar hoe verbindt men beide nu het best, en op welke wijze brengt men die toepassing meer in gebruik? Op welke wijze waart men zich vrij voor overdrijving van de wetenschap, en voor minachting van de praktijk? Dat ga ik in het volgende in vlugtige trekken met u na, en zal daarin de volgende verdeeling in het oog houden, dat ik u voorstel

*ten eerste*, den wetenschappelijken man en zijne geschriften in verhouding tot de praktijk;

*ten tweede*, den praktischen man in zijne verhouding tot de wetenschap; terwijl dan

*ten derde* kan worden overgegaan om de middelen te leeren kennen, waardoor men wetenschap en praktijk meer innig verbindt en ten nutte van het menschdom aanwendt.

## I.

Hem, die geen vreemdeling is op het gebied der wetenschappen van den staat en van die der natuur, is het lang niet onbekend, dat er veel

meer kan worden geproduceerd, dat er nog oneindig meer geproduceerd worden moet, wanneer de steeds in aantal toenemende bevolking niet alleen voedsel, maar ook werk vinden zal. Verder verliest hij niet uit het oog, dat er nog vrij wat gewassen kunnen worden gekweekt, wier verdere verwerking en toebereiding tot verschillende levensbehoeften aan vele menschen arbeid en brood verschaffen kunnen, en zelfs de inkomsten van den staat vermeerderen en vergrooten. Hij weet zeer wel, dat er nog groote uitgestrektheden gronds in ons vaderland aanwezig zijn, die òf beter kunnen bebouwd worden dan geschiedt, òf waaraan nog geene menschenhand zich heeft gewaagd, met het doel om er van te trekken, wat er van te verkrijgen is.

De voortdurend toenemende armoede, die hij zich daarbij voor den geest roept, dwingt hem tot de uitspraak, dat het de wil van den wijzen Schepper niet wezen kan, dat zoovelen onzer natuurgenooten in kommer en druk leven, en dat eerst dan, zoo het ooit geoorloofd is te klagen, gejammerd zal mogen worden over gebrek aan voedsel, als er op onzen geheelen aardbol geen enkel plekje meer onbebouwd ligt, dat voor bebouwing vatbaar is.

In dit alles tracht de wetenschappelijk ontwikkelde te voorzien door zijne kennis toe te passen op den landbouw, en hij raadpleegt zijne kundigheden in de hoop en het vertrouwen, dat hij er baat bij vinden zal. Hij beproeft nieuwe zaken en raadt nieuwe, eerst kort geleden onderzochte en als deugdelijk geijkte stoffen ter verbetering van den grond aan. Hij voert eene nieuwe vruchtwisseling in en vreemde voedergewassen, niet omdat zij vreemd, maar omdat zij beter zijn. In één woord hij handelt op eigene wijze. Hij onderzoekt met geweten en beveelt het gevondene krachtig aan. Hij hoopt op die wijs den landbouw te verbeteren en hij verbetert dien ook werkelijk, maar slechts weinig. Want vele menschenlevens zijn er noodig, om slechts een gedeelte te verwezenlijken van zoo oneindig veel, dat dringend verbetering en voorziening vordert. Maar de wil, de ernstige wil om te verbeteren verdient reeds lof, en al brengen wij 't niet zoo ver in ons betrekkelijk korte leven, wat wij alles verwezenlijken kunnen — vangen wij toch in elk geval aan — dan zal ons nageslacht op de door ons gelegde grondslagen moedig kunnen voortwerken, en elke generatie zal zoo het groote doel nader komen.

Maar menigeen twijfelt aan de waarde van het beweerde. Waar wetenschappelijke mannen zich met landbouw hebben afgegeven, waren daar voor elk een, die een open oog en een helder verstand bezat, de uitkomsten niet ongunstig, zeer ongunstig zelfs? Gaan niet zij, die zich voor wetenschappelijk ontwikkelde landbouwers uitgeven, meestal te gronde? Dat gebeurt door den regel immers niet met landbouwers, die den gewonen slender volgen?

Neen! antwoord ik u op uwe beide eerste vragen. De schijn moge er in het algemeen voor zijn — in de werkelijkheid is het geheel anders. En ik zou u voorbeelden kunnen aanwijzen. Dat kan evenwel mijn doel hier niet zijn. Liever vraag ik u: heeft Thaer den landbouw niet onuitsprekelijk bevorderd? Heeft Boussingault niet duizende en duizende onschatbare feiten gevonden en aan den landbouw met goed gevolg ten beste gegeven? Heeft niet Stöckhardt, de ziel der landbouw-scheikunde, den landbouw van Saksen met verwonderlijke snelheid vooruit geholpen? Heeft Wolff alleen door zijn werk, de *natuurkundige grondslagen van den akkerbouw*, waarin zoovele voorbeelden aangetroffen worden van praktische proeven, naar aanleiding van wetenschappelijk onderzoek in het werk gesteld, niet aan elk een, die er nog aan twijfelen mogt, zonneklaar bewezen, dat wetenschap de praktijk oneindig veel bevoordeelen kan?

En toch, en dit strijdt regtstreeks met uwe bewering, wordt mij wèlligt door menigeen geantwoord — en toch schrijft die zelfde Wolff als motto voor zijn werk, en omschrijft daarmeê de zoogenaamde wetenschap van den landbouw, de volgende woorden, die Schleiden eens van een ander gedeelte van de wetenschappen der natuur heeft gebezigd: „Eene eigen„aardige wetenschap, nog jong en met alle gebreken van de jeugd be„hebt, vol levenslust, van een schoonen en krachtigen rijperen leeftijd „verzekerd, doch die thans nog niet geordend is en helderheid mist, veel „nog onverstaanbaars voor meer gevorderden ouderdom verzamelend en nu „nog meer droomend, dan denkend!"

Het kiezen van dit motto bewijst juist, zoo het nog bewijs behoefde, dat hij, die zoo over de wetenschap van den landbouw denkt, haar werkelijk zal vooruitbrengen, dat hij zich, in vergelijking met anderen, zeer weinig aan overdrijving zal schuldig maken.

En vergeten wij het daarbij niet, M. M. H. H. eerst sints zéér korten tijd bezitten wij een waarlijk wetenschappelijken grondslag van den landbouw. En 't is zoo gemakkelijk niet zich al de kennis eigen te maken, die door zoo velen verre boven mijn lof verhevenen is gevestigd geworden. Het zegt wat te weten en te kunnen toepassen al wat er is onderzocht, en wel is soms het resultaat oneindig gemakkelijker te begrijpen, dan de geheele weg, die noodig is geweest, om het te vinden, maar er behoort toch in elk geval kennis toe, kennis van de wetenschappen der natuur en kennis van de praktijk, om vele der resultaten te doorgronden in hun belang voor den landbouw, en zeker ook om ze te kunnen toepassen. En voor ik verder ga — bid ik u om één ding. Sluit met mij uit onze beschouwing dadelijk hen uit, die zich eerst dan aan den landbouw gaan toewijden, als zij voor elke andere betrekking ongeschikt bevonden zijn, want zeggen zij, de meest onbeschaafde, de minst ontwikkelde kan immers ploegen en landbouwen! Ik zonder hen uit, die zich soms wel oeconomen noemen, die uit allerlei boeken in der haast en zonder kennisse des onderscheids eenige weinige niet geordende en niet begrepen zaken ligten, volstrekt geen begrip er van hebben, dat het een landbouwer eerst dan goed kan gaan, als hij niet alleen nooit meer, maar zelfs minder dan de interesten van zijn kapitaal verteert; die al hun heil zoeken in het beproeven van iets nieuws, wat zeer onlangs op hoogdravende wijze is aanbevolen geworden, en die, als zij eene dorschmachine hebben aangekocht, of een stal hebben gebouwd, waarover elk praktisch ontwikkelde medelijdend de schouders op zal halen, zich er gelukkig in prijzen, dat zij althans in het bezit zijn van iets nieuws, en die al verder in hunnen waanzin doordravende, zich zelven ten slotte houden voor rationele landbouwers. Maar de ondervinding — en in hoe korten tijd wordt die soms opgedaan? — de ondervinding bewijst, dat de zoodanigen het spoor bijster zijn. Zij zijn het inzonderheid, — en 't kan ons geene verwondering wekken — die den praktischen landman afkeerig maken van veranderingen — want hij heeft het welligt met eigen oogen van nabij aanschouwd, welk een gevaarlijken weg men bewandelt, als men nieuwe zaken wil invoeren. Ik zonder de zoodanigen, die landbouw als middel bezigen om een gedeelte van hun tijd te dooden, van onze beschouwing uit. Want geen bedrijf, geen

ambacht, dat meer kennis, ondervinding, oefening en volharding vereischt dan de landbouw — en die voor niets anders bruikbaar was, zal 't dus voor den landbouw zekerlijk ook wel niet zijn. Wij behoeven bij de zoodanigen dan ook niet langer stil te staan en ik keer tot den werkelijk goed onderleiden wetenschappelijken beoefenaar van den landbouw met u terug.

Hij heeft zooveel van de praktische verrigtingen geleerd, dat hij er niet alleen over spreken kan, maar ze ook werkelijk kan volbrengen. En dan bezigt hij nog bij al wat hij beproeft eene groote mate van voorzigtigheid. Wel houdt hij wat hij bij de wetenschappelijke proef in maat of in gewigt gevonden heeft, voor onomstootelijk waar — maar hij weet ook, dat hij uit één feit niet dadelijk algemeene gevolgtrekkingen mag maken. Het is hem zeer goed bekend, dat hij met al zijne kennis toch nog slechts eene gebrekkige kennis bezit, en dat hij verschillende omstandigheden volstrekt niet in zijne magt heeft. Hij past dus nooit iets onmiddellijk in het groot toe. Hij maakt zijn landbouw bovendien intensief, zooals men zegt, m. a. w. hij zorgt er voor, dat er niets verloren gaat, dat hij van alles zooveel mogelijk partij trekt. Waar hij handen te kort komt, op een oogenbliek, dat hij ze dringend behoeft, bezigt hij een werktuig, dat hem zijn gemis rijkelijk vergoedt. Werkt hij slechts met geringe middelen, dan steekt hij zijn kapitaal niet geheel en al in den grond, maar dan zorgt hij er voor, dat wat hij uitgeeft, zoo spoedig doenlijk renten afwerpt. Van wat hij daardoor verdient, gebruikt hij een klein gedeelte, waarvan hij eerst na langeren tijd interesten bekomen kan, omdat daartoe tijd noodig is. En op welke wijze trekt hij nu partij van de wetenschappen der natuur? Hij kent de zamenstelling in het algemen van planten, en hij heeft zich kennis verschaft aangaande de physische geaardheid en de scheikundige bestanddeelen van zijne gronden. Hij weet door wetenschappelijk onderzoek, dat hij met elken oogst eene zekere hoeveelheid zelfstandigheden in dezen of genen vorm van zijne bezitting verwijdert, en zoekt naar doelmatige middelen, om in dit verlies te voorzien. Maar bovenal is hij zuinig, bewaart hij alles zorgvuldig en laat niet van 't een of ander slordig verloren gaan, om het morgen voor hoogen prijs in andere gedaante weêr aan te koopen. Hij ontbiedt geene aanvoeren uit de Stille Zuidzee en verliest zelf door onnadenkende handelwijze voor

groote sommen van ongeveer dezelfde stoffen, die hij reeds in zijn bezit heeft, en slechts behoeft te verzamelen, om ze daarna met even goed, zoo niet met nog beter gevolg te gebruiken, dan 't geval zijn kon met stoffen, die aan allerlei vervalsching zijn blootgesteld.

De wetenschappelijke beoefenaar van den landbouw kent behalve den grond ook niet minder den ondergrond, de ligging zijner bezitting en de weêrsgesteldheid van de streek, waar hij woont. Hij kent niet slechts alle nuttige planten, die tot het gebied van den landbouw behooren en gekweekt worden, maar ook de schadelijke, de onkruiden. Niet slechts hare verschillende soorten en varieteiten, maar ook hare verhouding tot bepaalde soorten van grond. Hij is dus in staat mededeelingen van vreemden bodem of van vaderlandschen landbouw in andere streken te beoordeelen, en er van op te nemen, wat er hem bruikbaars door wordt aangeboden.

Voorts is hij bekend met de huisdieren, met al wat tot dit gebied behoort, en is geenszins een vreemdeling in hunne natuurlijke geschiedenis. Hij kent hunne rassen en kan daardoor ook beoordeelen, welk daarvan hem op een bepaalden grond in zijne omstandigheden het meeste voordeel kan opleveren, en hoe hij ze behandelen moet om ze gezond te houden en ze in geval van ziekte bij te staan. Maar ook is hem het voedsel bekend, waarmeê hij ze verzorgt. En daaruit volgt, dat er op zijne bezittingen een innig verband bestaan moet tusschen het aankweeken van voedergewassen en het vee, dat hij bezit.

Die zoo handelt, gaat naar onze meening alleen verstandig te werk, en een zoodanig wetenschappelijk landbouwer brengt den landbouw vooruit. Hij verbetert langzaam, maar goed, en gebruikt de uitkomsten der praktijk ter aanvulling van wat de wetenschap hem nog niet geleerd had. Hij erkent het dankbaar, dat hij aan de praktijk veel verschuldigd is, en voor zoolang hij dat niet doet, mag men er gerust aan twijfelen of zijne denkbeelden wel de juiste zijn.

## II.

In den beginne heb ik als tweede onderdeel genoemd: den praktischen man in zijne verhouding tot de wetenschap.

Reeds aanstonds mag ik hier een oordeel weêrleggen, dat reeds meermalen aangaande het mogelijke van toepassing van wetenschappelijke feiten door praktische landbouwers is geveld. Hoe kunt gij, zegt men, in ernst meenen, dat een boer uwe wetenschappelijke raadgevingen volgen kan? Want hij verstaat uwe boeken niet, hij kent uwe woorden, uwe benamingen niet, hij vindt meermalen praktische onwaarheden in uwe geschriften en het kan ons dus ook niet verwonderen, dat hij er geene achting voor heeft. Ik verlang van geen enkel praktisch landbouwer een natuurkundige te maken, of iemand, die diep is doorgedrongen in de wetenschappen van den staat. Dat is volstrekt onnoodig en 't is bovendien volkomen onuitvoerbaar. Maar ik mag de meening zijn toegedaan, dat een praktisch landbouwer even goed als elk een, die zich in het een of ander vak beweegt, er naar trachten moet kennis op te doen en daartoe pogingen in het werk moet stellen. Hij moet trachten op de hoogte te blijven van de ontwikkeling in den landbouw. Nu verzamelt men zich geene kennis, welke ook, zonder eenige moeite; in den landbouw evenmin als in eenige wetenschap, en van daar mijne bewering, dat de zoo even geuite uitspraak niet zeer veel beteekent. Een praktisch landbouwer behoort er voor te zorgen, dat hij de elk oogenblik voorkomende uitdrukkingen verstaat en waarlijk — reeds menigeen heeft getracht hem het aanleeren van die kundigheden gemakkelijk te maken. Hoevele werken toch bezit niet reeds onze taal, die daarin op zeer eenvoudige wijze voorzien, en op hoe weinig woorden en feiten komt het bij hem aan? Wel is waar is niet elk schrijver er op bedacht geweest, om alleen en bij uitsluiting het dringend noodzakelijke op te nemen, maar kennis te veel schaadt op dit gebied evenmin als op eenig ander. Slechts kost het ons eigen maken van die kennis eenigen meerderen tijd en wat meer moeite. Die het wel meent met de ontwikkeling zijner onsterfelijke vermogens schuwt ook eenige moeite niet, hij wijkt niet voor bezwaren en stemt de bewering toe: bezwaren zijn dingen, die men te boven moet komen.

Maar wat heeft hij nu nog aan de wetenschappelijke onderzoekingen op het gebied van den landbouw, zelfs als hij de in de wetenschap gebruikelijke namen en uitdrukkingen kent? Welk gebruik kan hij dan van die kennis maken? Hetzelfde als een fabriekant er van maakt. Wie toch

durft een oogenblik ontkennen, dat suikerraffinaderijen, gasfabrieken, zoutketen en vele andere meer, hare ontwikkeling uitsluitend aan wetenschappelijk onderzoek verschuldigd zijn? En evenzoo is het met den landbouw gelegen. Wie durft ontkennen, dat gelijk de wetenschappelijke kennis van het menschdom is vooruitgegaan, in dezelfde mate ook de landbouw verbeterd is? Als een praktisch landbouwer de zamenstelling kent van de stoffen, waardoor hij zijn grond verbeteren kan, kan hij uit elk onderzoek, dat hem door den wetenschappelijken man van deze of gene zelfstandigheid geleverd wordt, leeren, of hij voor wat hij gewoonlijk gebruikt ook het nieuwere misschien met meer voordeel zou kunnen aanwenden. Hij behoeft niet angstvallig over te gaan tot het aankoopen van iets, dat hem vroeger onbekend was, want hij heeft de eenvoudige wijzen verstaan en begrepen, waardoor hij zich voor bedrog kan vrijwaren. Er is zoo menig allereenvoudigst feit in de wetenschap bekend, waarvan hij bijna dagelijks in de praktijk nut kan ondervinden en in dit opzigt vooral is eenige scheikundige kennis voor den praktischen landbouwer volkomen onmisbaar voor de kennis van het leven van plant en dier. Bovendien zijn zijne krachten gewijd aan het doelmatig doen wisselen van de vormen der stof, en hij behoort dus in de allereerste plaats met de veranderingen bekend te zijn, die stoffen elkander doen ondergaan, terwijl zij zich op velerlei wijze verbinden. Maar ook de natuurkunde geeft hem veel bruikbaars aan de hand. Zij leert hem de algemeene eigenschappen der stof en hoe die op elkander werken, zonder dat de vormen der stof daarbij veranderen. Door eenvoudige beginselen leert hij de inrigting en de werking van een werktuig verstaan, en trekt van die kennis elk oogenblik partij, als hem eenig nieuw werktuig wordt getoond, of als hij er eenige beschrijving van aantreft. Hij leert er door, waarop men bij de werktuigen in het algemeen letten moet; welk innig verband er bestaat tusschen de kracht, die men moet aanwenden, en de uitwerking, die men er door kan verkrijgen. En is het nog noodig op andere wetenschappen te wijzen? De wetenschap heeft het dierlijke ligchaam onderzocht en geeft in bevattelijken vorm verslag van wat zij heeft aanschouwd. Zij leert de zamenstelling der plant, en ontelbare feiten, die ons de plant in haar leven leeren begrijpen. Daardoor wordt de kennis, die vereischt wordt om zieke dieren en, voor zoo

ver de wetenschap heeft onderzocht, ook zieke planten te genezen, niet alleen aanmerkelijk uitgebreid, maar wordt ook de kennis ruimer en uitgestrekter omtrent de wijze, waarop men de gezondheid van dier en plant het beste schraagt en onderhoudt. En zou het nog noodig zijn, daarvan het hooge gewigt aan te toonen? Ik zou van het geduld mijner toehoorders te veel vergen als ik het hier aangestipte nog verder ontwikkelen ging, en ik meen ten slote het besluit te mogen trekken, dat een praktisch landbouwer wel degelijk zijn voordeel kan bevorderen door gebruik te maken van zuiver wetenschappelijke onderzoekingen, zoowel op het gebied der natuur, als op dat der staathuishoudkunde, die hem zoo menige bruikbare kennis verschaft. Maar voor ik hiervan afstap, nog eene aanmerking weêrlegd, die meermalen is gemaakt. De praktische landman, de boer kan immers zelf niet op wetenschappelijke wijze onderzoeken? Die aanmerking is volkomen juist, en niemand, die het ernstig met de ontwikkeling van den landbouw meent, zal dit tegenspreken. Maar toch kan de praktische landbouwer in zoo menig opzigt gebruikelijke handelwijzen veranderen, wijzigen en verbeteren, door raadgevingen, die alleen de wetenschap hem doet, op te volgen, dat hij zelfs reeds daarmeê alleen de handen vol genoeg zal hebben. En al schonk hem al zijne wetenschappelijke lectuur niets anders dan dit, dat hij de methode van onderzoek, in de wetenschap gebruikelijk, begreep — dan reeds zou er veel en zelfs zeer veel gewonnen zijn. Hij moet er zonder ophouden naar trachten zich rekenschap af te leggen van elke zijner handelwijzen. Heeft hij zich daarop toegelegd, dan eerst zal hij er dikwijls over kunnen oordeelen of zij goed of verkeerd waren, en dan is er eerst hoop op verbetering.

Er is nog iets ter behandeling overgebleven, waarover tot nog toe niet dan ter loops gesproken is en dat hier het best behandeld wordt, namelijk de beschuldiging door den beoefenaar van wetenschap gerigt tot de praktijk. Zij eischt zegt hij van mij veel meer dan ik in staat ben te geven; zij vraagt onbepaald, en tast somtijds wel eens in den blinde rond, zij verlangt dan dat de wetenschap hare scheeve opvattingen tot klaarheid, tot helderheid brengen zal, dat hij haar regtstreeks de middelen zal aanwijzen om dat te verkrijgen, waarvan zij zich zelve nog niet eens eene duidelijke voorstelling heeft gevormd. En soms eischt zij onredelijk het

onmogelijke. Op een ander zeer overeenkomstig gebied wil ik dit met een voorbeeld toelichten. Er is mij een geval bekend van een fabriekant, die in zijne suikerraffinaderij bezwaar ondervond met het gebruik van bloed. Hij begaf zich tot een scheikundige en verlangde raad niet alleen, maar ook eene zelfstandigheid, die het bloed in zijne werking vervangen kon. Had hij nu eenige wetenschappelijke kennis omtrent zijne fabriek gehad, dan zou hij geweten hebben, dat de wetenschappelijke techniek het bloed voor een bepaald doel in suikerraffinaderijen beter dan eenige andere vroeger gebruikelijke zelfstandigheid heeft gekeurd. Het was dus niet mogelijk hem eene stof aan te wijzen, die hij met evenveel voordeel als bloed gebruiken kon. En — hij begreep zoo weinig het dwaze van zijne vraag, dat hij het der wetenschap tot schande toerekende, dat zij hem niet onmiddellijk eenige andere stof had aan de hand gedaan. Evenzoo is het dikwijls op het gebied van den landbouw gelegen. Zonder zelf goed te hebben waargenomen, werpt men den wetenschappelijken man vragen voor de voeten, tot welker beantwoording hij gegevens noodig heeft, die de praktische landbouwer hem had moeten geven en die deze niet geven kan, omdat hij ze niet kent. En wordt den praktischen landbouwer dit onder het oog gebragt, dan wijt hij het der wetenschap, dat hij zelf eene ondoordachte vraag gedaan heeft. Als de praktische landbouw beter gevestigd was, als de praktijk beter had waargenomen en vergeleken, en eene betere methode had gevolgd — waarlijk de wetenschap zou haar nog oneindig meer hebben voortgeholpen. De praktijk had over heel wat omstandigheden licht kunnen verspreiden, wat de wetenschap boven alles noodig heeft, en voor een zeer groot deel alléén van de praktijk ontvangen kan. Zoo heeft dus de wetenschap regt zich over de praktijk te beklagen, als deze er over jammert, dat zij der wetenschap te vergeefs om hulp heeft aangeroepen. En het middel van herstel, van verbetering ligt niet verre. Eendragtige zamenwerking van wetenschap en praktijk en van praktijk en wetenschap. De wetenschap leere van de praktijk, dat men nooit uit eenige weinige op zich zelf staande gegevens algemeene besluiten mag opmaken, en de praktijk neme van de wetenschap hare methode over, en verzamele feiten, neme die onbevooroordeeld waar, wikke en wege ze tegenover elkander, en zij boven alles waarheidlievend. De wetenschap

geeft u hare uitkomsten in maat en in gewigt. Haar resultaat is heilige waarheid! Voor zoover zij het een of ander nog niet heeft leeren kennen, zegt zij er dit met nadruk bij. En doet de praktijk dat ook alzoo? Geeft zij u hare beweringen ook in maat en in gewigt? En als zij dat doet, zijn dan die bepalingen met geweten verrigt, of zijn zij ruw en verdienen zij dus weinig of geene achting? Wel weet ik, dat er uitzonderingen bestaan — maar, waar is het in het algemeen, onomstootelijk waar, dat de wetenschappelijke man alle reden heeft zich te beklagen over de weinig geordende feiten, die de praktijk hem aan de hand doet, en even waar is het ook: dat de praktijk daarom meestal zoo veel bezwaren vindt in wetenschappelijken raad, omdat zij niet gewend is, met maat en gewigt, met geweten te werk te gaan en de voorschriften haar derhalve meestal veel te uitvoerig, veel te lastig, veel te omslagtig toeschijnen.

Maar reeds straks maakten wij de woorden van Stöckhardt tot de onze en stemden volmondig toe, dat ook de wetenschap soms veel te ver is gegaan en soms nog wel gaat. Dat kan moeijelijk worden ontkend. Maar wij hebben immers van den praktischen landbouwer slechts verlangd, dat hij zich algemeene kundigheden eigen maakte in die wetenschappen, waarvan hij partij trekken kan? Hij behoeft geen scheikundige, geen staathuishoudkundige te zijn, maar hij moet er toch zooveel van hebben opgedaan, dat hij niet zonder eenig bewustzijn in zijn bedrijf te werk gaat. En voor elk een, die zich landhuishoudkundige noemen wil, is dit boven alles wenschelijk.

„Wie den landbouw slechts als handwerk drijven wil, leere de mechani-„sche handgrepen, hij ploege, zaaije, oogste, dorsche, verkoope en ver-„tere, zich niet bekommerende over de krachten der natuur, die dit alles „bewerken, en nog veel minder er naar strevende, om deze krachten zelve „tot één bepaald doel aan te wenden. Hij worde *boer* en kan een zeer „nuttig lid der burgelijke maatschappij worden, maar hij bestempele zich „niet met den naam van *landhuishoudkundige*. Die evenwel zich ontwik-„kelen wil als iemand, wien de landbouw meer geldt dan enkel als eene „machine, die men naar deze of gene bepaalde rigting beweegt, om een „uitwerksel te verkrijgen; die de krachten der natuur kennen, onderzoe-„ken, begrijpen, en voor zoover het in des menschen magt ligt, ook leiden

„leeren wil — hij moet een anderen weg inslaan; hij moet theorie en „praktijk gelijkelijk beoefenen, d. i. met andere woorden, hij moet zich „wetenschappelijk ontwikkelen."

Zoo schreef de in Duitschland alomme bekende STURM en teregt. En behalve al het reeds opgenoemde, is de wetenschappelijke beoefening van den landbouw van onbegrijpelijk een invloed op zijne ontwikkeling als mensch. Want de beoefenaar van wetenschap streeft naar waarheid met rusteloos pogen, en past dat zelfde streven op elk gebied toe, waarop hij zich beweegt. Hij onderzoekt alles met geweten, en brengt zulks ook op geestelijk gebied over. Daar wikt en weegt hij ook en wordt dus ook in zijne handelingen als mensch beter. Bovendien verruimt hij door het genot, dat de natuur en de loop der dingen hem onophoudelijk verschaft, zijn blik, verheldert zijn verstand, en brengt in zich zelven dus ook het hoogere doel van zijn geheele bestaan meer en meer tot bewustzijn. Hij gevoelt zich, ofschoon hij zich voortdurend tusschen stof beweegt, los daarvan; hij leeft in den waren zin des woords voor een beter leven, en verwijdert zich meer en meer van het dierlijke, dat hem aan de aarde, aan de stof verbindt en niets meer dan middel is, en zeker geen doel, om zijn onstoffelijk bestaan te veredelen en te verbeteren.

En dit wenschen wij dan als eindbesluit uit het medegedeelde getrokken te zien, dat de weg ter bevordering van de toepassing van wetenschap op landbouw, door elken prakticus en geleerde zal gezocht worden nu en in de toekomst, in de verbinding van praktijk met wetenschap en van wetenschap met praktijk. Gaat men op deze wijze met vasten wil en een stalen ijver te werk, voor geene hinderpalen, hoe groot zij ook zijn mogen, terugtredende, en steeds één enkel hoog opgehangen doel zonder ophouden in het oog houdende, dan zal eenmaal het menschelijk geslacht een landbouw bezitten, die steunende op de onwrikbare grondslagen van toegepaste wetenschap, de grootste weldaden schenken zal.

## III.

En op welke wijze zal nu het geschikst worden te werk gegaan, om den invloed van wetenschap op de praktijk en op het leven krachtig te

doen gevoelen? Welke middelen kunnen en mogen daartoe worden te baat genomen?

„Het groote en eenige middel om aan den Nederlandschen landbouw „die gewenschte en noodzakelijke ontwikkeling te schenken, is het alge- „meen verbreiden van kennis en wetenschap. Leert den landbouwer inzien „wat verkeerd is in zijn bedrijf, maar stelt hem dan ook tevens in de „gelegenheid, door onderwijs en het geven van voorbeelden, om dat betere „te vinden. Want allen, die den landbouw en de landbouwers kennen, „zijn overtuigd, dat akkerbouw, veeteelt en boschbouw zich niet *alleen* „door eigen ontwikkeling en door den drang der omstandigheden zullen „verbeteren, en dat men deze, in allen gevalle, gemakkelijker en spoedi- „ger tot het beoogde doel zal leiden, door hun den weg aan te wijzen, „dien zij te volgen hebben, en door hun de hulpmiddelen te leeren ken- „nen, waarmede die nieuwe weg veilig en zeker kan worden bewandeld."

En STARING heeft volkomen regt.

Verspreiding van kennis, van nuttige, eenvoudige, bruikbare kennis onder den landbouwenden stand van die wetenschappen, van welker toepassing hij onschatbare voordeelen kan trekken; verspreiding door onderwijs en lectuur — zietdaar M. M. H. H. wat boven alles wenschelijk is. — En het mag een allezins gelukkig verschijnsel in onze dagen heeten; dat werkelijk in dien zin reeds veel is tot stand gekomen, aan welks mogelijkheid men vroeger zelfs volkomen getwijfeld heeft. De ondervinding heeft het bewezen, dat het onwaar is, dat de praktijk het oor sluit voor wetenschappelijken raad, maar het was natuurlijk, dat zij dat eerst heeft leeren inzien, toen haar eenige weinige feiten op eenvoudige wijze waren duidelijk gemaakt en zij had leeren begrijpen, dat zij er haar stoffelijk voordeel mede bevorderen kon. Sints korten tijd eerst heeft men in vele Staten talrijke scholen voor landbouwers opgerigt, waar hun de gelegenheid wordt aangeboden, zooveel van bruikbare en noodige wetenschap te leeren, als zij voor hun bedrijf noodig hebben en waar zij tevens ruimte beschikbaar aantreffen, om wetenschappelijke onderzoekingen regtstreeks toe te passen op de praktijk. Ik wijs u op THARAND, op CHEMNITZ, op MÖGLIN, op HOHENHEIM! Ik wijs u op mannen als STÖCKHARDT, SCHOBER, op WOLFF, op VON PABST! En niet alleen elders heeft men wetenschappelijk onderrigt

begeerd, ook in ons Vaderland heeft men er sints eenige jaren het hooge belang van leeren inzien. De Landhuishoudkundige school te Groningen gaat vooruit, dank zij de pogingen van hen, die haar zóó goed besturen, en zamenkomsten, door de belangstelling van onzen geëerbiedigden Koning op eenige dorpen in het leven geroepen, waarop over wetenschappelijke onderwerpen wordt gehandeld, worden gretig bezocht. Men rigt alomme maatschappijen op, genootschappen en vereenigingen, en verbindt zich om tijdschriften te lezen, en elkaar van tijd tot tijd aangenaam en nuttig tevens bezig te houden. Zoo moet er ontwikkeling komen! De kennis, die den een ontbreekt, bezit een ander, en wat de een te vergeefs of verkeerd beproefd heeft, herhaalt een tweede niet, of als hij het doet, handelt hij beter.

Zoo wordt er kennis verspreid, zoo wordt men in ondervinding rijker. Maar nog wordt er niet genoeg gedaan. Nog ontbreekt er veel. Terwijl wij vooralsnog niet behoeven te vertrouwen op de oprigting van Staatswege van eene school aan landbouw opzettelijk toegewijd, hoedanig eene Nederland nog niet bezit en waarvoor in 1847 reeds een zeer uitgewerkt plan bestond, dat wel de aandacht overwaardig blijven zal, en daarvan toch zoo oneindig vele heilrijke gevolgen zouden te wachten zijn, behoeven wij toch niet stil te zitten. Want ook op andere wijzen kan veel heil worden verspreid. Op den boer, den kleineren grondeigenaar moet invloed worden uitgeoefend. En hoe dat bewerkt? Dien geheelen stand kennis aan wetenschap verschaft? Neen, dat is onmogelijk. Maar de dorpsscholen moeten van inrigting veranderen. Dat behoeven geene instituten van landhuishoudkundig onderwijs te worden, maar daar kan men even goed en met veel beter gevolg een leesboek bezigen over landhuishoudkunde of over eenig onderwerp tot dat gebied behoorende, als een, handelende over zoo menig voor den aanstaanden landman volkomen onverschillig onderwerp. En er zijn immers reeds genoeg werkjes uitgegeven, met het enkele doel, om op dorpsscholen te worden gebruikt? Maar op één ding is veel te weinig gelet. De dorpsonderwijzer verstaat zelf vele uitdrukkingen, vele woorden niet, die in die werkjes voorkomen; ook hij zou zich die kennis moeten eigen maken en reeds wordt er zoo veel van hem geëischt, en daarbij is de tijd, die hem overblijft van zijne talrijke school-

uren en andere bezigheden, die hij verrigten moet voor een zeer sober bestaan, al zeer gering. Men mag met geene billijkheid van hem eischen, dat hij zich zooveel kundigheden van de genoemde wetenschap verschaft, dat hij ze in zijne school bij zijn onderwijs kan gebruiken en er aan anderen ook wat van leeren kan. Want wat men aan anderen wenscht te leeren, zal men wel in de allereerste plaats zelf goed moeten hebben begrepen en doorgrond. — Dus alle hoop ons ontzonken? Neen, voorwaar, driewerf neen! Nog blijft ons een middel en een krachtig middel over: men leere den aankomenden onderwijzer zooveel van de wetenschap van den landbouw als noodig mag worden geacht, en men neme er zelfs van in het examen op, wat van hem ter bekoming eener betrekking wordt verlangd. Eerst als op de dorpsscholen het aanstaande geslacht in ruwe trekken kennis maken zal met sommige toch waarlijk zoo eenvoudige wetenschappelijke beginselen van den landbouw, eerst dan, en ook dan alleen zal de oude slender langzamerhand voor een nieuw en opgewekt leven plaats maken. En om dit doel te bereiken is boven alles vereeniging noodig van hen, die van verbeterd onderwijs op de dorpsscholen alleen verbetering wachten in den landbouw. En terwijl de pogingen van diegenen onder de onderwijzers ten platten lande, die werkelijk passende geschriften aan de jeugd in handen geven en zelf pogingen in het werk stellen, om ze te kunnen verklaren en toe te lichten, hoogelijk moeten worden aangeschreven, mag van hen nog één ding met nadruk worden verlangd: dat zij de gebreken opgeven, die naar hunne meening in de bestaande werkjes worden aangetroffen, of wel met wetenschappelijk gevormden de handen aan het werk slaan en hunne praktische ervaring in het onderwijs meêdeelen aan de beoefenaars van wetenschap.

Van het oogenblik, dat dit geschieden zal, gaat de landbouw van Nederland eene nieuwe toekomst te gemoet, die voor het nageslacht de heilzaamste vruchten zal opleveren, want de landbouw zal wel de grondslag mogen heeten der beschaving, en wel zal mogen worden beweerd, dat de rijkdom en de bloei van een staat beide, voor verreweg het grootste gedeelte, op de mate van ontwikkeling van zijn landbouw berusten.

In ruwe en vlugtige trekken —. want tot uitvoerige ontwikkeling zou dit oogenblik en deze plaats en de mij toegestane tijd ongeschikt en on-

voldoende zijn — heb ik gepoogd, u mijne denkbeelden meê te deelen aangaande het verband van wetenschap en landbouw, en omtrent de beste wijze, waarop de kennis daarvan het eenvoudigst kan worden ingevoerd in het praktische leven. Moge ik er eenigermate in geslaagd zijn, uwe denkbeelden dienaangaande in geen verkeerden zin te hebben geleid — ik zou er mij dankbaar in verheugen, dat ik misschien eenigzins heb bijgedragen tot ontwikkeling van den Vaderlandschen landbouw!

---

Nog niet lang geleden, Edel Achtbare Heeren, Leden van het dagelijksch Bestuur en van den Raad dezer Gemeente, Curatoren van Deventer's Doorluchtige School, — in wier midden wij zoo gaarne den hooggeachten Burgemeester zouden hebben bespeurd, die nu door een treurig sterfgeval in zijne familie verhinderd is te dezer plaatse te verschijnen, — nog niet lang geleden, hebt gij het uitgesproken, dat het Athenaeum Illustre moest worden hernieuwd! En het is geschied! Gij hebt begrepen, en te regt, dat aan deze inrigting van Hooger Onderwijs ook gelegenheid zijn moest, voor wie er begeerig naar wezen mogt, om de toepassingen der natuurkundige wetenschappen op den landbouw te vernemen. In art. 3 toch van het reglement op het Athenaeum, wat door uwe zorg in September des verloopen jaars is vastgesteld, staat met even zoo vele woorden: „Tot de lessen door de Hoogleeraren in de wis- en natuur„kundige wetenschappen te geven, behoort ook de toepassing der genoemde „wetenschappen op den landbouw." Zoo het nog noodig wezen mogt, hebt gij daarmeê het bewijs geleverd, dat de eischen van onzen praktischen tijd u niet onbekend waren. Maar het was u niet genoeg, dit slechts vast te stellen, uw besluit moest ook worden verwezenlijkt. Gij wenschtet niet alleen te verbeteren, te vernieuwen, maar ook uit te breiden. Er werd door uwe zorg een laboratorium aan deze inrigting verbonden, waardoor althans eene bepaalde plaats aanwezig zijn zou, waar men zich in scheikunde praktisch zal kunnen oefenen, en waar dan ook de toepassing der wetenschap op den landbouw, sints eenigen tijd van zoo onbegrijpelijk veel gewigt, proefondervindelijk zal kunnen geschieden. —

Maar gij hebt nog meer begeerd. Het aantal docenten moest met één vermeerderd worden, er werd door u een hoogleeraar verlangd in de botanie, de geognosie, de warenkennis en de toegepaste wetenschappen, terwijl deze betrekking vroeger met die in de scheikunde en de pharmacie verbonden was. Maar gij hebt ze gesplitst, om het mogelijk te maken, dat er meer tijd en moeite aan al die vakken zou worden besteed, dan van één persoon met billijkheid mogt worden geeischt. Gij, Curatoren van dit Athenaeum! hebt mij waardig gekeurd ter vervulling der nieuwe betrekking als zoodanig te worden voorgesteld, en gij, Leden van den Raad dezer Gemeente! hebt mij uit de voorgestelden benoemd. Gij hebt verlangd, dat ook ik mijne krachten zou aanwenden, om het daartoe vastgestelde plan te verwezenlijken, en om zoo mogelijk de vernieuwde inrigting mede te doen bloeijen. — Vroeger werkzaam aan eene inrigting, die inzonderheid aan de toepassing is toegewijd, was ik in meerdere of mindere mate met overeenkomstige vakken van onderwijs belast, als mij aan deze school werden opgedragen. Maar er zou toch verschil bestaan. Want het hier te geven onderwijs moest Hooger Onderwijs zijn. En wat de toepassing der natuurkundige wetenschappen op den landbouw betrof, ik had — en ik zal dit mijn leven lang als eene groote onderscheiding beschouwen — sints ongeveer een jaar ruimschoots de gelegenheid gehad mijne jeugdige krachten op dit gebied te oefenen. Dat ik uwe voor mij allezins vereerende opdragt heb aanvaard — wie zal het in mij wraken? En wien zal het verwonderen, dat ik mij niet onveinzen kon, dat zij mogelijk meer van mij zou eischen, dan waaraan ik kon voldoen? Ik heb u toen schriftelijk te kennen gegeven, dat ik niets liever wenschte dan mijne krachten in te spannen tot heil van de inrigting, waaraan ik weldra zou werkzaam zijn, en ik voel er mij gelukkig in, u datzelfde openlijk te mogen herhalen, nu ik mij heden plegtig aan het Athenaeum verbind. Gij hebt in mij vertrouwen gesteld, en ik verklaar mij gaarne bereid, om zooveel in mij is, aan dat vertrouwen te voldoen, wat één der verpligtingen uitmaakt, die ik jegens u geen oogenblik uit het oog verliezen mag. En waarlijk, als de lust, waarmeê ik sints eenige maanden aan de mij opgedragen taak werk, en de opgewektheid, waarmeê ik mijne betrekking heb aanvaard, naar uwe meening eenige waarborg mogten zijn, dat ik er

althans naar streven wil, naar streven met al de vermogens, die ik ter verdere ontwikkeling ontvangen heb, om aan uwe verwachting te voldoen, — het zou mij ten krachtigen prikkel verstrekken, met vernieuwden moed op den ingeslagen weg voort te gaan. — Ik heb geen voorganger aan deze school gehad, wiens voorbeeld ik kan navolgen. Mijne betrekking is nieuw en die nieuwheid brengt natuurlijk met zich, dat nog niet alles zoo mag heeten te zijn, als het wel wezen kon. Maar eenmaal hebt gij het woord *hernieuwing* uitgesproken, en waar er nog wat te verbeteren of uit te breiden valt — het zou onkiesch mogen heeten, als ik hier op deze plaats bepaalde aanwijzingen deed — ik twijfel er geen oogenblik aan, of daar zal ook te gelegener ure door u worden verbeterd en worden uitgebreid. En waar ik ondersteuning mogt behoeven — ik zal ze immers bij u vinden, die mij reeds in zoo menig opzigt aan u hebt verpligt? Ik hield mij daarvan reeds vroeger overtuigd, en mijn nog eerst kortstondig verblijf te dezer stede heeft mij in de meening niet weinig bevestigd, dat gij mij mijne betrekking zekerlijk zult veraangenamen. — En aan diegenen onder u, van wie ik reeds meer dan gewone blijken van welwillendheid ontvangen mogt, aan u, hooggeachte van Delden en Jordens! mag ik hier wel mijn innigen en welmeenenden dank daarvoor betuigen, en de dringende bede daarbij voegen, dat die blijken in hoeveelheid en hoedanigheid met der tijd mogen toenemen, en ik ze ook in het vervolg nog ruimschoots van u zal mogen ontvangen. Ik hoop hartelijk, dat mijn zijn en werken in uw midden u de bewijzen moge opleveren, dat ik welwillendheid en toegenegenheid op zeer hoogen prijs stel. — En zoo zal, als mijne krachten, met een goeden wil vereenigd, eenigzins geëvenaard zijn aan hetgeen gij naar billijkheid van mij eischt, mijne betrekking, die ik op nog jeugdigen leeftijd, naar uw verlangen, aan deze inrigting van onderwijs bekleed, zonder twijfel in mijn gemoed de aangenaamste herinneringen nalaten.

En is het mij gegund één uwer meer bepaald openlijk mijne erkentelijkheid te betuigen, dan is het voor mij een dure pligt, dat ook met al die warme en innige dankbaarheid te doen, Eerwaarde Molhuysen! nog slechts luttel in vergelijking tot wat ik u schuldig ben. Gij hebt mij in

uwe woning met vaderlijke welwillendheid ontvangen, waarop ik zóó oneindig hoogen prijs stel, en mij reeds zooveel vriendschap bewezen en met zooveel raad bijgestaan, dat ik waarlijk niet weet, waar ik woorden vinden zal om u uit te drukken, hoezeer gij mij daardoor duurzaam aan u hebt verpligt. — Ik weet het, dat gij niet behoort onder hen, die in het openbaar gaarne bewijzen van dankbaarheid ontvangen. En toch kan ik één dringend verzoek, en één welgemeenden wensch niet onderdrukken — dat, waar ik ook in uwe oogen te kort mag komen in het aanstrengen mijner krachten, ter vervulling van waartoe ik naar hier geroepen ben, gij mij nooit en nergens uwe welwillendheid, uwe vriendschap, uwen raad onthouden moogt, terwijl ik u voorts van ganscher harte toewensch, dat uwe eerst sints kort veel rustiger betrekking er het hare ruimschoots toe moge bijdragen, om uwe gezondheid te beteren; en als gevolg daarvan, dat uw leven nog lang moge gespaard worden ten nutte van het Athenaeum, dat zóó veel aan u verschuldigd is, en tot groote vreugde van zoovelen, die u in uw openbaar en uw privaat leven zeer hooge achting toedragen.

Met u, Hooggeleerde Heeren, hooggeschatte ambtgenooten! aan wie de taak is opgedragen onderwijs te geven in de verschillende vakken van menschelijke kennis, aan deze inrigting vertegenwoordigd, ben ook ik naar deze plaats geroepen, om met mijne beste krachten naar de vervulling van dat doel voortdurend werkzaam te zijn. En terwijl velen uwer reeds gedurende verscheiden jaren met lust en ijver aan die taak hebben voldaan, en anderen zelfs een eerbiedwaardigen ouderdom hebben mogen bereiken, mag ik er mij hoogelijk gelukkig in prijzen, zulke voorbeelden ter navolging te hebben, en is het mij eene behoefte des harten u toe te roepen: vergenoegt er u niet meê, mij een voorbeeld te zijn, maar helpt mij en ondersteunt mij, waar gij kunt en waar ik het verlangen mag. Dat gij dat doen zult — ik ontleen het bewijs er voor, zoo dat nog noodig wezen mogt, aan de voorkomende welwillendheid, waarmede gij mij in uwen kring hebt opgenomen, waarmede gij den jongeren ambtgenoot hebt verwelkomd.

Sommigen uwer heb ik eerst hier mogen leeren kennen, en die kennismaking staat hoog bij mij aangeschreven. Schenkt mij uwe toegenegenheid

op even milde wijze, als gij daarmeê tot nog toe mij ten zeerste aan u hebt verpligt.

Met u, Rector Magnificus VAN DER WILLIGEN! en ook met u, mijn ambtgenoot COP! was ik reeds vroeger in aanraking gekomen, maar van het oogenblik af, dat ik met u aan dit Athenaeum in zekeren zin dezelfde kweekelingen onder mijne leiding hebben zou, is onze verhouding van vroeger uit den aard der zaak geheel anders geworden. Wij zijn nu ook te zamen verbonden door de vakken van wetenschap, die meer bepaald aan onze zorg zijn toevertrouwd, en die in zoo menig opzigt diep in elkander ingrijpen. Bovendien vereênt ons de methode der natuurwetenschap en brengt onze werkkring ons schier dagelijks bijeen of in elkanders nabijheid. — Waar ik uwe hulp mogt behoeven — en hoe vele malen zal ik daaraan geene behoefte gevoelen? — schenkt ze mij daar met vriendschappelijkheid en toegenegenheid. Gij hebt uwen jongeren ambtgenoot met de meest denkbare heuschheid ontvangen — ik ben er u ten hoogste erkentelijk voor — maar schenkt hem uwe vriendschap niet alleen, waarop hij onbepaald meent te mogen vertrouwen, maar deelt hem ook uit uwe ervaring mede. Maar ik behoef u dit reeds niet meer te vragen — de korte tijd, gedurende welken ik naast en met u aan deze inrigting naar mijn vermogen mijn pligt heb zoeken te betrachten, en waarin wij reeds zoo vele malen door en om de wetenschap elkander naderden, heeft mij de stellige zekerheid verschaft, dat ik in u veel meer dan louter diegenen heb gevonden, met wie ik slechts den titel gemeen heb. Ik bied u wederkeerig al datgene aan, wat gij van mij te eeniger tijd mogt willen verlangen, en wat mijne krachten mij toelaten, meer beloof ik u niet; slechts nog dit eene: waar gij tracht op te bouwen, daar ondersteun ik u als ik kan, en breek niet af, maar help u. Zoo zal mijn streven ook door uw toedoen zeer bevorderd kunnen worden.

Vooral vraag ik van u, mijn hooggeschatte vriend COP! die mij in het onderwijs in de botanie zijt voorgegaan, veel van uwe bereidwilligheid, waar eigenaardige bezwaren, aan het materieel verbonden, mij soms verlegen zullen doen staan. Gij hebt met sommigen jaren lang geworsteld,

en nu in een gedeelte van uw vroeger onderwijs voor u vele hinderpalen zijn verdwenen, nu zult gij mij toch nog wel met uwe rijke ondervinding op zijde willen staan? Het herbarium van dit Athenaeum dankt aan uwe zorg veel, en ik neem deze gelegenheid te baat, u daarvoor, als opvolger in het botanisch onderwijs, in het openbaar dank te zeggen. En zou dan bij u de lust verdwenen zijn, uwe kennis ook te blijven oefenen op het gebied van het plantenrijk? Dat kan en dat mag niet zijn, en ik weet het ook: het is zoo niet. Help mij dus niet alleen met uwe ervaring, maar ondersteun ook mij meer bepaald in de stelling, die ik hier bekleed. Dat zult gij doen. Uwe welwillendheid is er mij de beste toetssteen voor.

Ook in uwe vriendschap beveel ik mij aan, mijne beide ambtgenooten! die ongeveer terzelfder tijd de vereerende opdragt ontvingt Hooger Onderwijs aan deze inrigting te geven. Dat voert ons als van zelf tot elkâar en maakt ons streven in vele opzigten gelijk. Hernieuwing was de leus, onder welke wij naar deze plaats werden geroepen, en blijve ons een voortdurende prikkel om den bloei dezer inrigting zoo veel mogelijk bevorderlijk te zijn. Vereenigt ons de vriendschap nog daarenboven, dan zal daardoor voorzeker ons gemeenschappelijk streven zeer bevorderd worden.

En het zou teregt uwe hooge verwondering wekken, als ik u, zooals ik u nu noemen mag, vriend Kiehl! niet één enkel woord te dezer plaatse toesprak. Wij hebben elkâar eerst in Deventer leeren kennen, en ofschoon de vriendschap, die wij zamen sloten, nog jong mag heeten, bouw ik er vast op, dat die ons geheele leven zal blijven voortduren. Vertrouw op mij — ik vertrouw onbepaald op u. Ziedaar weinige woorden, maar naar ik weet: uit het hart tot het hart gesproken!

En tot wie zou ik ten slotte liever het woord rigten, dan tot u, voortreffelijke jongelingen, burgers en kweekelingen dezer Doorluchtige School! Het strekt mij tot een groot genoegen andermaal tot u te kunnen spreken, aan wier vorming mijne beste krachten moeten zijn toegewijd, die ik moet voorgaan in de wetenschap en de zedelijke ontwikkeling! Eene oneindig schoone taak, maar ook eene verbazende verantwoordelijkheid! En daarbij

beoefenen eenigen onder u meer bepaald eenig vak van menschelijke kennis aan mijne hand. Ik reikte u die hand toe met welwillendheid, reeds toen ik vóór de wintervacantie mijne lessen in uw midden aanving, en u toen sprak over de wijze, waarop ik onder anderen botanie en pharmacognosie doceren zou. Maar zal ik dan slechts uw leidsman in de wetenschap zijn zonder meer? Neen — dat zij verre! Ik wensch nog, zooals ik het vroeger wenschte, te zamen met u de baan der ontwikkeling te betreden, en met een voor waarheid warm kloppend hart en een open oog de wonderen der Schepping Gods te aanschouwen en te onderzoeken. Ik beloof u daartoe van mijne zijde den meesten ijver en de grootste volharding, en verlang daarvoor van u die heilzame warmte, zonder welke zich in den schoonen bloeitijd des levens geene vrucht zetten kan. Gij de stoffen verwerkende, die van eene bloem eene vrucht kunnen vormen, als zij doelmatig worden verarbeid, en ik u die bouwstoffen aanwijzende en aanbrengende — ziet dan zal ons gemeenschappelijk werken voor u en mij beide in de gevolgen zonder twijfel heilzaam zijn.

Vergeten wij het daarbij echter nooit, dat er nog iets hoogers bestaat, dan aanleeren van feiten op het gebied van wetenschap! Verliezen wij het geen oogenblik uit het oog, dat wij ons gemoed zuiver moeten houden en ons hart rein. Die vorming en ontwikkeling van het hart — zij worden beiden ook door welwillendheid in hooge mate bevorderd, en mijn leeftijd, zoo weinig van de uwe verschillend, dringt bij mij den wensch op, dien gij, — voor zoo lang ik reeds in uw midden werkzaam ben, reeds voor een zeer groot gedeelte hebt verwezenlijkt, — dat ik als een vriend met zijne vrienden met u zal zamenleven. Dat zal mij de zware en moeijelijke taak, die op mijne schouders rust, aanmerkelijk verligten en mij de krachten schenken, om steeds en bij voortduring bouwstoffen te vergâren en te verzamelen, waardoor uwe onsterfelijke vermogens voor uw heil en dat des Vaderlands duurzame vruchten kunnen opleveren. Bedenkt het, dat gij eenmaal geroepen worden zult, om aan anderen meê te deelen of misschien dagelijks te gebruiken en toe te passen, wat gij zelf in het gulden tijdperk van uw leven hebt opgedaan en zamengegaard, want zoo alleen gaat de beschaving en ontwikkeling des menschelijken geslachts vooruit! Maar bedenkt het ook, dat wij alleen dat aan anderen

kunnen doen aanleeren, dat wij alleen daarvan tot in de verre toekomst nut kunnen trekken, wat wij zelf, tot in alle naauwkeurigheden hebben doorzien en doortast, vooral op een leeftijd, waarop aanleeren nog mogelijk is! Die waarheid is ook voor mij van onuitsprekelijk veel gewigt, en terwijl zij u de verpligting oplegt, om uwe krachten onophoudelijk te bezigen en te woekeren met de vermogens, die gij ter ontwikkeling ontvangen hebt, dwingt zij mij met zedelijken dwang mijn onderwijs zoo duidelijk en verstaanbaar mogelijk te maken. Maar teregt schreef een mijner ambtgenooten: „de universiteitsles is niet bestemd, om de plaats „in te nemen van één der honderd en zooveel bestaande leerboeken." Slechts enkele gedeelten van het ruime gebied, wat aan deze inrigting van onderwijs aan mijne zorg meer bepaald is toevertrouwd, kan en mag ik met u bestuderen, het overige blijve aan uwe zorg overgelaten. En gij zult daartoe uwe pogingen voortdurend aanwenden — daarop mag ik onbepaald vertrouwen, zelfs wanneer het materieel hier en daar uwe studiën niet regtstreeks veraangenaamt.

En leven wij op die wijs te zamen, dan zult gij met der tijd, als gij, in welke betrekking ook, de belangen des Vaderlands bevorderlijk zult zijn, met zelfvoldoening kunnen terugzien op de dagen, die gij hier hebt doorgebragt. En dan zal ik er mij zonder twijfel gelukkig in mogen achten, dat ik in uw midden een voor mij zeer aangenamen en voor u niet onnutten tijd heb doorleefd aan het ons allen dierbare Athenaeum van Deventer.

Ik heb gezegd.